ئۇشبۇ كىتاب ئېلكىتاب تورى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كىتاب ئېلكىتاب تورى تەرىپىدىن
سكاننىرلىنىپ تارقىتىلدى.

ئېلكىتاب تورى ئادرېسى:
www.elkitap.org

ئېلكىتاب

ئېلكىتاب تورى ئادرېسى:
www.elkitab.org

« جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى » دىكى نەشرىي ئەپكار
« شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى » غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار
入选《中国期刊方阵》的刊物
荣获《新疆期刊奖》的刊物

双效期刊

شائىر، تەرجىمان، پروفېسسور ئىمىن
ئەھمىدىنىڭ 70 يېشىغا مۇبارەك

1
2013

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
新疆文化

ISSN 1008-6498
01>
9 771008 649003

•XINJIANG CULTURE•СИНЬЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА•シンキョウ ブンカ•مجلة حضارة شنجيانغ•

(2012.9.26 — 1942.1)

« ئەنجانباي »(رومان) ، « مۆمىننىڭ مومىغا چىقىشى » (ھېكايە) ،
« سېپى بولمىسا ئېپى بولمايدۇ »(ھېكايە) ، « ئا ب س ... ئەپەندى »(ھېكايە) ،
« قىساس » (ھېكايىلار توپلىمى) قاتارلىق نادىر ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى ،
يازغۇچى مەرھۇم نۇر روزى

● شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىباپلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇساندا

تۇيالىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇش .... تۇرسۇنمۇھەممەت توختى 2

ئەدەبىيات گۈلزارى

ئوسمان راۋاب ھەققىدە ھېكايە .... تۇرسۇن مەھمۇت 15

غەزەللەر .... ئەھمەدجان تۇرۇپ بەگتۇرك، قەھرىمان روزى ئەرچىن 29

ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت

ئەخلاقنىڭ قىيامى ۋە قىيامىتى (داۋامى) .... ئابدۇۋاھىد مەتنىياز ئەمىن 32

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى .... ئابدۇۋاھىد مۆلجەرى قاتارلىقلار 47

ئۇيغۇر جىلار مۇنبىرى

سەھرا بازىرىنىڭ يەنە بىر يۈزى .... ئابلىكىم تۇرسۇن 52

يۇرمۇيۇر

شېئىر ــ لىرىك پىكىر، تەرجىمە ــ قىرغاققا تۇتاشقان كۆۋرۈك ....
.... ئالىمجان ئابدۇخالىق، ئەلى ئابلا 64

تەرجىمە كۆزنىكى

«تىلماچلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار .... زۇنۇن باقى قاتارلىقلار (ت) 77

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(62ـ يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

2013ـ يىلى 1ـ سان

(ئومۇمىي 319ـ سان)

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل ئىجرائىيە مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى:

بەگمەت يۈسۈپ

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

بۇ ساننىڭ ئىجرائىيە مۇھەررىرى ۋە تېخنىك رېداكتورى:

بەگمەت يۈسۈپ

تۇرسۇنمۇھەممەت توختى

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇش

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرغان بىر ياشنىڭ ھېكايىسى

يېقىندا ئۈرۈمچىدىن ناھىيەمىزگە كېلىپ تارماق زاۋۇت قۇرۇۋاتقان ھەبىبۇللا ئىسىملىك ياش كارخانىچى بىلەن سۆھبەتلىشىپ قالدىم. ئۇ ئوقۇش ۋە خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن گېرمانىيەدە سەككىز يىل تۇرغاندىن كېيىن ۋەتەنگە قايتىپ، ھازىر كارخانا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانىكەن. سۆھبەت جەريانىدا ئۇنىڭ قانداق قىلىپ بۈگۈننى يارىتالىغانلىقى ھەققىدە قىسقىچە ئۇچۇرغا ئىگە بولدۇم:

ئۇ شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەنتەربىيە كەسپىنى پۈتكۈزۈپ يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن، خىزمەت تەقسىماتى بويىچە مەلۇم بىر تېخنىكوم مەكتەپكە ئورۇنلىشىپتۇ. مەكتەپ خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئۇنى پەلسەپە دەرسى ئۆتۈشكە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. گەرچە ئۇ ئۆز كەسپىگە پۇختا بولسىمۇ، باشقا پەنلەردىن ھېچقانچە خەۋىرى بولمىغاچقا، ھەتتا پەلسەپىنى چوڭقۇر چۈشەنمىگەچكە، يەنە كېلىپ ئىپادىلەش ۋە نۇتۇق ئىقتىدارى تۆۋەن بولۇپ، ئوي - پىكىرلىرىنى راۋان ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىغان بولغاچقا، بۇ دەرسنى ئۆتۈش ئۇنىڭغا تاغدەك ئېغىر تۇيۇلۇپتۇ. بىر سائەت دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن نەچچە سائەتلەپ تەييارلىق قىلسىمۇ ئوقۇغۇچىلارنى قايىل قىلغۇدەك دەرس ئۆتەلمەپتۇ. دەرسخانىدىكى ھەر بىر سائەتنى توشقۇزۇش ئۇنى شۇ دەرىجىدە تەتۈر قىيناپتۇكى، بۇ خىل خىجالەتچىلىكتىن، ئۆزىنىڭ تولىمۇ «يارامسىز»لىقىدىن ئازاب ۋە خورلۇق ھېس قىپتۇ. بىر نەچچە يىلنى ئەنە شۇنداق خىزمەت، سورۇندارچىلىق دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئادەتتىكىچە ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئۆزىنىڭ كىملىك كىرىزىسى پاتقاقىغا پېتىپ قېلىۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، كىملىك ئېڭى بىردىنلا ئويغىنىشقا باشلاپتۇ. شۇندىلا كۈنلىرىنىڭ بىر خىل مەزمۇندا داۋام قىلىۋاتقانلىقىدىن، ھاياتىنىڭ سىيدام ھالەتتە ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىدىن مەنىسىزلىك ھېس قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە: «ئادەم ھاياتىغا نىسبەتەن سەزگۈر بولمىسا، ئۈچقۇر يىللار ئۆمۈرنى ئوغرىلاپ كېتىۋېرىدىكەن. بۇ ئۆمۈر شۇ قەدەر قىسقا تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ھاياتىمنى قەدىرلىمەيمەن؟ تەكرار تۇرمۇشنىڭ ئاتا قىلىدىغىنى نېمە؟ مەن بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى بىلەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە زادى نېمىگە ئېرىشمەكچى؟ مەن زادى كىم؟ ياشاشتىكى مۇددىئايىم نېمە؟ نېمە قىلىشىم، قانداق ياشىشىم، ھاياتقا نىسبەتەن قانداق پوزىتسىيەدە بولۇشۇم كېرەك؟» دېگەندەك ۋەزنى ئېغىر سوئاللارنى قويۇپ، سوغۇققانلىق

ئۆگىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش

بىلەن ئۆيلىنىپتۇ. ھايات ھەققىدىكى سوئاللار ئۇنى ئاخىر
غەپلەت ئۇيقىدىن ئويغىتىپتۇ. ئەقىللىق ئادەم قەلبىنىڭ
چوڭقۇر قاتلىمىدا كۈچلۈك بىر ئىنتىلىش تۇيغۇسى پەيدا
بولغىنىدا، يەنىلا بىغەملەرچە ياشاۋېرىشنى ھەرگىز خالىماي-
دۇ.

ھاياتتا زادى نېمىگە ئېرىشىش، نېمە قىلىش، قانداق
ئادەم بولۇش ئارزۇيىنىڭ بارلىقىغا نىسبەتەن ئېنىق نىشانى
ۋە كونكرېتنى پىلانى بولمىغان ئادەم، ئېقىمغا ئەگىشىپ يا-
شاشقا مەجبۇر بولىدۇ. ۋاڭ شۇجۇن ئەپەندى ئېيتقاندەك:
«ئېقىمغا ئەگىشىپ چېپىپ يۈرىدىغانلار ئەڭ بەختسىز كى-
شىلەردۇر. ئۇلار ئۆزىنىڭ يولىدا ماڭمىغاچقا، ئاخىر ھېچنې-
مىگە ئېرىشەلمەيدۇ. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەندە ئۆزىنىڭ
پەقەت بىر جايدىلا مىدىراپ يۈرگەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ.
بۇ ھالغا چۈشۈپ قېلىش ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق!» («تەر-
مىلەر» 1996 - يىلى 11 - سان) نۇرغۇن كىشىنىڭ نەتىجە قا-
زىنالماسلىقىدىكى ئەجەللىك بىر ئاجىزلىق شۇكى، گەرچە
ئارزۇسى كۈچلۈك بولسىمۇ، ئىرادىسىزلىكى تۈپەيلى ئۇنى
رېئاللىققا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئۆت-
مەيدۇ. ھەببۇللا بولسا شۇ قېتىمقى ئىدىيەۋى ئويغىنىشتىن
كېيىن يوقىتىپ قويغان ئۆزىنى قايتا تېپىۋالغاندەك، ۋۇجۇ-
دى قانداقتۇر بىر ھاياتىي كۈچكە تولغاندەك ئاكتىپ
روھىي ھالەتكە ئۆتۈپتۇ. ئۇ كونكرېتنى ئىشنى نەدىن
باشلاش مەسىلىسى ھەققىدە كۆپ ئويلىنىپ: ئادەم ئىجتىما-
ئىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ مەھسۇلى، بارلىق ئىجتىمائىي مۇنا-
سىۋەتلەر تىل ۋە نۇتۇقنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن يۈرۈشىدۇ.
پىكىر ۋە تەپەككۇر قىلالايدىغان، ئەقىلگە تايىنىپ ياشاي-
دىغان ئىنسانغا نىسبەتەن، ئالاقە قورالى ھېسابلىنىدىغان
تىل ۋە نۇتۇقنىڭ قۇدرىتى ھەقىقەتەن چەكسىز. ئەگەر تىل
ۋە نۇتۇق ياخشى بولمىسا كىشىلىك مۇناسىۋەت زور دەرى-
جىدە توسقۇنلۇققا ئۇچراپلا قالماي، ماددىي ۋە مەنىۋى
جەھەتتىمۇ ھېچقانچە نەپكە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. شۇڭا
مەن ئالدى بىلەن ئىشنى ئانا تىلنى پىششىق ئۆگىنىپ
نۇتۇق ۋە ئىپادىلەش قابىلىيىتىمنى ئۆستۈرۈشتىن، خەنزۇ
تىلىنى ئۆگىنىشتىن باشلىشىم كېرەك دېگەن قارارغا كەپتۇ
ھەمدە قەتئىي ئىرادە بىلەن ئۆزىنى ئۆزگەرتىش كۈرىشىگە
ئاتلىنىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئايىغى چىقماس يىغىلىش
ۋە سورۇنلاردىن بىراقلا قول ئۈزۈپ، خىزمەت ۋە خىز-
مەتتىن سىرتقى بوش ۋاقىتلىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئەسەبىيلەر-
چە ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ. بەزىلەرنىڭ «بۇنداق ئۆ-
گەنسەڭ ساراڭ بولۇپ قالىسەن» دېگەندەك گەپ - سۆز-
لىرىگە، ئارقىسىدىن بولۇۋاتقان مىش - مىش پاراڭ،
ئۆسەك سۆز، غەيۋەت - شىكايەتلەرگە پەرۋا قىلماي،
پۈتۈن زېھنىنى ئۆگىنىشكە مەركەزلەشتۈرۈپتۇ. دەم ئېلىش
كۈنلىرى ئۆيىگە بېكىنىۋېلىپ، زېرىكمەي - تېرىكمەي 13 -
14 سائەت ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. نىشانلىق ۋە مەق-
سەتلىك ھالدا ئانا تىلدىكى كىتابلارنى ئوقۇپ ھەم خاتىرە
قالدۇرۇپ، بىر تەرەپتىن بىلىم ۋە نەزەر دائىرىسىنى كې-
ڭەيتسە، يەنە بىر تەرەپتىن تىل بايلىقىنى ئاشۇرۇپ بېرىپ-
تۇ. مەلۇم تېمىلارنى بەلگىلەپ نۇتۇق سۆزلەشنى مەشىق
قىپتۇ. ئۆگەنگەنسېرى مەنىۋىيىتىنىڭ نۇرلىنىپ، تۇرمۇشى-
نىڭ يېڭىچە مەنىلەر بىلەن بېيىپ بېرىۋاتقانلىقىنى، تىل كې-
كەچلىكىدىن ئاستا - ئاستا قۇتۇلۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان-
سېرى شىجائىتى تېخىمۇ ئۇرغۇشقا باشلاپتۇ.

ئۇ ئەنە شۇنداق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش نەتىجىسى-
دە، خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشنى نۆل نۇقتىدىن باشلاپ ئىككى
يىلدىلا كىتاب، ماتېرىياللارنى بىمالال ئوقۇيالايدىغان،
بىمالال پىكىر ئالماشتۇرالايدىغان سەۋىيەنى ھازىرلاپتۇ.
«بۈگۈنكى كۈندە خەنزۇ تىلىنى بىلىش ئىشچى - خىزمەت-
چىلەرگە نىسبەتەن ئەقەللىي تەلەپ بولۇپ قالدى. شۇڭا
مەن چوقۇم باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بىرەر ئالا-
ھىدىلىكنى پەيدا قىلىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپ، ئارقىدى-
نلا ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپتۇ. ۋاقتنى تېجەش
ئۈچۈن ھەتتا بىر مەھەل دوست - بۇرادەرلىرىنىمۇ تەرك
ئېتىپتۇ. شۇ چاغلاردا ئۇ يەردە ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىدىغان
بىرەر كۇرس بولمىغاچقا، بىر ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى-
دىن پەقەت ئىككى سائەتلا تەلىم ئېلىپ، بۇ تىلنى ئۆگە-
نىشنىڭ ئۇسۇل ۋە قەدەم باسقۇچلىرى، دىققەت قىلىدىغان
نۇقتىلارنى بىر قۇر بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئىنگلىز تىلىغا
ئائىت كىتاب ۋە پىلاستىنكىلارنى تېپىپ ئۆزلۈكىدىن ئۆگە-
نىشكە باشلاپتۇ. ھەرقانچە قىيىنچىلىق ۋە توسالغۇلارغا يو-
لۇقسىمۇ ھەرگىز بەل قويۇۋەتمەپتۇ. ئىككى يىل جاپالىق
تىرىشچانلىق كۆرسىتىش نەتىجىسىدە ئىنگلىز تىلىدا ئوقۇپ
ۋە ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغان، مۇددىئاسىنى ئىپادىلىيەلەيدى-
غان سەۋىيەگە يېتىپتۇ.

«يول تاپاننىڭ ئاستىدا» دېگەندەك، ئۆگىنىش ئۇ-
نىڭغا يېڭىچە روھ ۋە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشتەك يېڭى-
چە ئىستەكنى پەيدا قىپتۇ. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ شۇ قەدەر
تىرىشچانلىقىدىن خەۋىرى بار ئالىي مەكتەپتىكى بىر
ئۇستازى ئۇنىڭغا، ئەگەر نېمىس تىلى ئۆتكىلىدىن ئۆتەل-
سە، گېرمانىيەگە چىقىپ ئوقۇشىغا چامىنىڭ يېتىشىچە كۆچ
چىقىرالايدىغانلىقىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن
ئۇ نېمىس تىلى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ. بىر ئاماللار-
نى قىلىپ شارائىت يارىتىپ، بېيجىڭغا بېرىپ بەش ئاي
ئىنتايىن مەخسۇس نېمىس تىلى ئۆگىنىپتۇ. قايتىپ كەلگەن-
دىن كېيىن خىزمەتتىن سىرتقى بوش ۋاقىتلارنى چىڭ
تۇتۇپ داۋاملىق ئۆگىنىپتۇ. ئەپسۇس تۇرلۇك سەۋەبلەر
تۈپەيلى ئۇنىڭ چەتكە چىقىپ ئوقۇش ئىشى ئۈچ يىل كەي-
نىگە سۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇ جەرياندا ئۇ بېشىنى ئەڭ قاتۇ-
رۇۋاتقان ئوقۇش پۇلىنىڭ غېمىنى قىلىش ئۈچۈن، غەيرەتكە
كېلىپ بازاردىن ئىبارەت قاينامغا شۇڭغۇپ، تۇرلۇك ئىش
ئوقەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. تىرىشقان ئادەمنىڭ ئەجرى
ھېچقاچان بىكار كەتكەن ئەمەس، تىرىشۋاتقان ئادەم
ھامان بىر كۈنى مېھنىتىنىڭ ھوسۇلىنى كۆرمەي قالمايدۇ،
شۇڭا كونىلار «تىرىشقان تاپار» دەپ بىكار ئېيتمىغان.
دەرۋەقە ئۇنىڭ نەچچە يىللىق تىرىشچانلىقى ئاخىر مېۋىسى-
نى كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئانا تىل جەھەتتە پۇختا ئاسا-
سقا ۋە نۇتۇق ئىقتىدارىغا ئىگە بولغاندىن سىرت، يەنە ئۈچ
تىللىق بولۇپ قاپتۇ. شۇ جەرياندا ئىرادىسىمۇ تاۋلىنىپ، ئۆ-
زىگە خاس ياشاش ئۇسۇلىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ، ئېغىر ئىقتى-
سادىي قىيىنچىلىقلارنىڭ ئۈستىدىنمۇ غالىب كېلىپ ئاخىر
[گېرما]نىيەگە چىقىپ ئوقۇش ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپتۇ.
[...]ئۇنىڭدىن:

— يات ئەلدە سەككىز يىل تۇرۇپسىز، بۇ جەرياندا
يولۇققان قىيىنچىلىقلىرىڭىز، تارتقان مۇشكۈلاتلىرىڭىز ئاز
بولمىسا كېرەك؟ — دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ:

— بۇ ھەقتىكى سەرگۈزەشتىلىرىمنى يازسام قېلىن
بىر كىتاب بولۇشى مۇمكىن. ئىبنى مۇقەففا: «دۇنيانىڭ قى-
يىنچىلىقى تۆتتۇر. غۇربەتچىلىكتە كېسەللىك، قېرىغاندىكى
يالغۇزلۇق، نامراتچىلىقتىكى قەرزدارلىق، سەپەردە ئۇزاق
يول» دېگەنىكەن. ئادەم بېشىغا كەلمىگۈچە ئۇلۇغلار قال-
دۇرغان دۇردانىلەرنىڭ تېگىگە يەتمەيدىكەن. دەسلەپتە

مەن ئۇ يەرگە پەقەت تۆت ئايلىق ئوقۇش ۋە تۇرمۇش
خىراجىتىمگە يەتكىدەك پۇلنى مىڭ تەسلىكتە غەملەپ چىق-
قانىدىم. ياتاق ۋە تاماق قىممەت بولغاچقا ئىككى - ئۈچ
ئاي ئۆتە - ئۆتمەيلا يانچۇقۇم قۇرۇقدىلىشقا، قىيىنچىلىقلار
مېنى ئىسكەنجىگە ئېلىشقا باشلىدى. بۇنداق ئەھۋالدا بىر
تەرەپتىن ئىشلەپ پۇلنىڭ غېمىنى قىلمىسام ئوقۇشۇمنى دا-
ۋاملاشتۇرۇشۇم مۇمكىن بولمايلا قالماي، ھەتتا ئاچ قېلى-
شىممۇ كۆز ئالدىمدا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىش ئىدى. بىراق
بىر ئايدا قانچىلىك ۋاقىت ئىشلەشكە نىسبەتەن مەكتەپنىڭ
بەلگىلىمىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گېرمانىيەدەك رى-
قابەت ئىنتايىن كەسكىن بىر دۆلەتتە ئىش تېپىشنىڭمۇ
ئۆزى بىر مەسىلە ھېسابلىناتتى. شۇ كۈنلەردە بەش ياۋرو
ئۈچۈن كۈنىگە 15 سائەتلەپ ئىشلىگەن كۈنلىرىم بولدى،
ھەتتا ياتاقسىز قېلىپ نەگە بېرىشىمنى بىلمەي نىشانسىز
كوچىلارنى ئايلانغان، ۋوگزالدا تۈنەپ قالغان چاغلىرىممۇ
بولدى. بۇنداق چاغدىكى غېرىبلىق تۇيغۇسىنى، مۇساپىر-
چىلىقتىكى غۇربەتچىلىكنىڭ دەھشەتلىك ئازابىنى شۇنداق
كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ باقمىغان كىشىلەر ھەرگىز
تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. لېكىن مەن بېشىمغا كۈن چۈشكەن،
ئىقتىسادىي جەھەتتە ئەڭ مۇشكۈل ئەھۋالغا قالغان چاغلار-
دىمۇ ۋىجدانىمنى يوقىتىپ قويمىدىم. ئۆز - ئۆزۈمگە:
«غەيرەت قىل! قىيىنچىلىق ئىرادەڭنى سىنايدىغان سىناق،
قىممىتىڭنى يارىتىدىغان پۇرسەت!» دەپ مەدەت بېرىپ
تۇردۇم. جاپانىڭ كەينىدە چوقۇم راھەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا
ئىشەنچ بىلەن قارىدىم. شۇڭا قىيىنچىلىقلار ئالدىدا ھەرگىز
بەل قويۇۋەتمەي ئۈمىدۋارلىق بىلەن ياشىدىم. ئادەم
باشقا كەلگەندە شۇنداق باتۇر بولۇپ كېتىدىكەن. مەنزى-
لىمنى يورۇتۇپ تۇرغان مەندىكى ئارزۇ ۋە غايىنىڭ
روھىي قۇدرىتى ئىرادەمنى كۈچەيتىپ، قىيىنچىلىقلار ئۈس-
تىدىن بىر - بىرلەپ غالىب كېلىشىمگە تۈرتكە بولدى. باشقا
ئېغىر كۈنلەر چۈشكەندە ئادەم ئۆزىنى تاشلىۋەتمىسىلا،
ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ ھامان بىر چارىسى تېپىلىدىكەن.
ئۇنىڭدىن باشقا ئۆيدىن ئايرىلغاندا يېڭى بىر مۇھىتقا ماس-
لىشىش، تىل ئۆتكىلىدىن ئۆتۈش، ئوقۇش ۋە ئىمتىھان بې-
سىمى، ئۆرپ - ئادەت ۋە يېمەك - ئىچمەك مەسىلىسى،
يالغۇزلۇق ۋە جاندىن ئۆتىدىغان غېرىبلىق، ۋەتەنگە
بولغان سېغىنىش، مەدەنىيەت توقۇنۇشىدىن كېلىپ چىقىدى

غان ئېسەنكىرەش، كىملىك كىرىزىسى دېگەنگە ئوخشاش قاتمۇقات قىيىنچىلىقلارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدىغان گەپكەن. مەن قايسى بىر پەيلاسوپنىڭ «جاپالىق باشلىنىشى بولمىغان ئادەمنىڭ گۈزەل كېلەچىكى بولمايدۇ» دېگەن سۆزىگە تولىمۇ قايىل. ئۆزۈم دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان. كىچىكىمدىن تارتىپلا ئېتىز-ئېرىقنىڭ جاپالىق ئەمگەكلىرىدە تاۋلانغان. موھتاجلىق مېنى 15 يېشىمدىلا 100 كىلوگىرامچە ئېغىرلىقتىكى قاپلارنى يۈدىدىغان ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەجبۇر قىلغان. قۇرامىغا يەتمەي تۇرۇپلا تومۇزنىڭ پىژغىرىم ئاپتاپلىرىدا ئاشۇ شورلۇقلاردا چوڭ ئادەملەر قىلىدىغان جاپالىق ئەمگەكلەرگە قاتناشقان ھەم ئاش-ناننىڭ نەدىن كېلىدىغانلىقىنى كىچىكىمدىلا بىلگەن. ئاشۇ شورلۇق ئانا تۇپراقنىڭ باغرىغا يۈزۈمنى يېقىپ ئۇخلاپ قېلىپ، ئويغىنىپ قوپقىنىمدا يۈزۈمگە بەزىدە بىر كاللەك لاينىڭ چاپلىشىپ قالىدىغانلىقى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. مەن كىچىكىمدىن تارتىپلا جاپانىڭ تەمىنى يەتكىچە تېتىپ چوڭ بولغاچقا، چەت ئەلدىكى قىيىنچىلىق ۋە مۇشكۇلاتلارنى يېڭىپ كېتەلىدىم. كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلەر نەتىجىسىدە كېيىنچە شارائىتىممۇ ئاستا-ئاستا ياخشىلىنىپ كەتتى، يوللىرىممۇ كېڭىيىپ باردى، ئوقۇشۇمنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدىم. مەن شۇنداق قارايمەن: ئەگەر راھەترەك تۇرمۇش ئىچىدە چوڭ بولغان ھەرقانداق بىرى مەن تارتقان جاپالارنىڭ يېرىمىغا دۇچ كەلسىمۇ ھەرگىز چىدىمىغان، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمىغان بولاتتى، — دەپ جاۋاب بەردى.

ھەببۇللا گېرمانىيەدە ئۆتكۈزۈلگەن بىر قېتىملىق دۇنيا سودا يەرمەنكىسىدە، شىنجاڭدىن كەلگەن بىر ئۇيغۇر ياش كارخانىچى بىلەن تاسادىپىي پۇرسەتتە ئۇچرىشىپ سىردىشىپ قاپتۇ. ياش كارخانىچى شۇ كۈنلەردە ئىختىساسلىق خادىملارغا تولىمۇ موھتاج بولۇۋاتقانلىقىنى، ئەگەر ئۇ ۋەتەنگە قايتىپ كارخانىسىنى بىرلىكتە باشقۇرۇشنى خالىسا قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى سەمىمىيلىك بىلەن ئەسكەرتىپتۇ. نەچچە يىللاردىن بېرى ۋەتەندىن ئايرىلىپ ۋەتەننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، ۋەتەنسىزلىكنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى چىن مەنىسىدىن چۈشەنگەن، ۋەتەن سۆيگۈسى قەلبىدە لاۋۇلداپ تۇرۇۋاتقان ھەببۇللا ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئۇنىڭ تەكلىپىگە ماقۇل بولۇپ ۋەتەنگە قايتىشنى قارار قىپتۇ. مانا ھازىر ئۇ ئاشۇ كارخانىچى بىلەن مۈرىنى مۈرىگە تىرەپ، كارخانىنىڭ كۆلىمىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىش بىلەن بىللە، مەھسۇلاتلىرىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتىش، سۈپىتىنى يەنىمۇ ئەلالاشتۇرۇش، يېڭىلىق يارىتىش، كارخانا مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىش، ماركىنىڭ ئىناۋىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش يولىدا بار تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىپ، كارخانىغا نىسبەتەن ساداقىتىنى ئىپادىلەپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇ مېنىڭ:

— سىز ئۆز قىممىتىڭىزنى يۈكسەلدۈرۈش يولىدا ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كېلىۋېتىپسىز، بەلكىم چەت ئەلدە تۇرۇش جەريانىدا كىشىلىك قەدىر-قىممەت مەسىلىسى ھەققىدە ئۆزگىچە تەسىراتلارغىمۇ ئىگە بولدىڭىزغۇ دەيمەن؟ — دېگەن سوئالىمغا:

— ۋەتەندىكى چاغلىرىمدا، كىشىلىك قىممەت تۆھپىگە قارىتا بولىدۇ، ھەر بىر ئادەمنىڭ تۆھپىسىدىكى پەرقلەر قىممىتىدىكى پەرقلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ دەپ قارايتتىم. گېرمانىيەگە چىققاندىن كېيىن ھەرقايسى دۆلەتلەردىن كەلگەن نۇرغۇن چەت ئەللىك بىلەن ئۇچراشتىم، ھەم ئىجتىمائىي ئالاقىلەردە بولدۇم. مەن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، زامانىۋىلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان، قۇدرەت تاپقان دۆلەتلەرنىڭ پۇقرالىرى مەيلى قايسى دۆلەتكە بارسۇن ئالقىشقا بەكرەك سازاۋەر ئىكەن. ئاقساق-چولاق ياكى بىلىم-ئىقتىدار جەھەتتە ئادەتتىكىچە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر «ۋاي» دەپ ھۆرمەتلىنىدىكەن، ئالاھىدە مۇئامىلە ۋە ئېتىبارغا ئېرىشىدىكەن. ئەكسىچە قالاق، تەرەققىياتتا ئارقىدا قالغان دۆلەت پۇقرالىرى بۇ جەھەتتە ئانچە ئېتىبارغا ياكى دىققەتكە سازاۋەر بولالمايدىكەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، سىز نامرات ۋە قالاق بىر ئەلنىڭ پۇقراسى بولۇپ ئىستېداتىڭىز ھەرقانچە ئېشىپ-تېشىپ تۇرغان تەقدىردىمۇ، قۇدرەت تاپقان ئەلنىڭ ئادەتتىكى بىر پۇقراسىچىلىك سالاھىيەتكە ئىگە بولالمايدىكەنسىز. قىسقىسى، سىزنىڭ كىملىكىڭىزنى بىلىدىغانلار يوقنىڭ ئورنىدا بولىدىكەن. بىر ئادەمنىڭ قەدىر-قىممىتى ئۆز دۆلىتى ۋە مىللىتى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بولىدىكەن. دۆلەت ياكى مىللەت قۇدرەت تاپماي تۇرۇپ شەخسنىڭمۇ قەدىر-قىممىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلمەيدىكەن. سانى ئىنتايىن

ئاز بولغان مۇتەخەسسىس، ئىختىساس ئىگىلىرى، يۇقىرى دەرىجىلىك زىيالىيلارغا تايىنىپلا باشقىلارغا مىللىي كىملىكىنى تونۇتۇپ بولغىلى بولمايدىكەن. خەلقىنىڭ پەن-تېخنىكا، بىلىم ۋە مەدەنىيەت ساپاسىنى ئومۇميۈزلۈك يۇقىرى كۆتۈرۈش، ۋەتەن ۋە خەلقنى قۇدرەت تاپقۇزۇش ئارقىلىقلا مىللىي كىملىكنىڭ نوپۇزىنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدىكەن. شۇڭا مەن ھازىر ئۆز قىممىتىمنى ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممىتى ئارقىلىق ئۆلچەيدىغان بولۇپ قالدىم، شەخسنىڭ تەقدىر-قىسمەتلىرى ھامان ئىجتىمائىي توپنىڭ تەقدىر-قىسمەتلىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدىكەن، — دەپ ۋەزمىن جاۋاب قايتۇردى.

مەن ئۇنىڭدىن بىر ئادەم ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇشتا ئەڭ مۇھىم نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى سورىغىنىمدا، ئۇ ھېچ ئىككىلەنمەيلا: ئېنىق نىشانى بولمىغان ھاياتتىن بىرەر نەتىجە كۈتۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، شۇڭا ئالدى بىلەن ئېنىق نىشان ۋە غايە تۇرغۇزۇش ھەمدە ئۇنى بىر خىل تەۋرەنمەس ئېتىقادقا ئايلاندۇرۇشنىڭ ئەڭ مۇھىملىقىنى، ئۆز ئالاھىدىلىكى ۋە ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلغان ئاساستا چوڭ بىر نىشانىنى مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يېتىشنىڭ كونكرېتنى قەدەم باسقۇچلىرى ۋە ئۇسۇلى ھەققىدە ئەتراپلىق ئويلىنىپ، شامال كىرمىگۈدەك بىر پىلاننى ۋۇجۇدقا چىقىرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، ئىرادىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىغاندا چۈشكۈنلەشمەي، قىيىنچىلىقلار ئالدىدا بەل قويۇۋەتمەي ئالدىغا قاراش، ھەرگىز ئىككىلىنىش پوزىتسىيەسىدە بولماسلىق كېرەكلىكىنى؛ شەخسەن ئۆزىنىڭ ئون يىللىق نىشانىنى ئېنىق بېكىتكەندە ئېڭىدا كەلگۈسىنىڭ مەنزىرىسى ناھايىتى روشەن ئەكس ئەتكەنلىكى، ئون يىلدا يېتىدىغان نىشانغا توققۇز يىلدا يېتىپ بولغانلىقى، ئېڭىدا شەكىللەنگەن ئەشۇ مەنزىرىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە رېئاللىققا ئايلانغانلىقى، ئەمدى كېيىنكى ئون يىللىق نىشانى ھەققىدە ئىزدىنىۋاتقانلىقىنى قىزغىنلىق بىلەن سۆزلەپ بەردى.

مەن ئۇنىڭدىن يۇرتىمىزغا كېلىپ زېرىكىپ قالغان-قالمىغانلىقىنى سورىغىنىمدا، ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ لۇغىتىمدە زېرىكىش ئۇقۇمى مەۋجۇت ئەمەس. چۈنكى مەن كۈنلىرىمنى تولىمۇ ئالدىراشچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزىمەن، ھەر بىر مىنۇت، ھەر بىر سائەت بىلەن ھېسابلىشىپ ياشايمەن. زاۋۇتنىڭ ئىشلىرىدىن قولۇم بوشاپ قالغاندا، كىتاب-ماتېرىيال كۆرىمەن، يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمەن. ھازىر بوش ۋاقىتلىرىمدىن پايدىلىنىپ «روھىيىتىڭىزنى چېنىقتۇرۇڭ» ناملىق كىتابىمنى يېزىۋاتىمەن. ئۆز ئىشلىرىغا ۋاقىت يېتىشتۈرۈپ بولالمايۋاتقان ئادەم زېرىكىشنىڭ نېمىلىكىنىمۇ بىلمەيدىكەن. ئىشەنسىڭىز ئون يىلدىن بېرى ئائىلەمدىكىلەر بىلەن بىرەر قېتىممۇ ھېيتنى بىللە ئۆتكۈزۈپ باقماپتىمەن. مەن بەزىدە ھېيت-بايراملارنىمۇ ئېسىمدىن چىقىرىپ قويىمەن. گەرچە ھۇزۇر-ھالاۋەت قوغلاشمىسامۇ، مەنىلەر ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىمدىن بەخت تۇيغۇسىغا چۆمۈلىمەن. بۇ ھاياتتا ماددىي ئىستەكلەرنىڭ چېكى بولمايدىكەن، مېنىڭچە پۇل تېپىشنى ھاياتنىڭ بىردىنبىر مەقسىتىگە ئايلاندۇرۇۋېلىش تۇرمۇشنى تولىمۇ چاكىنىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. شۇڭا مەن تەننىڭ ھۇزۇرىدىن كۆرە روھنىڭ ھۇزۇرىنى ئەۋزەل بىلىمەن، — دېدى.

ئۇ ئەسلىدىلا بىر مائارىپچى، يەنە كېلىپ چەت ئەلدە مائارىپ كەسپىدە ئوقۇغان بولغاچقا، ھېلىمۇ مائارىپ كەسپىنى قىزغىن سۆيىدىكەن، بۇ ھەقتە ئىزدىنىدىكەن، مائارىپ مەسىلىلىرىگە داۋاملىق دىققىتىنى ئاغدۇرۇپ تۇرىدىكەن. پات-پات دەرس ۋە لېكسىيەلەرنى سۆزلەپ تۇرىدىكەن. ئۇ گېرمانىيەنىڭ نۆۋەتتىكى مائارىپ ئەھۋالى ھەققىدە قىسقىچە توختالغاندىن كېيىن، نومۇرنى مەقسەت قىلىپ ئۆگىنىش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىستېداتىنى ئاسانلا كاردىن چىقىرىدىغانلىقى، ئاكتىپ ۋە تەشەببۇسكار ئۆگىنىش روھىنى سۇسلاشتۇرىدىغانلىقى، تېخىمۇ يامىنى ئوقۇغۇچىلارنى ئىجادچانلىق تۇيغۇسىدىن مەھرۇم قالدۇرىدىغانلىقى، شۇڭا ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشكە نىسبەتەن مۇددىئا-مەقسىتىنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۈنۈملۈك ۋاسىتىلەر ئارقىلىق بىلىم ئېلىش ئېھتىياجىنى شەكىللەندۈرۈپ، دەرسخانىدا گۇمان تۇغدۇرۇشقا ماھىر بولۇپ، كۆپرەك تەجرىبە ۋە ئەمەلىيەت بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ، ئۆگىنىشكە نىسبەتەن قىزىقىش ۋە تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ھەممىدىن مۇھىملىقى؛ ئوقۇتۇشتا بىلىم

بىرنىشكە قارىغاندا بىلىم ئېلىش ئۇسۇلىنى بىلدۈرۈش، ئوقۇغۇچىلاردا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىدىغان، مۇستەقىل ئىزدىنىدىغان روھنى شەكىللەندۈرۈش، ئاساسىي مەقسەتنى نوقۇل ھالدىكى بىلىم بېرىشتىن ئىقتىدار ۋە ماھارەت يېتىلدۈرۈشكە بۇراشنىڭ تولىمۇ زۆرۈرلۈكىنى؛ گېرمانىيەدە ئەمدىلا 1-يىللىققا كىرگەن بالىنىڭمۇ كەلگۈسىگە نىسبەتەن مەقسەتنىڭ ئېنىقلىقىنى، بىزدە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى بېرىش ئالدىدىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانداق كەسىپنى تاللاش، كەلگۈسىدە قانداق ئادەم بولۇش مەسىلىسىدە كاللىسىدا ئېنىق بىر سانىنىڭ يوقلۇقى، بۇنداق نىشانسىز ياشاشنىڭ تولىمۇ خەتەرلىك ئەھۋال ئىكەنلىكى؛ گېرمانلارنىڭ تەن ساپاسىغا، جۇملىدىن چېنىقىش ۋە ئىلمىي ئوزۇقلىنىشقا تولىمۇ ئېتىبار بىلەن قارايدىغانلىقى، شۇڭا ئۇلار ئۇستىخانلىق، بەستلىك كېلىدىغانلىقى، بىزنىڭ ۋىجىك بوي - تۇرقىمىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئاسانلا چېنىپ قالىدىغانلىقى، تەننىڭ ئوزۇقلۇققا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرماي، ساغلام بەدەنگە ئىگە بولماي تۇرۇپ، ئەقلىي ئىقتىدارنىڭمۇ ئېغىر دەرىجىدە توسالغۇغا ئۇچرايدىغانلىقى، شۇڭا بالىلارنى ئىلمىي ئوزۇقلاندۇرۇشقا، چېنىقتۇرۇشقا ئېتىبار بىلەن قاراش، بۇنى ھەرگىزمۇ كىچىك مەسىلە دەپ قارىماسلىق... دېگەنگە ئوخشاش قىممەتلىك قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتى. ھەببۇللانىڭ نۆۋەتتىكى بىر ئارزۇسى بىرەر مەكتەپ قۇرۇپ، ھازىر ئەڭ زۆرۈر بولۇۋاتقان دەرسلىكلەرنى تەسىس قىلىپ ئادەم تەربىيەلەش ئىكەن. ئۇ ھازىردىن باشلاپ بۇ ھەقتىكى بىر قىسىم دەرسلىك ماتېرىياللىرى ھەققىدە ئىزدىنىۋېتىپتۇ. مەن بىر پۈتۈن سۆھبەت جەريانىدا ئۇنىڭ روھىيەت مەسىلىسىگە يۈكسەك ئېتىبار بىلەن قارايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مەن ئۇنىڭغا ئىختىساس ئىگىلىرى، ئالىم، ئۆلىمالارنىڭ بىر يۇرتقا قەدەم - تەشرىپ قىلىشى، شۇ يۇرتقا بەرىكەت، ئاسايىشلىق ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنىڭ يۇرتىمىزغا كەلگەنلىكىگە تەشەككۈرىنى ئىپادىلىدىم.

قىسقىلا ۋاقىتتا ئېلىپ بېرىلغان بۇ ئەھمىيەتلىك سۆھبەت ماڭا يېڭىچە ئىلھاملارنى ئاتا قىلىش بىلەن بىللە، ھاياتنىڭ قىممىتىنى قانداق ئاشۇرۇش ھەققىدىكى يېڭى خىياللىرىمنى قاناتلاندۇردى.

ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇشنىڭ يوللىرى

ئويلىنىش — ئويغىنىشنىڭ تۇنجى قەدىمى

مېخانىك تۇرمۇش — تىرىكچىلىكنى ئاساسىي مۇددىئا، باردى - كەلدى مۇناسىۋەتلىرىنى ئىجتىمائىي ئالاقىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلغان، تەكرار تۇرمۇش شەكلىدىن ئىبارەت. ئەگەر بىر ئادەم مېخانىك تۇرمۇشقا ئادەتلىنىپ قالسا، دىققىتى كۆز ئالدىدىكى ئۇششاق - چۈششەك، ئەھمىيىتى ئانچە چوڭ بولمىغان ئىش - ھەرىكەتلەرگە مەركەزلىشىپ قېلىپ، ئەقلىي جەھەتتىكى ئويغۇنلۇقنى يوقىتىپ قويىدۇ. مېخانىك تۇرمۇش ئادەمنى كەڭ دائىرىدە سېلىشتۇرۇش، مەسىلىلەر ئۈستىدە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزۈش، بولۇپمۇ نەزەرىيەۋى تەپەككۇردىن ئىبارەت قۇدرەتلىك مەنىۋى كۈچتىن مەھرۇم قالدۇرىدىغان بولغاچقا، ئاخىرى ھېسسىي بىلىش باسقۇچىدا چەكلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە روھىي جەھەتتىكى بىخۇدلۇق، گاس ۋە گاچىلىق كېلىپ چىقىدۇ. مېخانىك تۇرمۇشنىڭ ئەللەيلىشى ئادەمنى ئاستا - ئاستا غەپلەت ئۇيقۇغا غەرق قىلىدۇ. تولىمۇ ئەپسۇسكى، بۇ دۇنيادا قەلبى زۇلمەتكە پاتقان سانسىزلىغان سادىدا ئادەملەر ھاياتنىڭ ھەقىقىي مەنە - ماھىيىتىنى چۈشەنمەي، ھاياتنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشنى خىيالىغا كەلتۈرمەي، بىر پۈتۈن ئۆمرىنى غەپلەت ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ. مېخانىك تۇرمۇشنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسلىق ئاقىۋەتلىرى شۇكى: ئادەمنى بۇرۇننىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان تار نەزەرگە ئىگە قىلىپ قويىدۇ. ئالدىغا باقماي كەينىگە باقىدىغان، ئۆزىنى ئاجىزلارغا سېلىشتۇرۇشتىن تەسەللىگە ئېرىشىدىغان قانائەتچان پسىخىكىنى شەكىللەندۈرۈپ قويىدۇ-دە، ئۆزىدىن ھالقىشتەك شىجائەتتىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ. كۆپ ھاللاردا جىسمانىي كۈچكىلا تايىنىپ قېلىپ، روھىي كۈچنىڭ قۇدرىتىگە سەل قارايدىغان ھالەت شەكىللىنىدۇ. كاللىغا ئەخلەت ئىدىيە قاراشلار ئاسان ماكانلىشىپ، ناچار ئادەتلەر بىلەن ئاسانلا يۇقۇملىنىدۇ. ئىلغارلىق چەتكە قېقىلىپ، قۇرۇق پاراڭ بازار تاپىدۇ. نەتىجىدە ئېتىقاد سۇسلىشىدۇ، ئىرادە سۇنىدۇ، تۇرمۇش پۇچەكلىشىدۇ، ھايات چاكىنىلىشىدۇ. ئىلىم - تېخنىكا ئىگىلەشكە ئىنتىلىش، ئىزدىنىش ۋە يېڭىلىق يارىتىش روھىدىن مەھرۇم قالدۇرۇپ نادانلىق پاتقىقىغا سۆرەپ كىرىدۇ. «پىچاق

گال بولسا قوي قىينىلار، ئادەم نادان بولسا جان» دېگەنـ
دەك، نادانلىق ئادەمنى بىر ئۆمۈر تەتۈر قىينايدۇ، تۈگـ
مەس دىشۋارچىلىقلارغا دۇچار قىلىدۇ، يەنە كېلىپ بىر
ئۆمۈر ئۆزىنى بىلمەي ياشاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. خۇددى يا-
پونىيەلىك فۇزىيۇيجى: «دۇنيادىكى نادان خەلققە نەزەر
سالىدىغان بولساق، ئۇلار كۆپ هاللاردا كىشلەرنىڭ گېپـ
گە ۋە خەتلىرىگە، هېكايىلىرىگە، مىش ـ مىش پاراڭلىرىغا
يەڭگىللىك بىلەن ئىشىنىپ قالىدۇ، ئەرۋاھ، بۇتلارغا،
رامال، داخانغا خۇراپىلىق بىلەن ئىشىنىدۇ» دېگىنىدەك،
نادان ئادەم ئۆزى قارىغۇلارچە ئېتىقاد قىلىۋاتقان ئىدىيە-
نىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقى بىلەن هې-
سابلىشىپ كەتمىگەچكە، ساددا ياكى توغرا بولمىغان
ئاڭنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

جەمئىيەتشۇناس ماكس ۋېبىر ئىنسانلارنىڭ ئىجتىما-
ئىي هەرىكىتىنى ئەنئەنىۋى هەرىكەت، هېسسىي هەرىكەت،
مەقسەتلىك هەرىكەت ۋە ئەقلىي هەرىكەتتىن ئىبارەت تۆت
تۈرگە بۆلگەن. ئۇ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممەت
قارىشى ئاساسىدا ئورۇندىلىدىغان هەرىكەتنى ئەنئەنىۋى
هەرىكەت؛ هېسسىياتنىڭ باشقۇرۇلۇشىدا ئورۇنلىنىدىغان
هەرىكەتنى هېسسىي هەرىكەت؛ مۇئەييەن بىر نىشان ۋە
غايە ئاستىدا هېسسىي غىدىقلىنىشنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماي
ئورۇندىلىدىغان، يەنى ئۇنىڭمۇنى كۆزلەپ ئېلىپ بېرىلىدى-
غان هەرىكەتنى ئەقلىي هەرىكەت دەپ قارىغان. ئۇنىڭ بۇ
خىل قارىشنى تېممىزغا تەتبىقلاپ كۆرىدىغان بولساق:
مېڭىنىڭ تۈرمۇشقا ئادەتلەنگەن كىشلەر ئاساسەن بىرىن-
چى، ئىككىنچى خىل هەرىكەت شەكلىنى ئاساس قىلىپ ها-
ياتلىق پائالىيىتىنى داۋام ئېتىۋاتقانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈ-
رۈشكە بولىدۇ. ئۇلار ئومۇمەن ئاجىزلار تۈركۈمىگە تەۋە
بولۇپ، ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى يارىتالايدىغان، ئۆز تەقدى-
رىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرالايدىغان ئىقتىداردىن مەھرۇم
قالغان بولىدۇ. مۇستەقىللىق روھى ئاجىز، قارا ـ قويۇق
دوراش، ئېقىمغا ئەگىشىش خاھىشى كۈچلۈك بولۇپ، ئاسا-
سەن باشقىلارنىڭ يېتەكلىشى، باشقۇرۇشىغا تايىنىپ ياشاي-
دۇ. ئەگەر مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممەت قارىشى
ساغلام بولمىسا يەنە كېلىپ مېڭىنىڭ تۈرمۇشنىڭ ئىسكەن-
جىسىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمىسە، شۇ توپ ئىچىدە چاكىنا
قىلىق ۋە هەرىكەتلەر، كوللېكتىپ ئاڭسىزلىق قىلمىشلىرى
ئەۋج ئېلىپ، تار مەنپەئەتچىلىك كۆرەشلىرى كەسكىنلە-
شىپ، ئىچكى نىزالار كۈچىيىپ، ئۇيۇشۇش كۈچى چەك ـ
چېكىدىن بۆسۈلۈپ، ئىللەتلەر تېخىمۇ كۆپىيىپ خەتەرلىك
ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئۆگىنىشكە
ئېتىبارسىز قارايدىغان، ئەقلىي ئەمگەكنى سۆيمەيدىغان،
زىيالىيلار ئېتىبارغا ئېلىنمايدىغان پاسسىپ ئىجتىمائىي كەي-
پىيات ئەۋج ئالىدۇ.

ئۆز رېئاللىقى ۋە نادانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەن،
هايات هەققىدە ئۆزىگە سوئال قويۇش ئىقتىدارىدىن
مەھرۇم قالغان ئادەم، ئەنە شۇ مېڭىنىڭ تۈرمۇش ۋە
پاسسىپ ئىجتىمائىي مۇهىتنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ.
هايات هەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىش بولسا ئويغىنىشنىڭ مۇ-
قەددىمىسى، بۈيۈكلۈككە ئىنتىلىشنىڭ تۇنجى قەدىمى
بولۇپ، ئادەمنى غەپلەت ئۇيقۇدىن ئويغىتىدۇ. ئويلىنىش
پىكىر ۋە تەپەككۇر قىلىشتۇر. پىكىر ۋە تەپەككۇر ئىنسان-
نىڭ قۇدرەتلىك مەنىۋى قورالى بولۇپ، بۇ قورالدىن ئۇ-
نۈملۈك پايدىلىنىشنى بىلگەندىلا هايات نۇرلىنىشقا باشلاي-
دۇ. مۇخبىرلار بىر يازغۇچىدىن قانداق مۇۋەپپەقىيەت قا-
زانغانلىقىنى سورىغىنىدا، ئۇ تولىمۇ ئاددىي قىلىپ:
«باشقىلار بەزمە ـ ئولتۇرۇشلاردا كۆڭۈل ئاچقاندا مەن
پىكىر قىلدىم، باشقىلار ئېغناپ تاتلىق ئۇخلاۋاتقان چاغدا
مەن يەنىلا پىكىر قىلدىم، بۇنىڭدىن باشقا ئالاھىدە سىر
يوق» دەپ جاۋاپ بەرگەن. جەمئىيەتشۇناسلار «ئادەمدى-
كى ئۆزلۈك تۇيغۇسى، يەنى ئۆزىنىڭ قىممىتى هەققىدىكى
رازىمەنلىك تۇيغۇسى، ئەهمىيەت تۇيغۇسىنىڭ ئۆلۈشى»نى
كىملىك كىرىزىسى دەپ قارىغان. كىرىزىس ئېغىر بولسا
كىرىزىسنى تونۇپ يېتىش، روهىي جەهەتتە ئويغىنىش،
شۇنداقلا كىرىزىسقا تاقابىل تۇرۇشتىكى ئىدىيەۋى تەييار-
لىق هالىتىدۇر. يۇقىرىدا نامى زىكرى قىلىنغان ياش كار-
خانىچى كىملىك كىرىزىسىنى تونۇپ يەتكەنلىكى ھەم كىرى-
زىس ئېغىر ئويغانغانلىقى ئۈچۈن، يەنى هايات هەققىدە
ئۆزىگە سوئال قويۇپ، ئويغىنىش هاسىل قىلالىغانلىقى
ئۈچۈن، هاياتىنى ئۆزگەرتىش ئىرادىسىگە كېلەلىگەن ھەم
بۈگۈننى يارىتالىغان. شۇڭا ھەر بىر ئادەم ياشاش شەكلى-
گە نىسبەتەن گۇمانىي تۇيغۇغا ئىگە بولۇشى، ئۆزىگە هەر
دائىم سوئال قويۇپ ئاڭ ۋە تەپەككۇرىنى يېڭى غىدىقلى-
نىشلارغا ئىگە قىلىشى، جۇۋاز كالىسىدەك خادا ئەتراپىدا
ئايلىنىۋەرمەي، چەمبەردىن هالقىپ چىكىتىشكە ئۇرۇنۇپ
كۆرۈشى كېرەك.

غايە ۋە نىشان ــ ھاياتقا تىكلەنگەن بايراق

غايە بىز ئىنتىلىۋاتقان يۈكسەك مەنزىل، ھاياتىمىزغا تىكلەنگەن بايراق. شۇنداقلا ئادەمنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۆزىدىن ھالقىشقا ئۈندەيدىغان، ئىرادە ئېتىقادنى مۇستەھكەملەشكە تۈرتكە بولىدىغان، ئاكتىپ پوزىتسىيەگە ئىگە قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت مەنزىللىرىگە باشلايدىغان بىر خىل روھىي كۈچ. غايىگە ئىگە بولۇش ئىدىيە ئويغانغانلىقنىڭ، ھەرىكەت جەھەتتە تەشەببۇسكار ھالەتكە ئۆتكەنلىكنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، بۇ چاغدا مىڭمۇ پاسسىپ ھالەتتىن ئويلىنىش، پىكىر ۋە تەپەككۇر قىلىش ھالىتىگە ئۆتكەن بولىدۇ. شۇڭا غايىلىك ئادەملەرنىڭ ھاياتتىن ئالىدىغان ھوسۇلى ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭكىدىن مۇتلەق كۆپ بولىدۇ. غايىسىز ئادەملەر ئالغا ئىنتىلىش كۈچىدىن مەھرۇم قالغاچقا، مېخانىك تۇرمۇش چەمبىرىكىدىن ئۆمۈر-بويى چىقىپ كېتەلمەيدۇ. ئەلۋەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىمۇ نىشان بولىدۇ، لېكىن غايىلىك ئادەملەرنىڭ نىشانى بىر قەدەر يۈكسەك بولۇپ مەزمۇندارلىققا، قاراتمىلىققا، ئەمەلىيەتچانلىققا ئىگە بولغان بولىدۇ. نىشان ھەرىكەتنى ئېنىق مەقسەتچانلىققا ئىگە قىلىپلا قالماي، ۋاقىت ۋە ھەرىكەتنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇشتا تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ. بىرەر غايىسى ياكى چوڭراق بىرەر نىشانى بولمىغان كىشىلەر ھاياتىغا نىسبەتەن مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسىنى يوقاتقان، ئۇدۇلىغا ياشاۋاتقان كىشىلەردۇر.

ئۆمۈرلۈك نىشاننى بېكىتىش ۋە ئۇنى چىقىش قىلغان ھالدا ئۇزاق مۇددەتلىك، يىللىق، ئايلىق، ھەپتىلىك، ھەتتا كۈنلۈك نىشانلارنى بېكىتىپ، نىشانغا ئاساسەن مەقسەتلىك، پىلانلىق ھالدا ھەرىكەتكە ئۆتۈش ھاياتنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم يول. ئۇدۇلىغا ياشاشتىن نىشانلىق ياشاشقا ئۆتۈش ھاياتتىكى بىر قېتىملىق چوڭ سەكرەش، بىر قېتىملىق زور بۇرۇلۇش بولۇپ، بۇ شۇ ئادەمنىڭ ئۆز قىممىتى ھەققىدە ئويلىنىشقا ۋە ئويغىنىشقا باشلىغانلىقىنىڭ، ھاياتقا نىسبەتەن تەخىرسىزلىك تۇيغۇسىنىڭ شەكىللەنگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ھېسابلىنىدۇ. نىشاننى بېكىتكەندە ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قىممىتى، ھاياتقا ئاتا قىلىدىغان مەنە ۋە مەزمۇنى ھەققىدە ئىنچىكە ئويلانمىغاندا ۋاقىت ۋە زېھىن ئانچە ئەھمىيىتى بولمىغان ئىشلار ئۈچۈن سەرپ بولۇپ كېتىدۇ. ئەگەر نىشان خاتا بېكىتىلىپ قالسا خاتا ھەرىكەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ-دە، زىيانمۇ زىيادە چوڭ بولۇپ كېتىدۇ. نىشاننى بېكىتىش ۋە ئۇنىڭغا قارىتا پىلان تۈزۈش تەس ئەمەس. ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئۆتۈش، ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش، قىيىنچىلىق ئالدىدا بەل قويۇۋەتمەسلىكتەك قەتئىي ۋە مۇستەھكەم ئىرادىنىڭ بولۇشى ھەممىدىن مۇھىم. گەرچە نۇرغۇن كىشىلەر گۈزەل ئارزۇلارنى كۆڭلىگە پۈككەن ھەم ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىرادىسىگە كەلگەن بولسىمۇ، ئىشنى قىزغىنلىق بىلەن باشلاپ دەسلەپكى مۇ-ساپىنى باسا - باسمايلا بەل قويۇۋېتىدۇ. شۇڭا مۇۋەپپەقىيەت ئاز ساندىكى غايىلىك، جاسارەتلىك كىشىلەرگىلا مەنسۇپ بولىدۇ. جوبىس مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتىكى «سىر»نى مۇنداق يەتتە قانۇنىيەتكە يىغىنچاقلىغان بولۇپ پايدىلىنىپ كۆرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ. ئۇلار: 1. ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئىشنى قىلىش؛ 2. دۇنيانى ئۆزگەرتىدىغان غايىسى بولۇش؛ 3. كۆپرەك كاللا قاتۇرۇش؛ 4. سېتىۋاتقىنىنى مەھسۇلات ئەمەس، بەلكى ئارزۇ - ئارمان دەپ بىلىش؛ 5. رەت قىلىشنى بىلىش؛ 6. ئاجايىپ تەجرىبىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈش؛ 7. ھېكايە سۆزلەشكە ماھىر بولۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئادەتتە بىر تىلنى ئۆگىنىش ياكى بىرەر نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇنچە ئاسان ئەمەس، بۇنىڭ ئۈچۈن تەۋرەنمەيدىغان ئىرادە ۋە جاسارەت كېرەك. ئۆزلۈكىدىن بىرەر تىل ياكى ئۆزىدە بىرەر ماھارەتنى يېتىلدۈرەلم[illegible] ئادەمنى ھەقىقىي ئەزىمەت دېيىشكە ئەرزىيدۇ. ھەر[illegible] كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ ئۆگىنىشكە بەرداشلىق ب[illegible] لىگەنلىكى، سورۇنلاردىن مېھرىنى ئۈزەلىگەنلىكى، باشقا[illegible] لارنىڭ يولىدا ماڭماي ئۆزىنىڭ يولىدا دادىل ماڭالىغانلىقى ئۈچۈن، خەنزۇ تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى تۆت يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىۋالغان. باردى-كەلدى ئىشلىرىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدىغان، كۆڭۈلچەكلىكى تۈپەيلى رەت قىلىشنى بىلمەيدىغان، قىلىۋاتقان ئىشنى نەچچە سائەت داۋاملاشتۇرالمايدىغان ئادەم ھەرگىزمۇ بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ. مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشتىكى ئورتاق بىر «سىرى» شۇكى، ئۇ بولسىمۇ ۋاز كېچىشكە تېگىشلىك ئىشلاردىن قەتئىي ۋاز كېچىپ، دىققىتىنى ئاساسىي مەۋقەگە مەركەزلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت. بىزدە باشقىلارغا ئوخشىماي

ىدىغان ئادەم بولۇپ قېلىشتىن، يۇرت ـ جامائەتتىن ئايرى-
لىپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەيدىغان، توغرا ـ خاتاسى ۋە پايدا
ـ زىيىنى بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي بىر ـ بىرىنى
دورايدىغان، كوللېكتىپنىڭ خەتەر تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتى-
قانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە شۇ ئېقىمغا ئەگىشىدىغان، باش-
قىلارنىڭ ئىدىيەسى بويىچە ياشايدىغان، كونا يولدا تەكرار ـ
تەكرار مېڭىۋېرىدىغان، ئۆزىگە خاس يول تۇتۇشقا، ئۆزى-
نى ئۆزگەرتىپ كۆرۈشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان خاھىش
ھەقىقەتەن ئېغىر.

نىشاننىڭ تۈرتكىلىك رولىغا سەل قاراشقا بولمايدۇ.
شەخسەن ئۆزۈممۇ نىشانلىق ياشاش ئادىتىنى شەكىللەن-
دۈرگەندىن بېرى ھاياتتىن ئالىدىغان ھوسۇلۇمنىڭ ئۈنۈمى-
نى كۆرمەكتىمەن. مەسىلى، كىتاب ـ ژۇرنال ئوقۇش ۋە يې-
زىقچىلىق جەھەتتە، 2012 ـ يىلى بوش ۋاقىتلىرىمدىن پايدى-
لىنىپ ئۆزۈم مۇشتەرى بولغان 18 تۈرلۈك ژۇرنالنىڭ ھەر
بىر سانلىرىنى تولۇق ئوقۇپ چىقىش بىلەن بىللە، 26
پارچە كىتاب (7150 بەت) ئوقۇپ چىقتىم (پىلاندىن 150
بەت ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى). ھەم مۇھىم مەزمۇنلاردىن
180 بەت خاتىرە قالدۇردۇم. كومپيۇتېر باسمىسىدا 88
بەتلىك خاتىرە يازدىم. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى
گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئون پارچە ماقالە ئېلان قىلدىم،
«ئىمتىھان مائارىپىنىڭ ئاسارىتى ۋە ساپا مائارىپىنىڭ دالا-
لىتى» ناملىق زور ھەجىملىك ماقالەم «شىنجاڭ مائارىپى»
ژۇرنىلىنىڭ بەش سانىغا ئۇلاپ بېرىلدى. ئۇ بۇ يەرلەردە
لېكسىيەلەرنى سۆزلىدىم. دېمەك يىل بېشىدا تۈزگەن پىلا-
نىمنى سەل ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ نىشانغا تولۇق يەتتىم.
ھەر ۋاقىت پىلانىم ۋە يەتمەكچى بولغان نىشانىمنى ئەسكە
ئېلىپ تۇردۇم، بوشىشىپ قالغان چاغلىرىمدا نىشانىم ئىرا-
دەمگە كېلىشمىگە تۈرتكە بولدى. يېتىشەلمەي قالغان چاغلى-
رىمدا غەيرىتىمنى يەنىمۇ ئاشۇردۇم. ئاشۇ نىشان مېنىڭ
سائەتلەپ كومپيۇتېر ئالدىدا ئولتۇرۇشۇمغا، كېچىلىرى سا-
ئەتلەپ كىتاب ئوقۇشۇمغا ھەيدەكچى بولدى.

پاسسىپ كىشىلەر توپىنىڭ كاشىلىسىدىن
قۇتۇلۇش

شەيخ سەئىدى «بوستان» ناملىق كىتابىدا: «ھەمىشە
ئۆزۈڭدىن ياخشىسىنى ئىزدە. ئۆزۈڭگە ئوخشاشلار بىلەن
ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ۋاقتىڭنى زايە قىلىش دېگەنلىكتۇر» دې-
گەنىكەن. «قوتاندا تۇلپار يېتىشتۈرگىلى، پارنىكتا قارىغاي
ئۆستۈرگىلى بولمايدۇ»، «توخۇلار ئىچىدە ياشىساڭ
مەڭگۈ كۆكتە پەرۋاز قىلالمايسەن» دېيىلگىنىدەك، تەپەك-
كۇرسىز ياشاشقا كۆنۈكۈپ كەتكەن، مەنىۋى جەھەتتە
چۈشكۈنلەشكەن پاسسىپ كىشىلەر توپى ئىچىدە ياشاش،
ئادەمنىڭ ئۆزلۈك قىممىتىدىن ياتلاشتۇرۇپ، ئەقىل ـ پارا-
ستىنى خىرەلەشتۈرۈپ، ئىجادىي ئاڭنى بوشۇكىدىلا تۇنى-
جۇقتۇرۇپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھايات رودېمىتلىششقا
باشلايدۇ. «دارۋىننىڭ ئەخمىقانە ئىشى» ناملىق ھېكايەت-
تە، ئىپتىدائىي ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىشكە ئەۋە-
تىلگەن مەدەنىيەتلىك ياش، ئاشۇ ياۋايى ئادەملەر تەرىپى-
دىن «كېرەكسىز» دەپ قارىلىپ يەۋېتىلىدۇ. بۇ ئىبرەتلىك
ھېكايەتتىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئادەم ھاياتقا نىسبەتەن
ھەرقاچان سەزگۈر تۇرمىسا، پاسسىپ ئىجتىمائىي مۇھىت
تەرىپىدىن «يېيىلىپ» كېتىدۇ. بىر جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش-
كە نىسبەتەن بىر ئادەمنىڭ قۇدرىتى يەتمەسلىكى مۇمكىن.
بىراق چوڭ مۇھىتنى ئۆزگەرتىشكە ئامالسىز قالغاندا،
ئەشۇ خىل مۇھىتنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىشتىن ساقلى-
نىش ئۈچۈن، ئەڭ توغرىسى شۇ خىل مۇھىتتىن ئامال
قىلىپ ھالقىپ كېتىش كېرەك. ئەپلاتون: «تاغ يۆتكەلمىسە
مەن يۆتكەلسەملا بولىدىغۇ» دېگەنىكەن. دەرۋەقە بورانى-
نىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىشكە قۇربىتىمىز يەتمەيدۇ، بىراق
ئۆزىمىزنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىش تامامەن قولىمىزدىن
كېلىدۇ.

شۈي جۈڭيۇ ئەپەندى «‹ياۋاش›لاردىن بولۇپ
قالماڭ» ناملىق كىتابىدا، كىشىلىك ئالاقىنى ئۈچ قاتلامغا
ئايرىپ، بىرىنچى قاتلام يۈزەكى باردى ـ كەلدىنى ئاساس
قىلغان بولۇپ، بۇ ئادەتتىكى ئەدەپ ـ يۇسۇن، تەكەللۇپ
قاتارلىقلاردا ئىپادىلىنىدىغانلىقىنى؛ ئىككىنچى قاتلام مەلۇم
بىر خىل مۇددىئا نىشان قىلىنغان ئاشكارا باردى ـ كەلدى
بولۇپ، بۇنىڭدا ئىككى تەرەپ ئۆزىنىڭ مەنپەئەتى ياكى
ئىككى تەرەپكە ئورتاق مەلۇم مەنپەئەت ۋەجىدىن باردى ـ
كەلدى قىلىدىغانلىقىنى؛ ئۈچىنچى قاتلام بولسا مەنىۋى ئا-
مىللار يادرو قىلىنغان كىشىلىك مۇناسىۋەت بولۇپ، بۇ
ئەخلاق، پىرىنسىپ، ئېتىقاد ۋە ھېس ـ تۇيغۇ جەھەتتىكى
ئۆزئارا سىڭىشىش مۇناسىۋىتىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدىغان-
لىقىنى، مانا بۇ كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى قاتلىمى

ھېسابلىنىدىغانلىقىنى ئىزاھلاپ ئۆتىدۇ. يۇقىرىقى زاكوننى ئۆزىمىزگە تەتبىقلاپ كۆرگىنىمىزدە، بىرىنچى، ئىككىنچى قاتلامغا تەۋە ئادەملەرنىڭ ساناقسىز ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. بىزدىكى ئايىغى چىقمايدىغان مېھماندارچىلىق ۋە «ئادەمگەرچىلىك» ئىشلىرى، تۈگىمەيدىغان سورۇندارچىلىق دەل بىرىنچى، ئىككىنچى خىل ئالاقە شەكلى ئۈستىگە قۇرۇلغان. ھەرىكەت تەكرارلىقى ئادەتنى پەيدا قىلىدۇ، ناچار ئادەتلەرگە كۆنۈپ قېلىش قۇللارچە ياشاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

قايسى بىر ئەدىب: «بېلىقنىڭ سۇ ئىچىدە تۇرۇپ ياش تۆكۈۋاتقانلىقىنى مەڭگۈ ھېس قىلغىلى بولمايدۇ. ئەڭ چوڭ كىرىزىس كىرىزىس ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلمەسلىكتۇر» دېگەنىكەن. بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ھاياتىي كۈچى ئاجىزلىشىپ، رىقابەت ئىقتىدارى ۋە كىرىزىس ئېڭى يوقالغاندا، نادانلىق قىلمىشلىرى ئەۋجىپ، ناچار ئۆرپ ـ ئادەتلەر پاتقاققا پېتىپ قالىدۇ ـ دە، ئۆزلىرىنىڭ خەتەر ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى، خىرىسلار قورشاۋىدا قالغانلىقىنى سەزمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە دۇنيانىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرىغا قۇلاق سالمايدىغان، قۇلىقىنى يوپۇرۇۋېلىپ ئۆزى بىلگەننى قىلىدىغان پاسسىپ كەيپىيات ئەۋج ئېلىشقا باشلايدۇ. بۇ خىل روھىي جەھەتتىكى بېكىنمە ھالەت ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشسە تېگىدە مانتا يېيىشنى ئويلايدىغان بىغەملىك ۋە تەپرىقىچىلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. باشقىلار ئۆزلىرىنى زامانىۋى تېخنىكىلار بىلەن قوراللاندۇرۇپ تېخىمۇ قۇدرەت تېپىشنىڭ كويىدا يۈرسە، ئۇلار داستىخىنىنى قولتۇقلاپ مېھماندارچىلىقنىڭ ئالدىراشچىلىقىدا يۈرۈۋېرىدۇ. كىمدۇر بىرى «ھاياتنى تۇتۇرۇقسىزلىق ئىچىدە ئۆتكۈزىدىغان ئادەمنىڭ مېھمىنى كۆپ بولىدۇ، ئەمما ھەقىقىي دوستلىرى بولمايدۇ» دېگەنىكەن. كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلاملىرىدا كولدۇرلاپ يۈرگەن، غەپلەتتىن ئويغىنىپ بولالمىغان ئىجتىمائىي توپ ئەنە شۇنداق ئەخمەق، قىسمەتلىرى كۆپ، بىچارە بولىدۇ.

زۇلپىقار بارات ئۆزباش «ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە» ناملىق كىتابىدا: «ھەددىدىن زىيادە ئىجتىمائىي ئالاقە، سورۇندارچىلىق ئادەمنىڭ خاسلىقىنى، ئىجادچانلىقىنى ئۆلتۈرىدۇ، ئادەمنى ئۆزىنىڭ ياشاش ئۇسۇلىدا ئەمەس، باشقىلارنىڭ پىكىر ۋە باھا ئەندىزىسىدە كۈن ئالدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ» دەپ يازىدۇ. (298 ـ بەت) شۇ كۈنلەردە بىزدىكى سورۇندارچىلىق جەمئىيەتلەشكەن بىر ھادىسىگە ئايلاندى. يەنە كېلىپ مۇتلەق كۆپ ساندىكى سورۇنلار زېرىكىشنى بېسىش، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش، كۆڭۈل ئېچىشنى مۇددىئا؛ ئىچىش، چېكىش، يېيىشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان بولۇپ، ئاشۇ سورۇنلار ئارقىلىق قۇرۇق پاراڭ، غەيۋەت ـ شىكايەتلىرىمىز بازار تاپىدۇ. تەكرار ـ تەكرار ئاڭلاۋاتقان ناخشا ـ سازلاردىن نېمىشقىدۇر بىمەنىلىك ۋە بىئاراملىق ھېس قىلىشمايمىز. بەزىدە ھاياجىنىمىز ئەسەبىيلىك دەرىجىسىگە يېتىدۇ ـ يۇ، بىراق بىردەمدىلا ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىمىز. غەم ـ قايغۇلىرىمىز ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، سورۇنلىرىمىزدا قىق ـ چۇق سادالىرى، كۈلكە ـ چاقچاقلار ئۆكسىمەيدۇ، ھەتتا ئەڭ كاتتا زىيالىيلار مىڭ تەستە جەم بولغان، ئىلمىي مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ بېرىشقا تېگىشلىك قىممەتلىك سورۇنلارمۇ، سازەندە ۋە چاقچاقچىنىڭ ئاغزىغا قاراش بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ، بەزى سورۇنلاردىكى چەكتىن ئاشقان چاكىنىلىقلار ئادەمنى تولىمۇ ئۈمىدسىزلەندۈرىدۇ. بەزى سورۇنلاردىكى قىلىقسىزلىقلار كۆڭۈلنى ئاينىتىدۇ، بەزى سورۇنلار شۇ قەدەر ئەھمىيەتسىزكى، نەچچە سائەتلەپ قاقشىق پۇراق ۋە دۇت ئىچىدە ئولتۇرۇپ مەنپەئەتى تېگىدىغان بىرەر جۈملە سۆزگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئاشۇ خىل كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان ئازابىنى تېتىپ كۆرگەن، ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرگە قالغان نۇرغۇن كىشىلەر، گەرچە شۇ خىل چۈشكۈن تۇرمۇشتىن داتلاپ تۇرسىمۇ، باشقىچە يول تۇتۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئالغا ئىنتىلىش كۈچىدىن مەھرۇم قالغان، روھى ئۆلگەن بۇنداق كىشىلەر بېشىغا كەلگەننى كۆرمەي ئامالى يوق بولسا كېرەك. ئەنە شۇنداق مەززىسىز تەكرار ـ تەكرار سورۇنلار ئادەمدىكى كۆلپەتلەرنى ھەسسىلەپ كۈچەيتىۋېتىدۇ. ناچار ئادەتلەرگە كۆنۈپ قېلىش ھامان پاجىئەلىك قىسمەتلەرگە يىلتىزداش بولىدۇ. شۇڭا ئۆز قىممىتىنى ئاشۇرۇش ئىرادىسىگە كەلگەن بىر ئادەم، ئالدى بىلەن ھاياتنىڭ چۈشەكلىرىدىن، ناچار ئۆرپ ـ ئادەتلەر كونتروللۇقىدىن، كونا ئىدىيە قاراشلاردىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرماي، روھىي جەھەتتە پاكلانماي تۇرۇپ مەزمۇندارلىققا تولغان يېڭىچە ھاياتنىڭ مۇبارەك قەدىمىنى باسالمايدۇ.

«مال تۈرى بىلەن، ئادەم خىلى بىلەن» دېگەندەك،
كىشىلەر ئۆز ئېنېرگىيەسىگە ماس كېلىدىغان قاتلاملاردا يا-
شايدۇ. كۆڭۈللىرىنى كەيپ- ساپا بىلەن ئۆتكۈزىدىغان
ئادەم ئۆزىگە ئوخشاشلارنى تېپىپ ئارىلىشىدۇ. ئىدىيە
ئورتاقلىقى زىيالىيلارنىڭ قەلب رىشتىسىنى تۇتاشتۇرۇپ
تۇرىدۇ. شىركىتىنىڭ ئىشى بىلەن بىر قولىنى ئىككى قىلال-
مايۋاتقان دىرېكتورنىڭ، يۇقىرىقىدەك سورۇنلاردا قىممەت-
لىك ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىشقا ھەرگىز تەبىئىتى كۆتۈرمەيدۇ.
پۇلدارلار نامرات ۋە ئاجىزلارغا ھېسداشلىق قىلسىمۇ،
لېكىن ئۇلار بىلەن دوستلۇق ئالاقىدە بولالمايدۇ. ئۇنداق-
تا تۆۋەن ئېنېرگىيە قاتلىمىدىن يۇقىرىراق ئېنېرگىيە قاتلى-
مىغا ئۆتۈش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ مېنىڭچە
شەيخ سەئىدى ئېيتقاندەك ئۆزىدىن ياخشىنى ئىزدەش
كېرەك! ئۆزىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلار بىلەن ئالاقە
ئورنىتىپ ۋە بۇ خىل ئالاقىنىڭ دەرىجىسىنى ئۈزلۈكسىز
قىرى كۆتۈرۈپ، يېڭىچە غىدىقلىنىشلار ئارقىلىق ئىدىيە-
، زەرەتلەپ تۇرۇش لازىم. ئىلغار ئىدىيەلىك كىشىلەر-
نىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىش، بىلىملىك، ساپالىق، ئىش
ئۇقىدىغان كىشىلەرنىڭ تەلىمىنى ئېلىپ تۇرۇش، «بوسۇغى-
دىن ئاتلاپ بېقىش» يوللىرى ئارقىلىق نەزەر دائىرىسىنى
كېڭەيتىش، ئالغا ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەرىكىتىنى
ئۈلگە قىلىش، رىقابەتلىك مۇھىتقا دادىل يۈزلىنىش، نەپ
تېگىدىغان كىتاب- ماتېرىياللارنى ئوقۇپ تۇرۇش، پىكىر،
قاراش، ئاڭ ۋە ئىدىيەنى يېڭىلاشقا تۈرتكە بولىدىغان لېك-
سىيەلەرنى كۆپ ئاڭلاش، ئەتراپلىق سېلىشتۇرۇشتىن ئۆزىد-
نىڭ قايسى ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئىدراك قىلالايدىغان
بولۇش لازىم. ئەگەر سىز نادانلىق، موھتاجلىق، دىشۋار-
چىلىق ۋە كۈلپەت ئىچىدە داۋاملىق ياشاۋەرمەكچى بولسى-
ڭىز، ئۆزىڭىزنى تەرەققىيات پۇرسىتىدىن چەكلەپ تۇرىد-
غان ئاشۇ ئۇلپەتلىرىڭىز بىلەن سورۇنلىرىڭىزنى داۋاملاش-
تۇرۇۋېرىڭ. ھالقىماقچى بولسىڭىز چاكىنا ئادەملەرنىڭ كا-
شىلىسىدىن دەرھال قۇتۇلۇپ، ئىلگىرىلىشىڭىزگە تۈرتكە
بولىدىغان، ئىلغار پىكىرلىك ھەمراھلارنى ئىزدەڭ!

ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش ھاياتنى نۇرلاندۇرىدۇ

بۇنىڭدىن 1000 يىل ئىلگىرىلا بۈيۈك يۈسۈپ
خاس ھاجىپ بىلىم ئېلىشنىڭ خاسىيتى ھەققىدىكى ھېكمەت
تەلقىنلىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ دەپ بولغانىكەن. 1000
يىلدىن كېيىنكى يېڭى بىر ئەسىردە، يەنە كېلىپ بىلىم ئىگە-
لىكى دەۋرىدە ياشاۋېتىپمۇ، تۈركۈملەپ كىشىلەرگە ئىلىم-
تېخنىكا ئىگىلەشنىڭ زۆرۈرلۈكى ھەققىدىكى ئەقەللىي داۋ-
لىنى بىلدۈرۈپ بولالماسلىق، ھەقىقەتەن كىشىنى ئازابلاي-
دۇ. ئەقىل- ئىدراكقا تايىنىپ ياشايدىغان ئىنسانغا نىسبە-
تەن خورلۇق ۋە زۇلۇمنىڭ يىلتىزى ئىلىمسىزلىك ۋە ناداد-
لىقتۇر. ئەقلىي بايلىقلارنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلە-
نىشقا ئېتىبارسىز قاراش ئىنسان قىممىتىنى ئەڭ تۆۋەن ئو-
رۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. تارىخشۇناس ئارنولد تويىنبى:
«ئىجادىيەت ئىقتىدارى يوق مىللەت ياكى جەمئىيەت كەل-
گۈسىنى تونۇشقا يۈزلىنەلمەيدۇ» دېگەنىكەن. ئۆگىنىش ۋە
ئىزدىنىش روھى كۈچلۈك بولغاندىلا ھايات يولى نۇرلە-
نىپ بارىدۇ. ئىجتىمائىي تونىڭمۇ كېلەچىكى پارلاق بولى-
دۇ، بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن كارخانىچى ھەببۇللانىڭ ئۆ-
گىنىش روھى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ خېلى كۆپ پۇل تاپقان
بىر ئوقۇغۇچۇم ئەپسۇسلانغان ھالدا: «پۇلنى تاپقانسېرى
بىلىمنىڭ قەدرى شۇنچە ئۆتۈلۈۋاتىدۇ. ئەينى ۋاقىتلاردا
تىرىشمىغىنىمغا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيالمىغىنىمغا پۇشايمىنىم
كۆپ. شۇڭا ھازىر بىر تەرەپتىن تىجارىتىمنى قىلىپ، بىر
تەرەپتىن كېرەكلىك بىلىملەرنى ئۆگىنىۋاتىمەن» دېگەنە-
دى. رىقابەتلىك دۇنياغا يۈزلەنگەندىلا بىلىمنىڭ قىممىتى
ھەقىقىي گەۋدىلىنىشكە باشلايدۇ. ئىلگىرى ئۆرلەپ
ئوقۇش پۇرسىتى نېسىپ بولمىغان، ھازىر نەچچە ئورۇندا
تارماق دۇكانلىرى بار، سودىسى يۈرۈشۈپ كېتىۋاتقان تى-
رىشچان بىر ياش بىلەن پات- پات پىكىرلىشىپ قالىمەن.
ئۇ بىلىمگە مەبلەغ سېلىشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ھېس قىلىپ
يېتىپ، بىر يىلدىن بېرى پات- پات ئۈرۈمچىگە قاتناپ،
كۇرسلارغا قاتنىشىش، داڭلىق كارخانىچى ۋە ئىقتىساد-
شۇناسلارنىڭ لېكسىيەلىرىنى ئاڭلاش يوللىرى بىلەن تەربى-
يەلىنىپ كېلىۋېتىپتۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئېيىغا نەچچە مىڭ يۈ-
ئەنلەپ پۇل كەتسىمۇ، لېكىن ئېلىۋاتقان نېپىگە نىسبەتەن
بۇ ھېچ گەپ ئەمەس ئىكەن. ئۇ ئىلگىرى كۆپ ۋاقىتلىرد-
نى قولدىن بېرىپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدىكەن. ئە-
چىملىك، چېكىملىك، شۇنداقلا مەنىسىز سورۇن ۋە يىغى-
لىشلاردىن قول ئۈزگىلىمۇ نەچچە يىللار بوپتۇ. دەسلەپتە
دوستلىرى ئۇنىڭدىن رەنجىپ بېقىپتۇ، بىراق پۇل تاپقانسې-

رى ۋاي دەيدىغانلار كۆپىيىپتۇ. ئۇنىڭ دىيىشىچە نامرات-
لارنىڭ روھىي دۇنياسى تولىمۇ ئاجىز بولۇپ، كىچىككىنە
ئىش بىلەن كۆڭلىنى ئېلىۋالغىلى، ئۆزىگە قارىتىۋالغىلى بو-
لىدىكەن. ئۇنىڭغا ھازىر قۇرۇق پاراڭلار ئېتىمايدىغان بول-
غاچقا ئىلىم ئىگىلىرى، كارخانىچىلار بىلەن كۆپرەك ئالاقى-
دە بولىدىكەن. دېمەكچىمەنكى، تېنى ئاجىزلاپ كەتكەن
ئادەمنىڭ كېلىدىن تاماق ئۆتمىگىنىگە ئوخشاش، ئادەمنىڭ
مەنىۋىيىتى قانچە غۇربەتلەشكەنسېرى ئىلىمدىن ئۆزىنى
شۇنچە ئەيقاچىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئادەتتە ھېچنېمىدىن
خەۋىرى يوقلار ئۆزىنى ھەممىدىن خەۋەرداردەك ھېس
قىلىشىدۇ. ئادەم قانچە بىلگەنسېرى بىلىشكە تېگىشلىك
نەرسىلەرنىڭ شۇنچە كۆپلۈكىنى بىلىپ يېتىپ، بىلىم ئېلىشقا
نىسبەتەن تەخىرسىزلىك تۇيغۇسى شۇنچە كۈچىيىپ بارى-
دۇ، شۇنداقلا قىممەت ۋە ئۇنۇم قوغلىشىپ ياشايدىغان
ھالەت شەكىللىنىدۇ. ئۆگىنىش روھى شەكىللەنگەن ئادەم
مەنىسىز ئىش - ھەرىكەتلەردىن تەبىئىي ھالدا ئۆزىنى قا-
چۇرىدىغان، قىممىتى يوق پاراڭلارغا شېرىك بولۇشنى خا-
لىمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

مېنىڭچە ئىلگىرى ئادەتلىنىپ قالغان مەنىسىز دۇنيا-
سىغا جەڭ ئېلان قىلىپ، تەكرار تۇرمۇشنىڭ بويۇنتۇرۇقلى-
رىدىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش، ئويغىنىشتىكى بىر قې-
تىملىق زور ئىنقىلاب، ئەھمىيەتلىك چوڭ سەكرەش ھېساب-
لىنىدۇ. پۈتۈن جاھان ئويغىنىپ كەتكەن شۇ كۈنلەردىمۇ،
بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۇيقۇسىنى ئاچماي قىممەتلىك ۋا-
قىتلارنى ئەھمىيەتسىز ئىشلار ئۈچۈن بىھۇدە سەرپ قىلى-
ۋېتىشى ئادەمنىڭ نەپرىتىنى قوزغايدۇ. بىر ئادەمنىڭ
ئەقلىي تەپەككۇرى قاشاڭلىشىپ، مېڭىسى تەپەككۇر قىلىش-
تىن توختىغاندا، ئىدىيەسى پۇچەكلىشىپ ھېسسىياتىنىڭ قۇل-
غا ئايلىنىشقا باشلايدىكەن. ناخشا - سازغا نىسبەتەن زىيادە
ھېرىسمەنلىك بۇنىڭ تىپىك بىر مىسالىدۇر. پىسخولوگلار
ئىدىيە ۋە كەيپىياتنى قەلبنى قۇۋۋەتلەيدىغان دورا دېيىشى-
دۇ. ئەپسۇس ئىدىيە پۇچەكلەشسە، ھەتتا قىسمەتلىرىگە
ئالقىش ياڭرىتىدىغان تەتۈر مەنتىقە كېلىپ چىقىدۇ. كۈلكى-
نى ئالساق، ئالىملار تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، كۈلۈشنى
چوڭ مېڭىدىكى ئۈچ ئورۇننىڭ ماسلىشىشى كەلتۈرۈپ چى-
قىرىدىغانلىقىنى، يەنى تەپەككۇرغا مەسئۇل ئورۇن ئالدى
بىلەن كۈلكە ماتېرىيالىنى چۈشىنىشكە ياردەم بېرىدىغانلىقى-
نى، ئاندىن ھەرىكەتكە مەسئۇل ئورۇن مۇسكۇلنىڭ ھەرى-
كىتىنى ئېيتىپ بېرىدىغانلىقىنى، ئاخىرىدا كەيپىياتقا مەسئۇل
ئورۇن كۈلكىدىكى ھالەتنى ئىپادىلەشكە ياردەم بېرىدىغان-
لىقىنى بايقىغان. دېمەك كۈلكىنىڭ پەيدا بولۇشىمۇ بىلىش
ۋە ئىدىيەگە، ساپاغا باغلىق بولىدۇ، كۈلمەيدىغان ئىشلار-
غا كۈلۈپ، كۈلىدىغان ئىشلارغا كۈلمەسلىكمۇ نادانلىقنىڭ
مەھسۇلىدۇر. مەن سورۇن ۋە كېچىلىكلەردە ئادەتتىكى
بىر لەتىپە ياكى چاقچاق، ئېيتۇتلاردىكى نوقۇل كۈلدۈرۈش-
نى مەقسەت قىلغان بىر قىسىم لاۋزا پاراڭلارغا، بەزىلەر-
نىڭ كۈلۈپ شا بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىغا ھەيرانمەن. ئېنىقكى
ئۇلارنىڭ كۈلكە ماتېرىيالىدا ئېغىر مەسىلە بار. ساپالىق ئا-
دەمنىڭ بىلىدىغانلىرى كۆپ بولغاچقا كۈلكىسىمۇ ئاز بولى-
دۇ، ئۇلار تايىنى يوق ئىش ئۈچۈن تېلىقىپ قېلىۋاتقانلارغا
قاراپ ئازابلىق كۈلىدۇ، ئۇلارغا نىسبەتەن مەنە كۈلكىنىڭ
خۇرۇچى ھېسابلىنىدۇ.

پولات - تۆمۈر ماتېرىياللىرىنى سېتىش ۋە پىششىق-
لاپ ئىشلەش كەسپى بىلەن ئىگىلىك تىكلىگەن بىر ياش
ماڭا مۇنداق بىر ئىشنى ھېكايە قىلىپ بەردى: يېقىندا ئۇ
ئۈرۈمچىدە شىركەت قۇرۇپ نام چىقارغان ياش بىر ئايال
دىرېكتورنىڭ ناھىيەمىزگە كېلىپ سۆزلىگەن بىر قېتىملىق
لېكسىيەسىنى ئاڭلاشقا مۇۋەپپەق بوپتۇ. 100 مىليون
يۈەنگە كۈچى يېتىدىغان بۇ ئايال دىرېكتورنىڭ ناھايىتى
ئاددىي - ساددا كىيىنىشى، كىچىك پېئىللىقى دەسلەپتىلا ئۇ-
نىڭغا چوڭقۇر تەسىر بېرىپتۇ. گەرچە لېكسىيە ھەقسىز بول-
سىمۇ كارخانىچى ۋە تىجارەتچىلەردىن بولۇپ ئاران 20 گە
يېقىن ئادەم يىغىلىپتۇ. يەنە كېلىپ بەزىلەر بەلگىلەنگەن ۋا-
قىتتا كېلىپ بولالمىغانلىقى ئۈچۈن لېكسىيەنى 50 مىنۇت
كېچىكىپ باشلاشقا توغرا كەپتۇ. دىرېكتور ئايال 50 مىنۇت
ۋاقىتنىڭ ساقلاش بىلەن ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە تولىمۇ ئەپ-
سۇسلىنىپتۇ. شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ بىر مىنۇت ۋاقتىنىڭمۇ شۇ
قەدەر قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى، بۇ قېتىم تەكلىپ بىلەن
غۇلجىغا لېكسىيە سۆزلەشكە كەلگەنلىكىنى، ئەتە غۇلجا شە-
ھىرىدە سۆزلىنىدىغان بىر مەيدان لېكسىيە ئۈچۈن ھەر بىر
ئادەم 2700 يۈەندىن ھەق تاپشۇرۇپ ئاڭلايدىغانلىقىنى،
بۇگۈن ياخشى كۆڭلىنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن بۇ ناھى-
يەدىكىلەرگە ھەقسىز بىر مەيدان لېكسىيە سۆزلەپ بېرىشنى
نىيەت قىلغانلىقىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ لېكسىيەسىنى باش

لاپتۇ. ئۇ كارخانا ئۇقۇمى، كارخانا مەدەنىيىتى، كارخانا باشقۇرۇشتا دىققەت قىلىدىغان ئىشلار، ئادەملەرنىڭ ئالتە خىل تىپقا بۆلۈنىدىغانلىقى، قايسى تىپتىكى ئادەملەرنى تاللاپ ئىشلەتكەندە كارخانىغا ھەقىقىي ئۈنۈم ئېلىپ كېلەلەيدىغانلىقى، كارخانىغا نىسبەتەن ساداقەتمەنلىكنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى، بىلىملىك ئادەم بىلەن ئىقتىدارلىق ئادەمنىڭ پەرقى، ماركا ۋە ماركىنىڭ ئىناۋىتىنى قانداق ئۆستۈرۈش مەسىلىسى دېگەندەك بىر قاتار ئەھمىيەتلىك تېمىلارنى چىقىش قىلىپ، جانلىق ئەمەلىي مىساللار بىلەن سۆزلەپ، ئاڭلىغۇچىلارنىڭ پۈتۈن دىققىتىنى ئۆزىگە رام قىلىۋاپتۇ، بەزىلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئېغىزلىرىنى ئېچىشىپ قاپتۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا ئۇ ئىككى سائەت لېكسىيەسى ئارقىلىق ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ۋۇجۇدىدا قاتتىق بىر سىلكىنىش پەيدا قىلىپ، قەلبىنى ئويغىتىپتۇ، كۆزىنى راۋۇرۇس ئېچىپ قويۇپتۇ. دەسلەپتە كۆڭلىدە ئەخمەق ئادەملەرلا 2700 يۈەن پۇل تۆلەپ لېكسىيە ئاڭلايدۇ دېگۈچىلەر، ئەقىلگە مەبلەغ سېلىشقا ئەرزىيدىغانلىقىنى ھېس قىلىشقاندەك بولۇپتۇ.

ئايال دىرېكتور شۇ چاغقىچە بىر كۈنمۇ ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىشنى توختىتىپ قويماپتۇ. يېڭى بىلىملەرنى ئىگىلەشكە داۋاملىق مەبلەغ سېلىپ كېلىۋېتىپتۇ. تېخى نەچچە كۈن ئىلگىرىلا 20 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، ئەتىگەندە ئايروپىلان بىلەن شىياڭگاڭغا بېرىپ، داڭلىق بىر كارخانىچىنىڭ ئۈچ سائەتلىك لېكسىيەسىنى ئاڭلاپ، كەچتە يەنە ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەنىكەن.

ئەسلىدە ئۇ ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ئۈرۈمچىدىكى ئوبدان بىر ئورۇنغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغانىكەن. كېيىن ئىگىلىك تىكلەش ئىرادىسىگە كېلىپ خىزمەتتىن ۋاز كېچىپتۇ. بىراق ئىشلار ئويلىغىنىدەك بولماپتۇ، رەھىمسىز رېئاللىق ئىگىلىك تىكلەشنىڭ ئۇنداق ئاسان ئىش ئەمەسلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇرۇپتۇ. بۇ جەرياندا ئۇ تالاي ئىسسىق - سوغۇقلارنى بېشىدىن كەچۈرۈپتۇ. يېنىدا پۇل قالماي ئاشخانىدا كۈتكۈچى بولۇپ ئېيىغا 500 يۈەندىن ئىشلىگەن چاغلىرىمۇ بولۇپتۇ. شۇ پۇللارنى تېجەپ يۈرۈپ 5000 يۈەن پۇل يىغىپ، كىچىك بىر گىرىم بۇيۇملىرى دۇكىنى ئېچىپ تىجارەتنى قايتىدىن باشلاپتۇ. نۇرغۇن مۇشكۈلاتتىن كېيىن پۇلى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ. ئارىلىقتا ئىنگلىز تىلى كۇرۇسلىرىغا قاتنىشىپ تىل ئۆتكىلىدىن ئۆتۈپتۇ. ھەم بىر ئاماللارنى قىلىپ، بىلىم ئېلىش ئېھتىياجى تۈپەيلى ئامېرىكىغا چىقىپ ئىككى يىل ئوقۇپ كېلىپتۇ. گەرچە بۇ جەرياندا ئېغىر قىيىنچىلىق ۋە توسالغۇلارغا دۇچ كەلگەن بولسىمۇ ھەرگىز بەل قويۇۋەتمەي ئاخىر مۇشكۈلاتلار ئۈستىدىن غالىب كەپتۇ.

مەنمۇ بۇ ھېكايىدىن تېگىشلىك ئىلھامغا ئېرىشىپ، ئۆز نۆۋىتىدە ئوقۇرمەنلىرىمنىمۇ بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ قويۇشنى لايىق تاپتىم. ئۆلگىنىڭ كۈچىگە سەل قاراشقا بولمايدۇ، شۇڭا بۇنداق تىپلارنى تەشۋىق قىلىشقا ئەرزىيدۇ. كۆز ئالدىمغا: تاپقان پۇلىنى كىيىم - كېچەك، زىبۇ - زىننەت ئېلىپ ئۆزىنى ياساشنىڭ غېمىدە يۈرگەن، ئۈچىسىدىكى كىيىم ئارقىلىق ئۆز قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان، ساپالىق ئانا بولۇشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدەنمەي چايلارغا يېتىشىپ بولالماي تالىجىقىپ قېلىۋاتقان بىر قىسىم ئاۋارە ئانىلار؛ ھاياتىنى سورۇنلارغا خەجلەۋاتقان، دوقمۇشلاردا كونىلاپ - كونىلاپ ۋاقتىنى قۇرۇق پاراڭ بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان بىغەم ئادەملەر كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. ئاڭلىسام بىر قىسىم شۆھرەتپەرەس قارا قورساق بايلار ئەتىگەندە ئايروپىلان بىلەن يىراق بىر شەھەرگە بېرىپ يەپ - ئىچىپ ئويناپ، كەچتە يەنە ئايروپىلان بىلەن يۇرتىغا قايتىپ كېلەرمىش. بۇ نېمە دېگەن نادانلىق ۋە ئەخمەقلىق - ھە؟! مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللا خاراباتى بىر شېئىرىدا: «قايسى ئەلدە گەپ تولادۇر بەرىكەت ئاز، قايسى ئەلدە ئىش تولادۇر بەرىكەت ساز» دەپ يازغان بولسا؛ لىنكولن: «قىيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىدىغان بارلىق سەۋەب، دەل پايدىسىز ئىشلار ئۈچۈن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشتۇر» دېگەنىكەن.

ئۆزلۈك قىممىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە يۇقىرىقىلاردىن باشقا ھەر بىر مىنۇت ۋاقىت بىلەن ھېسابلىنىدىغان روھقا ئىگە بولۇش ۋە ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشقا، ساغلام روھىي ھالەت ۋە كۆتۈرەڭگۈ كەيپىياتنى يارىتىشقا، كىشىلىك ئالاقىغا ماھىر بولۇپ مۇناسىۋەت يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇشقا، زىيادە ئېھتىياتچانلىقتىن ساقلىنىشقا ۋە ئۇتۇقسىزلىقلارغا دادىل يۈزلىنىشكە، تېخىمۇ مۇھىمى ئېتىقادنى مۇستەھكەملەشكە توغرا كېلىدۇ.

ئاپتور: قورغاس ناھىيەلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى.

نۇرغۇن كىشىلەر بىلمەيدىغان، بىلىدىغانلار بىلمەيدىغانلارغا دەپ بەرمەيدىغان، بىلمەيدىغانلارمۇ بىلىشنى خالاپ كەتمەيدىغان بىر جاي بار. سەگۈ تېرەكلىرى، قارا سۆگەتلىرى ئېتىز - ئېرىقلىرىنى، توپا ئۆرلەپ تۇرىدىغان يوللىرىنى، ئۆرۈك، شاپتۇللىرى، توغاچ، ئالۇچىلىرى كىرگەن، كۆرگەن ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ قالىدىغان باغبارانلىرىنى چىرايلىق بېزەپ تۇرىدىغان، ئادەملىرى ساددا، خۇشخۇي، باغرى قاتتىق، ناخشا، مەشرەپكە ئامراق، كۆڭلىدە نېمە بارلىقنى ئاشكارا قىلمايدىغان بۇ مەھەللىدە نامى چىققان بىر كىشى بار. شۇ نامدار كىشى بىلەن بىللە بۇ مەھەللىنىڭمۇ نامى ھەممە يەرگە تارىلىپ كەتتى. «ئوسمان راۋاب» بىلەن بۇ مەھەللە بىراقلا ھەممە كىشىنىڭ ئاغزىغا چىقتى. ھەرقانداق نەرسىنىڭ قەدرى قىممىتى نام- ئاتاق بىلەن ئۆلچىنىدىغان، ئالتۇندىن پۈتكەن بولسىمۇ نامى بولمىسا ھېچكىم نەزەر كۆزىنى سېلىپ قويمايدىغان بۇ جاھاندا ئاتىقى چىققان بولسا يانتاق باسقان دۆڭمۇ پۇل ھەم ئامەت ئېلىپ كېلىدىغان بولدى. ماختاپ، ئۇچۇرۇپ ،كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان سېھرىي كارامەتلىرى كۆككە كۆتۈرۈلسە، قوي، ئۆچكىلەرمۇ تەستىرەك يەيدىغان جاڭگال قومۇشى بىلەن قورۇما تەييارلاپ بەرسە ئۇ سىزگە ھەم ماڭا شۇنداق تاتلىق، يېيىشلىك، مەززىلىك بىلىنىپ، تەمى ئاغزىمىزدا قېلىشى مۇمكىن. ئىش تەمى ئېغىزدا قېلىش بىلەنلا تۈگىمەيدۇ، يەنە ئەتىسى ئۆزىمىزنى ناھايىتى يېنىك، كۈچلۈك، روھىمىز كۆتۈرەڭگۈ سېزىشىمىز مۇمكىن. بىراق سىز مەيلى ئۆزىڭىزنى قانداق راھەت سېزىڭ، قانداق كۈچلۈك ھېس قىلىڭ، كۆڭلىڭىز قانچىلىك كۆتۈرۈلۈپ كەتسۇن، ئۇ بەربىر قومۇش. بىر نەرسىنى ماختىغانغا تەم، قۇۋۋەت كىرىپ قالمايدىغانلىقىنى، كۆككە كۆتۈرگەنگە بەخت ئامەت ئېلىپ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ھەممىمىز بىلىمىز. بىراق بىز ھاياتتىكى ئۇششاق ئىشلاردا ئالدىنىشقا خۇمار بولۇپ قالغان ئادەملەر.ئىش كۆپىنچە شۇنداق بولۇپ قالسىمۇ، بىراق ئوسمان راۋابنى داڭلىغانلارنى ھېلىقى گەپ بىلەن بىرنېمە دېيىشكە ھەققىمىز يوق. ئۇنى چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ، ئەرلەرمۇ، ئاياللارمۇ، ناھراتمۇ، بايمۇ، ھەممىسى ماختىدى. ھېچكىم ئۇنى ماختاشقا، داڭلاشقا مەجبۇر قىلمىدى. ھەممىلا ئادەم ئۆزلىكىدىن، ئۆز ئىختىيارى بىلەن ماختىدى. كۆككە كۆتۈردى. ھەممىلا ئادەم ئۆزلۈكىدىن قايىل بولغان، رازى بولغان، پەخىرلەنگەن ھەم ھېچبىر تاماسىز داڭلاشقا ئېرىشكەن بۇنداق ئادەمدىن گۇمان قىلىش، ھەم ئۇنى بايا دېگەن قومۇش توغرىلىق گەپ بىلەن ئۇدۇللاش بىھاجەت.

ئەدەبىيات گۈلزارى

يەتمىش يىشىغىچە مۇشۇ مەھەللىدىن چىقماي ياشاپ،
نام ئەملى مۇشۇ مەھەللىنىڭ تېشىغا چىقالمىغان ئوسمان
راۋاب جاھاننىڭ كەڭرىلىكىنى، ياقادەڭدىن باشقا يەنە ئا-
جايىپ ئادەملەر ياشايدىغان ئاجايىپ يەرلەرنىڭ بارلىقىنى
بىلمەيتتى. يەنە دۇنيانىڭ چوڭلۇقىنى، ئالەمنىڭ بىپايانلىقى-
نى چۈشىنىدىغان، ئاجايىپ شەھەرلەردە ياشايدىغان ئاجا-
يىپ ئادەملەر بۇ جاھاندا ئوسمان راۋابنىڭ بارلىقىنى بىل-
مەيتتى. بىراق ئۇشتۇمتۇت بىر پۇرسەتتە ئوسمان راۋاب
ناھايىتى تەلەيلىك بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى. پېشانىگە
ئېلىپ قويىقان دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك. يەنە بىر ئويلى-
غاندا ئۇنى بۇرۇن ھېچكىم بىلمەيتتى دېگىلىمۇ بولمايدىغان-
دەك. خېلى ئادەملەر تونۇيتتى. مۇشۇ كىچىككىنە مەھەللى-
سى، مۇشۇ يەرگە يارىشا نامى بار كاتتىلار، يەنە يېزىنىڭ
ئۆزى ياش تۇرۇپ بەك بالدۇر سەمرىپ كەتكەن باشلىقى،
اندىن مەتتوختى ھاكىم دېگەندەك بىر نەچچە كىشىلا بى-
دىغان ئوسمان راۋابنى ھازىر ھەممە كىشى، ناخشا ئاڭ-
يدىغان، ناخشا ئاڭلاشقا ئامراق ياكى ئۆچ بولسۇن
ەممىلا ئادەم بىلىپ كەتتى. ناخشىغا ئامراقلارغۇ ئابايىلا
بىلدى، ناخشا بىلەن خۇشى يوقلارمۇ بىلىپ كەتتى،
چۈنكى ئۇنىڭ بۇ ناخشىسىنى ئاڭلىمايمەن دېيىمۇ ئامالى
يوق. چۈنكى ئۇ ھەممىلا يەردە ياڭرايتتى، ئاشخانىلار-
دىن، لېنتا دۇكانلىرىدىن، ماشىنىلارنىڭ ئۈنئالغۇلىرىدىن،
يەنە بىر قانداق ئېشقىلىپ لېنتا قويغىلى بولىدىغانلىكى
ھەممە نەرسىدىن بۇ ناخشا ياڭراپ تۇراتتى، بۇنداق ئەھ-
ۋالدا كىممۇ مەن ناخشىغا ئۆچتىم، ئاڭلىمايمەن دېيەلەيدۇ.
قۇلاقنى ئېتىۋېلىشنىڭ ئورنى يوقتە. ناخشا بەك يېقىشلىق،
بەك يۇمشاق، بەك ئۆتكۈر، بەك... ئېشقىلىپ سانىساق
بىر مۇنچە گەپ بولىدۇ، «ناخشا ناخشىدەكلا ناخشا».
شۇنداق قىلىپ گەپنىڭ ئاخىرىنى چۈشۈرسەك ئوسمان را-
ۋابنىڭ ناخشىسىنى، ناخشىسى بىلەن قوشۇپ ئوسمان را-
ۋابنى، ئوسمان راۋاب بىلەن قوشۇلۇپ ئۇنىڭ كىچىككىنە
مەھەللىسىنى ھەممە ئادەم بىلىدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ
زىل ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىسى ھەش-پەش دېگۈچە كۆن
چىقىشتىن كۈن پېتىشقىچە ھەممىلا ئادەم بىلىدىغان، ئاڭ-
لاشنى خالايدىغان، ياخشى كۆرىدىغان ناخشىغا ئايلاندى.
بۇ ناخشىنى ناخشىچىلار، ناخشىغا ھەۋەس قىلىدىغانلار،
ناخشىچى بولغۇسى بارلار، يەنە ئۆزىنى زورمۇزور ناخشى-
چى ھېسابلاپ يۈرىدىغانلاردىن تارتىپ ناھايىتى نۇرغۇن
ئادەم ئېيتىپ باقتى. بىر زامانلاردا ھىندىستاننىڭ «سەر-
گەردان» ناملىق كىنوسىنىڭ ناخشىسىنى خەقلەر مانا
شۇنداق زوق بىلەن ئېيتىشىپ يۈرەتتى، مانا شۇنداق بىر
ئىش بولدى، ئوسمان راۋابنىڭ ناخشىسىنى ھەممەيلەن
ئېيتىپ باقتى. ئەلۋەتتە ئېيتىپ باققانلاردىن ئاڭلاپ باققان-
لار كۆپ بولدى، ئاڭلاپ باققانلار ئىچىدە يەنە ماختىغان-
لار، ئوسمان راۋابنى كۆككە ئۇچۇرغانلارمۇ ناھايىتى
كۆپ بولدى. ئوسمان راۋاب ئۇچۇن ھېچقانچە بىلىنمەيدى-
غان، بۇ يەردىكى كىشىلەر، مەتتوختى ھاكىمدىن تارتىپ
ھەممە ئادەم بىلىدىغان، ئۇلارغا ھېچقانچە ئۆزگىچە بىلىن-
مەيدىغان بۇ ناخشا بىردىنلا داڭق چىقىرىپ كەڭ ئالەمگە
يېيىلغاندىن كېيىن، ئەزەلدىن مۇشۇ ناخشىنى ئاڭلاپ كەل-
گەنلەر دەسلەپ ھەيران قېلىشتى، مەڭدەپ قېلىشتى،
«گۆھەر ياتىدۇ سايدا، تونۇمساڭ نېمە پايدا» دېگەن-
دەك، كۆزى ئوچۇق كور، قۇلىقى ساق گاس بولۇپ يۈر-
گەنلەر ھەيران-ھەس بولۇپ قېلىشتى، ئارقىدىن خەق
ماختىسا، كۆككە كۆتۈرسە تەڭ ئەگىشىدىغان «ئادەت»
بويىچە ھەممەيلەن ماختىغانلارغا ئەگىشىپ ماختايدىغان،
ئاڭلىغانلارغا ئەگىشىپ ئاڭلايدىغان، ئېيتقانلارغا ئەگىشىپ
ئېيتىدىغان بولۇشتى، بۇ ناخشا بايا دېگەندەك ھەممە
يەرگە يېيىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان راۋابنىڭمۇ نامى
چىقتى، ئۇنى ھەممەيلەن تونۇپ كەتتى، ئۇنىڭ تارتىنچاق-
لىق يوشۇرۇنغان تەبەسسۇملۇق چىرايى كىشىلەرگە
تونۇش بولۇپ كەتتى. ئوسمان راۋابنىڭ نامى چىقىشى بىر
قالتىس ئىش ئىدى. ئۇ بىرەر قېتىممۇ ئۆزىنى-ئۆزى
ماختاپ باقمىغانىدى. يەنە بىركىممۇ ئۇنى ماختاپ يۈرمە-
گەنىدى. پەقەت يېقىشلىق ناخشىسىلا جاھانغا كەڭ تارقال-
غانىدى. ئوسمان راۋاب بۇ ناخشىنى ئېيتقاندا نام چىقىرىپ
قېلىشنى، خەقلەرگە ئۆزىنى تونۇتۇپ قويۇشنى خىيالىغا
كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى، ئەمما ئۇنىڭ نامى جاھانغا پۇر
كەتتى. ھەممىلا ئادەم ئۇنى بىلىدىغان، ئۇنى تونۇيدىغان،
ئۇنىڭ گېپىنى قىلىدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ
قالمىدى، يەنە نۇرغۇن ئادەم ئۇنىڭ ناخشىسىنى دوراپ
ئېيتىدىغان، ئەگىشىپ غىڭشىيدىغان بولۇشتى. نام، ئاتاقتا
ئېرىششتە بۇنى قومۇش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىرنېمە-
لەرنى ماختاپ، جاھاندا بىر قىلىۋېتىدىغان ئىشلار بىلەن

پەقەت بىر يەرگە قويغىلى بولمايدۇ. ئوسمان راۋاب ھەر ياندىن كېلىۋاتقان ئالقىش، تەبرىك، قايىللىق، ماختاشلار ئىچىدە گاڭگىراپ قالدى، خۇشال بولدى. ھۆرمەت، ئىززەتكە كۆمۈلدى. ياخشىلار تەڭ كۈلۈشتى، تەڭ شادلىنىشتى.

— بالام ...

ئوسمان راۋاب دېمى سىقىلغاندەك، يۈرىكى قىسىلغاندەك يەنە قاندىقتۇر بىر نەرسىلەر باش ئۈستىدىن ئاستا-ئاستا ئۇنى بېسىۋالغاندەك بىر سېزىم ئىچىدە دۇدۇقلاپ قالدى.

— نېمە بولدى، — يىگىت ئوسمان راۋابنى تونۇمايدىغاندەك قىلاتتى. ناھايىتى نۇرغۇن ئادەملەر تونۇپ كەتكەن ئوسمان راۋابنى مۇشۇ كىشى تونۇمايدىغاندەك قىلاتتى. تونۇسىمۇ پەرۋا قىلمىدىغاندەك ئەمەس. ئوسمان راۋاب شۇ چاغدىلا بۇ جاھاننىڭ بەك كەڭرىلىكىنى، كەڭرى بولغاندىمۇ ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمىگۈدەك كەڭرىلىكىنى، ئۆزىنى تېخى ھەممىلا ئادەمنىڭ تونۇپ بولالمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئۇ ئىلگىرى ئۆزىنىڭ قانداق ئادەملىكى، چىرايلىق-سەتلىكى، ئورۇق-سېمىزلىكى بىلەنمۇ ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايتتى. بىراق ھېلىقى ناخشا بىلەن ئۇنىڭ نامى تارالغاندىن كېيىن ئۆزىنى ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتكەندەك، تونۇپ كەتكەندەك، ھەممىلا ئادەم ئۆزىگە كۈلۈپ قارايدىغاندەك، ھۆرمەت بىلەن نەزەر سالىدىغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالغانىدى. ھازىر مەڭدەپ قالدى. تەمتىرەپ قالدى. تۇنجى قېتىم ھەممىلا ئادەمنىڭ ئۆزىگە كۈلۈپ تۇرۇپ سالام بەرمەيدىغانلىقىنى، يىراقتىن قول ئۇزىتىپ كەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلغاندەك بولۇپ بىر قىسما بولۇپ قالدى. ئىلگىرى ئۆزىنى بىر كىملەرنىڭ تونۇيدىغان-تونۇمايدىغانلىقى بىلەن كارى يوق ئىدى، تونۇسىمۇ، تونىمىسىمۇ ئۇنىڭغا بەرىبىر ئىدى. بىراق ئۇشتۇمتۇت بوران كۆتۈرۈلگەندەك نام ئاتاق ئۇنى ئۆزىنىڭ چاڭ-بوغۇناقلىرى ئارىسىغا كۆمۈپ، ئۇنى كۆندۈرۈپ قويغاندىن كېيىن ئارقىدىن يەنە يوقاپ كەتسە بۇ ئۇنىڭغا سەل ئېغىر كەلدى. يوقاپمۇ كەتمىدى، پەقەت ئۇنىڭغا مۇشۇ مىنۇتتا يوقاپ كەتكەندەك تۇيۇلۇپ قالدى. ھېلىقى ئادەم ئۇنىڭغا پەقەت پەرۋا قىلمىدى. كۆزەينەك ئاستىدىكى مېھرىسىز كۆزلىرىنىڭ سوغۇق

چاقناشلىرىدىن بىر كىمنىڭ يۈرىكىدىن قان چاچراپ چىقىۋاتسا مىت قىلماي قاراپ تۇرالايدىغان ئادەملەردە بولىدىغان، جاننى قاقشىتىدىغان مۇزدەك سوغۇقلۇق بار ئىدى.

— پۇل بولمىسا راستلا بولماسمۇ...

ئوسمان راۋاب تا مۇشۇ كۈنگىچە جاننىڭ مۇنداق تاتلىقلىقىنى بىلمەيلا ياشاپ كەلگەندەك قىلاتتى. ئۇ داۋالانمىسا ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كېتەرمەنمۇ... ئۆلۈكۈم يات يەرلەردە قالارمۇ، بالىلىرىمنى، تۇغقانلىرىمنى، ماڭا ئامراق ئادەملەرنى، مەن ئامراق ئادەملەرنى كۆرەلمەي قالارمەنمۇ دەپ ۋايىم يەيتتى. خىياللىرى بىر-بىرىدىن قورقۇنچلۇق ئىدى. تىنىقى تىنىقىغا ئۇلاشمايتتى. نەپىسى نەپىسگە يەتمەيتتى. ئەزرائىلنىڭ قارا قوللىرى خۇددى ئۇنىڭ كانىيىدىن مەھكەم سىقىۋالغاندەك ھېچ تىنالمايتتى. ھاياتنىڭ يورۇق ساھىللىرى ئۇنى چىللاۋاتاتتى، ئۇنىڭ شۇ يەرلەرگە بارغۇسى، بۇرۇنقى خۇشال، ساق، بەردەم كۈنلىرىگە قايتىپ كەتكۈسى بار ئىدى. ئۇ ساقىيىپ كېتىشنى، يەنە يۇرتىغا قايتىشنى، بالىلىرىنى، مەھەللىدىكى بۇرادەرلىرىنى، يەنە كۆزىگە سىڭىشىپ قالغان، كۈندە كۆرۈشۈپ چاقچاقلىشىپ ئۆتىدىغان كىشىلەرنى، كوچىلاردا توپا توزۇتۇپ ئوينايدىغان بالىلارنى، كۆپكۆك قومۇش ئۆسكەن، كۆڭۈلگە راھەت، ئاراملىق بېرىدىغان، ئازادىلىك ئاتا قىلىدىغان كۆللەرنى، يايلاقلارنى، جاڭگاللارنى كۆرگۈسى كەلگەنىدى. شۇ ھالدا بۇ نەرسىلەر ئۇنى تاشلاپ كېتىدىغاندەك، ئۇ بۇ قەدىردان نەرسىلەردىن مىنۇتسېرى يىراقلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇنداق بىر قارا سېزىم، قورقۇنچلۇق بىر شەپە ئۇنى قەدەمدە بىر پۈتلاشتۇرۇۋاتتى.

— قانداق ئادەمسىز... بۇ دېگەن بىكارغا كېسەل داۋالايدىغان يەر ئەمەس.

ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ پەلپەتىش گەپلىرىنى تەستە چۈشەندى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ خۇددى دېۋانىگە قارىغاندەك يىرگىنىش ئىچىدىكى نەزەرى ئوسمان راۋابنىڭ يۈرىكىنى پارە-پارە قىلىۋەتتى. كۆڭۈل ئاغرىقى، قېيداش، بىچارىلىك ئۇنى مىنۇت ئىچىدە مۆكچەيتىۋەتتى. بىراق ھازىر بىردەمدىلا نەچچە ھەسسە مۆكچىيىپ كەتكەندەك بولۇپ قالدى. ئۇ ئاچچىق بىلەن، ئەلەم بىلەن، ئىزا ئىچىدە غۇدۇردى: بىر ئۆمۈر راۋاب چالدىم دەپ يۈرگىچە مەدد-

كارلىق قىلىپ بولسىمۇ پۇل تاپسام بوپتىكەن. بالامدىن بالامغا دەرمەن، ساز چالغان، ناخشا ئېيتقاننىڭ كەينىگە كىرمەڭلار، ئويۇن-كۈلكە بار يەردىن يىراق قېچىڭلار دەپ. ئۇ ئەزەلدىن بۇنداق غۇدۇراپ باقمىغان، ئۆزىدىن، ئۆزىنىڭ قىلىپ كەلگەن ئىشىدىن، تۇرمۇشىدىن، كۆڭلىرىدىن نارازى بولۇپ باقمىغانىدى. ئۇ ماختاشلارغا، ئۇچۇرۇشلارغا كۆنۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئاندىن بىلىپ بىلمەي كۆنۈپ قالغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئىشلىرىدىن، ناخشا ئېيتىشنى بىلىدىغانلىقىدىن، مۇشۇنداق ھەممە ئادەم ياخشى كۆرىدىغان ناخشىنى ئېيتالايدىغان ناخشىچى بولۇپ قالغانلىقىدىن سۆيۈنگەنىدى. ئۇنى ماختىغان، كۆككە كۆتۈرگەنلەرنىڭ گەپلىرى راستەك تەسىر بېرەتتى. ئۇنى ماختىغانلار شۇنداق جىق ئىدى، شۇنداق چىرايلىق ماختايتتى، ماختاش سۆزلىرىنىڭ مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر ئىدى. تازا دىققەت قىلمىغاندا ئاڭقارغىلى بولمايتتى، چۈشەنگىلى بولمايتتى، ئۇنى ماختىغان سۆزلەر بەك كۆپ ئىدى، ئۇنىڭ دەماللىققا يادىغا يەتكىنى: بۇنداق كاتتا ئادەمدىن بىرەر 100 مىڭ ئادەمنىڭ ئىچىدىن بىرەرسى چىقىدۇ، دېگەن گەپ بولدى. بۇ گەپلەرنى كىم دېگەن بولغىيتتى. ساقال ئاقارغىچە ياشاپ تېخى ھەممىلا يېرىنى كۆرۈپ بولالمىغان يۇرتىدىمۇ بىرەر 100 مىڭ ئادەم بولۇشى ناتايىن، دېمەك مۇشۇنداق كاتتا يۇرتتىمۇ ئاران بىرسى چىقتى دېگەن گەپ. ئۇ شۇنچە ئەسلەپمۇ كىمنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى دەماللىققا يادىغا ئالالمىدى، بىراق شۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندا بېشى كۆككە يەتكەنىدى. ئۆزىنىڭ بۇنداق قالتىس ئادەملىكىنى بۇنچىۋالا كېچىكىپ بىلگەنلىكىدىن دەسلەپ ئۆكۈنگەن، ئارقىدىن بۇ خىياللىرىدىن ئۆزى نومۇس قىلىپ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ئۇنىڭ قورسىقى ئاچتى، ئۇسسۇزلۇق جېنىنى قىينىدى. ھەممىدىنمۇ مۇھىمى ئىچ-ئىچىدىن قايناپ چىقىۋاتقان خورلۇقتىن ۋۇجۇدى يالىلداپ كۆيۈپ، روھى كىملەرنىڭدۇ ئاياغ ئاستىدا يانچىلىپ كەتتى.

* * *

مەشرەپ جان جەھلى بىلەن داۋام قىلاتتى. مەشرەپ دېسە جېنىنى، قېنىنى، قېرىندىشىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان ئادەملەرنىڭ مەشرىپى ئوت بولۇپ، ئاتەش بولۇپ ياناتتى، لاۋا بولۇپ يالقۇن پۇرقىيتتى. كەلكۈن بولۇپ، سەل بولۇپ دەۋرەيتتى. ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ھۆرمەت ئېتىرى بىلەن ئوخشىمىغان ئورۇن، ئوخشىمىغان جايدا، ئوخشىمىغان كۆرپىدە، ئوخشاشمىغان كىگىز، پالاسلاردا ئولتۇرۇشقانىدى. ناخشىلار جان تومۇرلار كۆپۈپ يېرىلىپ كەتكۈچە ئېيتىلاتتى. ئۇسسۇللار يەرنىڭ باغرى ئېزىلىپ كەتكۈدەك كۈچ بىلەن ئوينىلاتتى. يەنە دېسەك ئويۇن دېسە ھەممىدىن كېچىدىغان، ئويۇن دېسە قولىدىكى نېنىنى، يەۋاتقان ئېشىنى، ئىچىۋاتقان سۈيىنى تاشلاپلا ئۆزىنى ئاتىدىغان ئادەملەرنىڭ مەشرىپى يۈرەكلەرگە ئاجايىپ تەسىرلەرنى بېرىپ داۋام قىلاتتى. يەنە قايتا دېسەك مەشرەپ دېسە قىلىۋاتقان ئىشنى، تۇتۇۋاتقان سۈيىنى، ئورۇۋاتقان ئورمىسىنى ئۇنتۇپ قېلىشنى ئەيىب كۆرمەيدىغان كىشىلەرنىڭ مەشرىپى مەستۇمۇستەغرەقلىق ئىچىدە داۋام قىلاتتى. جانغا راھەت بېرىدىغان، جانغا ئازادىلىك بېرىدىغان جاننى ھەممىدىن ئۇلۇغ ئورۇنغا قويىدىغان مەشرەپ كۈلكە تومانلىرى ئىچىدە جاراڭلايتتى. بىر ئادەمگە تومۇ تەگسە پۈتۈن جامائەتنى دەرتكە شىپا دورا بولۇشقا باشلايدىغان مەشرەپ كۆكلەردە ياڭرايتتى. بىرسىنىڭ قولى قىسقا بولۇپ قالسا ھەممە ئادەمنى باشلاپ قولى قىسقا نامراتنى بىردەمدە ھاللاندۇرۇپ قويالايدىغان مەشرەپ كۈچ بىلەن، زەرب بىلەن، ماتانەت بىلەن جاراڭلايتتى. بىر زامانلاردا ئوسمان راۋاب قىزىتىپ ئوت چىقىرىدىغان مەشرەپ ئوسمان راۋاب بولمىسىمۇ، ئوسمان راۋاب راۋاب چالمىسىمۇ، ئوسمان راۋاب ناخشا ئېيتمىسىمۇ، راۋابى بىلەن بۇلبۇلنى، كەكلىكنى، تومۇچۇقنى، يەنە بىرقانداق جانىدارلارنى دوراپ بەرمىسىمۇ يەنە شۇنداق قىزغىن، يەنە شۇنداق چىرايلىق داۋام قىلىۋاتاتتى.

سورۇننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا، ئەڭ كاتتا، ئەڭ ھۆرمەتكە لايىق مېھمان ئولتۇرىدىغان تۆردە ئولتۇرۇپ، ئۆزىنى خۇشال تۇتۇشقا، ئېچىلىشقا، مۇنۇ ئادەملەرنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن كۈلۈمسىرەپ بېرىشكە شۇنچە تىرىشىپمۇ كۈلەلمىگەن، كۈلۈمسىرىيەلمىگەن، كۈلۈشكە، كۈلۈمسىرەشكە تىرىشىپمۇ ھېچبىر ئامال قىلالمىغان مەتتوختى ھاكىم تەرلەپ-پىشىپ ساز چېلىۋاتقانلارغا، جان جەھلى بىلەن ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلارغا ناخۇش بىر نەزەر بىلەن جىممىدە قاراپ ئولتۇراتتى. پالتۇكتا ئولتۇرغان سازەندىلەر ئاغزىدىن كۆپۈك قايناتىپ، گۆرەن تومۇرلىرىنى

كۆپتۈرۈپ، بېشىنى، بوينىنى، يەنە مۈرىلىرىنى ھەريان ئېتىپ جان جەھلى بىلەن ساز چېلىشىۋاتاتتى. ناخشا ئېيتىشىۋاتاتتى.

بىرچاغدا مەتتوختى ھاكىم قىزارغان كۆزلىرىنى ئەتراپقا تىكىپ سورىدى:

— ئوسمان راۋاب كۆرۈنمەيدىغۇ، ئۇ بولمىسا خۇددى تۈزى كەم تاماق يېگەندەك سورۇن تېتىمايدىكەن ئادەمگە.

مەتتوختى ھاكىم سېمىزلىكتىن ئۆزىنى جۇڭغۇرالماي قالغان، ياش تۇرۇپ بەك بالدۇر سەمرىپ قورساق سېلىپ كەتكەن يېزا باشلىقىغا قارىدى، يېزا باشلىقى چىمەن دوپپىسى كىرلىشىپ كەتكەن كەنت باشلىقىغا ھۆرپەيدى. كەنت باشلىقىنىڭ شاپ بۇرۇتلىرى لىپىلداپ كەتتى. ئۇ ئىككى ياققا قاراپ قىمدىنىپ قويۇپ يوغان كېلىپ قالغان شەپكىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان كەنت بوغالتىرىغا ھومايدى. بوغالتىر ئىككى ياققا قاراپ قويۇپ كېكەچلىدى.

— ئوسمان... راۋاب ئاشۇ... ھېلىقى... داۋالانغىلى كېتىپتۇ ئاندىن...

— نېمە بوپتۇ ئۇنىڭغا، — مەتتوختى ھاكىم يېزا باشلىقىغا قاراپ قويدى. بۇ سوئالغا يەنىلا بوغالتىر جاۋاب بېرىشكە توغرا كەلدى.

— دېمى تۇتۇلۇپ... تىنالمايدىغان بولۇپ قاپتىكەن...

— دەپ قويۇڭلار، ئوبدانراق داۋالىنىپ ساقايسۇن، بۇ ئاداش بولمىسا سورۇن قىزىمايدىكەن.

ھاكىم ھېچكىم دېيەلمەيدىغان گەپتىن بىرنى دېدى، ھېچكىم ئويلىيالمايدىغان ئىشتىن بىرنى ئويلىغانىدى. ئوبدانراق داۋالىنىپ ساقىيىش كېرەكلىكىنى،ساقايسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئوسمان راۋابتەك مەتۇ ئادەملەر مەڭگۈ ئويلاپ يېتەلمەسلىكى مۇمكىن. داۋالىنىپ ساقايسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى يۇرت سورىغان مۇشۇنداق چوڭلارلا دېيەلەيدۇ. ھاكىمنىڭ سەل قاتتىقراق تەلەپپۇزدىكى بۇ گېپىدىن قارىغاندا ئوسمان راۋاب ياخشى داۋالىنىپ ۋاقتىدا ساقايمىسا ئۇنىڭغا دەيدىغان گېپى، جۇدۇنى تۇتۇپ قالغۇدەك بولسا سالىدىغان بىرەر يېرىم تەستىكى باردەكمۇ قىلاتتى.

پەگانىڭ يېنىدا داپ، دۇتار، تەمبۇرلىرىنى تۇتۇشۇپ ئولتۇرغان، ئەتىگەننىڭ ياقى ساز چېلىپ ھالى قالمىغان، ھاردۇق يەتكەنلىكى، قورساقلىرى ئاچقانلىقى، ئۇسسۇغانلىقى تەرىدىن چىقىپ تۇرغان بىر نەچچە سازەندە ھاكىمنىڭ گېپى بىلەن ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

— مەن قايتاي، كېلەركى ئايدا مۇشۇ ياقلارغا بىر ئۆتىمەن، قالغىنىنى شۇ چاغدا ئوينارمىز. مەتتوختى ھاكىم ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ قوزغىلىشى بىلەن ھەممەيلەن تەۋرەپ كەتتى.

— ئۆزلىرىگە بىر پىيالە چېيىم بار ئىدى مېنىڭ، — توپ ئىچىدىن بىرەيلەننىڭ ئايال كىشىنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئىنچىكە، سوزۇنچاق ئاۋازى ئاڭلاندى. چىمەن دوپپىسى ئۆزىگە ياراشقان، بۇرۇتلۇق كىشى يورغىلاپ كېلىپ ھاكىمنىڭ ئالدىنى توستى.

— ئەمدى شۇ ئۆزلىرىمۇ بىلىدىلا ھاكىم، ئۇزاقتىن بۇيان ئۆزلىرى بىلەن بىر پىيالە چاينى بىللە ئىچكۈم بار ئىدى. شۇڭا ئەتە كەچتە ئۆزلىرىگە بىر چاي بەرسەم، ئاتاپ قويغان بىر توپىقىم بار ئىدى ئۆزلىرىگە، شۇنى سويۇپ ئاندىن...

— توپاق... — ھاكىم ھەيران بولۇپ قايتا سورىدى.

— شۇنداق، ئالدىنقى بازاردا 3000 يۈەنگە بەرمىگەن ئۇنى.

— بولدى، بۇنداق قىلماڭلار، بۇ بەك چوڭ بوپ كېتىپتۇ، توپاق سويىمەن دېسەڭلار، خەق ئاڭلىسىمۇ بىر قىسىملا تۇرىدىكەن.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ ھاكىم، توپاق ئۆزۈمنىڭ، كىمگە سويىمەن، قانداق قىلىمەن ئۆزۈمنىڭ ئىشى، ئۇنى سىلىگە ئاتىدىممۇ بولدى، سويغىنىم سويغان.

سورۇن ئەھلى تەۋرەپ كەتتى. نۇرغۇن كۆزلەردە ھەۋەس، ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ كۆزلەردە ھەسەت يەنە شۇنىڭغا ئوخشىغان بىر قانداق تۇيغۇلارنىڭ يېشىل، كۆكۈش، سېرىق، قىزغۇچ ئۇچقۇنلىرى چاچرىغان كۆزلەر··· بىر-بىرىگە ئاچچىق بىلەن، ئەلەم بىلەن، يەنە ھەممە دەردلىرىنى چىرايلىق كۆلكىلەر ئارىسىغا يوشۇرغان كۆزلەردىكى كۆلكىلەر كىشىنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى. مەتتوختى ھاكىم گەپ يەيدىغاندەك ئەمەس. ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە توپاق سويۇشىنى ياقتۇرمىسا كېرەك. بۇنداق چاغدا ياقتۇرمىسا كېرەك دەپ ئويلاشقا بولىدۇ. بىراق ھاكىمنىڭ زادى

قانداق ئۇيلايدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، ئىشقىلىپ
توپاق سويۇشقا ماقۇل بولماسلىقى، جاھىللىق قىلىپ
خەقنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىشىدا نېمە سەۋەبنىڭ بارلىقىنى
ھېچكىم بىلەلمىدى. بەك مېھرىبان، بەك شاپائەتچان بۇ
ئادەمنىڭ شۇنچە يېلىنىپ يالۋۇرۇپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ
تەلىپىنى رەت قىلغىنىنى چۈشەنمەك بەك تەس ئىدى. گەپ-
لىرى قايماقتەك، شېكەردەك، ھەسەلدەك ئادەملەر ئارىغا
چۈشۈپ سالا سۇلھى قىلدى. قاملىشىپ قېلىشنى ئۆتۈنۈش-
تى. يەنە بەزىلەر جانىنىڭ ئامانەت ئىكەنلىكى، يەنە بىر
قېتىم كۆرۈشكىچە كىم بار، كىم يوقلۇقىنى نۇرغۇن ئەمە-
لىي مىساللار بىلەن چۈشەندۇردى. يەنە توپاقتىن ئۆتۈپ
ئۆكۈز سويغىسى بارلار، بىر نەچچە قوي، ھېچ بولمىغاندا
پاقلان ئاتاپ قويغانلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چىقىپ
كۆڭۈل ئىزھار قىلىشتى. بارا-بارا قۇلاققا ئۇن كىرمىدى.
ئۇن كىرمىدىلا ئەمەس، قۇلاقلار ئاغرىپ كەتتى. قىزغىن
ئۆتۈنۈش، قىزغىن يالۋۇرۇشلارنىڭ ئەۋجىدىن، شاۋقۇنى-
دىن مېڭىلەر چاراسلاپ كەتتى. قۇلاقلار بايا دېگەندەك
راستلا ئاغرىپ كەتتى. ھەممەيلەننىڭ ھاكىمغا ئاتىغانلىرى
بار ئىدى، ھاكىم ياق دەپ قالسا ئاتاپ قويغان قويلىرىنى،
پاقلانلىرىنى، توپاقلىرىنى كىمگە سويىدۇ. كىم دۇئا بېرى-
دۇ. ئاتىۋەتكەن نەرسىنى نېمە قىلغىلى بولىدۇ، ئۇنى مەت-
توختى ھاكىمغا سويۇشى لازىم، چۈنكى ئۇ ھاكىم، يۇرتنىڭ
بېشى، يۇرتنىڭ ئاتىسى، باش بولغانلارنى، ئاتا بولغانلار-
نى ئۇلۇغلاش، بار-يوقنى ئاتاش دېگەن قەدىمدىن بار
ئىش. بۇرۇندىن قالغان ئۇدۇم.

— ئەمدى مېنى تەڭلىككە قويمىغان بولساڭلار... —
ھاكىم قىيىن ئەھۋالدا قالغاندەك قىلاتتى، — بىرىڭلارنىڭ-
كىگە بارسام بىرىڭلار قالغۇدەكسىلەر، قانداق قىلسام
بولار.

— ھەممىمىزنىڭكىگە كىرىڭلا ھاكىم، مېنى قانداق
بىي...

— بولدى، ھەرقايسىڭلارنىڭ يۈزى چوڭ كەلدىدە،
ئەمدى بۇيەردىن بىرەر ھەپتىگىچە ماڭغىلى بولمىغۇدەك...
بوپتۇ.

ئالامان شادلىققا چۆمدى، ھاكىمنىڭ كەتمەيدىغانلى-
قى، يەنە بىر نەچچە كۈن مۇشۇ يەردە قالىدىغانلىقى،
مېھمان بولىدىغانلىقى، كۆپچىلىك بىلەن بىللە بولىدىغانلىقى
قالتىس ئىش بولغانىدى. ھەممە ئادەم خۇشال بولۇۋاتقان
قىن-قىنىغا پاتمايۋاتقان، شادلىقتىن ئۆزىنى ئۇنتۇشقا باشل-
غان مۇشۇ سورۇندا خۇشال بولالمىغان، خۇشاللىققا جۆ
بولالمىغان، كۈلەي دەپ كۈلەلمىگەن، كۈلۈشكە ئامال ق-
لالمىغان بىر ئادەم گاڭگىرىغان، تەمتىرىگەن ھالدا ئالاما-
ئىچىدە قاراپ تۇراتتى. سەلەي ناغرا خۇشاللىققا جۆ
بولالماي، كۈلكىگە قېتىلالماي خۇشاللىققا چۆمگەن ئادەم-
لەر ئارىسىدا ئوڭايسىز بىر ھالدا قاراپ تۇراتتى. ئۇ راس-
تىنلا گاڭگىراپ قالغانىدى، ھەممە ئادەم قىلغان ئىشت-
قىلسا ئىش ئوڭغا تارتىدۇ، بىراق سەلەي ناغرىنىڭ كەيپ-
باشقىلاردەك خۇشال ئەمەس، ھاكىمنىڭ كەتمەيدىغان بو
غانلىقىدىن، يەپ-ئىچىشنىڭ، مەشرەپنىڭ، ئويۇن-تاماش-
نىڭ، يەنە بىر قانداق ئىشلارنىڭ يەنە نەچچە كۈن داۋا
قىلىدىغانلىقىدىن ھەممە ئادەم شۇ قەدەر خۇشال، ش
قەدەر رازى. بىراق مۇنۇ سەلەي ناغرا ھېچ خۇشال بولا
مايۋاتاتتى. ئۇنىڭ خىياللىرى بىر-بىرىدىن ئۆتە پەلپەتىش
ئىدى. ھاكىم بۇ يەردە بىر نەچچە كۈن ئۇزاق تۇرسا
مەشرەپكە، يەپ-ئىچىشكە قاتناشسا بۇنىڭ ۋاي دېگۈدەك
نېمىسى بار. توقلۇق ئازابىدا قىينىلىۋاتقان ھاكىمغا داست-
خان سېلىۋېلىش بۇ خەقكە نېمىشقا زۆرۈر بولۇپ قالدى
خوتۇن-بالىلىرىنىڭ قورسىقى تويۇزۇك تويمايدىغان ئادەم-
لەرنىڭ بۇنداق قىلىشىنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ زادى. يا مۇ
شۇنداق قىلىش كېرەكمىدۇ. كاتتىلارغا يۈكۈنگەننىڭ، كات-
تىلارغا يېقىن تۇرغاننىڭ، ھەمداستىخان بولغاننىڭ مەن بىل-
مەيدىغان بىرەر خاسىيىتى بارمۇ يا... سەلەي ناغرا چۈرق-
رىشىۋاتقان ئالاماننىڭ ئىچىدە قۇلىقىغا گەپ كىرمىگەن
ھالدا تۇرۇپ مانا شۇنداق قىڭغىر-قىيسىق خىياللارغ
بەنت بولۇپ تۇراتتى.

ئوسمان راۋابنىڭ ھاسىراشلىرى سەل بېسىققاندەك
بولدى، ئۇنىڭ جېنى ئارام تېپىپ، ئەتراپقا ئۆڭگىسى
قاراپ قويدى. كۆزەينەكلىك ئادەمنىڭ يانفونى سايرىدى
يانفوندىن ئۇنىڭغا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولغان، كىچىك ۋاق-
تىدا ھەسەن جىگدە دېگەن كىشىدىن ئۆگىنىۋالغان، ئۆزى
بىر ئۆمۈر ياخشى كۆرگەن، سۆيگەن، كېيىنكى كۈنلەردە
ئۆزىگە ھۆرمەت، ئىززەت ئاتا قىلغان، ئېسىدىن كۆتۈرۈ
مىگەن ناخشىنىڭ ئاھاڭى ياڭراشقا باشلىدى. بۇ ناخش
ئۇنىڭ راۋابى بىلەن ئەمەس، قانداقتۇر بىر نېمىلەرنىڭ

غات ـ غۇتلىرى بىلەن چېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن، يەنىلا ئۆزىنىڭ ناخشىسى ئىكەنلىكىنى بىلەلىدى. ئۇ ھاياجان بىلەن، خۇشاللىق بىلەن ناخشىغا قۇلاق سالدى. ناخشىنىڭ بىر يەرلىرى قاملاشمىغاندەك، كەمدەك، يەنە بىر يەرلىرى ئارتۇقتەك بىلىندى. كەم يەرلىرى، ئارتۇق يەرلىرى قۇلىقىغا پەقەت ياقمىدى. ئاڭلاۋېتىپ سەل ئاچچىقى كەلگەندەك، يەنە قانداقتۇر بىر نېمىلەردىن ھاياجانلانغاندەك، غۇرۇر شادلىقى ئۆرىدىگەندەك بولدى. ماۋۇ يېرى قاملاشماپتۇ... دەپ ئۇنىڭغا بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ يەنە توختاپ قالدى. مۇزدىن ياسالغاندەك تەسىر بېرىدىغان مۇنۇ ئادەمگە بۇ ناخشا ياقىقان، ئۇنىڭ كۆن نۇرى چۈشمەيدىغان بىر يەرلەردە سارغىيىپ، چىرىشقا باشلىغان كۆڭلىنى ئېرىتىشكە باشلىغان بولۇشى مۇمكىن. ئەسلى ئۆزىنى ئاڭلىغان بولسا، بۇنىڭ... بۇ خۇددى توك ئالمىنىڭ سىرتىنى قىزىل بوياپ يېسە چىشنى قاماتقاندەك بىر ئىش بوپتۇ... ھېلىقى ئادەم كۆزىگە بايىقىدىن چىرايلىقراق كۆرۈندى. ئۇنىڭ ناخشىسى جاھاننىڭ بىر چېتىدىكى كاتتا شەھەرنىڭ يەنە بىر چېتىدىكى بىر يەردە ياڭراشقا باشلىدى. خەقلەر ئۇنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىغانىكەن ئۇنى توندى دېگەن گەپ. ئىلگىرى ئۇنى مەتتوختى ھاكىم، ئاندىن قالسا ياقا دەڭدىكى ئازلا ئادەملەر بىلەتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا ياقادەڭنىڭ ئۆپچۆرىسىدىكىلەرلا بىلەتتى. مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ ھېلىقى جاھان ئەينىكىدە بىر چىقىۋېدى ئۇنى ھەممە بىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ ناخشىسىنى ھەممە ئادەم ئېيتىدىغان بولدى. ھەممە ئادەم ئۇنى تونۇيدىغان، ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىدىغان، ئۇنىڭ مۇشۇ ناخشىنى ساقلاپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مىڭلارچە رەھمەتلەر ئېيتىدىغان بولدى. ھەتتا يۇرتنىڭ يېڭىدىن كەلگەن ھاكىممۇ ئۇنىڭ قوللىرىنى سىقىپ تۇرۇپ:

— ئاكا، سىز يۇرتىمىزنىڭ نامىنى چىقىرىۋەتتىڭىز، بىز نەچچە 100 مىڭ يۈەن خەجلەپمۇ بۇ يۇرتنى بۇنچىلىك تەشۋىق قىلالمايتتۇق، قالتىس ئىش قىلدىڭىز، — دەپ بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلدى.

نەچچە 100 مىڭ يۈەن... ئۇ بۇنداق سان ـ سېپىرلارنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. پەقەت ئۈچ يېرىم مو يېرىنىڭ، تۆت بالىسى يەنە ئۈچ نەۋرىسى بارلىقىنى بىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم سان ـ سېپىر مانا مۇشۇ... ھېلىقى 100 مىڭ دېگەندەك سانلار ئۇنىڭغا ھەم ناتونۇش، ھەم ھەيۋەتلىك ھەم قورقۇنچلۇق... بىراق ھۆرمەتلىك ھاكىم گەپنى شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق ھاياجانلىق، شۇنداق تاتلىق قىلغان بولسىمۇ ئۇنىڭغا نەچچە 100 يۈەن پۇل تاشلاپ بەرمىدى. يېنىدا نۇرغۇن كىشى بار ئىدى. ھاكىمنىڭ ئۆزىگە قاراپ قويۇشىنى، بىرەر ئىشقا بۇيرۇشىنى، پەقەت بولمىسا مۇشۇ يەردە تۇرغان نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئىچىدە بىرەر قېتىم تىللاپ بولسىمۇ قويۇشىنى تاما قىلىپ، تىلەپ، ئارزۇ قىلىپ تۇرغان ئادەملەر بار ئىدى. ھەتتا ھاكىم شۇنداق ئويلىغان بولسىمۇ مەيلىدى. ئەتراپىدىكىلەر بۇنى دەرھال بىلەلەيتتى. ھېس قىلالايتتى. ھاكىم بىرنى قىل دېسە ئاشۇرۇپ ئوننى قىلىدىغانلار بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان راۋاب پۇل دېگەنگە كۆمۈلۈپ كېتەتتى. بىراق ھاكىم ئۇنداق دېمىدى، ئۇنداق ئويلىمىدى. ئاغزىدىن گەپنىڭ بېشىنى چىقارغان بولسا، شۇنداق خىيال قىلغان بولسىلا بولاتتى. بىراق ھاكىم قارا رەڭلىك، كۆن نۇرىدا پارقىراپ تۇرىدىغان، ياللداپ تۇرىدىغان قوڭغۇز پىكاپىغا چىقىپ چاڭ توزىتىپ كېتىپ قالدى. ئوسمان راۋابقا ئازراق پۇل بېرىشنى ئويلىمىدى، خىيال قىلمىدى، ئويلىغان بولسا... خىيال قىلغان بولسا...

ھاكىم قايتتى... شۇنىڭ بىلەن رەسىمگە تارتىدىغانلار، قوللىرىدىكى كىچىك دەپتەرلىرىگە شىرتىلدىتىپ بىر نېمىلەرنى يازىدىغانلار، يېزىنىڭ ئەمەلدارلىرى، شوپۇرلار، يەنە قانداقتۇر بىر كىملەر ھاكىمغا ئەگىشىپ كېتىپ قالدى. بۇ كىشى مەتتوختى ھاكىمغا ئوخشىمايدىكەن، مەتتوختى ھاكىم بۇ تەرەپلەرگە ئۆتۈپلا قالسا چوقۇم ئۇنىڭغا كەم دېگەندە بىرەر سائەت راۋاب چالدۇرۇپ، ناخشا ئېيتقۇزۇپ ئاڭلاپ، قىرقىمىغان ئوغلاقتا، پاقلاندا، باچكا گۆشىدە يەنە بىر قانداق جاندارلاردا كاۋاپ سالدۇرۇپ يەپ، يازلىقى مۇزدەك دوغ ئىچىپ، قىشلىقى ماشىنىسىنىڭ كەينىدىن ئاجراتمايدىغان ئالىي دەرىجىلىك مەي ـ شاراپلىرىدىن ئىچىپ، ئىچكۈزۈپ ئاندىن كېتەتتى. ئۇمۇ ھاكىمغا راۋاب چېلىپ بەرگەن شۇ كۈنى شۇنداق خۇشال بولاتتى. خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالاتتى. روھى ئۆسۈپ، چىرايى نۇرلىنىپ كېتەتتى. بىراق مۇنۇ يېڭىدىن كەلگىنى ئەمەسلا بىر ئادەمدەك قىلىدۇ.

ھېلىقى كىشى تېلېفوننى ئېلىپ بىركىملەر بىلەن سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ گېپىنى چۈشىنەلمىدى. ئۇ ئۆزىنى شۇ قەدەر يالغۇز ھېس قىلدى. ئۇنى شۇ قەدەر غېرىبلىق باستى. ئۇنى تونۇمايدىغان، ئۇ تونۇمايدىغان جىق، بەكلا جىق ئادەملەر ئارىسىدىكى بۇنداق غېرىبلىق، يالغۇزلۇقتىن ئۇ يىغلىۋېتىشكە، ئۆكسۈپ-ئۆكسۈپ يىغلىۋېتىشكە تاسلا قالدى. ھۆكرەپ يىغلىۋېتىشكە تاسلا قالدى.

سەلەي ناغرىنىڭ بېشى ئاغرىپ كەتتى. كۆزلىرى تورلىشىپ كەتتى. ئۇ نۇرغۇن نەرسىنى خىيال قىلدى، نۇرغۇن ئىشنى ئويلىدى. ئەمما ئويلىغانلىرىنىڭ بىرىنىڭمۇ ئاخىرىنى چىقىرالمىدى. بۇنداق يەردە بىرنېمىنى ئويلىغىلى، خىيال قىلغىلى بولمايتتى. ئاخىرىغىچە ئويلىغىلى، خىيال قىلغىلى بولمايتتى. ئۇ بۇ يەردىن چىقىپ كەتمەكچى، گەپ قىلماي چىقىپ كەتمەكچى بولدى، يەنە ھېچنېمىنى ئويلىماسلىقنى، ئويلىسىمۇ ئويلىغانلىرىنى بىركىملەرگە دېمەسلىكنى ئويلىدى. بىراق نەچچە كۈندىن بۇيان ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ خىيالىنى ئىگىلەپلا كەتكەنىدى. بولۇپمۇ بايىقى ۋاڭ - چۈڭدىن كېيىن ئۇنىڭ خىياللىرى يەنە چىگىشقا باشلىدى. ئوسمان راۋابنىڭ بىچارە ھالى بىلەن مەتتوختى ھاكىمنىڭ سېمىز، چىرايلىق، قىياپىتى دەممۇدەم ئالمىشىپ كۆز ئالدىدا پىرقىراشقا باشلىدى. ئۇ يەنە بولمىغۇر بىر نەرسىلەرنى خىيال قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قالايمىقان خىياللىرىدىن، بولمىغۇر ئويلىرىدىن ئۆزىمۇ ئەنسىرەيتتى، بېشىمغا بالا تېپىۋالارمەنمۇ دەپ قورقاتتى. بىراق يەنە قاملاشمىغان خىياللىرىدىن قۇتۇلالماي، تاشلىيالماي، مۇشۇنداق قاملاشمىغان خىيال قىلىدىغان خۇيىنى تۈزىتەلمەي مۇشۇ كۈنگە كەلدى. ئىلگىرى، سەلەي ناغرا ياش چاغلاردا نۇرغۇن ئادەم ئەترەتتە نومۇر خاتىرىلەيدىغان ئىشتىن ماگىزىنچىلىققا، ماگىزىنچىلىقتىن بوغالتىرلىققا، ئاندىن ئۇ يەردىن ئۆسۈپ بىر قانداق، بىر قانداق باشلىق بولۇپ كېتەلەيتتى. بىراق سەلەي ناغرا مۇشۇنداق قالايمىقان بىر نېمىلەرنى ئويلايدىغانلىقى، ئويلاش بىلەنلا توختاپ قالماي يەنە دەپ سالىدىغان تايىنى يوق خۇيى سەۋەبىدىن بوغالتىرلىقتىن ماگىزىنچىلىققا، ماگىزىنچىلىقتىن نومۇر خاتىرىلەيدىغان ئىشقا قويۇلدى، ئارقىدىن يەنە كەنت باشلىقىنىڭ يىل بويى ئىشقا چىقمايدىغان خوتۇنى بىلەن يىل بويى تاغار كۆتۈرىدىغان تۇل خوتۇننىڭ يىل ئاخىرىدىكى دارامىتى ئوخشاش چىققانلىقىنى دەپ يۈرۈپ، سۆزلەپ يۈرۈپ، تېخى مۇشۇ ئىشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەنت باشلىقى بىلەن ئېيتىشىپ يۈرۈپ ئاخىرىدا نومۇر خاتىرىلەيدىغان دەپتىرىدىنمۇ ئايرىلىپ قالدى. شۇنچىۋالا ساۋاقلىرى يەتمىگەندەك ھازىر يەنە قالايمىقان ئويلاشقا باشلىدى. ئوسمان مۇشۇ دەمدە خەقنىڭ شەرىدە تېنىنى زار بولۇپ ئولتۇرىدۇ، بىزنىڭ ما خەق توق ئادەمگە يېگۈزۈشنىڭ، ئىچكۈزۈشنىڭ كويىدا، قانداق دېگەن سارائلىق بۇ. بۇنداق ئويلىسىمۇ مەيلىدى، بىراق ئۇ خىيالنىڭ تېخىمۇ يامىنىنى، تېخىمۇ قاملاشمىغىنىنى، قورقۇنچلۇقىنى قىلدى. بىلىپ - بىلمەي قىلىپ سالدى. ئۆزىنى تۇتالماي، باشقۇرالماي، ئوي - پىكرىنى جوڭقۇرالماي يەنە تولىمۇ بولمىغۇر ئوي - خىيالغا ئەسىر بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھازىرقى خىيالىچە ھەرقانداق ئادەم مۇنۇ مەتتوختى ھاكىمنىڭ ئورنىغا چىقىپ ھاكىم بولالايدۇ، بىر كىشىلىك خىزمەتنى قىلىپ كېتەلەيدۇ، بىراق ئوسمان راۋاب بولماق، ئوسمان راۋابتەك بىرەر 100 مىڭ ئادەمنىڭ ئارىسىدىن بىرەرسى چىقىدىغان ئادەم بولماق كىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ... ئارقىدىن ئۇنىڭ خىيالى يەنە قالايمىقانلىشىپ كەتتى. خەقلەر دېگەندەك 100 مىڭنىڭ ئىچىدىن بىرسى چىقىدىغان ئوسمان داۋالانسا، داۋالىنىپ ساقايسا بولاتتى... بىراق ئوسماننىڭ پۇلى يوق، كۆككە تاقاشقۇدەك، كۆككە تاقاشمىسىمۇ تاغقا بويلاشقۇدەك نامى بار ئوسمان راۋابنىڭ پۇلى يوق. سەلەي ناغرا ئۆز - ئۆزىنى بىرمۇنچە تىللاپ كەتتى. بۇ دۇنياغا قولى قىسقا بولۇپ يارالغانغا مىڭ لەنەت.

مەتتوختى ھاكىم سورۇندىن يانغاندىن كېيىن بىر نەچچەيلەن ئۇنىڭ كەينىدىن بىللە مېڭىشتى. ناخشا، سازلارنىڭ سېھرىدىن يۈرەكلىرى ئېرىگەن، مەشرەپ شادلىقىدىن ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالمايدىغان ئادەملەر مەتتوختى ھاكىمنىڭ ئېچىلىپ ئولتۇرۇپ بەرگىنىدىن، چاقچاق قىلىپ بەرگىنىدىن، بىر پەدىگە ئۇسسۇل ئويناپ بەرگىنىدىن سۆيۈنۈشۈپ چىرايلىرىغا كۈلكە، تەبەسسۇم يامرىغان ھالدا ھاكىمنى ئۇزىتىپ بولۇپ سورۇندىن تارقاي دەپ تۇرغاندا توپ ئارىسىدىن سەلەي ناغرا ئايۋاننىڭ ئىشكى يېنىدىكى كىچىككىنە كارۋاتقا چىقىپ ئورۇق قوللىرىنى كەڭ يايدى.

— توختاڭلار جامائەت، مېنىڭ ئىككى ئېغىز گېپىم

بار، ئۇسمناخۇننىڭ كىملىكنى بىلىسلەر، بىچارىنىڭ كې
سىلى ئېغىركەن، داۋالىنىشقا جىق پۇل كەتكۇدەك، قولى
قىسقا ئادەم ئۇچۇن بۇنچىلا كۆپ پۇلنى چىقارماق
تەس... شۇڭا ئانچە-مۇنچە ئاتىغىنىمىزنى بېرەيلى. مەن
ئەتىيازقى توقلىدىن ئىككىنى ئاتىدىم... بازاردا ھەر بىرىنى
كۆردۇم دېمەي بىر قىزىل تىزىدىن ئالدىغانماللار.

ئەتراپنى جىملىق باستى، تولىمۇ قۇرغاق، ئېغىر ھەم
ئېزىلەڭگۇ جىملىق باستى. سەلەي ناغرا ھەممەيلەنگە
بىرمۇ بىر قاراپ چىقتى، ئادەملەرنىڭ چىرايىدىكى بايىقى
كۈلكە، بايىقى يېقىملىق تەبەسسۇم، يەنە بايىقى مېھرىبان-
لىق، يېقىنلىق قەيەرگىدۇ يوقالغان. ھەممە چىرايدا بىپەرۋا-
لىق، بىزارلىق ئالامەتلىرى پۇرقۇلۇپ تۇرىدۇ.

— گەپ قىلمايسىلەرغۇ جامائەت، نېمە بولدى.

ئۇزاق سۇكۇناتتىن كېيىن جىملىقنى ئاۋازى ئىنچىكە
چىقىدىغان مەتتۇرسۇن ئاخۇننىڭ ئاۋازى بۇزدى:

— ۋايجان، سەلەي ئاخۇن، دېمەككە ئاسان بولغىنى
بىلەن ھەممىمىزنىڭ كۆڭلى ئاران ئۆتۈۋاتىدۇ، بىكاردا
قالغان پۇل بولمىسا، ئۇسمناخۇننىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى،
بالا-چاقىلىرى بىرئامال قىلمىسۇنمۇ، بۇ تۇرقىدا كەمدە
ئارتۇق پۇل-پېچەك بار دەيسىلە.

سورۇندا نۇرغۇن يېنىك تىنىقلار ئاڭلاندى. تەڭلىك-
تىن قۇتۇلغاندەك، ئېغىر يۈكتىن ئازاد بولغاندەك يەڭگىل
تىنىقلار ئاڭلاندى. نۇرغۇن دە-تالاش بولدى، قىزغىن
مەسلىھەتلەر بولدى. جامائەت مەتتوختى ھاكىمنى ئېلىپ
قېلىش، ئۇنىڭغا توپاق، قوي، پاقلان سويۇشتا قانداق بىر-
لىككە كەلگەن بولسا يەنە شۇنداق بىرلىك ھاسىل قىلدى.
ئاخىرىدا ھەممەيلەن بۇنداق ئىشنى پەقەت ئۇسمناخۇننىڭ
ئۇرۇق-پۇشتى، بالا-چاقىلىرى، يېقىن-يورۇقلىرى قىلسا
ئەڭ مۇۋاپىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئورتاق پىكىرگە كەل-
گەندىن كېيىن ئەتىكى مەشرەپنىڭ تەييارلىقلىرىنى قانداق
قىلىش كېرەكلىكى توغرۇلۇق تالاش-تارتىش باشلاندى

— ئىش قاملاشمىدى، يۈسۈن، — دېدى سەلەي
ناغرا ھويلىدىلا گەپ باشلاپ، — ئۇسماننىڭ كېسىلى ئې-
غىركەن، بىر نەچچە ئاغىنە ئاتىغىنىمىزنى بېرەيلى، ئۇ بىچا-
رە مۇنداقلا كېتىپ قالسا بولماس...

يۈسۈن خارەت ھەلەپ ئېتىپ چىققان بولسا كېرەك،
كېپەك يۇقى قوللىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ يېنىدا
تۇرغان ئېرىقنى قولىغا ئالدى. ئۇ قولنى يۇيۇپ بولۇپ
بىردەم سىڭايان قاراپ تۇرغاندىن كېيىن غودۇڭشىدى:

— مۇنداق قىلساق بولارمۇ، دېمەكچى بولغۇنۇم
بىز مۇنداق قىلىپ يۈرسەك بالا-چاقىلىرى خاپا بولۇپ قا-
لامىكى، بىزنى نامرات كۆرۈپتۇ، دەپ.

— نەدىكى گەپنى قىلىدىكەنسەن، بالىلىرى بولغان-
دىن كېيىن ئەلۋەتتە قاراپ تۇرمايدۇ، بىراق ئۇلارنىڭمۇ
ھالى بىزگە ئايان، ئاران كۈننى ئېلىۋاتقان تۇرسا.

ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن يۈسۈن خارەت ئېغىز ئاچتى.
ناھايىتى تەستە، بەكمۇ قىيىندا ئېغىز ئاچتى:

— ئەمدى شۇنداق قىلسامغۇ بولاتتى، خەۋىرىڭدە
بار، چوڭ ئوغلۇم بۇ يىل 30دىن ھالقىپ كەتتى، ھازىرغى-
چە بىرەر قىزنى يېتىلەپ كەلگىنى يوق، شۇنىڭ تويىغا
ئاتاپ يىغىپ قويغان ئازراق پۇل بار، ئۇنى بېرىۋەتسەم
بالىنىڭ تويىنى قانداق قىلىمەن.

— مۇشۇ كۈنگىچە خوتۇننىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ باق-
مىغان بالاڭ يەنە بىرەر يىل تۇرۇپ تۇرسىمۇ بولاردى.
ئۇسمناخۇن ياخشى بوپكەتسە پۇلۇڭنى قايتۇرۇپ بەرسە...

سەلەي ناغرىنىڭ بېشى ئىنچىگە چۈشۈپ كەتتى، بېلى
تېخىمۇ مۈكچەيدى. ئۇسمان راۋابنىڭ تەلىيى تەتۈر كېلىپ
قالغان مۇشۇنداق چاغدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشقا بولمايت-
تى. ئۇ ئۇسمان راۋابنى بۇ ئۆمرىدە بىرەر قېتىم داڭلاپ
باقمىدى، كۆككە كۆتۈرۈپ باقمىدى. بىراق بۇ يەردە، بۇ
مەھەللىدە ئۇسمان راۋاب بولمىسا بولمايدىغانلىقىنى،
ئۇسمان راۋابنىڭ ئورنىنى ھېچكىمنىڭ باسالمايدىغانلىقىنى
سەلەي ناغرا چۈشىنىپ قالغاندەك قىلاتتى.

كەڭ پېشايۋاندا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قۇرئان ئوقۇۋات-
قان سادىق نوگاي سەلەي ناغرىنى قىزغىن كۈتۈۋالدى،
سەلەي ناغرا تۈنۈگۈن، ئۈلۈشكۈن خەقلەرگە كېلىش مەق-
سىتىنى قانداق دېگەن بولسا سىدىق نوگايغا يەنە شۇنداق
دېدى.

— ئەمدى شۇ بەرسەمغۇ بولاتتى، كىچىكىمىزدىن
تارتىپ بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان ئادەم-
لەر، بىراق ئەمدى ئاخىرەتلىكىمنى ئويلاپ بار پۇلنى
شامگۆر ياستىشقا ئېلىپ قويغانىدىم.

— تىرىك تۇرۇپ ئۆلۈمنىڭ غېمىنى يېمەي، ئاۋۋال
ماۋۇ كۆزى مىدىرلاپ تۇرغانلارنىڭ ھالىغا يەتسەك نېمە

بولار. شامگۆر دېگەن تۆگەپ قالىدىغان نېمە بولمىغاندىكىن.

— ئۇنداق دېگەن بىلەن خەقلەر بىر باشتىن ئىگىلەپ ئۇبدان يەرلەر بارغانسېرى قالمىغلى تۇرۇپتۇ ھازىر. ئايىغىغا بارغانسېرى زەي چىققىلى تۇرۇپتۇ.

سەلەي ناغرا تۇردى قازاننىڭ ئۆيىگە كىرگەندە ئۇ ئايۋاندا ئۇخلاۋاتقانىكەن.

— دېگىنىڭدەك بولسىغۇ ياخشى بولاتتى، بىراق بار پۇلغا كالا ئېلىشنى پىلان قىلىپ قويۇپتىكەنمەن.

— ھەممىسنى چىقار دېگىنىم يوقتۇ، كۆڭلۈڭ خالىغانچە بەرسەڭ بولاتتى.

— بىراق بۇنداقتا يىغقان پۇللىرىم پارچە بولۇپ كېتىدۇ.

سەلەي ناغرا جىممىدە كېتىۋېتىپ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدى، نۇرغۇن ئىشلارنى پىلان قىلدى. ئۇنىڭغا شۇ مىنۇتتا بۇ دۇنيادىكى بەك جىق نەرسىلەر يالغاندەك، ساختىدەك، يول يول ئەممەستەك، يۇلتۇز يۇلتۇز ئەمەستەك، راست بىلەن يالغاننىڭ پەرقى قالمىغاندەك، كۈلكە بىلەن يىغىنىڭ ئىچىدىن تارتىپ تېشىغىچە ئوپئوخشاشتەك تۇيۇلۇپ كەتتى. كۆزلىرى تورلاشتى، نەم كۆزلىرى بەكلا بىچارە بولۇپ كىتكەندى. كۆز ئالدىغا ئوسمان راۋابنىڭ سادا، ئاق كۆڭۈل، ھېچكىمنىڭ گېپىنى ياندۇرمايدىغان، كۈلۈپلا تۇرىدىغان قىيرى، ئەمما سىبىي چىرايى كەلدى.

ئۇنىڭ بېشى قېيىشقا باشلىدى. ماغدۇرسىزلىقتىن پۇتلىرى تىترەيتتى. مۇشۇ شەھەردە ئۇنىڭ تونۇشلىرى، يارۇ-بۇرادەرلىرى بار. ئۇنى كۆككە كۆتۈرگەن، ئۇنى جاھاندا بىر سانايدىغان مەشھۇر تونۇش بىلىشلىرى بار... تېخى ئۇلارنىڭ ئىچىدە باھاردەك مېھرى ئىللىق، ئوتتەك يېلىنجاپ تۇرىدىغان نازاكەت دېگەن بىر قىزمۇ بار... ئۇنىڭ ئۇماقلىقىنى، خۇي-پېئىلىنىڭ ئوڭلۇقلىقىنى بىر كىمگە دەپ بولغىلى بولمايدۇ. كۈلۈشلىرى، ئوچۇق-يورۇقلۇقى، شوخلۇقى... ھەم مېھرلىك تەبەسسۇمى نازاكەت دېگەن بۇ قىزنى بىللە كەلگەن كىشىلەر ئىچىدىكى بىر تال گۈلگە ئوخشىتىپ قويغانىدى. ئۇنىڭ كۈلگەندە ئىككى مەڭزىدە پەيدا بولىدىغان زىنىقى، تولىمۇ رەتلىك ھەم چىرايلىق چىشلىرى بۇنىڭدىن 50 يىللار بۇرۇن ئوسمان راۋابنىڭ يۈرىكىگە تۇنجى ئەركەكلىك ئوتىنى ياققان قىزنى ئەسلەتتى. شۇنىڭ سەۋەبىدىنمۇ ئۇ قىزدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالدى. نازاكەت بىلەن كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالغاندا خۇددى ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان بالىدەك قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى. ئۆزىنى ئازدۇرغان شەيتاننى مىڭنى قارغىدى. ئۆزىنى مىڭنى تىللىدى. كۆڭلىدە ئۆزىنىڭ قىزىدەك، ھەتتا نەۋرىسىدەك قىزنى كىمگە ئوخشىتىپ، نېمەلەرنى ئويلاپ يۈرگەنلىكىنى ھېچكىمنىڭ بىلىپ قالماسلىقىنى، بۇ گۇناھىنى ئاللاھنىڭ كەچۈرۈشىنى تىلىدى. نازاكەت بايىقى خىياللىرىنى بىلىۋالىدىغاندەك ئۆزىنى قويارغا يەر تاپالماي، ئۆزىنىڭ بۇ گۇناھكار تۇيغۇلىرىدىن قاتتىق نومۇس قىلىپ كەتتى. بىراق نازاكەت خۇددى ئۆز دادىسىغا ئەركىلىگەندەك ئۇنىڭغا ئەركىلەپ، چاقچاق قىلىپ يۈرۈۋەردى. ئوسمان راۋاب يەنە شۇنداق ئويلاپ قېلىشتىن قورقۇپ ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇپ يۈردى.

ئۇ يانچۇقىدىكى پۇرلاشقان قەغەزنى چىقاردى. ئىككى يىل بۇرۇن ئۇلار خوشلىشار ۋاقتىدا ئۆزلىرىنىڭ تېلېفون نومۇرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن، ئەگەر بېرىپ قالغۇدەك بولسا چوقۇم ئۆزىنى ئىزدىشىنى، ئىزدىمىسە، كارى بولماي يېنىپ كەلسە خاپا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. ماڭار چاغدا ئۇ نېمىنى ئويلىدى، ئىشقىلىپ ئۇلار تېلېفون نومۇرىنى يېزىپ بەرگەن قەغەزنى ئېلىۋالغان ئىدى.

— مەن، ئوسمناخۇن... ھە ھېلىقى... ياق ئەمەس... مەن ئاۋۇ «بۇلبۇللىرىڭ كەلمىدى» دېگەن ناخشىنى ئېيتقان ئوسمناخۇن...

قارشى تەرەپ تېلېفوننى قويىۋەتتى. ئوسمان راۋاب تۇرۇپكىنى تۇتۇپ ئۇزاق تۇرۇپ كەتتى. ھېلىقى ئۆزىنى بىر چاغلاردا ماختاپ كۆككە ئۇچۇرغان ئادەم ئۇنى تونۇمىدى. بىلمەيمەن دەيدۇ... ئەمما ئوسمان راۋاب ئۇنىڭ ئاۋازىنى تونۇدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى ياڭراق، چىرايلىق چىقاتتى. گەپنى ناھايىتى تېز، چاقماقتەك قىلاتتى. شۇ پېتى تۇرۇپتۇ، بىراق ئۇ ئوسمان راۋابنى تونۇمىدى... ئوسمان راۋابنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى. شۇنداق تېز ئۇنتۇپ كەتكەنمىدۇ، «بۇلبۇللىرىڭ كەلمىدى» دېگەن ناخشىنى 1-قېتىم ئاڭلاپلا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلگەنىدى. ئوسمان راۋابنى مەھكەم قۇچاقلاپ:

— تاغا، مەن مىڭ يىللار بۇرۇنقى ئاتا ئەجدادلىرىمنى تاپقاندەك، ئۇلارنىڭ مەردانە قىياپىتىنى كۆرگەندەك

بولدۇم، سىلنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن، ــ دەپ كۆز ياشلىـ
رىنى سۈرتكەن ئىدى. شۇنچە تېز ئۇنتۇپ قالغۇدەك ئۇ
نېمە يېگەندۇ، نېمە ئىچكەندۇ، قېشىغا كېلىشكە تەگلىك
تارتقۇدەك نېمە خاپىلىقى باردۇ. ياق، ئۇ مېنى جەزمەن
تونۇمىدى، بۇ تېلېفون دېگەنمۇ شەيتاننىڭ خىيالدەكلا
بىرنېمە بولسا كېرەك. ئۇ مېنى تونۇمايدىغان، تونۇماسقا
سالدىغان ئادەم ئەمەس.

ــ ئوسمان ئاكا، ــ ئوسمان راۋاب بۇ ئاۋازنى
ئاڭلاپ ئىسسىق بىر سېزىمدىن شۇ دەقىقىدە ئۆزىنى
قۇشتەك يېنىك ھېس قىلىپ ئۇلگۈردى، ــ قاراڭ بۇ
يەردە ئۇچرىشىپ قالغىنىمىزنى.

ئاللاھ يەتكۈزدى دەپ مۇشۇنى دەيمىزمۇ
ئەمدى... ئادەملەر مىغلداپ يۈرگەن، ناھايىتىمۇ سالاپەتـ
لىك، ئەمما مېھرى سوغۇق بۇ شەھەردە پۇلنىڭ قەدرى
ئاللىبۇرۇن جاننىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلاتتى.
بىراق ئوسمان راۋاب پۇلنىڭ پەقەت بۇ شەھەردىلا
ئەمەس، ھەممىلا يەردە مۇشۇنداق قالتىس ئىكەنلىكىنى،
جاھاننىڭ بىر بۇلۇڭىدا جىممىدە ياشاۋاتقان مەھەللىسىدىمۇ
ئادەملەرنىڭ خېلى بۇرۇندىنلا پۇلنىڭ ئادىمى ئۆتۈپ،
كۆرەڭلەپ يۈرگەنلىكىنى بىلىشكە قادىر بولالماي كەلگەنىـ
دى. شۇنداق بولمىغان بولسا مەھەللىنىڭ چېتىدىكى غېرىب
زاراتگاھلىقتا توپىلىرى نەم يېڭى قەبرە پەيدا بولۇشتىن
ئىلگىرى ئوسمان راۋاب ئادەملەرنىڭ بەكلا سۆيۈملۈك ئىـ
كەنلىكىنى، ئادەملەر ئارىسىدىكى مېھىر ـ مۇھەببەتنىڭ،
سۆيگۈنىڭ، قېرىنداشلىق مېھرىنىڭ قۇياشتىن، ئۇلۇغ
كۆيگەن ئوتتىنمۇ قالتىسلىقىنى بىلىپ قالغان بولاتتى.
بىراق نۇرغۇن ئادەملەرگە نېسىپ بولمىغان، سۈسلىشىۋاتـ
قان، ئاز قېلىۋاتقان، يوقىلىۋاتقان نەرسە ئوسمان راۋابقىمۇ
نېسىپ بولمىدى. ئوسمان راۋابنىڭ كېسىلى سەۋەبى بىلەن
بۇ يەردىكى ئادەملەردىن بىر قېتىم ئىمتىھان ئېلىندى.
سەلەي ناغرىنىڭ ھېچكىمگە دېمىگەن خىيالى بويىچە بولـ
غاندا شۇ قېتىملىق ئىمتىھاندىن ناھايىتى نۇرغۇن ئادەملەر
ئۆتەلمىدى. ئۇ مېھرىنى، مۇھەببىتىنى، قېرىنداشلىقنى
شۇنچە ئۇلۇغلايدىغان، مۇشۇ نەرسىلەرنى دەپ كېچەـ
كۈندۈز دېمەي ناخشا ئوقۇيدىغان، تەرىپىنى قىلىپ ھارـ
مايدىغان، ھەممىلا يەردە شۇ نەرسىنىڭ قىممىتىنى سۆزلەپ
يۈرگەن كىشىلەرنىڭ ھالىغا قاراپ كۆزلىرىدىن تاراملاپ
ياش تۆكۈلدى، ئۇ يېشىنى بىر كىم كۆرۈۋالىدىغاندەك
دەرھال قول ياغلىقىنى چىقىرىپ ياشلىرىنى سۈرتتى، بىراق
سۈرتۈپ ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇ ئاۋازىنى چىقارماسلىق
ئۈچۈن قولى بىلەن ئاغزىنى ئېتىۋالدى، بىراق ئامال
قىلالماي ھۆڭگىرەك ئېتىپ ئۆزاق يىغلىدى. يىغلىغىنىنى
بىركىمنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن، ئاۋازىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن
قورقۇپ ناھايىتى كۈچەپ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

ئۇ شۇ ئىشتىن كېيىن ھەيرانلىق ئىلكىدە ياقىسىنى
چىشلەپ، ئەمدى ياقادەك تۈگەشتى، دەپ ئويلىغانىدى.
بىراق ئاردىن ھەپتە ئۆتۈپ ئۇ ئەقلى ـ ھوشىنى يىغىپ
قاراپ يەنە ھەيران قالدى. ياقادەك يەنە شۇ ياقادەك
بولۇپ، ياقادەكنىڭ ئادەملىرى يەنە شۇ بۇرۇنقىدەك ياقاـ
دەڭلىك بولۇپ، كەتمىنىنى چېپىپ، ناخشىسىنى ئېيتىپ،
تىللايدىغانىنى تىللاپ، ماختايدىغانىنى ماختاپ يۈرۈۋېتىپتۇ.
سەلەي ناغرا قورقۇپ قالدى. سەلەي ناغرىنىڭ ئويىچە
ياقادەك ھېچبىر ئۆزگەرمىگەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇنىڭدا
زادى نېمىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ بىراق
ياقادەكتىكى ئادەملەرنى ئادەم قىلىپ تۇرغان ناھايىتى
مۇھىم بىر نەرسە سۇۋاقلىرى تۆتۈپ قالغان لاي تامدەك
ئاجىزلاپ كەتكەن، كۈچىدىن قالغان، توزغاقتەك توزۇشقا
باشلىغان، بۇ ھال كىشىنى ئەندىشىگە سالاتتى. يۇرتنىڭ
مەشھۇر ئادىمى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ يانچۇقىدا نۇرغۇن
پۇل بار ھالدا پۇلسىزلىقتىن ئۆلۈپ كەتتى. راۋابىنى بولـ
بۇلدەك سايرىتىپ، كەپتەردەك ئۇنلىتىپ چالسا كىشىلەر
ھەيران قالىدىغان، يەنە ھۆپۈپنى، توخۇنى، يەنە بىر
قانداق جانئۇارلارنىڭ ھاڭراشلىرى، قىچقىرىشلىرى،
مەرەش، ھۆكرەشلىرىنى، چىللاشلىرىنى دوراپ چالغاندا
پۈتۈن يۇرت كۈلۈپ كېتىدىغان بىر ئادەم مانا شۇنداق
كېتىپ قالغانىدى. ئادەمنى تېخىمۇ قورقىتىدىغىنى ناھايىتى
نۇرغۇن كىشىلەر ھەي... دەپلا قويدى. سەلەي ناغرىنىڭ
خىيالىچە مۇشۇ ھەي دېگەن تازىمۇ لاتىدەك بىر گەپ
ئىدى. ئۆستەڭ يار ئېلىپ كەتسە ھەي... دەپ ئۇلۇغ
كىچىك تىنغان ئادەم قويرۇقنى قىسىپ ئۆز يولىغا كېتىۋېرـ
ەتتى. يارنى ئېتىشنىڭ كويىغا كىرمەيتتى. بىرسىنىڭ قورۇـ
سىغا ئوت كەتسە ھەي... دەپ قويىدىغان ئادەم كەينىگە
يېنىپ ئاستا كېتىپ قالاتتى. بىركىمنى چاقىرمايتتى يا بىر
چېلەك سۇنىڭ كويىغا كىرمەيتتى. ئۇنىڭدىن كۆرە سەل

قوپال ھەم سەت بولسىمۇ ھە... نىڭ بالىسى دەپ تىللاي-
دىغان ئادەم بىر ئاز ياخشىراق ئىدى.

بۇنىڭدەك يېقىملىق، چىرايلىق، بۇنىڭدەك ئىسسىق
ئاۋازنى ئاڭلاپ دۇنيا قايتا يورۇغاندەك، قۇياش كۆتۈرۈل-
گەندەك بولدى. شۇ چاغدا ئۇ نېمىشقا بۇنچىۋالا خۇشال
بولغانلىقىنى، مۇزخانىدىن ئىسسىق مەشنىڭ تەپتىدىن جانلار
يايرايدىغان ئىسسىق ئۆيگە كىرىپ قالغاندەك بىر تۇيغۇغا
كېلىپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. نازاكەت دېگەن بۇ قىز
پەقەت ئۇنىڭ تونۇشى، ئۇ ھۆرمەتلەيدىغان، ئۇنى ھۆرمەت-
لەيدىغان بىر قىز. بىر ئىككى ئاي بىللە ئىشلىگەن، ئوسمان
راۋاب چېلىپ چىقىدىغان ناخشىلارنى رەتلىشىپ بەرگەن،
تەلپەكنى مۇنداقراق كىيىڭ، پوتىڭىزنى مۇنداق باغلاڭ،
كالاچنى قويۇپ پۇتىڭىزغا ئۆتۈك كىيىڭ... ۋەھاكازا دې-
گەندەك گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدىغان تولىمۇ كىچىك، ئەمما
مېھرى زىيادە ئىسسىق بىر قىز ئىدى.

نازاكەت دېگەن بۇ قىزنىڭ باھار شامىلىدەك ئىللىق
كۈلكىسى، يۈرەكنى ئىسسىتىپ ئۆتىدىغان تەبەسسۇمى، نا-
ھايىتى يورۇنلاردا ئۇنتۇلۇپ كەتكەن تاتلىق بىر سېزىمنى
ئەسكە سالىدىغان ئۇماقىنە قاراشلىرى ئوسمان راۋابنىڭ
كۆز ئالدىدىن بىرمۇبىر ئۆتتى. بۇ پەقەت بىرنەچچە دەقى-
قىلىق، شۇنداق شادىمان، شۇنداق سۆيۈنۈشلۈك بىر ئەس-
لىمە ئىدى. كۆز ئالدىدا يورۇنقىدىن سالاپەتلىكرەك، يەنە
بىر يەرلىرىدىن يورۇنقى ئىسسىقلىقى سەل ئازلاپ قالغان-
دەك كۆرۈنىدىغان گۈزەل بىر چىراي ئۇنىڭغا ھەم ھەي-
رانلىق، ھەم خۇشاللىق بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى.

— ئوبدان تۇردىڭىزمۇ ئوسمانكا، توۋا، ئەجەب
ئوبدان ئۇچرىشىپ قالدۇق، تاغام دوختۇرغاندا ئىدى،
شۇنى يوقلاپ چىقىشىم. سىز بۇ يەردە...

ئوسمان راۋابنىڭ كۆزىدىن مۆلدۈرلەپ ياش قۇيۇل-
دى. ئۇنىڭ سۆزۈك ياشلىرى ئاپتاپتا كۆيگەن، تاتارغان،
قېنى قاچقان يۈزىنى بويلاپ تەگىدىن تولىسى ئاقارغان سا-
قاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى.

— يىغلىماڭ ئوسمانكا، نېمە بولدىڭىز... ئالدىرىماي
دەڭ.

ئوسمان راۋاب خۇددى ئۆزىنىڭ قىزىغا، بىر تۇغقان
قېرىندىشىغا، يەنە ئاتا-ئانىسىغا دەرد تۆككەندەك ئۇزاق،
بەك ئۇزاق دەرد تۆكتى. ھەممە گېپىنى ھازىر دەۋالمىسا
بولمايدىغاندەك، ئەگەر نازاكەت كېتىپلا قالسا بۇ سۆزلە-
رىنى ئاڭلايدىغان ئادەم قالمايدىغاندەك ناھايىتى ئالدى-
راپ تارتقان خاپىلىقلىرىنى، كۆڭلى ئاغرىغان ئىشلارنى بە-
رىنىمۇ قالدۇرماي سۆزلىدى. ھېلىقى كۆزەينەك تاقايدى-
غان، چىرايىدىن مۇز ياغىدىغان ئادەمنىڭ قوپاللىقلىرى،
پۇل بولمىسا بۇ يەردە ھېچكىمنىڭ قەدرى بولمايدىغانلىقى
ھەققىدە سۆزلىدى، كۆزلىرىنى، بۇرۇنلىرىنى، يۈزىنى
بويلاپ ئاققان ياشلىرىنى سۈرتتى. ئەتىر پۇرايدىغان، تو-
لىمۇ پاكىز قولياغلىقنىڭ قاچان قولىغا چىقىپ قالغانلىقىنى
بىلەلمەيلا قالدى. ئۇ بىر چاغدا ئەسلىگە كەلدى. ئۆزىنىڭ
ھالىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. پۈتۈن سۆرۈك بىر ئەر
تۇرۇپ نېمە دەپ بۇنداق يىغلايدۇ، نېمىشقا بىر قىزنىڭ
ئالدىدا يىغلاپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ يۈرىكىنى پۇشايماننىڭ
ئاچچىق بىر ئىسسى قاپلاشقا باشلىدى. بۇنداق قىلمىسا
بولاتتى. نازاكەت كىچىككىنە بىر قىز. بىر يەرنىڭ باشلىقى
ئەمەس، باشلىقى بولغاندىمۇ مېنىڭ ئىشىمنى ھەل قىلىشقا
ئۇنىڭ قانداق قۇربى يەتسۇن، بۇ قاراپ تۇرۇپ باشقىلار-
نى تەڭلىككە سالغاندەك بىر ئىش ئەمەسمۇ... مەن نېمىش-
قا مۇشۇنداق قىلىمەن، يىغلايدىغان ئىشىم بولسا ئۆزۈمنىڭ
بالىلىرىغا، قېرىنداشلىرىمغا يىغلاپ بەرسەم بولىدۇ.
خەپ... مۇشۇ قىلىقىمنى مېنىڭ...

نازاكەتنىڭ ئوسمان راۋابنى ئاشخانىغا باشلاپ قور-
سىقىنى تويغۇزغانلىقىنى، ئاندىن ئۇنى دۆڭكۆۋرۈكنىڭ يې-
نىدىكى بىرمېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇرغانلىقىنى ئاڭلىغان ئا-
دەملەر بارمۇ يوق، بۇنىسى ماڭا قاراڭغۇ. شۇ كۈنى كەچتە
نازاكەت ئوسمان راۋابنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ قولىدىكى
تاماق قاچىسىنى ئېچىپ، ئوسمان راۋابنىڭ ئالدىغا قويدى.
قاچىدا تولىمۇ مەززىلىك چۆچۈرە بار ئىدى. خۇدا بەندى-
سىنىڭ كۆڭلىگە سالىدىغان ئوخشايدۇ، نازاكەت ئۇنىڭ
چۆچۈرىگە ئامراقلىقىنى نەدىن بىلدىغاندۇ، يا فىلىم ئىش-
لەيمىز دەپ يۈرگەن كۈنلەردە دەپ سالغان بولغىيمىدى.

— رەھمەت، سىزنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن،
قىزىم...

— بولدى، بۇنداق دېمەڭ ئوسمانكا...

نازاكەت يېنىدىكى زىغىر رەڭلىك كىچىككىنە سومكى-

سىدىن بىر باغلام قىزىل رەڭلىك پۇلنى ئوسمان راۋابنىڭ ئالدىغا قويدى. پۇللار يېڭى، جۇلالىق، سېھىرىي كۆچكە باي بىر ھالدا ئوتتەك چاقناپ تۇراتتى.

— ئوسمانكا، ئاز بولسىمۇ بۇنى ئېلىڭلار... بۇغۇ كۆپ بىر نەرسىمۇ ئەمەس... داۋالىنىشىڭىزغا كۆپ دالدا بولالماسلىقى مۇمكىن... بولسىغۇ كۆپرەك ئامال قىلسام بولاتتى، — نازاكەت تەڭلىك بولغان ھالدا ئاستىنقى لېۋى-نى بىلىنەر بىلىنمەس چىشلەپ قويدى، — بىزمۇ كىچىككە-نە مائاشقا قاراشلىق ئادەملەر، بارى مۇشۇكەن. ئاز بولسى-مۇ ئېلىۋېلىڭ تۇرۇڭ.

ئوسمان راۋاپنىڭ نېپىز لەۋلىرى تىترىدى. ئۇ قەتئىي يىغلىماسلىق قارارىغا كەلگەندى. بىراق كۆزىدىن يەنە ياش چىقىپ كەتتى. سۇزۇك ياشلار كۆلكە كەتمەيدى-غان يۈزلىرىنى بويلاپ سىيرىلىپ چۈشتى، قورۇق باسقان، قاچانلا قارىسا مۇلايىملىق، ئۈمىدۋارلىق يەنە خۇددى نەچچە 1000 يىل بولغاندەك تەسىر بېرىدىغان ياۋاشلىق بالقىپ تۇرغان چىرايىدا ياشنىڭ ئىزلىرى قالدى.

— بۇنى ئالسام بولمايدۇ بالام، سىلەرنىڭمۇ بىسا-تىڭلاردا ئارتۇق بىر نەرسە يوق، بايا دېگەنلىرىمنى كۆڭ-لىڭىزگە ئالماڭ...

— ئۇنداق دېمەڭ ئوسمانكا... سىزنىڭ، سىزدەك ئادەملەرنىڭ قەدرىنى ئوبدانراق قىلساق بولىدۇ. تۇرمۇ-شىڭىزنى ئورۇنلاشتۇرساق، نېمە كېتىشىدىن قەتئىينەزەر داۋالىساق بولىدۇ، چۈنكى سىزدەك ئادەمدىن بىرەر 100 مىڭ ئادەمدىن بىرەرسى چىقىدۇ، ئەمما...

نازاكەتنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىنىڭ چۆرىسى قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئىككى تامچە ياش ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى-دىن سىرغىپ چىقىپ چىرايلىق مەڭزىنى بويلاپ سىيرىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۇماقلىق، گۈزەللىك يەنە شۇنىڭغا ئوخشايدىغان بىر قەلبنىڭ شولىسى سۇزۇك، يارقىن جىمىرلايتتى. نازاكەتنىڭ چىرايلىق كۆلكە جىمىر-لاپ تۇرغان چىرايىنى كۆرۈپ ئوسمان راۋابقا جاھان كەڭلەپ قالغاندەك، ۋۇجۇدىدىكى كېسەللىك، ئاجىزلىق، يۈرىكىدىكى تەنھالىق، يالغۇزلۇق، غېرىبلىق دېگەنلەر توزۇپ توڭگەندەك ئۆزىنى شۇنداق يېنىك، شۇنداق ئا-زادە، شۇنداق بېجىرىم سەزدى. ئوسمان راۋاب ئۆزىنى

نازاكەت بىلەن ئۇزەلدىن بار بولغان، يەنە مەڭگۈ داۋام قىلىدىغان، پەقەت ئاجراتقىلى بولمايدىغان قېرىنداشلىق، قانداشلىق مېھرى باردەك ھېس قىلىپ ھاياجاندىن كۆزل-رىگە يەنە ياش ئالدى. ئوبدان زەن سالغان ئادەم بۇ ياشنىڭ دەرد يېشى، ئازاب يېشى، مىسكىنلىك يېشى ئە-مەسلىكىنى بىلەلەيتتى.

— ئوسمانكا، سائەت توشۇپ قاپتۇ، ھازىر ئۆيگە ئاپىراي دېسەم ئۇلگۈرەلمەيمەن، مانا بۇ مېنىڭ ئادرېسىم، تېلېفون نومۇرۇممۇ مۇشۇنىڭدا بار، ئەتە ماڭا دەم ئېلىش، تاكسىغا چىقىپ مۇشۇ قەغەزنى بەرسىڭىز بىزنىڭ ئۆيگە ئا-پىرىدۇ، چوقۇم بېرىڭ، ئەتە سىزگە ئۆز قولۇم بىلەن لەڭمەن ئېتىپ بېرىمەن.

ئوسمان راۋاب مېھرى ئىسسىق بۇ قىزنىڭ باھاردەك ئىللىق تەبەسسۇم پارلىغان چىرايىغا قاراپ رەھمەت ئېيتتى.

— رەھمەت قىزىم، سىزنى ئاۋارە قىلسام بولماس.

— ئاۋارىچىلىك ئەمەس، چوقۇم بېرىڭ...

ئوسمان راۋابنى يۆتەل تۇتۇپ كەتتى، كارىۋاتلىق ئاپتوبۇسنىڭ ئىچى دىمىق ئىدى. ئاپتوبۇسنىڭ ئىچىدە ئەزران باھالىق ئەتىرنىڭ دەمنى سىقىدىغان ھىدى، يۇز مايلىرىنىڭ يەنە يۇيۇلمىغان پايپاقنىڭ سېسىق ھىدى ئاڭ-قىيتتى. ئوسمان راۋابنىڭ دېمى سىقىلاتتى، تىنالمىغاندەك، كانىيىدىن قانداقتۇر بىر نەرسە بوغۇۋالغاندەك، بۇرنىنى قىسىپ تۇرۇۋالغاندەك تىنالماي جېنى قاقشاپ كېتىپ باراتتى. كانىيىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك راۋان نەپەس ئالالمايتتى. ئاپتوبۇس كونا پېتىشقا قاراپ شىددەت بىلەن چاپاتتى. ئاپتوبۇسنىڭ ئىچى قاراڭغۇ ئىدى. ئاپتوبۇستىكى قايسى بىرسىنىڭ يانفونى جىرىڭلىدى. ئۇنىڭ يانفونىمۇ ئوسمان راۋابنىڭ ناخشىسى بىلەن جاراڭلايتتى. ئوسمان راۋابنىڭ يېقىملىق، جانغا ئارام بېرىدىغان، كۆڭۈلگە شۇنداق راھەت بىر سېزىم بېرىدىغان يەڭگىل، چىرايلىق، ئاپتاپتەك يېقىملىق ئاۋازىنىڭ ئورنىغا قانداقتۇر ياش بالى-لارنىڭ سەل بوغۇقراق، سەل قاتتىقراق، سەل يىرىكرەك ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىسى ئاپتوبۇستا ياڭرىدى. ئوسمان راۋاب ناخشا چىققان تەرەپكە بويۇنداپ قاراپ قويۇپ يەنە جايىغا يېتىۋالدى. بۇ قېتىم ئۇ ھېچكىمگە ھېچنېمە دې-مىدى، بىر كىمگە بىر نېمە دېگىسىمۇ يوق ئىدى. ئاپتو

بۇستىكى لىق ئادەملەر ئىچىدە ئۇنى ھېچكىم تونۇمىدى، ھېچكىم ئۇنىڭغا دىققەت قىلمىدى. كونا كىيىملەر ئىچىدىكى، كونا تەلپەك كىيىۋالغان، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن يۇمشاق، ئەمما بەكلا ئاجىز بىر روھ تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ئوسمان راۋابقا ھېچكىم دىققەت قىلمىدى.

ئۇنىڭ خىرەلەشكەن كۆز ئۆڭىدە نازاكەتنىڭ چىرايلىق تەبەسسۇمى، جىلۋە قىلىپ تۇرغان شېرىن كۈلكىسى نامايان بولدى. كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە يەنە ئەسلەشكە تېگىشلىك بەك جىق ئادەملەر بار ئىدى، بىراق ھېچقايسىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىدى. ئۇستازى سىدىق جىگدىنى شۇنچە كۈچەپمۇ چىرايىنى، يۈرۈش-تۇرۇشنى، ئاۋازىنى يادىغا ئالالمىدى. ئۇ نازاكەتنىڭ قېرىنداشلىق، قانداشلىق يەنە مەڭگۈلۈك مېھىر سىڭگەن تەبەسسۇمنى، كۈلكىسىنى، باھار تەپتى يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى، يەنە شۇ كۆزلەردىن بالقىپ تۇرغان تاپماق بەك تەس بولغان مېھرىنى يادىغا ئالالىدى.

ئەتراپىنى قومۇش، ئاندا-ساندا يۇلغۇن، كۆرۈك دىگەندەك چۆل ئۆسۈملۈكلىرى قاپلىغان كۆز يەتكۈسىز جاڭگالنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن بىر يول بار. بۇ يولدىن چوڭ-كىچىكلىكى، ئۇزۇن-قىسقىلىقى، ئېگىز-پاكارلىقى ئوخشىمايدىغان ماشىنىلار گۈركىرەپ ئۆتۈپ تۇرىدۇ، يەنە پىيادىلەرمۇ، ئېشەك ھارۋىسىمۇ، ئاتلىقلارمۇ پات-پات ئۆتۈپ قالىدۇ. مۇشۇ يولنىڭ بويىدىكى دۆڭدە بىر قەبرىستانلىق بار. بۇ قەبرىستانلىقنى نۇرغۇن ئادەملەر بىلمەيدۇ. بىلىدىغانلار بىلمەيدىغانلارغا دەپ بەرمەيدۇ، بىلمەيدىغانلارمۇ بىلىدىغانلاردىن سوراپ بىلىۋېلىشنى خالىمايدۇ. بۇ يەردە ھاياتلىقىدا مەشرەپكە ئامراق، ناخشىغا ئامراق، پۇلغا ئامراق، يەنە ناھايىتى نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئامراق ئادەملەر ياتىدۇ. مۇشۇ يېقىندا بۇ يەردە يەنە بىر قەبرىنىڭ كۆپىيىپ قالغانلىقىنى نۇرغۇن ئادەم بىلمەيدۇ. بىلىدىغانلارمۇ ئاستا-ئاستا ئۇنتۇپ كېتىدۇ.

ئاپتور: چەرچەن ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا.

جىددىي ئاگاھلاندۇرۇش

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ھەرقانداق ئەسەرنىڭ نەشر ھوقۇقى پەقەت ژۇرنال تەھرىراتىغىلا خاس. ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ھەرقانداق شەكىلدە (ئاۋازلىق ئەسەر ئىشلەش، تورغا چىقىرىش، توپلام تۈزۈش ۋە باشقىلار) تەھرىراتىمىزنىڭ رۇخسىتىسىز قايتا نەشر قىلىشىغا بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق ئەھۋال بايقالسا قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ژۇرنال تەھرىراتىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»دە ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى ۋە قايتا نەشر قىلىنىش ھوقۇقىنى قانۇنغا تايىنىپ قوغدايدۇ. بۇ جەھەتتىكى قانۇنسىز قىلمىشلارنى پاش قىلغۇچىلارغا تەھرىراتىمىز ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن رەھمەت ئېيتىدۇ.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

غەزەللەر

ئەھمەدجان تۇرۇپ بەگتۇرك

ئۆزلۈك ئاۋازى

جانانىنى سەيلىگە چىللاپ پەقەت جىم ياتمىغان ئەرمەن،
تاشالماي ھېچ پايانىمغا ئۇچىمگە پاتمىغان ئەرمەن.
ئازابقا كۆكسىنى قاقلاپ ياشاپ يۈرسەممۇ چوغ چاينىپ،
ھىجرىنىڭ گۈل دالاسىدا تېخىچە قاتمىغان ئەرمەن.
پېتىپ يالغۇزلۇقۇم جانغا بەنت بولسامۇ خۇمدانغا،
نىجىس شەيتان قۇچاقىغا ئۆزىنى ئاتمىغان ئەرمەن.
نومۇس ئەگكەندە باشىنى يىگىتنىڭ شەمشىرى سۇنغاي،
سېپىگە ئەھلى نامەردنىڭ يۈرەكنى چاتمىغان ئەرمەن.
بوۋام قونغان قاقاس تاغلار مېنى ساقلاپ لاۋۇلدايدۇ،
ئېتىنى تىك قىيالاردا قېنىپ ئويناتمىغان ئەرمەن.
ئىزىمدا «نازىنىن» دەۋرەپ مېنى يۈرگەن بىلەن قەستلەپ،
شاھانە باغ، سارايىمدا ئۇنى ئۇخلاتمىغان ئەرمەن.
قېنىمدا كىشنىسە بوزئات تويۇم قىزىپ كېتەر، ھەيھات!
قىلىپ ئارمانىنى بەربات تۇتۇنگە ساتمىغان ئەرمەن.

هاياتقا ئەسلي ئارمانمەن

ئۆزۈمگە شاھى سۇلتانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار،
جۇدۇن پەسلىدە گۈلخانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

قوقاسنىڭ ئاستىدا كۆپ يىل چوغۇمنى ساقلىدىم پىنھان،
يېنىش ۋەسلىدە چوغدانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

ئىچىمدە ئەركە دولقۇنلار تىنىم تاپماي قىلار شوخلۇق،
قاقاس چۆللەردە ئوكيانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

شېخىمدا كۈيچى قۇشلارنىڭ ئەجەب يارقىن ئۈۋاسى بار،
يېتىم قۇشلارغا بوستانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

سادالار لەرزىگە شۇڭغۇپ تاشارغا قۇربىتىم كۆپتۇر،
زېمىن تەكتىدە ۋولقانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

ۋىسال قۇچماق ئۇچۇن جانىنى ئاتاپ سۈبھىگە باش قويدۇم،
ئىشق دەشتىدە قۇربانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

غۇرۇردىن تىكلىگەن بايراق سېغىندۇرغان بۇ دۇنيانى،
هاياتقا ئەسلي ئارمانمەن، مېنى كۆل چاغلىما ئەي يار.

قۇم شەھەر

ساناقسىز قۇم شەھەرلەرنى ئۇقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي،
ئاڭا چۆككەن جاۋاھىرنى چوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

سېپىلنىڭ تەكتىدە مۆگدەپ ياتار سانسىز تېپىشماقلار،
يېشىپ سىرلارنى سۈبھىدە ئۇقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

سەبىلىكتە ياساپ ئايۋان جانانىم بىرلە «تويلاشقان»،
ھەشەمەتلىك قەسىرلەرنى سوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

تىپىلغان قۇم كىتابلارنىڭ جۇلاسىدىن ئېلىپ ئىلھام،
يەنە بۇدرۇق قوشاقلارنى توقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

ئۈزۈمدىن ياتلىشىپ گاھى كۆرەڭ چۈشلەرگە قۇل بولسام،
پىغانىدىن ياساپ چاقماق نوقۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

گۆھەردەك چاقنىغان قۇمنى يۈرەكتەك دەپ تونۇسا ئەھمەد،
چىداپ تولغاققا قۇت پەسلى تۇغۇشقا يۈلتۈزۈم كەلگەي.

تۇغۇپ باقسالىڭ قۇياش مەندەك

ئازاب سانجىلسا باغرىڭغا كۈلۈپ قوي جان ئاداش مەندەك،
يىگىت كۆكلىدىۇ ھەسرەتتىن بىرىپ ئۆتسەڭ چىداش مەندەك.

بورانلار داپ چېلىپ ئوينار بىغىڭدا، (بولمىساڭ سەگەك)
كۆزى نۇرلۇق قىياقلارغا بولۇپ ئۆتكىن قاياش مەندەك.

ھىلال قونغاندا مەڭزىڭگە ئۇنى پايلاپ كېلەر ئىبلىس،
غۇرۇرنى زۇلپىقار ئەيلەپ نىسۋەڭنى تالاش مەندەك.

ئاقالماس ناتىۋان ئەركەك زامانلاردىن زامانلارغا،
غېمىنى قەھرىمان ئەلنىڭ قىلىپ ماڭغىن ھاپاش مەندەك.

كىرەر روھىڭغا زۇمرەت تاڭ قىسىپ بىر تال ئەتىرگۈلنى،
ئېلىپ لەززەتنى تولغاقتىن تۇغۇپ باقساڭ قۇياش مەندەك.

سىڭەي تاڭلارغا دولقۇنلاپ

سىڭەي تاڭلارغا دولقۇنلاپ مېنى ئارمانغا يار قىلغىن،
كۆيۈپ كەتسۇن جۇشۇم گۈر-گۈر قارا تۈندىن بىدار قىلغىن.

بوۋام يىپەك ئېلىپ ماڭغان چىغىرغا ئۈندۈرەي بىر مۈلك،
جۇنۇن سەھراسىدا قاتقان غېرىب باشىمنى تار قىلغىن.

قۇياشقا سۈركۈلۈپ قەھرىم قىلىچتەك چاقنىسىپ تۇرسۇن،
زامان دەشتىدە يانماققا جېنىمنى ئىنتىزار قىلغىن.

چېچەكلەر بارچە نامەردلەر يېشىنى ئىچسە ئاشقىنىڭ،
زەھەر تامغان يۈرەكلەرنى شىپا تاپماس بىمار قىلغىن.

نىسىپ بولماس باھادىرلىق جۇلاسى ئۆششىگەن ئەرگە،
يۈرەكلەپ نۇر گۈلى ئۇخشاش ياشاشنى ئىختىيار قىلغىن.

ئەي يار

مېڭىپ يۈرگەن ئۆلۈكلەرگە چىقىلسام دەيمنا ئەي يار،
قىلىپ جىسمىمنى يال - يال چوغ چېچىلسام دەيمنا ئەي يار.

قۇياش كۆيگەن يۈرەكلەردە شۇرغان داپ چېلىپ ئوينار،
ئاشۇ شور تاڭدا جوغلۇقتەك ئېچىلسام دەيمنا ئەي يار.

دىلىمدىن ئۈركىسە سەۋدا كېتەر روھىمۇ ئۆكتۈرگە،
مۇھەببەت سىرتمىقى ئىچرە سىقىلسام دەيمنا ئەي يار.

قەپەسلەرنى بۇزۇپ، بۇلبۇل ئۇچۇن ئاسماننى بەرمەككە،
ئازابىنىڭ باغرىدا ئۇچ ۋاق بىقىلسام دەيمنا ئەي يار.

بوران سوقماقلىرى تۇغقان ئاتا توغراقسىمان ئاخىر،
ئانا تەكلىماكانىمغا يىقىلسام دەيمنا ئەي يار.

نە قىلغاي

(شائىر ئارسلان ئىزىدىن)

كىچە تەشۇشكە قۇل بولساڭ شىجائەت سەندە نە قىلغاي،
شىجائەت شەمشىرىڭ سۇنسا كارامەت سەندە نە قىلغاي.

بىگىز قەددىنى يا قىلغان ياشار چەمبەردە توشقاندەك،
كارامەت يەكلىسە روھنى سالاپەت سەندە نە قىلغاي.

ئېتىغا مىنسە تۇمارىس جاھانغا ئوت تارالغانمىش،
سالاپەت گۈللىرىڭ سۇلسا نازاكەت سەندە نە قىلغاي.

ھىجىر دەشتىدە سىلكىنگەن ھامان لاچىنغا ياندىشاي،
نازاكەت «ئەلۋىدا!» ئېيتسا پاساھەت سەندە نە قىلغاي.

ئازاب ئۈنمەس يۈرەكلەردە مۇھەببەت چاقمىقى چاقماس،
سۆيۈشتىن ئۈركىسەڭ، قاچساڭ جاراھەت سەندە نە قىلغاي.

چۆل شەرھى

كۆمۈپ تەكتىگە ھېكمەتنى ئەسرلەپ ساقلىغان چۆل بۇ،
پەرىزاتتەك جامالىنى قۇياشقا قاقلىغان چۆل بۇ.

يېقلىغان چاغدا گۈلخانلار ئېلىپ ئۇندىن ھارارەتنى،
ھەمىشە ئەھلى كارۋاننىڭ ئىزىنى ياقلىغان چۆل بۇ.

چۆكۈپ تاتلىق خىياللارغا تىنىپ ياتقان بىلەن كۈندۈز،
ياساپ ئۆركەش كېچەلەردە كېيىكتەك تاقلىغان چۆل بۇ.

دۇپۇرلەپ چاپىمسا تۇلپار قېنى مۇزلاپ كېتەر بەلكىم،
پۇتىنى ئارغىماقلارنىڭ بوراندا چاقلىغان چۆل بۇ.

پۇتۇلگەن قىسمىتى بىرلە قويۇپ ھەيرەتتە ئالەمنى،
قىلىپ بايىراق غۇرۇرىنى گۆھەردەك چاقنىغان چۆل بۇ.

ياماق ئىزدەپ كۆڭۈللەرگە

ياماق ئىزدەپ كۆڭۈللەرگە باياۋاننى كېزىپ چىقتىم،
ئۆزۈمدىن بىر تاشالماستىن يولۇمدىن گاھ ئېزىپ چىقتىم.

يېشىمنى ئۇسسۇلۇق ئەيلەپ ئۇنۇپ چىقتى تۇمەنمىڭ گۈل،
ئۈزۈپ گۈللەرنى سۇبھىدە ساڭا دەستە تىزىپ چىقتىم.

بېشىمغا ساپتۇ بۇ قىسمەت غەزەلخانلىق بالاسىنى،
بولۇپ تۇتقۇن بالالارغا ساڭا نەزمە يېزىپ چىقتىم.

شاماللار مەن ئۇچۇن يىغلاپ چىچىمنى يۇلسىمۇ ئەپسۇس،
يۈرەكنىڭ رەڭگىنى تاشقا قېنىم بىرلە سىزىپ چىقتىم.

مۇرادىم بولمىسا ھاسىل ئۇچۇق كەتكەي كۆزۈم (يارەب!)
شېرىن ئىستەكتە ئالەمنى تېنىم تاپماي قېزىپ چىقتىم.

ئاپتور: گۇما ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە.

قەھرىمان روزى ئەرچىن

يورۇق پەرۋازغا سىلكىندىم

جېنىم سىلكىندى ئەسلەردىن كۆزى تۇندەك قاراسىدىن،
يۇرۇپ دەشتلەردە قەلبىگە سىڭىپ كىرمەك بالاسىدىن.
قاناتتىن قايرىلىپ قالسام سېنىڭ شەيدالىقىڭ رىغبەت،
يورۇق پەرۋازغا ئايلاندىم ۋىسال ئىشقى داۋاسىدىن.
خىياللار تەشۋىشى دەھشەت، مۇھەببەتتىن ئاگاھ بولسام،
پۇتۇمنى بۇزغىلى بولماس يورۇق پەرۋاز چالاسىدىن.
قاتار ئەسكەن شامالاردىن يۈرەكنىڭ تىۋىشى كەلسە،
خالاس بولسام قوقاسلانغان قارا ھىجران ياراسىدىن.
سىناپ كەلدىڭ ئايا دىلبەر ئىشقىنىڭ ئىمتىھانىدا،
سەپەردىن پايىسنارىم يوق، ۋە يا كەچمىش قازاسىدىن.

ئاپتور: باي ناھىيەلىك مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدا

بۇ سانىنىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ سانىنىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەمەت؛ كوررېكتورى: رەنا ئەمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى لايىھەلىگۈچى: قۇربانجان روزى شەيدائى (تەكلىپلىك)، بەتچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم (تەكلىپلىك).

ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت

ئەخلاقنىڭ قىيامى ۋە قىيامىتى

ئابدۇۋاھىد مەتنىياز ئەمىن

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

5. ئەنئەنىدىن قېچىش ۋە ئەخلاق

يۇقىرىدا بىز ئەخلاقنىڭ ئومۇملاشقان بىر قىسىم مەزمۇنلىرىنى ۋە ئۆزىمىز ئەخلاقسىزلىق، دەپ قارىغان تەرەپلەرنى ساناپ ئۆتتۇق. شۇنداقلا، قەدىمكى كىشىلەرنىڭ دىننى ۋاستە قىلىپ ئەخلاقنى قوغدايدىغانلىقنى كۆرسەتتۇق. تەبىئىيكى، ئەخلاقنىڭ مەزمۇن دائىرىسى بەك كەڭ، ئەخلاق تەلەپلىرىنىڭ تۈرىمۇ كۆپ، ئەخلاقسىزلىقنىڭ كېلىپ چىقىشىغا نىسبەتەن، ئاددىي يەكۈن چىقىرىش يەڭگىلتەكلىك بولىدۇ. ھەممە سەۋەبلىرىنى كۆرستىش ناھايىتى كۆپ ئىلمىي ئەمگەك ۋە يېتەرلىك سەھىپە تەلەپ قىلىدۇ. بۇ يەردە بىز قاراشلىرىمىزنى ھاياسىزلىق، جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشىنى مەركەز قىلىپ ئوتتۇرىغا قويىمىز.

ئەخلاقسىزلىق بىر ئىجتىمائىي مەسىلە. ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ سەۋەبى ئەلۋەتتە كۆپ بولىدۇ. ئەمما بىز كىشىلىرىمىزدىكى دىنىي ئاڭنىڭ سۇسلىشىشى بىلەن ھاياسىزلىق، جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشىنىڭ شۇنچىلىك پاراللېل رەۋىشتە ماڭغانلىقىنى ھېس قىلىمىز. بۇ خىل ئەھۋال غەرب ئەللىرىنىڭ يېقىنقى زامانىدىكى مۇشۇ خۇسۇستىكى ئەھۋالى بىلەن چوڭ جەھەتتىن بىردەك، بۇ تەرەپ بىزنىڭ چوڭقۇرلاپراق چۈشىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەلۇمكى، غەرب ئەللىرىدە دىنىي ئاڭنىڭ سۇسلىشىشى خېلىلا كېيىنكى دەۋرلەرگە توغرا كېلىدۇ. بۇ، غەربنىڭ ئىلىم - پەن تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ دىنىدىن يىراقلىشىشىدىن بولغان. فىرانسىيە پەيلاسوپى دىكارت (1596 ـ 1650) ھازىرقى زامان غەرب پەلسەپىسىگە ئاساس سالغۇچى دەپ قارىلىدۇ. ئۇ پروتېستانت مۇخلىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قارىشىچە، ماددىي ۋە روھىي ئىككى خىل جىسىم تەڭ مەۋجۇت بولۇپ، بۇ ئىككى ئاساسىي قىسىم خۇدادىن كەلگەندى. پەقەت خۇدالا مۇستەقىل مەۋجۇت ئىدى، بۇ مەنىدىن ئالغاندا، ئادەم بىر خىل دۇئالىستىك — ئىككى مەنبەلىك مەۋجۇتلۇق ئىدى. ئۇ پەن بىلەن دىننى مۇرەسسە-

گە سېلىشنى تەشەببۇس قىلغانىدى. ئۇ پەقەت «ھېسسىي بىلىش ئېنىق بولمىغان بىلىش. شۇڭا پەقەت ئەقلىي بىلىشكە تايىنىش لازىم. ئەقىلنى ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى قىلىش لازىم» دېگەنىدى. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرى مېتافىزىكا جەھەتتىن ئىدېئالىزمغا، فىزىكا جەھەتتىن ماتېرىيالىزمغا مايىل ئىدى.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى مۇتەپەككۇرلار، ھەتتا تەبىئەت ئالىملىرىمۇ دىكارتقا ئوخشاش قاراشنى ياقلايتتى. فرانسىيە مۇتەپەككۇرى، فىزىكا، ماتېماتىكا ئالىمى، ياۋروپا ھازىرقى زامان ئىلىم - پېنىنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى پاسكال (1623 ـ 1662)نىڭ پەندىن دىنغا بۇرۇلۇش كەچۈرمىشلىرى بولغان. ئۇ: «ئېتىقاد بولمىسا، ئادەملەر چىنلىق - ياخشىلىقنى بىلىشكە ئامالسىز قالىدۇ، ئادالەتنىمۇ چۈشىنەلمەيدۇ» [23] دېگەنىدى. پاسكالغا ئوخشاشلا، نيۇتون (1643 ـ 1727)نىڭ كلاسسىك فىزىكا ئىلمى ۋە ماتېماتىكىدىكى بارلىق تۆھپىلىرى ياشلىق دەۋرىدە تاماملانغان بولۇپ، ئوتتۇرا ياش ۋە ئاخىرقى ھاياتىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىلاھىيەتنى ئىسپاتلاش ۋە مېتال تاۋلاش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىشقا سەرپ قىلغانىدى. نيۇتون: «خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە مۇكەممەللىكىنى تونۇش ۋە ئىسپاتلاش ھەر بىر پەيلاسوپنىڭ ئەڭ مۇقەددەس بۇرچىدۇر. تەبىئەت دۇنياسىنى خۇدا ياراتقان. تەبىئەت پەقەت خۇدانىڭ ئىلاھىي مۇكەممەللىكىنىڭ تاشقى شەكلىدۇر… ئىنسانلار تەبىئەتنى تەبىئەت پەلسەپىسى ئارقىلىق تەتقىق قىلغاندىلا ئاندىن ئەڭ ئاخىرىدا خۇدانى تونۇيالايدۇ»[24] دەپ قارىغانىدى. بۇ مەنىدىن ئالغاندا، نيۇتوننىڭ بىر ئۆمۈر مەشغۇل بولغان ھەر خىل تەتقىقاتى ئۇنىڭ قەلبىدىكى خۇداغا خىزمەت قىلاتتى.

ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ گېئورگىي. بېركېلېي (1685 ـ 1753) خىرىستىيان دىنى بىلىمى يېتەرلىك بولۇپ، 1734- يىلى ئېپىسكوپلۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. ئۇ: «بىز تەجرىبە ئارقىلىق تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىنى بىلەلەيمىز... تەبىئەت قانۇنىيەتلىرى بولسا ئىلاھنىڭ ئىرادىسىدۇر. ئىلاھنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى ۋە دانالىقى مۇشۇنداق قانۇنىيەتلىك ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ئېنىق زاھىر بولىدۇ. بىراق، بىزنىڭ تەپەككۇرىمىز ئىلاھ بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىشەلمەيدۇ. بىزنىڭ تەپەككۇرىمىز پەقەت سەۋەبلەرنى ئايلىنىدۇ» [25]، «بىزنىڭ بىلەلەيدىغان مەۋجۇت نەرسىمىز ئىنسانلارنىڭ قەلبى، ئادەم قەلبىدىكى كۆز قاراشلار ۋە خۇدادۇر» [26] دېگەنىدى.

ئۇيغىنىش دەۋرىدىكى مۇتەپەككۇرلارنىڭ كۆپىنچىسىمۇ دىنغا، دىنىي جەمئىيەتكە كەسكىن رەۋىشتە تەنقىدىي پوزىتسىيە تۇتقان بولسىمۇ، دىن مەسىلىلىرىگە كەلگەندە سوغۇققان پىكىر يۈرگۈزگەنىدى. سپىنوزا (1632 ـ 1677)، روسسو (1712 ـ 1778)، گېگىل (1770 ـ 1831)لەرمۇ ئىدېئالىزمچى پەيلاسوپلار ئىدى. بۇ دەۋردىكى كۆپ ساندىكى پەيلاسوپلارنىڭ قارىشىدا روھنىڭ ئۆلمەسلىكىگە ئىشىنىش ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىدى. ئۇلار دىكارتقا ئوخشاشلا، ئۆلمەيدىغان روھنىڭ بار- يوقلۇقى ئېتىقاد مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى ئەقىل مەسىلىسىدۇر، دېگەن قاراشتا ئىدى. ئۇلار «خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىش ئەقىلگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. چۈنكى بۇ دۇنيا ناھايىتى سىستېمىلىقتۇر» دەپ قارايتتى. ئۇلار «دىندىكى بارلىق نامۇۋاپىق ئەقىدىلەرنى چىقىرىۋېتىش كېرەك. چۈنكى خىرىستوسنىڭ تەلىماتلىرى ناھايىتى ئاددىي ئىدى. بۇنداق نامۇۋاپىق ئەقىدىلەرنى كېيىنكى چېركاۋلار دىن تارقىتىش جەريانىدا قوشۇۋالغان» دەيتتى. بۇ چاغلاردا «خۇدا ھەممىدىن ئاۋۋال دۇنيانى ياراتقان. بىراق كېيىن ئۆز جىسمىنى قايتا كۆرسەتمىگەن. خۇدا ئەڭ ئالىي مەۋجۇتلۇققا ئايلانغان. ئۇ ئىنسانلارغا پەقەت تەبىئەت ۋە تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىگە سىڭىشىپ زاھىر بولىدۇ. ئەكسىچە ھېچقانداق تەبىئەتتىن ھالقىغان شەكىللەردە كۆرۈنمەيدۇ» دەيدىغان «تەبىئەت ئىلاھىيەتچىلىكى» ـــ «دېئىزم» (自然神论) چۈشەنچىسى پەيدا بولغان بولۇپ، كېيىنكى نۇرغۇن كىشىلەر دېئىزمغا ئىشىنىشنى تەشەببۇس قىلغانىدى.

ھالبۇكى، دىكارتتىن كېيىنكى دەۋرلەردە يەنە كۆپلىگەن ماتېرىيالىزمچى مۇتەپەككۇرلەر بارلىققا كەلگەنىدى. ئەنگلىيە پەيلاسوپلىرىدىن توماس. ھوببس (1588 ـ 1679) تۇنجى بولۇپ «ماددىلا بىردىنبىر مەۋجۇد نەرسە» دەپ ئىلاھىيەت ۋە دۇئالىزمغا قارشى تۇرغان. مۇتەپەككۇر، يازغۇچى، پەيلاسوپ ۋولتېر (1694 ـ 1778)، پەيلاسوپ دېنىس. دىدېرو (1713 ـ 1784)، ك. ئا. ھېلۋېتيۇس (1715 ـ 1771)، دىكارت فىزىكىسىنىڭ ۋارىسى ۋە تەرەققىي قىلدۇرغۇچىسى لامېترى (1709 ـ 1751) قاتارلىق بىر قىسىم مۇتەپەككۇرلار ھوببسنىڭ قاراشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ خۇداغا ئى-

شەنىمىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق «دەھرىيە ـ
لەر» دەپ ئاتاشقان بولۇپ، ۋولتېر: «بارلىق چۈشەنچە ـ
لەر سەزگۈدىن كېلىدۇ. دىن ئەقىلنىڭ دۈشمىنىدۇر» [27]
دەپ قارىدى. دىدېرو ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى تەجرىبە دەپ
چۈشىنىپ، تەڭرىنىڭ مەۋجۇتلۇقى، روھنىڭ ئۆلمەسلىكى،
بىلىپ بولماسلىق نەزەرىيەسى، دۇئالىزم ۋە سۇبيېكتىپ ئى ـ
دېئالىزم دېگەنلەرگە قەتئىي قارشى تۇردى. ئۇ: «تەپەك ـ
كۇر ماددىي دۇنيانىڭ ئەڭ يۇقىرى تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇ ـ
لى. بارلىق بىلىش سەزگۈدىن كېلىدۇ» دەپ قاراپ، ئوبى ـ
يېكتىپ دۇنيانى كۆزىتىش، ئويلاش، تەجرىبە قىلىش ئۇ ـ
سۇلى ئارقىلىق تونۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇ «بارلىق
دىنلار يالغاندۇر. ئەركىنلىك ئادەمنىڭ تەبىئىي
ھوقۇقىدۇر» [28] دېدى. ھېلۋېتيۇس خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇ ـ
قىنى ئىنكار قىلدى. ئۇ «دۇنيا ماددىي، ھەرىكەتلىك، بىل ـ
گىلى بولىدۇ. ماددىي دۇنيا بىلىمنىڭ بىردىنبىر مەنبەسى.
ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسى تەرەققىياتىنىڭ قانداق بولۇشى
ئادەمنىڭ تەرەققىيات سەۋىيەسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنىڭ
ئاساسلىق بەلگىسى» دەپ قارىدى. لامېترى: «ماددا بىر ـ
دىنبىر ئەمەلىي گەۋدىدۇر. ئادەم بىلەن ھايۋانلار ئوخشا ـ
شىلا ماشىنا ـ ئۈسكۈنىدۇر. بىلىش سەزگۈدىن باشلىنىدۇ.
سەزگۈنىڭ ئوبيېكتى ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولغان ماددىي
دۇنيادۇر. ئادەمنىڭ خاراكتېرى، ئىجتىمائىي ئادەتلەر ۋە
ئەخلاق چۈشەنچىلىرىنى ماددىي ئامىللار بەلگىلەيدۇ»
دەپ قارىدى. ئۇ يەنە «دىن بىر خىل مۇقەددەس زەھەر ـ
دۇر. دىن بولمىسىلا ئىنسانلار تېخىمۇ كۆپ بەختلىك
بولالايدۇ» دېگەننى تەشەببۇس قىلدى. ۋولتېر، دىدېرو،
ھېلۋېتيۇس، لامېترى قاتارىدىكى پەيلاسوپلار «ئادەملەر
ئەقلىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلىپ، بىلىم ئومۇملاشقاندىن
كېيىن، ئىنسانىي ماھىيەتتە ناھايىتى چوڭ ئىلگىرىلەش بو ـ
لىدۇ. بارلىق غەيرىي قىلىقلار ۋە بىلمەي تۇرۇپ قىلىند ـ
غان ئىشلارنىڭ ھەممىسى مەدەنىي ئىنسان ماھىيىتىگە
ئورۇن بوشىتىدۇ» [29] دەپ قارىدى. ئۇلار ئۆز ئەسەر ـ
لىرىدە يەنە ئەخلاقنىڭ دىنغا تايانمايمۇ مەۋجۇت بولۇۋې ـ
رىدىغانلىقىنى دەلىللەشكەنىدى. كېيىنچە بۇ خىل قاراشلار
غەربىي ياۋروپا رايونلىرىدىكى ئاساسلىق پىكىر ئېقىمى
بولۇپ قالغانىدى.

دېكارتنىڭ ئەقىلنى ئۆلچەم قىلىش تەشەببۇسى
پەننىڭ مۇستەقىل راۋاجلىنىشىغا يول ئېچىپ بەرگەنلىكى
ئېنىق. بىراق 17 ـ، 18 ـ ئەسىرلەرگە كەلگەندە دېكارت
پەلسەپىسىنىڭ ۋارىسلىرى ئۇنىڭ پەلسەپىسىنى تەرەققىي
قىلدۇرۇپ، «دېكارتىزم»نى شەكىللەندۇرۇپ، قارمۇ ـ
قارشى ئىككى مەزھەپكە بۆلۈندى. بىر مەزھەپ دېكارت ـ
نىڭ فىزىكىدىكى مېخانىكا نەزەرىيەسىدىكى تەبىئەت قارى ـ
شىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ ماتېرىيالىزمچىلارغا ئايلاندى.
يەنە بىر مەزھەپ ئۇنىڭ مېتافىزىكا جەھەتتىكى خۇدا ۋە
روھ تەلىماتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۆزۈل ـ كېسىل ئى ـ
دېئالىزمچىلاردىن بولدى. ئەمما، ئىدېئالىزمچىلار مەزھىپى
شۇ دەۋرلەردە كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا ئانچە چوڭ تەسىر كۆر ـ
سىتەلمىگەنلىكى ئېنىق. چۈنكى كېيىنكى دەۋرلەردىكى تە ـ
بىئىي پەنلەردىكى بايقاشلار، دېموكراتىك سىياسىي، ئىنسان
پسىخىكىسى ھەققىدىكى بايقاشلار ئىنسانلارنىڭ «خۇدادىن
يۈز ئۆرۈش»ىگە كەڭ ئىمكانىيەتلەرنى بەرگەنىدى. كىشى ـ
لەرنىڭ قارىشىدا مېتافىزىكىلىق قاراشلارنى ئەمەلىيەتتە
ئىسپاتلىغىلى بولمايلا قالماي، كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئە ـ
مەلىي مەسىلىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمۇ ئاز ئىدى.
ئەكسىچە پەن مەسىلىلىرىنى كۆرگىلى، ھەم ئۆلچىگىلى
بولاتتى. مېتافىزىكىلىق قاراشلار گەرچە ئاڭلىماققا يېقىم ـ
لىق، شېئىرىي مەنىگە باي بولسىمۇ، ئۇنىڭ نەزەرىيەۋى
مەزمۇنى قۇرۇق ئىدى.

ئىنسانلارنىڭ ئىلگىرىلىشى بۇرۇندىنلا تەجرىبە پېنە ـ
دىكى ئىلگىرىلەش، ھۆكۈملىرىنىڭ مۇۋاپىقلىقىدىكى ئىلگە ـ
رىلەش بىلەن خۇلاسىلەنگەن بولۇپ، كۆپىنچە كىشىلەر
تەجرىبە پەنلىرى ۋە ھۆكۈملىرىنىڭ مۇۋاپىقلىقى ياخشى،
ئۇلار چەكسىز پايدا ئېكىلىدۇ دەپ قارايتتى. ئۇلار پەن
ۋە ئەقلىيلىكنى ئىزچىل تەرىپلەپ، ئۇنى شەخس ۋە ئىجتى ـ
مائىي تۇرمۇشنى ئىدارە قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ مەنبەسى
دەپ قاراپ كەلگەن بولۇپ، بۇ خىل قاراش ھەر قېتىم
ئىسپاتلانغاندا، ئەنئەنە تەنقىدكە ئۇچرايتتى. ياۋروپا مەرد ـ
پەتچىلىك ھەرىكىتىدىن كېيىن ئەنئەنىنى ئىلىم ـ پەن، ئەق ـ
لىيلىك بىلەن قارمۇقارشى دەپ قاراش ئومۇملاشتى. ئەق ـ
لىيلىك بىلەن بىلەن ئىلىم ـ پەننىڭ تەرتىپ ـ پىروگراممى
ئەمەلىيەتلىرى ھەمدە ئۇلارنىڭ نوپۇزى زور دەرىجىدە
ئاشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلار ئالاھىدە ئەنئەنىۋى ئې ـ
تىقاد ۋە ئادەتتىكى ئەنئەنىلەرنىڭ شەرىپىنى يوق قىلدى.

ئامېرىكىلىق مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ئېدۋارد. شىلس (Edward Shils، 1911 ــ 1995)نىڭ قارىشىچە، ئىلگىرى كىشىلەرنىڭ مۇقەددەس شەيئىلەر ھەققىدىكى بىلىمىنىڭ يېتەرسىز بولۇشى تەربىيە كۆرمىگەنلىك دەپ قارىلىدىغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە رېئال ھادىسىلەرنى بىلمەسلىك شۇنداق قارىلىدىغان بولدى. بىلمەسلىك بىلەن ئەنئەنە باغلاشتۇرۇلۇپ، ئىككىسى ئاساسەن دېگۈدەك ياۋروپانىڭ يىرگىنىشلىك كونا تەرتىپىنىڭ تەشكىلىي قىسمى بولۇپ قالغانىدى. بىر تەرەپ ئەقلىيلىك ۋە پەن بىلىملىرى، يەنە بىر تەرەپ ئەنئەنە ۋە نادانلىق بولۇپ، ھەر بىرى بىر قۇتۇپتا تۇرۇپ ئۆزئارا سىغىشالمايتتى. تەرەققىيات تەرەپدارلىرى شۇنىڭغا ئىشىنەتتىكى، ئىنسانلار چوقۇم ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىشى، ئۆز بېشىمچى ۋە ئادەمگە قىلىدىغان نوپۇزدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ، ئىنسانلارنىڭ ئىشلىرىغا پەن ئىلھامىغا ئىگە ئەقلىيلىك ئارقىلىق يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك. ئۇلار ئەينى ۋاقىتتا زور كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ خۇراپىي ۋە نادان ھالەتتە تۇرۇۋېتىشىدىن نەپرەتلىنەتتى. ئۇلار بۇ خىل ھالەتنى خىرىستىيان چېركاۋىنىڭ مەجبۇرلاش خاراكتېرىدىكى دىنىي ئەقىدىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرگەنىدى. بىلىمسىزلىك، خۇراپات، چېركاۋنىڭ ئىدارە قىلىشى، دىنىي سىغدۇرماسلىق، ئىجتىمائىي دەرىجە تۈزۈمى، بايلىقنى تەقسىملەشتىكى باراۋەرسىزلىك، كېلىپ چىقىشى بويىچە ئېرىشىدىغان ئەڭ ئىجتىمائىي مەرتىۋە ئېتىبار ھوقۇقى، شۇنداقلا باشقا پىسخىك ھالەتلەر ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈملەرنىڭ ھەممىسى ئەقلىيلىك تەرەپدارلىرى ۋە تەرەققىيپەرۋەرلەرنىڭ ئەيىبلەش ئوبيېكتلىرى ئىدى. ئەنئەنىۋىلىك مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ سەۋەبكارى ياكى نەتىجىسى دەپ قارىلاتتى. ئەنئەنىۋىلىك ھەر بىر كونا تەرتىپ تەنقىدچىلىرىنىڭ ھەممە يەردە مەۋجۇت بولغان دۈشمىنىگە ئايلانغان بولۇپ، كىشىلەر «ئەنئەنىۋىلىك ئەقلىيلىك ۋە ئىلىم - پەن بىلىملىرىگە ئورۇن بوشاتقان ۋاقىتتا، ئۇ ساقلاپ كەلگەن مۇدھىشلىقلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىدۇ. ئەقلىيلىك ۋە ئىلىم - پەن بىلىملىرىنىڭ تارقىلىشى رىم كاتولىك چېركاۋىنىڭ تەسىر كۈچىنى ۋەيران قىلالايدۇ. پادىشاھلىق تۈزۈمىنىڭ ھوقۇق كۈچىنى چەكلىيەلەيدۇ. تۇغقانچىلىق ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتى ئارقىلىق ئېرىشكەن ئالاھىدە ھوقۇقنى يوق قىلالايدۇ» دەپ قارايتتى. شۇڭا مۇشۇ ئەنئەنىۋىلىكلەرنى يوق قىلىش مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ كۈنتەرتىپىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى ئىدى، ئەنئەنىۋىلىك يىمىرىلسىلا، ئالاھىدە ماھىيەتكە ئىگە ئەنئەنىلەرمۇ يوقىلاتتى.

شۇنداق قىلىپ كىشىلەر مەنىۋى كىشەنلەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئېتىقادقا، غەيرىي ئەقلىيلىككە قارشى تۇردى. بۇ خىل قارشىلىق ئادەملەرنىڭ ئەقلىيلىككە ئىشەنىشىدە ئىپادىلەندى. مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى كۆز قارىشى خىرىستىيان دىنى ئېتىقادىغا تەھدىت سېلىپ، ئۇنى پارچىلىنىش خەۋپىگە دۇچار قىلدى. ئەمما ئۇ ئەخلاقتىكى مۇقەددەسلىكنى يوق قىلىۋەتتى، ئىلگىرى ئەخلاقسىزلىق قاتارىدا قارىلىدىغان نۇرغۇن قىلىقلار ئەمەلىيەتتە نورمال ئىش دەپ قارالدى.

جىنسىيەت ئۇقۇمىنىڭ ئاددىيلىشىشى غەرب ئەللىرىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىن ــ ئاساسلىقى دىنىي ئاڭنىڭ سۇسلىشىش تارىخىدىن باشلاندى. چۈنكى 2000 يىلدىن بۇيان غەربنىڭ جىنسىي ھەرىكەتكە بولغان مۇئامىلىسى ئاساسلىقى خىرىستىيان دىنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، گەرچە ئوخشىمىغان مەزھەپلەردە جىنسىيەتنىڭ تۇرمۇشتىكى ئورنىغا قارىتا ئوخشىمىغان قاراشلار بولسىمۇ، ئاساسلىق ئورۇندىكى قاراشتا، نەسىل قالدۇرۇشتىن باشقا جىنسىي پائالىيەتنىڭ مۇۋاپىقلىقى كىشىلەرنىڭ گۇمانىنى قوزغايتتى. بۇ خىل قاراش پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ جىنسىيەتكە بولغان زىيادە سەزگۈرلۈكىنى پەيدا قىلغانىدى. لوندۇن ئىقتىساد ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، دۇنياغا داڭلىق جەمئىيەتشۇناس ئانتونىي گىددىنس (Anthony Giddens)نىڭ قارىشىچە، كېيىن نۇرغۇن ئادەملەر چېركاۋنىڭ كۆز قاراشلىرىغا ئېتىبار بەرمەيدىغان ياكى قارشى تۇرىدىغان بولدى. كىشىلەر دىنىي نوپۇز مەنئى قىلغان بۇزۇقچىلىق - زىنا ئىشلىرىنى قىلىدىغان بولدى. توي قىلىش ئارقىلىق ئاندىن جىنسىي قانائەت ئىزدەش كېرەك، دەيدىغان كۆز قاراش سۇسلاشتى. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىغا كەلگەندە، بۇنداق ئەركىن قاراش تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى. خىرىستىيان دىنى ئەقىدىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان كىشىلەر تويدىن بۇرۇنقى ھەرقانداق جىنسىي مۇناسىۋەت قىلمىشىنى نورمالسىزلىق دەپ قارىغان بولسا، ئەمەلىيەتتە بىر قىسىم كىشىلەر بۇنىڭغا كەڭ قورساق مۇئامىلە قىلدى، ھەتتا تويدىن بۇرۇنقى جىنسىي قىلىقلارغا ئىلھام بەردى.

ئېدۋارد شىلس ياۋروپانىڭ ئەنئەنىدىن ئايرىلىپ، ئەقلىيلىشىش يولىغا قەدەم بېسىشىنىڭ سەلبىي تەرىپى ھەققىدە ئەپسۇسلىنىپ: «يورۇقلۇققا ئىنتىلىپ، زۇلمەتكە قارشى تۇرىدىغان تەرەققىيپەرۋەرلەرنىڭ پارلاق بىر تارىخى بار. ئۇلار ئىنسانلارغا نۇرغۇن ئۇتۇق ئاتا قىلدى. بىراق يېقىندىن بۇيان ئۇمۇ خالتا كوچىغا كىرىپ قالدى. ئۇ مەلۇم دەرىجىدە ئۆزىنىڭ پىروگراممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ئۇتۇقلىرىنى ئېتىراپ قىلدى. بۇ، ئەلۋەتتە شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك. ھالبۇكى كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇتۇقلىرىنى جىمجىت رەۋىشتە قوبۇل قىلىۋاتقان پەيتتە،... ئۇنىڭ مەغلۇبىيەتلىك تەرەپلىرىمۇ بارا - بارا گەۋدىلىنىشكە باشلىدى... ئۇ يېتىشتۈرگەن ئەقىلچىلىك ۋە پەنچىلىكنىڭ چاكىنىلىقى شۇكى، ‹ئەنئەنە› دېگەننى ئاڭلىسىلا غەزىپىنى باسالمايدۇ. تەرەققىيپەرۋەر كۆز قاراشقا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئەنئەنە تەرەققىياتقا توسالغۇ بولىدىغان، ئىلىم - پەن ۋە ئەقىلنىڭ ئىنسانىيەت ئىشلىرىدا قوللىنىشقا توسالغۇ بولىدىغان بارلىق ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ… ئۇلار ئەنئەنىنى رەت قىلىدۇ» [30] دەپ يازىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەرگە بولغان تەسىرى بەك زور بولۇپ، كېيىنكى ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى ئەنئەنە بىلەن زور ئىشلارنىڭ يېقىن مۇناسىۋىتىنى ناھايىتى ئاز تىلغا ئالدى. رېئالىزملىق ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى بولسا، ئەنئەنىنى تىلغا ئالمىدى. «2- دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، تارىخشۇناسلار ۋە ئىنسانشۇناسلار، ئەنئەنە ھەققىدە ئويلانمىدى. ئۇلار يېقىنقى ۋە ھازىرقى جەمئىيەتكە يېقىنلاشقانسېرى، ئەنئەنىنىڭ تەسىرىنى شۇنچە كۆرەلمىدى… ئەنئەنىۋىلىك ھەر خىل ئېتىقاد، ھەرىكەت ۋە تۈزۈملەردىكى خۇسۇسىيەت بولۇش سۈپىتى بىلەن، باشقا شەيئىلەرگە سىڭىپ كەتتى.» [31]

دىن بىلەن سىياسىي ئايرىلغان ھاكىمىيەت ئەندىزىسىنىڭ مۇكەممەللىشىشى، ئىلىم - پەن تەتقىقاتىدىكى ئىلمىي پرىنسىپ ۋە پوزىتسىيەلەرنىڭ شەكىللىنىشى قاتارلىقلار ئىنسانلارنىڭ دىنغا بەلگىلىك تەنقىدىي پوزىتسىيە تۇتقانلىقىنىڭ ياخشى نەتىجىسى. ھالبۇكى ئىنسانلار تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئاجايىپ مۆجىزىلىك مەخلۇق بولۇپ، ئۇنىڭ نۇرغۇن مەسىلىلىرى بار. بۇنى پەننى قورال قىلماي ھەل قىلغىلى بولمايدۇ. يەنە نۇرغۇن مەسىلىلەرنى دىننى چەتكە قېقىپمۇ ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ، بولۇپمۇ ئەخلاق مەسىلىسى شۇلارنىڭ بىرىدۇر.

دەرۋەقە، پەن كىشىلەرگە بەختنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى ئەمەلىي ئىسپاتلاش شەكلى ئارقىلىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ، كىشىلەرنى كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ دەرىجىسى بىلەن تەمىنلەيدۇ. كىشىلەر پەننىڭ نۇرى بىلەن ئالدىدىكى چەكسىزلىكنى كۆرەلەيدۇ. شۇڭا كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئۈمىدۋار پوزىتسىيەدە بولىدۇ. ھالبۇكى پەن ئىنسانلارنى تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرۇپ، ئۇلارنى ئازادە تۇرمۇشقا، ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى ماددىي باياشاتچىلىققا ئىگە قىلغان بولسىمۇ، ئۇ يەنە ئۇرۇش، ۋابا، مۇھىت بۇلغىنىش، چەتكە قېقىلىش... كەبى ئازابقا دۇچار قىلدى. دېمەك، پەنمۇ كىشىلەرگە تەلتۆكۈس بەخت ئېلىپ كېلەلمىدى.

ئادەم مەنىۋى ۋە ئەقلىي مەۋجۇتلۇق بولۇپ، ئەقىل ئادەمنى ئوبيېكتىپ شەيئىلەردىن پايدىلىنىش، ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ۋەقەلەرنى كونترول قىلىش قاتارلىق تەرەپلەردە سەل قارىغىلى بولمايدىغان نەتىجىلەرگە ئىگە قىلغان بولسىمۇ، تارىخ ئۇنىڭ زىيادە ئەقلىي تەرەپكە بۇرالسا، نۇقسان كۆرۈلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. يەنى بىرىنچىدىن، ئەقىل ئادەمنى ئومۇمىي توپنىڭ ئەمەس، پەقەت شەخسەن ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىنىلا كۆزلەشكە مايىل قىلىۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئومۇمىي توپنىڭ ئىتتىپاقلىقى مۇقەررەر ئاجىزلىدى ۋە پارچىلاندى. ئومۇمىي توپ ھاياتلىقىنىڭ نېگىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاجىزلىشىشى ۋە پارچىلىنىشى بىلەن ئۇنىڭ تەرەققىياتىنىڭ ئىزچىللىقىمۇ تۈگىدى؛ ئىككىنچىدىن، ئەقىل ئادەمنى ئۆلۈم - يېتىمنى تونۇيالايدىغان قىلدى. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر قەلبىدە ھايات مەۋجۇتلۇقىنىڭ سىرلىقلىقى، ئەھمىيىتى ئاساسەن يوقالدى.

قەدىمكى دەۋرلەردە ئەخلاق، قانۇن، ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە ئاڭ فورمىسى قاتارلىقلار دىنغا يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، دىن ھەر خىل مەدەنىيەت ئامىللىرىنى ئۆزىگە جەملىگەن بىر پۈتۈن گەۋدە ئىدى. بىراق كېيىنكى دەۋرلەردە، مەدەنىيەت سىستېمىسى بۆلۈنۈشكە باشلىدى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، سىياسىي بىلەن دىن، ئەخلاق بىلەن دىن، قانۇن بىلەن دىن قاتارلىقلار بۆلۈنۈپ كەتتى. ئېنىقكى ھازىر دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىمۇ قەدىم-

كى دەۋردىكى بىلەن تامامەن ئوخشىمايدۇ.

شۇڭا بىز شۇنداق يەكۈن چىقىرالايمىزكى، «بىرىنچىدىن، دۇرۇس، ياخشى بولغان دىنىي ئېتىقاد شەخسنىڭ ئەخلاق شەكىللەندۇرۇشىگە پايدىلىق بولىدۇ. چۈنكى بىر خىل ئەخلاقىي ئۆلچەم بولۇش سۈپىتى بىلەن، دىن ئەخلاقنىڭ دەسلەپكى باشلىنىش نۇقتىسىدۇر. بىر خىل تەشكىلىي پائالىيەت بولۇش سۈپىتى بىلەن، دىنىي ئېتىقاد ئېتىقادچىنىڭ ئەخلاقىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرىدىغان مۇھىم بىر تۇرمۇش شەكلىدۇر.» [32] «ئىككىنچىدىن، دىنىي ئېتىقاد شەخسنىڭ ئەخلاق مىزانلىرىغا رىئايە قىلىشىغا پايدىلىق. دىنىي ئېتىقاد ئەخلاقىي ئېتىقاد پەيدا قىلىدۇ. ئەخلاقىي ئېتىقاد ئەخلاقىي ئىرادىگە بويسۇنىدۇ…» [33] گاۋ جاۋمىڭ ئېيتقاندەك: «ئومۇمەن ئېيتقاندا، بىر ئادەمدە دىنىي ئېتىقاد بولسا، تاشقى دۇنيانىڭ چەكلىمىسى يىمىرىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ قەلبىدە يەنىلا ئەڭ ئاخىرقى ‹مۇداپىئە سىزىقى› بولۇپ، ئادەم بونۇشنىڭ ئەڭ نېگىزلىك مىزانلىرى ۋە ھەرىكەت ئۆلچەملىرىگە قاتتىق رىئايە قىلىدۇ، نەپسنى دەپ يەڭگىللىك بىلەن چۈشكۈنلىشىپ كەتمەيدۇ.» [34] «ئۈچىنچىدىن، دىنىي ئېتىقاد ئېتىقادچىلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلىگەن جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق سەۋىيەسىنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق.» [35]

بىراق ئەسكەرتىش كېرەككى، بىرى، دىنىي ئېتىقادتىكى بۇ خىل پايدىلىق تەرەپلەر شەرتلىك بولىدۇ. يەنى، ۋايدخېد كۆرسەتكەندەك، «دىن ــ ئادەمنىڭ تەنھا ياشىغان چېغىدىكى تەجرىبىسى. مۇشۇنداق تەنھالىق تەجرىبىسى بولمىسا، دىنىي تۇيغۇسى بولمايدۇ. كوللېكتىپ دىنىي تەلۋىلىك، تەرغىبات پائالىيىتى، ھەر خىل دىنىي ئادەتلەر، ھەر خىل دىنىي جەمئىيەتلەر، مۇراسىم، سۇترالار ۋە ھەرىكەت مىزانلىرىنىڭ ھەممىسى دىننىڭ لىباسلىرى بولۇپ، مۇقىمسىز بولغان تاشقى شەكىلدۇر. ئۇلار پايدىلىق بولۇشىمۇ ياكى زىيانلىق بولۇشىمۇ مۇمكىن. نوپۇزدارلار ئۈچۈن بەلگىلەنگەن بولۇشىمۇ ياكى ۋاقىتلىق تەدبىر بولۇشىمۇ مۇمكىن. بىراق دىننىڭ مەقسىتى بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ھالقىپ كەتكەن بولىدۇ. دىن شەخس پەزىلىتىنىڭ قىممەت بىخ ئېتىزى. بۇ خىل قىممەت ئىجابىي بولۇشىمۇ، سەلبىي بولۇشىمۇ مۇمكىن.» [36] دېمەك، «ھەر بىر ئادەم، ھەر بىر مىللەت ۋە ھەر بىر جەمئىيەت توغرا ئېتىقادقا موھتاج.» [37] دىنىي ئېتىقادتا تەكىتلەنگەن ئىجتىمائىي ئەخلاق كىشىلەرنى قىڭغىر يولغا باشلايدىغان، پەنگە، جەمئىيەتكە، ئىنسانىيەتكە قارشى بىدئەت بولىدىكەن، ئۇنداق ئېتىقادنىڭ ياخشى ئەخلاق ئۈنۈمى بولمايلا قالماي، بەلكى يەنە كۆرۈنمەس دۈشمەنگە ئايلىنىپ قالىدۇ. يەنە بىرى، مۇبادا توغرا ئۇسۇل ۋە ياخشى پىسخىكىلىق ھالەت بولمايدىكەن، دىنىي ئېتىقاد ياخشى ئەخلاق ئۈنۈمىگە ئىگە بولالمايدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، بۇ خىل ئەھۋالدا، دەھرىي ئەخلاق تەلەپلىرى يەنىلا دىنىي ئەخلاقنىڭ ئورنىغا دەسسىشى كېرەك بولىدۇ. شۇڭا دىنىي ئېتىقاد بىلەن ئەخلاقنى مۇستەقىل ئىككى ئۇقۇم دەپ قارىغۇچىلارنىڭ پىكرىنىمۇ ئاساسسىز دېگىلى بولمايدۇ.

دەرۋەقە، دىن بىر خىل كۈچ. بىر خىل ئېتىقاد ئەخلاقى مەدەنىيىتى، بىراق ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر خىل شەكىلدىكى دەھرىي ئەخلاق مەدەنىيىتىمۇ بار. بولۇپمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا، جەمئىيەتنىڭ دەھرىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، دەھرىي ئەخلاق مەدەنىيىتىمۇ بارغانسېرى تەرەققىي قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيەلەش رولىمۇ زورىيىۋاتىدۇ، مۇھىملىقىمۇ ئۆسۈۋاتىدۇ. دىن تارىختىن بېرى كۆپلىگەن ئەللەردە ئەخلاق تەربىيە ئېلىپ بېرىشنىڭ ناھايىتى مۇھىم بىر شەكلى بولۇپ كەلگەن. بىراق ئۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن دەھرىي ئەخلاق شەكىللىرى بار. مەسىلەن، دەھرىي بولغان مەكتەپ تەربىيەسى، ئائىلە تەربىيەسى، ئىجتىمائىي ئۆگىنىش، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت قاتارلىقلار. دىن ئەخلاقنى قوبۇل قىلىش، ئەخلاق مىزانلىرىغا رىئايە قىلىش، ئەخلاق تەلەپلىرىنى رېئاللاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرىدىغان كۈچلەرنىڭ بىرى. بىراق ھازىر بۇ خىل رولنى ئۆتەيدىغان يەنە باشقا كۈچلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئىجتىمائىي جامائەت پىكرى، ئەخلاققا نىسبەتەن شەخسنىڭ ئۆزىدە ئەسلىي بار بولغان ئەقلىي ئىشەنچىسى ۋە جەمئىيەتتىكى سىياسىي، قانۇن، تۈزۈم، ئەدەبىيات، سەنئەت قاتارلىقلار. دىنىي ئەخلاق تەلەپلىرىمۇ بەلگىلىك چەكلىملىككە ئىگە: بىرى، ئۇنىڭ تەسىر ئوبيېكتلىرى ئېتىقادچىلار بىلەنلا چەكلىنىدۇ. دىنغا ئېتىقاد قىلمايدىغانلارغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. ھازىر دىنلاردىكى نۇرغۇن ئەخلاق تەلەپلىرى دەھرىي ئەخلاقنىڭ مەزمۇنىغا ئايلىنىپ، كىشىلەرگە تەسىر كۆرسىتىۋاتىدۇ. مەسىلەن، كەـ

شىلەر نەزەرىدە دېموكراتىك، مەدەنىيلەشكەن، دەپ قارى-لىدىغان بىر قىسىم دۆلەتلەردە دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئادەم بەك كۆپ ئەمەس. «%90 ئامېرىكىلىق دىنغا ئىشە-نىدۇ. بۇ نىسبەت كانادادا %71، ئەنگلىيەدە بولسا %52، دانىيە بىلەن شۋېتسىيەدە ئاران %20 كە يېقىنلىشىدۇ.» [38] دېمەك، ئاشۇ دۆلەتلەرمۇ دەھرىي ئەخلاققا تايىنىدۇ. يەنە بىرى، ئۇنىڭ تەسىرىمۇ غايىدىكىدەك ئۇزۇل - كېسىل بولمايدۇ. دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان بەزى كىشىلەردىمۇ ئۆز-لىرى ئېتىقاد قىلغان دىنىنىڭ ئەخلاق تەلەپلىرىگە خىلاپ ئىشلار كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ بۇ خىل ئەھۋال ھو-قۇقدارلاردا ۋە ئېتىقادقا يۈرىكى بىلەن كىرمىگەن ئاۋامدا گەۋدىلىك كۆرۈلىدۇ. ئۈچىنچىدىن، دىنمۇ ئەدەبىيات-سەنئەت، سىياسىي قاتارلىق باشقا مەدەنىيەت شەكىللىرىگە سىڭىشىپ ئاندىن كىشىلەرنىڭ ئەخلاقىغا تېخىمۇ ياخشى تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. چۈشىنىش كېرەككى، بۇنداق دېگەن-لىك دىنىي ئەخلاقنىڭ ئۈنۈمىنى ئىنكار قىلغانلىق ئەمەس، بەلكى بۇ يەردە ئەخلاقىي تەسىرنىڭ كۆپخىللىقىنى كۆر-سىتىش مەقسەت قىلىنغان.

دىن قويۇق گۇمانىستار (ئىنسانپەرۋەر) روھنى ئۆز ئە-ىگە ئالغان، بۇ خىل روھ كىشىلەرنىڭ ئەخلاقىي ئىنتىلىش ىكلىشى ۋە ئەخلاقىي قىممەتكە ئىنتىلىشنى ئىلگىرى سۈ-رىدۇ. «ئەخلاق مۇقەددەسلىششكە موھتاج» [39]، «مۇ-قەددەسلىك ـــ دىنىنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتى» [40] بولۇپ، «دىنىنىڭ مۇقەددەسلىكى ئەخلاقنىمۇ مۇقەددەس-لىك ئاتا قىلىدۇ. ئادەملەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا مۇقەد-دەسلىك تۇيغۇسى ھاسىل قىلىپ، ئەخلاقنى خىلاپلىق قىلغى-لى بولمايدىغان مۇقەددەس نەرسىگە ئايلاندۇرىدۇ.» [41] «دىنىنىڭ مۇقەددەسلىكى ئەدەپ - ئەخلاققا ئۈنۈم پەيدا قىلىدۇ.» [42]

ئەگەر ئىلگىرىكى ئەنئەنىلەر (دىنىي ئېتىقادنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئەخلاق مەزمۇنلىرىغا تېخىمۇ جىپسلاشسا (ئەلۋەتتە ھەممە ئەنئەنە ئۇنداق بولۇۋەرمەيدۇ)، باشقا ئەخلاقسىز قىلمىشلارنىمۇ ئەنئەنىدىن يىراقلىششقا مەلۇم دەرىجىدە باغلاپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، غەربنىڭ بۇ سىنىقى بىز ئۈچۈن دۇنياۋى ئۆرنەكتۇر.

6. جۇڭگو: سىياسىي ئەخلاق

مەلۇمكى، جۇڭگو دىنىي ئېتىقاد نۇقتىسىدىن ئالغاندا، دۇنيادا يېگانە خاسلىققا ئىگە. داۋ دىنى بىلەن كۇڭزىچىلىق-نىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى جۇڭگو ئەنئەنىۋى ئەخلاقىنىڭ ئۆل-چىمىدۇر. ئەخلاق مەسىلىسىدە ھەتتا كۇڭزىچىلىق داۋ دىنى ئىلاھىيىتىنىڭمۇ مۇھىم مەنبەسى ئىدى. كۇڭزىچىلىق جەمئىيەت پادىشاھ - ئەمەلدار (چۆرە)، ئاتا - بالا، ئەر-ئايال، قېرىنداشلار، دوستلاردىن ئىبارەت بەش خىل ئۆز-گەرمەس قانۇنىي مۇناسىۋەتتىن تەركىب تاپىدۇ دەپ قا-رايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مېھرىبانلىق (仁慈, 仁)، ھەققانى-يەت (正义, 义)، قائىدە - يوسۇن (礼仪, 仪)، بىلىم (学识, 智囊团)، سادىقلىق (信义, 信) كۇڭزى تەرەپ-دارلىرى ئەتائەت قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئەخلاقتۇر.

جۇڭگودا كۇڭزى تەلىماتى كۇڭزىچىلىققا ئۆزگەرگەن ھەمدە باشقا ھەر خىل ئىلمىي ئېقىملارنى تۆۋەن كۆرۈپ يەكلىگەن. خەنۇۋدى (م ب 86 ــ م ب 157) دەۋرىدىكى مۇتەپەككۇر دۇڭ جۇڭشۇ (董仲舒، م ب 104 ــ م ب 179) كۇڭزى تەلىماتىنىلا ياقىلاپ چىققان بولۇپ، ئۇ كۇڭزىچە-لىقنىڭ تەلىمات، ئىدىيەلىرىنى ھۆرمەتلەشنى، باشقا ئىلمىي ئېقىملارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش تەكلىپىنى بەرگەن ۋە بۇ پائالىيەتتە مۇھىم رول ئوينىغان. دۇڭ جۇڭشۇ پادىشاھ - پۇقرا، ئاتا - بالا، ئەر - ئايال مۇناسىۋىتىنى تاللىۋېلىپ، ئۇنى «ئۈچ ئەركان» (三纲، ئۈچ مىزان) دەپ ئاتىغان. بۇ «بەش ئەھكام» (五常، بەش قائىدە) دەپ ئاتىلىدۇ. «ئۈچ مىزان، بەش قائىدە» ئىدىيەسى داۋ دىنى ئەخلاقى-نىڭمۇ ئاساسىغا ئايلانغان. دېمەك، جۇڭگودا دىنىي ئەخلاق بىلەن دەھرىي ئەخلاق تەلىپى ماھىيەتتە بىردەك-لىككە ئىگە.

ئىلاھىي ھوقۇق، پادىشاھلىق ھوقۇقى، ئەرلىك ھوقۇق (ئەرلەر ئۇرۇقداشلىق ۋارىسلىق ھوقۇقى)، ئاتى-لىق ھوقۇقنى بىللە ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىستىبدات ئىلاھى-يەت سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈش دۇڭ جۇڭشۇ ئىدىيەسى-نىڭ يادروسى ئىدى. ئۇ: «ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان ‹ئىلاھ (تەبىئەت) بىلەن ئادەملەرنىڭ تەسىرى نەزەرىيەسى› (天人感应学) ‹پادىشاھلىق ھوقۇقنى ئىلاھ (تەبىئەت) بەرگەن، شۇڭا ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىشقا، يەكلەشكە بولماي-دۇ› دەپ قارايتتى.» [43] كۇڭزىچىلىق ئەنئەنىۋى ئەخلا-قىدا مېھرىبانلىق، ھەققانىيەت، بىلىمگە ئوخشاش باي مەزمۇن-

لار بولسىمۇ، ئۇنىڭدا باراۋەرلىك ۋە كىشىلىك ھوقۇق قارىشى ئېغىر دەرىجىدە كەم ئىدى. ئەمما تەبىئىيكى، دۇڭ جۇڭشۇنىڭ بۇنداق قارىشىنى مەنسەپدارلار قارشى ئالاتتى. شۇڭا، غەربىي خەن دەۋرى (م ب 9 ــ م ب 202) دىن كېيىن، كۇڭزىچىلىق جۇڭگولۇقلارنى 1800 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىدارە قىلغانىدى. «پادىشاھلىق مۇستەبىت جەمئىيەتنىڭ تەرتىپى ھەق - ناھەقنى ئايرىپ ئولتۇرمايدىغان، ھەتتا ئىنسان تەبىئىتىگە قارشى ھەرىكەت قىلىدىغان يۇقىرىغا بويسۇنۇش ئاساسىغا قۇرۇلغانىدى. بۇ خىل ئەخلاق كەلتۈرۈپ چىقارغان پاجىئەلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى قارىغۇلارچە بويسۇنۇش پەيدا قىلاتتى.» [44] «پادىشاھ - چۆرىلىك مۇناسىۋەت (سادىقلىق)، ئاتا - بالا مۇناسىۋىتى (ۋاپادارلىق)نى يادرو قىلغان كۇڭزىچىلىق يېڭى - كونا سۇلالە ئارىسىدا يەتكۈزۈلىدىغان ئىرسىي ئۇچۇرنىڭ ‹مەخپىي نومۇرى› ئىدى.» [45]

جۇڭگودا بىرلىككە كەلگەن دىنىي ئېتىقادنىڭ بولماسلىقى، ھېچقانداق بىر دىنىنىڭ يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتەلمەسلىكى دۆلەتنى ئەخلاق ئارقىلىق ئىدارە قىلىشنىڭ ئورنىغا سىياسىي ئارقىلىق ئىدارە قىلىشنى، ئەدەپ - قائىدە ئارقىلىق باشقۇرۇشنىڭ ئورنىغا جازا ئارقىلىق باشقۇرۇشنى، قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئادەم ئارقىلىق باشقۇرۇشنى دەسسىتىشتەك ئالاھىدە ھاكىمىيەت فورمىسىنى شەكىللەندۈرگەن. بىرلىككە كەلگەن دىنىي ئېتىقاد بولماسلىقى سەۋەبلىك ئەخلاقىي ئاڭ سىياسىي ساھەگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى سىياسىيسىدا مۇستەقىل بىر تۈزۈمنى يېتەرسىز قىلىپ قويغان. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ھوقۇقى تەڭداشسىز بولغان مۇستەبىتلىك ئەخلاقتىن ئۆزىگە باشپاناھ تاپقان. بىراق كىشىلەرنىڭ قەلبىگە مۇقەددەسلىك تۇيغۇسىدا ئورناشمىغان دەھرىي ئەخلاقنىڭ ئۈنۈمىمۇ بەك يۇقىرى بولمىغان. مەشھۇر ئىقتىسادشۇناس، «ئىقتىسادشۇناسلىق ساھەسىدىكى لۇشۈن» دەپ تەرىپلىنىدىغان ماۋ يۇشى ئەپەندى: «بەختكە يارىشا كۇڭزىچىلىقتا مۇرەسسە ــ مادارا يولى تەشەببۇس قىلىنغان. بولمىسا جۇڭگولۇقلار يەنە تېخىمۇ كۆپ بەختسىزلىكلەرگە دۇچار بولاتتى» [46] دەپ يازىدۇ.

ئەنئەنىۋى جۇڭگو جەمئىيىتى ئاڭ مەدەنىيىتى جەھەتتە دەھرىيلىككە مايىل بولغاچقىمۇ ئەيتاۋۇر، كىشىلەردە پەرىدىشەپ كەم بولغان، جىنسىيەت خېلىلا ئوچۇقلىشىپ كەتكەنىدى. بۇ ھەقتە تەيۋەنلىك تەتقىقاتچى لى ئاۋ: «جىنسىي مۇھەببەت جەھەتتە، ئەجدادلىرىمىزدا جىنسىي كۆندەشلىق قارىشى، دىيانەت، پاكلىق، ئىپپەت قارىشى، نومۇس قارىشى، تۇغقان، ئاتا - باللىق قارىشى، رومانتىك مۇھەببەت قارىشى قاتارلىق بەش خىل قاراش كەم بولغان» [47] دەپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ يېزىشىچە جۇڭگولۇق دانىشمەنلەر «يېمەك - ئىچمەك، ئەر - ئاياللىق (جىنسىي تۇرمۇش)نى ئادەمنىڭ مۇھىم ئېھتىياجى» دېگەن ئىدى. بۇ خىل قاراشتىن تەبىئىيلا «ئەر- ئاياللىق ئىشى يېيىش - ئىچىش ئىشى بىلەن ئوخشاش» دېگەن يەكۈن چىقىدۇ. ۋەھالەنكى، يېيىش - ئىچىش دېگەن پۈتۈنلەي ئەخلاقىي ئۆلچەم بىلەن ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدىغان ئىشتۇر. تارىختا جۇڭگودا ئاياللارنىڭ ئورنى ناھايىتى تۆۋەن بولغان. جۇڭگودىكى ئەنئەنىۋى مۇھەببەت ئەر - ئاياللارنىڭ ئەركىن سۆيۈشىگە ئەمەس، پۈتۈنلەي ئاتا - ئانىلار ئۈچۈن قۇربان بېرىشكە تايانغان. بىز جۇڭگونىڭ مىلادىدىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىدىن مەدھىيەلەشكە بولىدىغان مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى، ساپ مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى بىۋاستە ئۇچرىتالمايمىز.

ئىسپاتلىنىشىچە، دۇنيا تارىخىدا ماراكەشلىك بىر پادىشاھنىڭ 700 دىن كۆپرەك بالىسى بولغان. ئەمما «جۇڭگونىڭ بىرىنچى پادىشاھىنىڭ بولسا 3000 دىن ئارتۇق بالىسى بولغان.» [48] بىر ئايال 20دىن تۇغدى دېگەندىمۇ، 150 ئايال، بۇ ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇرىغا سىغمايدۇ. ئەمما، بۇ، جۇڭگودا جىنسىيەتنىڭ ھەقىقەتەنمۇ يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەڭ قاتاردا قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، قانچىلىك كۆپ خوتۇنى (ئاشنىسى) بولۇش ئەمەلدارلارنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى بولۇپ قالغانلىقىنىڭ بېشارىتى بولۇشى مۇمكىن.

دىنىي ئېتىقادنىڭ يېتەرسىزلىكى سەۋەبىدىن ئەخلاقسىزلىق ئەھۋاللىرىنىڭ كۆپرەك بولىدىغانلىقىغا دىققەت قىلغان تەتقىقاتچىلارمۇ خېلى بار. داڭلىق مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ، پېداگوگ، ئىجتىمائىي پائالىيەتچى لياڭ شۇمىڭ (梁漱溟، 1893 ــ 1988) «ئاساسەن دېگۈدەك دىن بولمىغان كىشىلىك ھايات - جۇڭگو كۇلتۇرىنىڭ چوڭ بىر ئالاھىدىلىكىدۇر» [49] دەپ ھۆكۈم قىلغان ۋە تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىگە ئاساسەن مۇنداق يازغان: «جۇڭگونىڭ

غەربىي شىمالى (مەسلەن، گەنسۇ) قاتارلىق خۇيزۇلار
بىلەن خەنزۇلار ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان جايلاردا،
ئىستىل ۋە ئىنتىزام ئىككى خىل بولغان. خۇيزۇلار ئەپيۇن
چەكمىگەن، تۇرمۇشىدا نۇرغۇن ياخشى ئادەتلەر بولغان.
خەنزۇلار ئەپيۇننى بەزىدە چەككەن بەزىدە چەكمىگەن،
چەككەنلەر كۆپرەك بولغان. ئادەم ئەپيۇن چەككەندىن
كېيىن يالقاۋلىشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن نامراتلىشىدۇ، نۇرغۇن
يېتەرسىزلىك شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى خۇيـ
زۇلاردا دىنىي ئېتىقاد بار. ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى دىنىي قائىـ
دە دائىرىسىدە بولىدۇ، دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ نازارىتىدە
بولىدۇ، ئۆزى خالىغانچە ئىش قىلالمايدۇ. خەنزۇلار
گەرچە ئاتاقتا كۆك ئەۋلىيانى ھۆرمەت قىلسىمۇ، ئۇلاردا
دىنىي بۇيرۇق، دىنىي قائىدە، دىنىي پىرىنسىپ، دىنىي
جەمئىيەت تەشكىلاتى يوق. خالىسا كۆك ئەۋلىيانىڭ گەپلە-
رىنى ئاڭلاپ قويىدۇ، خالىمىسا ئۆز ئىختىيارى ئىش قىلىـ
دۇ، بىراق نۇرغۇن ئادەم چۈشكۈنلەشكەن.» [50]

غەربتە، شەخسچىلىك ئومۇميۈزلۈك ئېتىراپ قىلىنىدـ
غان قىممەت قاراشتۇر. ئۇنىڭ مەنىسى شەخسنىڭ تۈپ
ھوقۇق ـ مەنپەئەتىگە ھۆرمەت قىلىشنى تەلەپ قىلىش،
خۇشاللا باشقىلارنىڭ تۈپ ھوقۇق ـ مەنپەئەتىنى
ھۆرمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئەمما جۇڭگودا بۇ ئۇقۇم نەپـ
سانىيەتچىلىك، شەخسىي مەنپەئەتنى دەپ ئاچ كۆزلۈك
قىلىشنىڭ باشقىچە ئاتىلىشىغا ئايلىنىپ قالغان. شەخسچـ
لىككە بولغان زەربە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىلگىرىكى
قارا يىللاردا يۇقىرى پەللىگە يېتىپ، كىشىلەرنىڭ بۇ جەـ
ھەتتىكى قىممەت قارىشى پۈتۈنلەي دېگۈدەك بىت ـ چىت
قىلىندى. ئازغىنا دىنىي ئېتىقادىمۇ قارىغۇلارچە يوقىتىلىشقا
دۇچ كەلدى. نەنچاڭ ئاۋىياتسىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىن زېڭ
گۇاڭلي مۇنداق يازىدۇ: «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىلگە-
رى زىيادە سولچىل ئىدىيەنىڭ تەسىرىدە، بىز ھەمىشە ماـ
تېرىيالىزم، ئاتېئىزم (دەھرىيلىك، خۇداسىزلىق)نى بىر تەـ
رەپلىملىك بىلەن تەكىتلىدۇق. ماركسىزملىق دىن قارىشـ
نى ئاددىي، بىر تەرەپلىمە، ھەتتا خاتا چۈشەندۇق. دىنغا
نىسبەتەن ئومۇمىي جەھەتتىن بىر خىل ئىنكار قىلىش پوـ
زىتسىيەسىدە بولدۇق. ھەتتا دىنلارنىڭ ھەممىسىنى 'ناداـ
لارچە فېئوداللىق خۇراپات'قا چىقىرىۋەتتۇق. شۇنىڭ
بىلەن دىننىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۇنۇمىنى ئىنكار قىلىپ،

دىن بىلەن ئەخلاق ئارىسىدىكى بىردەكلىك مۇناسىۋىتىنى
ئۈزۈل ـ كېسىل ئۈزۈپ تاشلىدۇق. كىشىلەر ئاشقۇن ۋاـ
ستىلەر ئارقىلىق دىننى يوقاتتى، دۆلىتىمىزنىڭ دىن ئىشلە-
رى بىر مەزگىل ناھايىتى زور زەربىگە ۋە ھالاكەتكە
ئۇچرىدى.» [51]

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن، جۇڭگولۇقلارنىڭ
دىنغا بولغان تونۇشىدا بەلگىلىك ئۆزگىرىش بولدى. زېڭ
گۇاڭلي ئېيتقاندەك، «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن،...
پارتىيەمىز ۋە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ دىن سىياستى تەدرىجىي
ئىجرا بولدى. مۇناسىۋەتلىك قانۇن، نىزاملار ھۆرمەت قىـ
لىندى، كىشىلەرنىڭ دىن ۋە دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىـ
ۋىتىگە بولغان كۆز قارىشى، چۈشەنچىسىدە ئۆزگىرىش
بولۇپ، دىنغا نىسبەتەن دىيالېكتىك مۇئامىلە قىلىشقا،
دىننىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۈنۈمىنى دىيالېكتىك تەھلىل قىـ
لىشقا باشلىدى. ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش شۇكى، دۆلىتىـ
مىزدە نۆۋەتتە خېلى بىر قىسىم ئادەم توغرا دىنىي ئېتىقاد
ئېتىقادچىلارنىڭ ئەخلاق شەكىللەندۈرۈشكە، جەمئىيەتنىڭ
ئەخلاق ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشىغا نىسبەتەن بەلگىلىك
ئاكتىپ رولى بار دەپ قارايدۇ.» [52]

ھالبۇكى ئادەمدە ئاڭ، ئېتىقاد شەكىللىنىدىغان ھالقىـ
لىق مەزگىللەر بولىدۇ. شۇ مەزگىلدىن كېيىن، ئۇنداق ئېـ
تىقادلارنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكى تونۇپ يېتىلسىمۇ،
يۈرەكتىن ئورۇن ئېلىشى تەس. سىز بۈگۈنكى كۈندە
نەچچە يىل ئالىي مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەن بىراۋدىن
(دىنغا ئېتىقاد قىلمايدىغان) «خۇدا بارمۇ» دەپ سورىسىـ
ڭىز، «ماڭا نىسبەتەن پۇل ـــ خۇدا. چۈنكى، پۇل بولسا
جىق ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

زېڭ گۇاڭلي جۇڭگولۇقلارنىڭ دىن بىلەن ئەخلاقـ
نىڭ مۇناسىۋىتىنى خاتا چۈشىنىۋالغانلىقى سەۋەبلىك، دىن
بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىش زۆرۈرلۈكـ
نى ئەسلىتىپ مۇنداق يازىدۇ: «...ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشـ
تىن بۇرۇن، بىزنىڭ دىنغا بولغان بىر تەرەپلىمە تەشۋىقاتىـ
مىز كەڭ خەلق قەلبىدە دىنغا نىسبەتەن نۇرغۇن خاتا چۈـ
شىنىش شەكىللەندۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ دىنغا بولغان بىر تەـ
رەپلىمە كۆز قاراش پەيدا قىلدى. دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ
مۇناسىۋىتى مەسىلىسىدىمۇ رېئاللىقتا ماس كەلمەيدىغان
نۇرغۇن ئىدىيەۋى تونۇش ۋە چۈشەنچىلەرنى، ھەتتا

نۇرغۇن زىيانلىق بىر تەرەپلىمە قاراشلارنى بارلىققا كەل
تۈردى. دىن ۋە دىن بىلەن ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئالا
قىدار بۇ خىل خاتا ياكى بىر تەرەپلىمە ئىدىيەۋى تونۇش
لارنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىزنىڭ نۆۋەتتىكى ۋە بۇنىڭدىن كې-
يىنكى دىن ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا، دىنىنىڭ ئاكتىپ
ئەخلاقىي ئۇنۇمىنىڭ جارى بولۇشىغا نىسبەتەن ئىنتايىن
پايدىسىز.» [53]

ئۇنىڭ قارىشىچە، «دەھرىيلىشىشنىڭمۇ دەھرىيلىشىش-
كە ئەگىشىپ پەيدا بولىدىغان مەنپىي تەسىرى بار. ئۇ چا-
كىنىلىشىش، چىرىكلىشىپ چۈشكۈنلىشىش قاتارلىقلارنى
‹تۇغۇپ› كۆپەيتىدۇ. راھەتپەرەسلىك، پۇلغا چوقۇنۇش،
مەنپەئەتپەرەسلىك قاتارلىقلارنىڭ دەھرىيلىشىشنىڭ
پاسسىپ ئىپادىلىرىدۇر. ئۇنىڭ يەنە شەھۋەتپەرەسلىك،
ئىسىل تاۋار ئىستېمالى، ئۆز مەنپەئەتىنى دەپ باشقىلارغا
زىيان يەتكۈزۈش قاتارلىق ھەرىكەتلەرگە ئوخشاش
ئاشقۇن ئىپادىلىرىمۇ بار.» [54] زىلىڭ گۇاڭلىنىڭ قارىشى-
چە، «مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن كېيىنكى جۇڭگو جەمئىيىتى-
نىڭ دەھرىيلىشىشى مەدەنىيەت ئىنقىلابى سىياسىتىنىڭ ئى-
دىيەۋى بۇلغانمىلىرىنى تۈگىتىشكە پايدىلىق بولۇپ، جەم-
ئىيەتنىڭ زامانىۋىلىشىشى ئۈچۈن يول ئاچتى. بۇنداق دەھ-
رىيلىشىش چوڭ دولقۇنى بولمىغىنىدا ئىدى، بىز مەدەنى-
يەت ئىنقىلابى سىياسىتىنىڭ ‹ئەرۋاھ›ىدىن قۇتۇلۇپ،
شەخسنىڭ ئىجتىمائىي ئازادلىقى ۋە پۈتۈن مىللەتنىڭ تارى-
خىي ئىلگىرىلىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرمىقىمىز تەس بولاتتى.
مۇشۇ خىل دەھرىلىشىش جەريانى ئارقىلىق، جۇڭگو
خەلقى ئىدىيە ئازادلىقىغا ئېرىشىپ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن
ئىزدەش يولىغا قايتىدىن قەدەم باستى، سىنىپىي سىياسىي
تۈگىگەندىن كېيىنكى شەخسنىڭ ئىجتىمائىي ئازادلىقى ئە-
مەلگە ئاشتى. يەنى، ئۆتمۈشتىكى سوتسىيالىزم نامىدا كۆ-
رۈلگەن ۋە مەۋجۇت بولغان، شەخسنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە
ئەركىنلىكى بولمىغان خەلق كوممۇناسىنىڭ كوللېكتىپ ئىش-
لەپچىقىرىش، تۇرمۇش شەكلىدىن قۇتۇلۇپ، شەخس مۇس-
تەقىل ۋە ئەركىن بولغان ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شەك-
لىگە ئىگە بولدى... بىراق، پاسسىپ تەرەپتىن قارىغان-
دا،... كىشىلەر ئارزۇ ـ نەپسىنىڭ قانائەتتى ئۈچۈن چىرىك-
لىك يولىغا ماڭدى. قىسمەن ئەمەلدارلار جامائەتتى ۋە
ئۇلارنىڭ پائالىيەت سورۇنى چىرىكلەشتى، پۇقرالار ئارد-
ىسىدىمۇ چىرىكلىشىش ھادىسىلىرى بولدى.» [55]

نەنجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى پەلسەپە فاكۇل-
تېتىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپلىك پىروفېسسورى، پەلسەپە
دوكتورى، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى گاۋ جاۋمىڭ
(高兆明، 1954ـ) مۇنداق دەيدۇ: «دىن ئەنئەنىسى يې-
تەرسىز مىللەتتە، ئېتىقادنى ئۇل قىلغان ئاۋامىي روھ ۋە
ھەرىكەت تەلەپچانلىقى يېتەرسىز بولىدۇ. جەمئىيەتنىڭ
قاتتىق ئۆلچەم تەلەپلىرى ۋە تۈزۈملەرنىڭ كونتروللۇقى
بوشاپ قالغان، بىكار قىلىنغان ۋاقىتتا، ‹ئاخىرقى سىزىق›
تىكى ئۆزىنى تىزگىنلەشنىڭ كەملىكى كەلتۈرۈپ چىقىرىد-
غان، ئىجتىمائىي قائىدىلەرنى بۇزۇشتەك بىر قەدەر ئومۇم-
لاشقان تەرتىپسىزلىك، قالايمىقانچىلىق ئەھۋاللىرى
كۆرۈلىدۇ.» [56] «ئېتىقاد ـــ كىشىلىك ھاياتنىڭ يۆلەن-
چۈكى، ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى ھاياتىنىڭ ئالاھىدە بىر خىل
شەكلى، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ گەۋدىلىنىشى.» [57] ئېتىقاد
ئەخلاقنىڭ ئۇل يىلتىزى. چۈنكى «دىنىي تۇرمۇشنىڭ مەر-
كىزىي نىشانى مۇقەددەس كۈچ، مۇقەددەس ئەخلاقنى
چۈشىنىش ۋە باشتىن كەچۈرۈش، ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇتلۇ-
قىنى ئىدارە قىلىدىغان ئىلاھىي ئىرادە ياكى ئاخىرقى قانۇ-
نىيەتنى ھېس قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشتۇر.»[58]
شۇڭمۇ، ئەينى دەۋردە لياڭ چىچاۋ (梁启超، 1873 ـ 1929)
ئەپەندى: «ئېتىقاد مۇقەددەستۇر» [59] دېگەن.

دۇنيا يېقىنقى ۋە ھازىرقى زامان تارىخىي باسقۇچىغا
كىرگەندىن كېيىن، بىز يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك،
دىن تەدرىجىي رەۋىشتە كىشىلەرنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ
قويدى. بۇ بىر ئەمەلىيەت. بىراق بەزى كىشىلەر يەنىلا
دىن ئېتىقادچىلىرىنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ كەتتى. بۇمۇ بىر
ئەمەلىيەت. دىنغا قارىتا كۈچلۈك تەنقىدىي قاراشتىكى
گىگانت شەخسلەرمۇ، دىنغا قەتئىيلىك بىلەن ئىشەنگەن
ئۇلۇغ شەخسلەرمۇ بولدى. ئېتىقادچىلار «دىن ئىنسانلار
قەلبىنى تەسەللى ۋە مەنسۇپلۇق تۇيغۇسى بىلەن تەمىن ئې-
تىدۇ» دەپ قارىسا، دەھرىيلەر «دىن ئىنسانلارنى زەھەر-
لەيدىغان ئەپيۇن»، «دىن ئىنسانلارنىڭ بىلىشى مۇكەممەل
بولمىغانلىقتىن پەيدا بولغان. شۇڭا ئىنسانلارنىڭ بىلىشى
مۇكەممەللەشكەن بىر كۈنى ئۇلار دىنىدىن يىراقلىشىپ، پۈ
تۈنلەي ئەقلىي بولغان، ھەممىدە بىلىمگە تايىنىدىغان
دەۋرنى باشلايدۇ» دېيىشتى.

ئـايانكى، دىن ئـىنسانلار هـاياتىدا ئـۇلارنـىڭ بـاشقا ھەرقانداق تۇرمۇش شـەكلىدىن هـالقىپ كېتىدۇ ۋە بـاشقا ھەرقانداق مەنىۋى شەكىل ئـورنىنى بـاسالمايدىغان رولنـى ئۆتەيدۇ. چۈنكى گۋاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى يۈ جياجۇڭ ئـېيتقاندەك: «ئـىنسانلار تـا بۈگۈنگىچە هاياتىنىكى هەر خـىل بـەختسىزلىكلەردىن قۇتۇلالمايۋاتىدۇ. دىن ئـاشۇنداق بـەختسىز ئـىنسانلارغا تـەسەللى بېرىۋاتىدۇ.» [60]

دەرۋەقە، جۇڭگولۇقلار بىر مەزگىل ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئاجايىپ ئېچىرقاش ئىلكىدە ياشىدى. ئىسلاھات جەريانىدا، دۆلەتىمىز يەھۇدىيلارنىڭ قەد كۆتۈرۈشىرى ئەڭ كۆپ تەتقىق قىلىنغان دۆلـەت بـولۇپ قـالدى. يەھۇدىيلارنىڭ ئىقتىساد ئـېڭىدا پۇل هـالال ـ هـارام دەپ ئايرىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ سودىسىدا ئـاياللارنى مۇهىم ئـورۇنغا قويۇش، ۋاستە تاللىماسلىق مۇهىم ئـورۇن تـۇتىدۇ. جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەنئەنىۋى جـىنسىيەت قـارىشى، دەھرىي دۇنيا قارىشى بىلەن غەربنىڭ ئىلگىرى تـازا بـازار تـاپقان، 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا «خـەتەرلىك يـۈزلىنىش» دەپ ئەيىبلەنگەن پەنچىلىك، مـاددىچىلىق، جـىنسىيەت قـارىشى، يەھۇدىيلارنىڭ ئىقتىساد قاراشلىرىنىڭ ماس كېلىپ قـېلىشى بىلەن، ئۇلارنىڭ يامان سۈپەتلىك ئىقتىساد ئېڭى تـېز كـۆچىيىپ كەتتى. يېقىندىن كۆچەيگەن بۇنداق ئىقتىساد قـارىشى تەسىرىدە، دۆلىتىمىزدە جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشى ھېچقانچە ئىش بولماي قالدى.

نـىتچىي ھۆپىگەرلەر (سـودىگەرلەر) هـەققىدە: «ئـۇ پـەقەت ئـۇنىۋمنى ئـۆستۈرىدىغان نـەرسىلەرگىلا ئـىشىنىدۇ ھەم ئۆز ۋۇجۇدىدا بار بولغان، باشقىلارنى رام قـىلالايدىغان ھەممە نەرسىگە ئىشىنىدۇ… ئۇنىڭدا ئەتىسى بىر خىل يېڭى ئـېتىقاد شـەكىللەنسە، ئۆگۈنىمۇ يـېڭى بـىر ئـېتىقاد شەكىللىنىدۇ… ئۇنىڭ مىجەزى تۇراقسىز… ئـاق ـ قـارىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىش ئۇنىڭ ئاتالمىش ئـىسپاتلىشىدۇر. دانالارغىلا سۆزلىنىدىغان ھەقىقەت ئـۇنىڭ نـەزەرىدە قۇرۇق گەپ. ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ داۋراڭخور تەڭرىگە ئېتىقاد قىلىدۇ» [61] دەپ سۈپەتلىگەنىدى. ئـەھۋال ئـۇنىڭ دېگىنىدىن نـەچچە هـەسسە ئـارتـۇق بـولدى. بـۈگۈنكى كۈندە پارتىيە، ھۆكۈمەت جۇڭگوچە ئـالاھىدىلىككە ئـىگە ئىجتىمائىي روھ تۇرغۇزۇش ئۈچۈن، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مـەدەنىيلىك، سـىياسىي مـەدەنـىيلىك مـەسىلىلىرىگە ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كـەلگەن بـولسىمۇ، كـىشىلەردىكى ئىشەنمەسلىك، ساختىپەزلىك، جىنسىيەتنىڭ ئېچىلىشى يەنىلا مەۋجۇت بولماقتا. سارترى: «مۇبادا خۇدا مەۋجۇت بولمىسا، ھەممىگە يـول قـويغىلى ـ سـىغدۇرغىلى بـولىدۇ» [62] دېگـەنىدى. نۆۋەتتە، كـىشىلەرنىڭ قـەلبىگە هـەممە ئـىش سىغىپ كەتكەندەكلا قىلىدۇ. بۇلارنى ئـويلىساق، ئۆزبېكىستاندا يـاشاپ ئـۆتكـەن مـەرهـۇم يـازغۇچىمىز ئـىمىن ئوسمان (1945 ـ 2001) ئەپەندىنىڭ: «قاچانكى، ئـادەمنىڭ ۋىجدانى ئۆلسە، ئىمان ـ ئېتىقادىدىن ئايرىلسا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى پەرۋاسىزلىق مـەستخۇشلۇقى ئـىگىلەيدۇ» دېگـەن سۆزىنىڭ ھەقىقى مەنىسىنى چۈشەنگەندەك بولىمىز.

7. خاتىمە

ئەخلاقنىڭ قىممەت ئاساسى بـولغان ھۆرمەتلەش ۋە مەسئۇلىيەت كۆپىنچە ئەھۋالدا ئىقتىسادىي نەپ مەسىلىسىگە كەلگەندە قايرىلىپ قالىدۇ. «چاكىنا ئادەملەر پۇلنىڭ قۇلىغا ئايلىنىدۇ. ئۇلار ۋىجدانىنى يوق قىلىش ۋاستىسى بىلەن پۇل تاپىدۇ. سالامەتلىكىنى ۋەيران قىلىش ئۇسۇلى ئـارقىلىق پۇل خەجلەيدۇ.» [64] شۇڭىمۇ، يالغۇز مۇتەپەككۇر، ئېتىكاشۇناسلارلا ئەمەس، هازىرقى زامان ئـىقتىسادشۇناسلىرىمۇ ئـەخلاق هـەققىدە تـوختالغان. مـەسىلەن، هـازىرقى زامان ئىقتىسادشۇناسلىقىغا ئاساس سالغۇچى ئادام. سىمىت (1723 ـ 1790) «مـىللىي بـايلىق نـەزەرىيەسى»دىن بـاشقا يـەنە «ئـەخلاقىي خـۇلق نـەزەرىيەسى» دېگـەن ئـەسەرنى يازغان. ماركس «كاپىتال» ۋە باشقا نۇرغۇن ئەسەرلىرىدە ئەخلاق مەسىلىسىنى مۇهاكىمە قىلغان. ئـىقتىساد نـەزەرىيەسىنى تـەتقىق قـىلغان ئـىنگېلىس «دىيۇرىڭغا قـارشى» دېگەن ئەسىرىنىڭ ئارقىمۇئارقا ئۈچ بۆلىكىدە ئـەخلاقنى مەخسۇس مۇلاھىزە قىلغان. كېننېس. ئارروۋ (1927 ـ)، ج. م. بـۇخەننەن (1919 ـ)، مـىلتون. فرېدمـان (1912 ـ 2006)، ھ. ئا. سىموون (1916 ـ 2001) قاتارلىق هـازىرقى نـۇرغۇن نوبېل ئىقتىسادشۇناسلىق مۇكاپاتى ساھىبلىرىمۇ ئـۆزلىرىنىڭ ئـەخلاق قـاراشلىرى هـەققىدىكى ئـەسەرلىرىنى ئـېلان قىلغان. ئېتىكاشۇناسلىقتىكى مۇهىم بـىر مـەزهەپ ـ مـەنپەئەتچىلىككە ئاساس سالغۇچى بېنتخام (1748 ـ 1832) ئـەينى ۋاقىتتا ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئەڭ كۆپ سانلىق كـىشىلەرنىڭ ئەڭ زور بەختى ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

بىراق بىز بۇگۈنگىچە ئۆزىمىزگە خاس مەۋقەدە
تۇرۇپ، جەمئىيىتىمىزدىكى ئەخلاقسىزلىق مەسىلىلىرىنى
ئىلمىي مېتودتا تەكشۈرۈپ خۇلاسىلەپ باقمىدۇق. بىزدە
ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى ۋە بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى
ئېتىراپ قىلىدىغان ئىلمىي ئاڭ كەمچىل. شۇڭا نۇرغۇن ھا-
دىسىلەر ھەققىدىكى ھۆكۈمىمىز بەك يۈزە. بىز دىننى
ئانچە چۈشەنمەي تۇرۇپ، خۇراپات بىلەن دىننى بىر تا-
ياقتا ھەيدەپ، ئۇنىڭغا بىراقلا ئارقىمىزنى قىلىۋالماقچى
بولدۇق. كۆرۈۋاتقانلىرىمىز ۋە «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گې-
زىتى»، «ئامانلىق» ژۇرنىلى قاتارلىق نەشرىي ئەپكارلار-
دا ئايان بولغان دېلو مەلۇماتلىرىدىن كىشىلىك ئەخلاقىمىز-
دىكى چېكىنىش، چۈشكۈنلۈكلەرنى قىياسەن بىلەلەيمىز.
بىزنىڭ بۈگۈندىن كېيىنكى ئەخلاق تەربىيەمىز بىر خىل
قىيىن يولدا مېڭىشى، ئۇنۇمى تۆۋەن بولۇشى بەرھەق.

مىللىي ئەخلاقىمىزنىڭ چېكىنىشىدە، چەكلىك دائىرى-
دە ئېرىشىلگەن ئەركىنلىك، كىشىلىك ھۆرمەت ۋە ئازغىنا
پۇل سەۋەبىدىن باش كۆتۈرگەن چىركىن ئىنسانىي تەبى-
ئەت، چوڭ ئائىلىلەرنىڭ پارچىلىنىشى، ئەنئەنىۋى ئىجتىما-
ئىي تورپتىكى مۇقەددەس مەنىۋى نوپۇزنىڭ يوقىلىشى، مە-
دەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى تۆپتىن پەرقلىق بولغان، تۆۋەن
سەۋىيەلىك، دەھرىي ئاقما نوپۇسنىڭ تېز سۈرئەتتە كۆپىيى-
شى قاتارلىقلار تاشقى سەۋەب. ئەمما ئەنئەنىۋى مەدەنى-
يەت يىلتىزىدىن ئىختىيارى ياكى ئىجتىمائىي كونترول ئىرا-
دىسى سەۋەبىدىن مەجبۇرىي ئايرىلىش مۇھىم ئىچكى سە-
ۋەبتۇر. چۈنكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بىر جەمئىيەت ئەزا-
لىرىنىڭ ئورتاقلاشقان ھەرىكەت پىرىنسىپى بولۇپ، ئۇ كى-
شىلىك ئەخلاق قارىشى، قىممەت قارىشى، ئۆرپ ـ ئادىتى،
ئىنتىلىشى قاتارلىقلاردا ئىپادىلىنىدۇ. بۇلار شۇ قوۋم ئېتىقاد
قىلغان دىن، تەسىرىگە ئۇچرىغان پەلسەپە ۋە مەۋجۇت
سىياسىي خاھىشلار تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچى-
دە شۇ قوۋمنىڭ دىنى ئەنئەنىۋى ئەخلاقنى تەشكىل قىلى-
دىغان مۇھىم مەنبە.

ئەنئەنە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد تارقىلىپ، داۋاملىشىپ
كەلگەن شەيئى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ قىلىقى، ئىدىيەسى ۋە تە-
سەۋۋۇرىنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئۇ ماددىي نەرسىلەرنى، كىشى-
لەرنىڭ ھەر خىل ئېتىقادلىرىنى، ئادەم ۋە شەيئىلەر ھەققى-
دىكى ئوبرازلىرىنى، قائىدە ـ يوسۇن، ئادەت ۋە تۈزۈملى-
رىنى، ئىمارەت، ئابىدە، مەنزىرە، ھەيكەلتىراشلىق، رەسسا-
ساملىق، كىتابچىلىق، قورال ۋە ماشىنا ـ ئاپپاراتلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئەجداد بىلەن ئەۋلاد روھىنى ئۇلايدى-
غان مەنىۋى رىشتە. 20 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكى
ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىقلارنىڭ كېشمە
ئۇقتىسىدىن كۆزەتسەك، بۇ بىر تارىخ ئەنئەنىگە ئېغىر
سەل قارىغان تارىخ بولدى. ئەلۋەتتە بۇ جەريانىدا
شەخسنىڭ ئەنئەنىلەرگە بولغان بىپەرۋالىقىدىن كۆرە، ئىج-
تىمائىي كونتروللۇقنىڭ پىلانلىق ئارىلىشى كۈچلۈكرەك
بولدى.

ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان ئىزچىل يوسۇندا دىنغا
ئېتىقاد قىلىپ كەلگەچكە، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى مائارىپىمۇ
دىن بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن. ئەخلاق تەربىيەسىمۇ شۇ-
نىڭغا ماس ھالدا دىنىي ئۇسۇلدا ئېلىپ بېرىلاتتى. بۈگۈن-
كى كۈندە، بىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق ئۆلگىلىرىمىز،
ئەنئەنىۋى مائارىپ ئىدىيەمىزدىكى ئۆلگىلىقلار ئۇنتۇلدى
ۋە ئۇنتۇلۇۋاتىدۇ. ئەسلىدە ئېدۋارد. شىلس ئېيتقان-
دەك، «ئەنئەنە پۈتۈنلەي ھازىرقى زامان جەمئىيەت تە-
رەققىياتىنىڭ توسالغۇسى ئەمەس» [65] ئىدى. مىللىي ئەن-
ئەنىنىڭ ياخشى ـ يامان تەرىپىنى دەڭسەپ، ئۇنىڭدىكى
قىممەتلىك مەنىۋى تەركىبلەرنى پەرزەنتلەر قەلبىگە ئورنى-
تىش، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۆز ئەجدادلىرىغا بولغان قا-
يىللىقى ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسىنى يېتىلدۈرۈش، ئەنئەنىۋى
ئەخلاق ۋە قىممەت قاراشلىرىمىزنى قانداق داۋاملاشتۇ-
رۇش مەسىلىسى خېلى ئۇزاقتىن بۇيان دىققىتىمىزدىن چەتتە
قالدى، نۆۋەتتە ھەتتا ئايرىم جايلاردا مىللىيچە كىيىنىش،
مىللىيچە ياسىنىشمۇ زەربىگە ئۇچراۋاتىدۇ.

فرانسىيەلىك داڭلىق پەيلاسوپ ھېنرى بېرگسون
(Henri Bergson، 1859 ـ 1941) دىننى «تۇرغۇن ھا-
لەتتىكى دىن» ۋە «ھەرىكەت ھالىتىدىكى دىن» دەپ
ئىككىگە، دىن مەۋجۇت بولغان جەمئىيەتنى «يېپىق جەمئى-
يەت» ۋە «ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەت» دەپ ئىككىگە بۆلى-
دۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، يېپىق جەمئىيەت — ئەزالىرى
توپقا يېغىلغان، ئۆزىدىن باشقا ئىنسانلار جەمئىيەتلىرىگە
كۆڭۈل بۆلمەيدىغان، ھەمىشە ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن

ھوشيار تۇرىدىغان، ھەر ۋاقىت ئۇرۇشقا تەييار تۇرىدىغان جەمئىيەتتۇر. تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن دەسلەپكى ئېتىقاد، ئىشەنچلەردۇر. تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن ۋە تۈرلۈك بىسمىلار ئاساسىدىكى مەجبۇرىيەت ئەخلاقى — «يېپىق ئەخلاق» يېپىق جەمئىيەتنى تۈزگۈچى ئاساسلىق شەيئىدۇر. تۇرغۇن ھالەتتىكى دىن تۈرلۈك مۇراسىملار ئارقىلىق، بىسمىلار ئاساسىدىكى مەجبۇرىيەت ئەخلاقى ئادەتلەر ئارقىلىق ئومۇمىي توپنىڭ مۇقىملىقى ۋە ئىتتىپاقىنى ساقلايدۇ.

ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەت — تار دائىرىدىكى كىچىك كوللېكتىپچىلىقتىن ھالقىپ كەتكەن، تۈپ جەھەتتىن ئالغاندا بارلىق ئادەمگە ئوچۇق بولغان جەمئىيەتتۇر. ھەرىكەت ھالىتىدىكى دىن دەل بىر خۇدالىق، سىستېمىلاشقان چوڭ دىنلاردۇر. ئېچىۋېتىلگەن جەمئىيەتتە ھەرىكەت ھالىتىدىكى دىن ۋە غايە ئەخلاقى — ئوچۇق ئەخلاق ئۆزئارا ماسلىشىدۇ. چوڭ دىنلار مول بولغان سىرلىق روھ ئارقىلىق، غايە ئەخلاقى ئالىيجاناب ھېسسىيات ئارقىلىق بارلىق ئىنسانلارغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدا «دىن بىلەن ئەخلاق بىر-بىرىنى قوللايدۇ.» [66] يېپىق جەمئىيەت بىلەن ئوچۇق جەمئىيەت بىر-بىرىگە ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

شۈبھىسىزكى، ۋايتخېد بىلەن بېرگسون بىزنى دىنغا سوغۇققان مۇئامىلە قىلىشقا، ئۇنىڭ مېغىزى بىلەن شاكىلىنى ئايرىپ چۈشىنىشكە دەۋەت قىلىدۇ. ئەمما بىزنىڭ بېرگسوننىڭ يۇقىرىقى قارىشىنى قوللىشىمىز ئەمەس، چۈشىنىشىمىزگىمۇ بىر جەريان كېتىدۇ.

كىشىلەر باشقىلارغا گۈزەل ئەخلاقلىق بولۇشنى تەۋسىيە قىلىشىدۇ. بىراق ئىش يۈزىگە كەلگەندە بولسا، كۆپىنچە ئۇنداق قىلمايدۇ. چۈنكى ئەخلاق دېگەن ئادەم كىچىك چېغىدىن باشلاپ شەكىللەندۈرىدىغان ئادەتتۇر. سۆز شۇكى، بىز ھەدېسىلا باشقىلارنىڭ چىركىن ئادەتلىرىنى زامانىۋىلىق دەپ تۇتىيا بىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ گۈزەل ئەنئەنىمىزنى ئۆزىمىز دەپسەندە قىلماي، ئەخلاق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بارلىق ئېلېمېنتلىرىمىزنى ئىزدەپ تېپىشىمىز، ئۇنى قايتا جۇلالاندۇرۇشىمىز، مائارىپىمىزدا تۈرلۈك سىياسەتلەر يول قويغان ئىمكانىيەتلەر ئىچىدە ئەنئەنە تەربىيەسى ئېلىپ بېرىشىمىز زۆرۈر. دەھرىي ئەخلاق كىشىلىرى ماددىي جەھەتتىن تويۇنغان، ئەنئەنىسىدە ئىنساب، باراۋەرلىك، ئىنسانىيلىق سۈپەتلىرى بولغان، كىشىلەرنىڭ ئادىل قانۇن، ئادالەت ئېڭى قانائەت تاپقان، ئادالەتسىزلىك، مەنىۋى قۇللۇق يوقالغان جەمئىيەتتە ئۆز رولىنى ئۈنۈملۈك ئادا قىلالىشى مۇمكىن.

بىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تۈرلۈك تەدبىرلىرىمىز پۈتۈن ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ ئاران 15% ىتىنىلا تەشكىل قىلىدىغان شەھەر خەلقى، مۇقىم مائاشلىقلارنىڭ نان تېپىپ يېيىشى، خىزمەت قىلىشى، بوش ۋاقىتلىرىنى ئۆتكۈزۈشى قاتارلىق مەسىلىلەرگىلا ئەمەس، مۇھىمى 85% دېھقان پەرزەنتلىرىنىڭ ئەخلاق مەسىلىسى بولۇشى كېرەك. ئەمدىكى مۇھاكىمىمىز ئەنئەنىۋى ئېسىل مەدەنىيەتنى قانداقتۇر باشقا بىر نەرسىلەرگە ئالماشتۇرۇش ئەمەس، قانداق قىلىپ ئۇنى تىرىلدۈرۈش، زامانىۋىلىشىش بىلەن ئەدەپ-ئەخلاق ھەممە ئادەمنىڭ ئىنتىلىش نۇقتىسى بولغان گۈزەل جەمئىيەتنى قانداق قۇرۇش مەسىلىسى بولۇشى كېرەك.

بىز يالغۇز ئەجدادلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن ئاسارئەتىقە بۇيۇملارنى، ناخشا-مۇزىكىلىرىمىزنى قۇتقۇزۇش، قوغداشنى مۇھاكىمە قىلىۋەرمەي، ئاتالمىش زامانىۋى قىممەت قاراشلار تەسىرىدە خەۋپكە دۇچ كېلىۋاتقان، ئىختىيارىي ياكى مەجبۇرىي يوسۇندا خوشلىشىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان، كەلگۈسىمىزگە تېخىمۇ كېرەك بولىدىغان گۈزەل ئەخلاق، ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزنى قۇتقۇزۇشنىمۇ ئويلىنىشىمىز كېرەك. بىلىشىمىز كېرەككى، يىلتىزى كېسىلگەن دەرەخنىڭ ئورنىغا يېڭىسىنى تىككىلى، كېچىكىپ بولسىمۇ مېۋە ئالغىلى بولىدۇ. لېكىن يىلتىزى كېسىلگەن ئەخلاقنى قايتىدىن كۆكلىتىش بەكمۇ تەس. مەنىۋى قۇرغاقلىشىش ئىنساننى ھەر كويلارغا سالىدۇ، ئىدىيە مەسىلىسىنى مۇۋاپىق ھەل قىلالمىغان قەۋم تارىختا باش كۆتۈرگەن ئەمەس.

ئادەم — مەنىۋى قانائەت ئىزدىگۈچى. باشقىلارنىڭ ئېتىراپىغا ئېرىشىش، ئىبادەت، سەنئەتتىن ھۇزۇرلىنىش، ساياھەت، پاراڭلىشىش، جىنسىي ئالاقە... بۇلار مەنىۋى قانائەتنىڭ ئادەتتىكى تەركىبلىرىدۇر. ئادەم مەنىۋى قانائەتكە ئوخشىمىغان شەكىللەردە ئېرىشىدۇ، بىر خىل ئېھتىياج قا-

نائەتلەنمىسە، ئۇنى باشقا بىر خىل شەكىل ۋە مەزمۇندا
تولۇقلاشقا ئىنتىلىدۇ. زۆرۈر ئېهتىياجلارنى يېتەرلىكلەر
قانائەتلەندۈرەلمىسە، يىراقتىكىلەر ئارقىلىق ئۇنى تولۇقلى-
ماقچى بولىدۇ.

ھەرقانداق مىللەتتە ئەرلەرنىڭ ئۆزىدىن سەل كى-
چىكرەك ياشتىكى ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىش تەشەببۇس
قىلىنغان. بۇ، بىر تەرەپتىن كىشىلەرنىڭ ئۆزىدىن چوڭلار-
نى ھۆرمەت قىلىشتەك تەبىئىي ئەخلاق پىرىنسىپىدىن پاي-
دىلىنىپ، ئائىلىدە ئايالنىڭ ئالدىدا ئەرلەرنىڭ ھۆرمىتىنى
تەبىئىي شەكىللەندۈرۈپ، ئائىلىدە تەبىئىي بىر يادرو شە-
كىللەندۈرۈش مەقسەت قىلىنغان بولسا، يەنە بىر تەرەپ-
تىن، ئەرلەرنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئا-
ئىلە مۇقىملىقىغا ئۈزاققىچە كاپالەتلىك قىلىش مەقسەت قى-
لىنغان بولۇشى مۇمكىن. قەدىمكىلەر ھازىرقىدەك شۇئار-
ۋاز ئەمەس ئىدى. ئۇلار مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا
نەق ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلاتتى. ئۇلار ھازىرقىلاردىن
كۆپ ئەمەلىيەتچى ئىدى. ئەرلەرنىڭ ياش جەھەتتىن ئايال-
دىن چوڭراق بولۇشى ھازىرمۇ تەكىتلىنىۋاتقان بولسىمۇ،
ھازىرقى ئەرلەر ئاياللارنىڭ ئالدىدا كۆپ جەھەتتىن ئۆزد-
نىڭ ئىززەت - ئابرۇيى، سالاپىتىنى يوقاتتى. ئەجدادلىرى-
مىزدىكى ئەرلەر ئاياللىرى بىلەن دىنىي ئېتىقاد، ئەنئەنە،
مىللىي غايە جەھەتتە بىرلىك ئىچىدە ياشىغان بولسا، ھازىر-
قى كۆپىنچە ئەرلەرنىڭ ئېتىقادىنىڭ تايىنى يوق. ئاياللىرى
بىلەن ئېتىقاد بىرلىكى يوق. ئەنئەنىلەر ۋە تۇرمۇشتىكى
تۈرلۈك پەرھىز- چەكلىمىلەردىن يىراقلىشىپ، ئايال ۋە با-
لىلىرىنى تەبىئىي ئەيمەندۈرىدىغان خۇرۇچتىن ئايرىلغان،
ئەجدادلار ئېتىقادىدا چەكلەنگەن نەرسىلەر ئۇلارنىڭ كۆڭ-
لىدىكى ئىستىمالىدا پەرھىزلىك رولىنى يوقاتقان.

ھاراقنى كۆپ ئىچىش ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن
ئەرلەرنىڭ ۋاقتىنىڭ زايا بولۇشى، جىنسىي ئىقتىدارىنىڭ ئا-
جىزلاپ كېتىشى، ئايال ۋە بالىلىرىنىڭ ئالدىدا پەقەت ئا-
دەتتىكى بىر ئادەمگە، ھەتتا سەسكىنىدىغان ئادەمگە ئايلى-
نىپ قېلىشى، نۆۋەتتە ئائىلىلەرگە «ھەملە» قىلىپ كېلىۋات-
قان بىر تەھدىت بولۇشى مۇمكىن.

ئائىلە ــ ئەخلاقنىڭ مەنبەسى. بىز بۇنى ئېسىمىزدە
چىڭ تۇتايلى. مەن ئاخىرىدا قىز - ئاياللىرىمىزغا گۈزەل-
لىك، لاتاپەت، دىيانەت، پاكلىق تىلەيمەن. ئەرلىرىمىزگە
شىجائەت، غۇرۇر، كەلگۈسىگە بولغان مەسئۇلىيەتچانلىق
روھى تىلەيمەن. «ئەرلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئېسىل
بولمىسا، ئاياللارنىڭ ئىچكى دۇنياسى پەسلىشىپ كېتىدۇ
(نىتچىشې).» [67] ئەرلەر پىداكار، جاسارەتلىك بولايلى!
بىز زامانىۋى دۇنيانىڭ ئىختىيارىي ماڭقۇرتلىرى بولۇپ
قالمايلى! خوتۇن - قىزلىرىمىز، ئاچا - سىڭىللىرىمىز چىرى-
گەن ئەخلاق دەرىخىنىڭ «ياۋا مېۋىسى» بولۇپ
قالمىسۇن!

نەقىل مەنبەلىرى:

[23] پاسكال (فرانسىيە): «تەپەككۇر دۇردانىلىرى»، بېيجىڭ نەشرىياتى 2004 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 140 - بەت.

[24] نيۇتون (ئەنگلىيە): «تەبىئەت پەلسەپىسىنىڭ ماتېماتىكا پىرىنسىپى»، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2006 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 11 - بەت.

[25] ج. ئا. خامېرتون (ئامېرىكا): «پەلسەپىگە دائىر دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەرلەر»، توققۇز ئايماق نەشرىياتى 2005 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 212 -، 213 - بەتلەر.

[26] روبېرت پائۇل ۋولف (ئامېرىكا): «پەلسەپە ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2006 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 70 - بەت.

[27] شيا جېڭنوڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن: «تۇكيانۇس»، شاڭخەي كىتابچىلىق نەشرىياتى 2002 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 474 - بەت.

[28] يۇقىرىقى كىتاب، 316 - بەت.

[29] جوستېين گاردېر (نورۋېگىيە): «سوفىيەنىڭ دۇنياسى»، يازغۇچى نەشرىياتى 1996 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 350 - بەت.

[30] ئېدۋارد. شىلس: «ئەنئەنە ھەققىدە»، 6 -، 7 - بەتلەر.

[31] يۇقىرىقى كىتاب، 10 - بەت.

[32] زېڭ گۇاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 129 - بەت.

[33] يۇقىرىقى كىتاب، 130 - بەت.

[34] گاۋ جاۋمىڭ: «دىنىنىڭ ئەخلاق قىممىتى ھەققىدە»، خەنزۇچە «ئېتىكاشۇناسلىق تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، 2004 - يىلى 5 - سان 12 - بەت. زېڭ گۇاڭلې: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 130 - بەت.

[35] يۇقىرىقى كىتاب، 131 - بەت.

[36] ئا. ن. ۋايتخېد: «دىنىنىڭ شەكىللىنىشى، بەلگىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئۈنۈمى»، 2 -، 3 - بەتلەر.

[37] زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 170 - بەت.

[38] جامىس راچېلس، ستۇئارت راچېلس: «ئەخلاقنىڭ سەۋەبى»، 55 - بەت.

[39] زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 3 - بەت.

[40] يۇقىرىقى كىتاب، 162 - بەت.

[41] يۇقىرىقى كىتاب، 3 - بەت.

[42] يۇقىرىقى كىتاب، 164 - بەت.

[43] ماۋ يۇشى: «جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەخلاق ئىستىقبالى»، جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2008 - يىلى خەنزۇچە 3 - نەشرى 9 - باسمىسى، 69 - بەت.

[44] يۇقىرىقى بىلەن ئوخشاش.

[45] يۇقىرىقى كىتاب، 74 - بەت.

[46] يۇقىرىقى كىتاب، 69 - بەت.

[47] لى ئاۋ (تەيۋەن): «لى ئاۋ: جىنسىي مۇھەببەتنىڭ ھەققىي ئەھۋالى ھەققىدە ئەركىن پاراڭلار»، دۇنخۇاڭ مەدەنىيەت - سەنئەت نەشرىياتى 2001 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 5 - بەت.

[48] ر. ج. گېررىگ، پ. گ. زىمباردو: «پسىخولوگىيە ۋە تۇرمۇش»، خەلق پوچتا - تېلېگراف نەشرىياتى 2003 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 2005 - يىلى 12 - باسمىسى، 337 - بەت.

[49] لى جۇڭخۇا: «جۇڭگو مەدەنىيىتى ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، خۇاۋېن نەشرىياتى 1994 - يىلى خەنزۇچە 1 - نەشرى، 1996 - يىلى 2 - باسمىسى، 160 - بەت.

[50] لياڭ شۇمىڭ: «لياڭ شۇمىڭ ئەسەرلىرى» 3 - توم، شەندۇڭ خەلق نەشرىياتى 1987 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 109 - بەت. زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 8 - بەت.

[51] زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 11 - بەت.

[52] يۇقىرىقى كىتاب، 11 - بەت.

[53] يۇقىرىقى كىتاب ، 13 -، 14 - بەتلەر.

[54] يۇقىرىقى كىتاب، 208 - بەت.

[55] يۇقىرىقى كىتاب، 207 -، 208 - بەتلەر.

[56] گاۋ جاۋمىڭ: «دىنىنىڭ ئەخلاق قىممىتى ھەققىدە»، خەنزۇچە «ئېتىكاشۇناسلىق تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، 2004 - يىلى 5 - سان 12 - بەت. زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 130 -، 131 - بەتلەر.

[57] زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 172 - بەت.

[58] ئېدۋارد. شىلس: «ئەنئەنە ھەققىدە»، 101 - بەت.

[59] زېڭ گۇاڭلى: «ئەخلاق ۋە مۇقەددەسلىك»، 172 - بەت.

[60] يۇ جياجۇڭ: «دىن ئىنسانلار ھاياتىغا مەڭگۈ ھەمراھ بولىدۇ»، گېئورگې سانتايانا (ئامېرىكا) «دىندىكى ئاقىلانىلىك»، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2008 - يىلى خەنزۇچە نەشرى، 5 - بەت.

[61] فرېدرىخ نىتچشې: «زوروئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، 65 - بەت.

[62] تەن چۇەنباۋ: «ئېتىقاد تەربىيەسى ۋە ئەخلاق تەربىيەسى»، 27 - بەت.

[63] فرېدرىخ نىتچشې: «زوروئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، 16 - بەت.

[64] ماۋ يۇشى: «جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەخلاق ئىستىقبالى»، 109 - بەت.

[65] ئېدۋارد. شىلس: «ئەنئەنە ھەققىدە»، 1 - بەت.

[66] ھېنرى بېرگسون: «ئەخلاق ۋە دىنىنىڭ كېلىش مەنبەسى»، 28 - بەت.

[67] فرېدرىخ نىتچشې: «زوروئاستېر شۇنداق دەيدۇ»، 83 - بەت.

ئاپتور: پوسكام ناھىيەلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپتە، ئوقۇتقۇچى.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىزچىلار» كىتابخانىسى تەرىپىدىن توپ تارقىتىلىدۇ. كىتاب - ژۇرنال تىجارەتچىلىرىنىڭ «ئىزچىلار» كىتابخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشىنى سورايمىز.

كىتابخانا ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى «غالىبىيەت» يولى 100 - نومۇر

ئالاقىلىشىش تېلېفونى: 0991 - 2850601

مەن يەكۈنلىگەن ھېكمەتلەر

▲ جان دېگەن تەندە ئامانەت نەرسە، تۇغۇلماقنىڭ ئۆلمكى بار، سەن بىر كۈنى ئادەم بولۇۋالارمەن دەيسەن؛ ئوينايدىغانى ئوينىۋېلىپ، قىلىدىغانى قىلىۋېلىپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇۋا قىلىۋالارمەن دەيسەن. لېكىن شۇنىڭغا پۇرسەت بولامسىكىن؟ سەن قاچان، قەيەردە، قانداق ئۆلۈشۈڭنى ئالدىن بىلەمسەن؟ سېنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرۈلۈپ ئادەم بولغىنىڭ شۇ. يەنە قاچان ئادەم بولماقچى؟ قانچىلىك ئادەم بولماقچى؟ ئەڭ ياخشىسى كۈندە-كۈندە ياخشى تەرەپكە، يۈكسەكلىككە يېتىش ئۈچۈن تىرىشىشىڭ كېرەك.

▲ بىرى تام قوشنا بىلەن، يەنە بىرى يەر قوشنا بىلەن چوقۇم ئىناق ئۆتۈش كېرەك.

▲ يىراقنى كۆرەلەيدىغان، غايىلىك ۋە تىرىشچان ئادەم ئاسانلىقچە باشقىلارنىڭ ئويۇنچۇقى بولۇپ قالمايدۇ.

▲ ئەگەر دۇنيادا ھەممىلا ئادەم ھالال ئەمگەك بىلەن ئۆز ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ياشاشقا ئادەتلەنگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئالىم-مۇتەپەككۇر، يازغۇچى-شائىر، قىسقىسى ئەقلى ئويغاق ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ زىممىسىدىكى يۈك ئۈنچىۋالا ئېغىرلاپ كەتمىگەن بولاتتى.

▲ ئۆزىگە پۇختا بولغان ئادەم پۇشايماننى ئاز قىلىدۇ. ياكى قىلغان ئىشىغا ھەرگىز پۇشايمان قىلمايدۇ.

▲ ئۇرغۇن كىشىلەر ئۆز ئىلكىدىكى ۋاقىتنىڭ قەدرىگە يەتمەيدۇ، ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ چەكلىك ئۆمرىمىز ساناقلىق ئاي، ھەپتە، كۈنلەردىن؛ ھەتتا ساناقلىق سائەت، مىنۇت، سېكۇنتلاردىن تەركىب تاپقان. ۋاقىتنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىغان ئادەملەرگە قارىغاندا، ۋاقىتنى قوغلىشىپ ياشايدىغان ئادەمنىڭ ھاياتتا ئېرىشىدىغىنى ھامان كۆپ بولىدۇ.

▲ سىز بۇ دۇنيادىكى ھېچكىمگە ئوخشىمايدىغان بىردىنبىر ئادەمسىز. يەتتە ئەزايىڭىز ساق-بېجىرىم، ئەقلى-ھوشىڭىز جايىدا بولسا، مانا شۇنىڭ ئۆزى سىز ئۈچۈن كاتتا نېمەت ۋە بايلىقتۇر. باشقا نېمەتلەرگە ۋە بارلىق ئارزۇلىرىڭىزغا ئۆز ئەقىل-پاراستىڭىزگە تايىنىپ ئېرىشىشىڭىز كېرەك.

▲ ئادەم ئۆز ئارزۇسى ئۈچۈن كۆرەش قىلغانسېرى-

تەپەككۇر كۆزى

رى، ئارزۇلىرى تېخىمۇ كۆپىيىپ بارىدۇ.

▲ بىز باشقىلار ياساپ بەرگەن يولدا ماڭىمىز، باشقىلار قازغان قۇدۇقنىڭ سۈيىنى ئىچىمىز. شۇنداق بولغاندىكىن بىزدىنمۇ بىر ئىز قالسۇن، شۇ چاغدىلا باشقىلارغا ۋە ئۆز-ئۆزىمىزگە يۈز كېلەلەيمىز.

▲ تۇرمۇشى چېچىلاڭغۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىرى پاراكەندىچىلىك ئىچىدىلا ئۆتىدۇ.

▲ ھېچقانداق بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدىغان ئادەملەرنىڭ ئەڭ زور كەمچىلىكى — قەتئىي نىيەتكە كېلەلمەسلىكتە.

▲ مۇستەقىل ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارى يوق ئادەم ھاياتتا چوڭ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايدۇ.

▲ ھەي ئېست، دۇنيادا ئۆزىنىڭ سايىسىنىمۇ ئۆزى كۆتۈرۈپ يۈرەلمەيدىغان كىشىلەر باركى، بۇنداق كىشىلەرنىڭ تىرىك يۈرۈشىنىڭ ئۆزى بىر يۈكتۇر.

▲ ھەسەت بىلەن رىقابەت ئىككىسى ئىككى گەپ، رىقابەت ئادەمگە پولاتتەك ئىرادە ئاتا قىلىدۇ، ئەمما ھەسەت بولسا ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ.

ئابدۇلۋاھىد مۆلجەرى

ئاپتور: ئۇچتۇرپان ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا.

تەپەككۇر ھاسىلاتلىرى

▲ بىز كۆرۈۋاتقان يورۇقلۇق — قۇياش نۇرى بىلەن قەلب نۇرىنىڭ ئۇچرىشىشىدىن ھاسىل بولغان، شۇ ئارقىلىق دۇنيانىڭ گۈزەللىكى نامايان بولغان.

▲ ئۆزۈڭنىڭ باشقىلارغا ئاتا قىلغىنىڭ باشقىلارنىڭ ساڭا ئېرىشتۈرگىنى بىلەن ئۆلچىنىپ قالمىسۇن.

▲ ئىدىيە ھاسىلاتلىرى ئەينەكتىكى ئەكسىمىز بىلەن بىرلىشىپ بىزنىڭ كەم ئىكەنلىكىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

▲ ئىنسان ئۆزىنىڭ كۆز ئالدىدىكى ھايات مۇساپىسىگە نەزەر تاشلىغاندا، ئۆتۈۋاتقان ھاياتىغا مەنە تاپالايدۇ ۋە كەلگۈسى ئۆمرى ھەققىدە قايتا ئويلىنىشقا باشلايدۇ.

مەمەتتۇرسۇن سوپى

ئاپتور: شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى مائارىپ پەنلىرى شۆبە ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى.

ئىچىمدىكى ئۆزلۈك ئاۋازى

▲ دەۋرنىڭ تەلىپىنى چۈشەنمىگەن، نادانلىق پاتقىقىغا پاتقانچە ئۇخلاپ قالغان قەۋم مۇقەررەر ھالدا گۇمران بولغۇچى قەۋمدۇر.

▲ ئۆزلۈك — ئۆزىنى دۇنياغا تونۇتۇشتىكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ.

▲ ئۆزىنى تونۇش — كەسكىن رېئاللىق رىقابىتى، كەلگۈسىنى ئالدىن كۆرۈش ھەققىدە ئويلىنىشتۇر.

▲ ئۆزلۈكىنى تاپقان قەۋملا بۈگۈنكى رىقابەت دەۋرىنىڭ ئەركىسىگە ئايلىنالايدۇ، ئۇلار شۇندىلا پۈتكۈل دۇنيا تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

▲ ئۆزلۈك — ئويغاق تەپەككۇرنىڭ ھوسۇلىدۇر.

▲ ئۆزلۈك — مىللەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ بەلگىسى.

▲ ئۆزى ھەققىدە ئويلانمايدىغان ياكى ئويلىنىشنى خالىمايدىغان خەلق تارىخنىڭ قۇم-بورانلىرىدا كۆمۈلۈپ قالىدۇ.

▲ كۈچلۈكلەرنىڭ قەد كېرىپ تۇرالىشىنىڭ سىرى شۇكى، ئۇلار ئويغاق تەپەككۇرى ئارقىلىق ئۆزلۈك مېۋىسىنى قۇرت يېيىشتىن ساقلاپ قالغان.

▲ ئۆزىنى ئىزدەش — مەنىۋى كامالەت سەپىرىدۇر.

▲ ۋاقىتنىڭ قۇلى بولماي ۋاقىتنى قۇل قىلىش كېرەك، شۇندىلا تارىختىكى «مەن» بىلەن ھازىرقى «مەن» ئوخشاش نامايان بولىدۇ.

▲ باشقىلارنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلىش، ناچار تەرەپلىرىدىن ئىبرەت ئېلىپ يېڭىلىق يارىتىش ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ مۇھىم باسقۇچلىرىدىندۇر.

ئۆمەر ئەمەت

ئاپتور: ئۇچتۇرپان ناھىيە ئىماملىرىم يېزا لەۋچىن كەنتىدە.

▲ مۇۋەپپەقىيەتتىن ئۈمىدىڭنى ئۈزگەن ۋاقتىڭ، مەغلۇبىيىتىڭنىڭ باشلانغان ۋاقتىدۇر.

▲ ساغلام ياشاي دېسەڭ، زىيادە ئاچچىقلانما.

مۇھەممەدئىمىن ھەسەن

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە شادلىق دوختۇرخانىسىدىن.

▲ ئادەمنى نابۇت قىلىدىغىنى ئىللاجسىزلىق ئەمەس، بەلكى ئىرادىسىزلىك.

▲ ئۆزۈڭمۇ يېمەي، ئۆزگىنىمۇ يېگۈزمەي ئۇزاققىچە تېقىپ ساقلىساڭ، ئۇنداقتا ساقلىغانلىرىڭنى چاشقان بىلەن قۇرت يەيدۇ.

▲ جۈرئەتسىزلىك تۈپەيلىدىن يوقىتىپ قويغان نەرسىلەر، ئادەمنى بىر ئۆمۈر نادامەتتە قويىدىغان نەرسىلەردۇر.

▲ سەن ئاچچىق بولسىمۇ كۆڭلۈڭدىكىنى ئېيتالىغانلىقىڭ ئۈچۈن بەختلىك، ئەمما مېنىڭ بەختسىزلىكىم كۆڭۈل ئاياپ ھەممىنى ئىچىمگە يۇتۇشتۇر.

▲ ئاچچىق كەلگەندە ئەمەس، بەلكى پۇرسەت كەلگەندە بېسىلغان قەدەم سېنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرىدۇ.

▲ ئەرزىمەس ئىشلارنى قانچە بەك زېغىرلىغانسېرى ئۆزۈڭمۇ شۇنچە بەك ئەرزىمەس، چاكىنا كىشىگە ئايلىنىپ قالىسەن.

تەنھا چەشمىلەر

▲ قايىللىق بولمىغان ئىكەن، ئۇنداقتا مايىللىقمۇ بولمايدۇ.

▲ ئۆزىنى ياخشى باشقۇرالمىغان ئادەم، تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنىمۇ ياخشى باشقۇرالمايدۇ.

▲ پەقەت ئويغاق ئادەملا قۇياش نۇرىنى ئەڭ بۇرۇن كۆرەلەيدۇ.

▲ قىسمىتىڭ قانچە ئاچچىق بولغانسېرى ئۆز تارىخىڭغا شۇنچە قارا.

▲ ئۆزۈڭگە بولغان ئىشەنچىڭ قانچە سۇسلاشقانسېرى، ھەر بىر قەدىمىڭنى شۇنچە خۇدۇكسىرەپ باسىدىغان بولۇپ قالىسەن.

ئەركىن ئابدۇكېرىم تەنھا

ئاپتور: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى تورغات چېگرا مۇداپىئە تەكشۈرۈش پونكىتىدا، ئوفىتسېر.

تەپەككۇرۇمدىن تامچە

▲ ئۆزۈڭنى زىيادە مۇكەممەللىككە كۆچەپ ئۇرما، ئۇ روھىي زەربىلەرگە ئىشىكىڭنى كەڭ ئاچقانلىقىڭ بىلەن باراۋەر.

▲ باشقىلارنى زىيادە ماختىساڭ، باشقىلارغا زىيادە چوقۇنۇش ۋە قىممىتىڭدىن گۇمانلىنىش ۋۇجۇدۇڭنى ئەسىر ئالىدۇ.

▲ شادلىق ئىزدەپ ئاۋارە بولما، باغرىڭدىكى ئازابلارنى چۆرۈۋەتسەڭلا كۇپايە، شۇندىلا شادلىق سېنى ئۆزى ئىزدەپ كېلىدۇ.

▲ بۈگۈنكى قەدىمىڭ تۈنۈگۈن ئۈچۈن جاۋاب، ئەتىكى قەدىمىڭ ئۈچۈن قەرز.

▲ ئۆزى ياقتۇرغان ئىشنى قىلىش ھەممە كىشىنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، ياقتۇرمىغاننى قىلىش زورلانغانلارنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، ياقتۇرمىغاننى قىلىش دانالارنىڭ قولىدىنلا كېلىدۇ.

▲ مۇبادا ۋاز كېچىش شۇنچە ئاسان بولسا، يولۇققان قىيىنچىلىق ئۇنچە كۆپ بولۇپ كەتمىگەن بولار ئىدى.

▲ ھەقىقەتتىن ۋاز كېچىشنىڭ ساڭا ئېلىپ كېلىدىغان ئازابى مەڭگۈلۈك.

▲ ئۆزۈڭگە زالىم بولۇشتىن قورقۇپ، باشقىلارنىڭ زالىملىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشنىڭ نە ھاجىتى؟

▲ ئاجىزلىقنى داۋراڭ سېلىش ئەخمەقلىق،
ئاجىزلىقىغا تەن بېرىش مەغلۇبىيەت،
داۋاملىق يول قويۇش ھالاكەت.

▲ ئۇيقۇسىزلىقنىڭ ئازابى بىر كۈنلۈك، ئۇيقۇنىڭ ئازابى مەڭگۈلۈك.

▲ بۈگۈن، ئەتە... ئەتە... تۈگىمەس پەپىلەشلەردە ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ رەت قىلىپ كەلگەنلىكىڭنى تۇيماي قالدىڭ.

▲ سۆيگۈڭنى ئۇنىڭ بەختىگە تېگىشىپ، بىر ئۆمۈر ئازاب ۋە يوقىتىشنىڭ قۇربانىغا تاشلاپ بېرىسەن. مانا بۇ دەل مۇھەببەتنىڭ زوراۋانلىقى.

يارمۇھەممەد پەرھات

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن-ئىقتىساد ئىنستىتۇتىدا، ئوقۇغۇچى

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ ئىسىڭىزدە بولسۇن، چوڭ ئىشلار ئەلۋەتتە مۇھىم، لېكىن تۇرمۇش نۇرغۇنلىغان كىچىك ئىشلاردىن تەشكىللىنىدۇ.

▲ كۈنلەرنىڭ بىرىدە چۈشىنىپ يېتىسەن: ئاق كۆڭۈل بولۇش ئەقىللىق بولۇشتىن تەس، ئەقىللىقلىق بىر خىل تالانت، ئەمما ئاق كۆڭۈللۈك بولسا بىر خىل تاللاش.

▲ مەۋجۇتلۇق ئۈچۈن ياشىماي، ياشاش ئۈچۈن مەۋجۇت بول.

▲ ئادەم ھامان ئۆزگىرىدۇ، بەزىلەر تۇرمۇش ئۈچۈن ئۆزگىرىدۇ، بەزىلەر تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئۆزگىرىدۇ.

▲ بەزىدە ئىشلارنى بىلىپ- بىلمەي خاتا بىر تەرەپ قىلىپ قالىمىز، سەۋەبى كاللىمىزنى ئىشلىتىشكە تېگىشلىك ۋاقىتتا، ھېسسىياتىمىزنى ئىشلىتىپ قالىمىز.

▲ بەزىدە ئويلاپ قالىمەن، قانداق قىلسام داۋاملىق غەيرەت قىلىشنى تاللىيالايمەن؟ بۇ ۋاقىتتا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»نى ئوقۇپ جاۋاب تاپالايمەن.

ئىززەتگۈل ئېزىز

ئاپتور: شىنجاڭ مالىيە- ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد پەنلىرى ئىنستىتۇتى 2008- يىللىق 2- سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

تەپەككۇرۇمغا تېز سىزما

▲ غۇرۇرسىز ياشاش — ئورۇنسىز ياشاش.

▲ تۇيغۇسىز — ئويسىز، كويسىز — كەلگۈسىسىز.

▲ نەپ چىقمىغان يەردىن گەپ چىقىدۇ.

▲ قان بىلەن يېزىلغان تارىخ سىياھ بىلەن ئۆزگىرىپ قالمايدۇ.

▲ ئىبرىتى يوقنىڭ پۇرسىتى يوق، پۇرسىتى يوقنىڭ قىممىتى يوق.

▲ نىيەت بولسا پۇرسەت بولىدۇ.

▲ ھەقىقەتنى باشقىلارنىڭ سۆزىدىن كۆرە، ئۆزىنىڭ ئەقىل كۆزىدە كۆرىدىغانلارنى دانا ساناش مۇمكىن.

▲ ئاجىز ئادەملەر مۇھىتقا سىڭىپ كېتىدۇ، كۈچلۈك ئادەملەر مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

▲ ھەقىقەت ئاشكارا تۇرسىمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشمىگەنلەرنىڭ ھالاكىتى تېز بولىدۇ.

▲ ئويى ئوخشىمىغانلارنىڭ يولى مەڭگۈ ئوخشىمايدۇ.

▲ ئويى ئوخشىمىغانلار سۇ بىلەن مايدەك يۇقۇشماي ئۆتىدۇ.

▲ ئۆگىنىش ئۆزىڭىز ئۈچۈن، ئەخلاق يۈزىڭىز ئۈچۈن.

▲ كەمسىتىش — دۈشمەنلىكتىن يامان.

▲ تەسىرلەندۈرۈشكە قارىغاندا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان نۇتۇقنىڭ رولى چوڭ بولىدۇ.

▲ يۈز قىزارسا خىجالەت، كۆز قىزارسا خىيانەت.

▲ ھەق كۆزلىگەن نەق سۆزلىيەلەيدۇ.

▲ نومۇسچان ئادەملەر ئۈچۈن ئوق يېگەندىن «دوق» يېگەن يامان.

▲ بوھتان— روھىي زىندان.

▲ سۆزى بىلەن كارى يوقنىڭ ئۆزى بىلەن كارى يوق.

▲ ئادەمنىڭ ماددىي بايلىقى ئاشسا «يۆك»كە، مەنىۋى بايلىقى ئاشسا «بۆيۈك»كە، روھىي زەئىپلىكى ئاشسا «شۆك»كە ئايلىنار.

▲ پۇلى بارلار قاراقچىدىن، يولى بارلار ماراقچىدىن قورقىدۇ.

▲ غەيرىتى ئازنىڭ مەينىتى كۆپ.

▲ نومۇسچان يۈزىدىن، ئاچ كۆز كۆزىدىن بىلىنەر.

▲ نوپۇزدىن نومۇس يامان.

▲ كۆزى كورلار قارىغۇ ئەمەس، قەلبى كورلار ھەقىقىي قارىغۇ.

▲ ئۆتمۈشكە باققان تارىخچى، كەلگۈسىگە باققان سىياسەتچى.

▲ جاسارىتى يوقنىڭ پۇرسىتى، پاراستى يوقنىڭ قىممىتى يوق.

▲ بېلى بوشنىڭ بېغى بوش.

ئابلەت روزى

ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيە «بابۇر» كومپيۇتېرخانىسىدىن.

قەلب قەسرىمدىن تامچىلار

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى «قەلبداشلار قەسرى».

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى غەپلەت ئۇيقۇسىدىكىلەرنى ئويغاتقۇچى قوڭغۇراق، تىرىشچانلارغا مەدەتكار، ئىزدەنگۈچىلەرگە چىراغ، غايىلىكلەرگە ماياك، يارىماسلارغا تاياق.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئەمەلدار بىلەن پۇقرا، باي بىلەن كەمبەغەل، چوڭ بىلەن كىچىك تەڭلىشەلەيدىغان، ئەركىن پىكىر قىلالايدىغان ھەقىقەت سورۇنى.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ماڭا نۇرغۇن ئەقىل ۋە ئەدەپ-ئەخلاق ئۆگەتتى، نۇرغۇن يېتەكچى ئۇستازنى تونۇتتى، دانىشمەن ئەجدادلىرىمنى ئەسلەتتى، پىكىرداش دوستلارنى تېپىپ بەردى.

گۈلخۇمار ئابدۇراخمان

ئاپتور: تۇمشۇق شەھىرى يېزا ئىگىلىك 3-دىۋىزىيە 50-تۇەن شاقۇر مەركىزىي مەكتەپ تولۇقسىز 3-يىللىق 1-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

ئوقۇ-ئوقۇتۇش تۇيغۇلىرى

▲ ئوقۇغۇچىلاردىن مۇكەممەللىكنىلا تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالىدىغان ئوقۇتقۇچى — مەڭگۈ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇرىنى ئاچالمايدۇ.

▲ ئەقىدىسىز ئوقۇتقۇچىلىق — كۆرۈنمەي يۇز بېرىۋاتقان جىنايەتتۇر.

▲ ئوقۇتقۇچىلىرى مائاش ئۈچۈنلا ئىشلەيدىغان مىللەتنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئېتىبارسىز قالىدۇ.

▲ مائارىپ مەسئۇلىيەتچانلىقتىن ئايرىلسا پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ.

▲ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېسىدىن مەڭگۈ چىقمايدىغان ئوقۇتقۇچى — دەل ئۇلارنى ئەڭ ھەقىقىي چۈشەنگەن ئوقۇتقۇچىدۇر.

▲ ئۆز كەسپىگە پىششىغان ئوقۇتقۇچى — دائىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا تۇتۇلۇپ قالىدۇ.

▲ ئوقۇتقۇچى جانسىز بولسا ئوقۇغۇچى ئاڭسىز بولىدۇ.

▲ ئوچۇق دەرستىن ئەڭ قورقىدىغان ئوقۇتقۇچى — ئالۋاڭغا دەرس ئۆتۈپ كۆنۈپ كەتكەن ئوقۇتقۇچىدۇر.

▲ ئوقۇغۇچىلارنىڭ دىققىتىنى ھەيۋىسى بىلەن ئەمەس، بىلىمى بىلەن يىغالىغان ئوقۇتقۇچىلا ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىدۇر.

ۋاقىت تۇيغۇلىرى

▲ ۋاقىتنىڭ ئەڭ ئۆتمەيدىغان پەيتى — دەل قىلغىلى ئىش تاپالماي قالغان چاغلاردۇر.

▲ بىز ۋاقىتنى ئارقىغا ياندۇرالمايمىز، ئەمما ھازىرنىڭ ئۆزىدىكى ۋاقىتنىڭ كوكۇلىسىدىن چىڭ تۇتۇۋالالايمىز.

▲ تۇغۇلۇش — ۋاقىت بىلەن كۆرۈشكەنلىك، ئۆلۈم — ۋاقىت بىلەن خوشلاشقانلىق.

▲ ۋاقىت ئۆزىنى قەدىرلىگەنلەر ئۈچۈن قىممەتلىك سوۋغات بولسا، قەدىرلىمىگەنلەر ئۈچۈن زەھەرلىك ئوغىدۇر.

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲ ئۆزۈڭدىن ئۆزۈڭ ئاغرىنىپ يۈرگەن ۋاقتىڭ — دەل ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ سۆيمەيۋاتقان ۋاقتىڭدۇر.

▲ دەردىڭنى باشقىلارغا سۆزلىگەندىن كۆرە يالغۇز يەردە ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ سۆزلە، چۈنكى، ئۆزۈڭنىڭ دەردىگە ئۆزۈڭلا ئەڭ ھەقىقىي يېتەلەيسەن.

▲ باشقىلارنى چۈشىنىمەن دەپ ئاۋارە بولغىچە ئاۋۋال ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ چۈشەن.

▲ باشقىلار چۈشەنمەيدىغان سۆزلەرنى كۆپ قىلىدىغان ئادەم ئەتراپىدىكىلەرنى دۆت چاغلاۋاتقان ئادەمدۇر.

ئوبۇل ئوغلى قەلەمي

ئاپتور: قەشقەر قاغىلىق ناھىيە چىپان يېزىلىق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، (ھازىر شاڭخەي ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىلىم ئاشۇرۇۋاتىدۇ)

ئابلىكىم تۇرسۇن

سەھرا بازىرىنىڭ يەنە بىر بۇلۇڭى

— يازغۇچى ئابدۇراخمان ئىبرىز تۇغلىنىڭ «سەھرا بازىرى ھېكايىلىرى» ئىلھامىدا

ھەر قېتىم «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانى چىقىپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان، بىر خىل جىددىي تەقەززالىق ئىچىدە يېقىن ئەتراپتىكى كىتابخانىغا يۈگۈرۈيمەن ۋە ژۇرنالنى قولۇمغا ئېلىپلا «ئەدەبىيات گۈلزارى» سەھىپىسىگە ۋە ياكى باشقا ئەسەرلەر سەھىپىسىگە بىر خىل ئېچىرقاش تۇيغۇسى بىلەن قارايمەن. بولۇپمۇ مۇندەرىجىدە ئاشۇ ياش قىرغىز يازغۇچىنىڭ «سەھرا بازىرى» ھەققىدىكى يېڭى ھېكايىسى چىققان بولسا، ژۇرنالنىڭ پۇلىنى بېرىۋېتىپ، باشقا ژۇرناللاردىكى يېڭىدىن چىققان ئەسەرلەرگە ۋە كىتاب جاھازىسىدىكى كۆركەم مۇقاۋىلىق كىتابلارغا بىر قۇر نەزەر كۆزۈمنى سىلىۋەتكەندىن كېيىن، ماڭا ۋە مېنىڭ ئاشۇ سەھرا بازىرىمدىكى جاپاكەش، ئاق كۆڭۈل ۋە نادان كىشىلەرگە ھەمراھ بولۇۋاتقان بىر خىل تۇغما غېرىبلىقنى قۇچاقلىغىنىمچە، كىتابخانىدىن چىقىپ بۇ ئاۋات شەھەرنىڭ قايناق كىشىلەر توپى ئىچىدىكى ھاياتىي غوۋغالارغا قوشۇلۇپ كېتىمەن. بەلكىم سىز مېنىڭ بۇ بايانلىرىمنى قىزىقىپ ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇرمەن بولسىڭىز، مېنىڭ نېمە ئۈچۈن ئاشۇ سەھرا بازىرى ھەققىدىكى ھېكايىلەرگە بۇنچىلىك قىزىقىدىغانلىقىمنى چۈشەنگەن بولۇشىڭىز، يەنە نېمە ئۈچۈن ئاشۇ بازارغا تۇغما غېرىبلىق تەقسىم قىلىنغان دېگەن خىياللىرىمدىن، بۇ يەردىكى كىشىلەرنى نادان ۋە ئاق كۆڭۈل دەپ قوش يۈزلۈك تەسۋىرلىشىمدىن بىر خىل تەئەججۈپكە چۆمگەن بولۇشىڭىز مۇمكىن. ئالدىرىماڭ، بۇ بازاردىكى ھېكايىلەر كۆرمىڭ، بۇ بازاردىكى كىشىلەر، بۇ بازاردىكى ھاياتلىق ۋە بۇ بازاردىكى ھەممە نەرسە بىز ئويلىغاندىنمۇ غەلىتە، قۇرغاق، فورمۇلاسىز ۋە كۆرۈمسىز. بۇ بازارنىڭ ئۇقۇملىرى توم - توم كىتابلاردا ئۇچرىمايدۇ. شۇنداقلا بۇ يەرنى ۋە بۇ يەردىكى ھاياتلىقنى ئاددىي ھالدا بىز ئىشلىتىۋاتقان ئاتالمىش قالاق، نادان، مەدەنىيەتسىز دېگەن سۆزلەر بىلەنلا سۈپەتلەپ باھالاپ قويۇش چوڭ خاتالىقتىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە قالاقلىقتا ئامالسىزلىق، نادانلىقتا روھىي سۇزۇكلۇك، «مەدەنىيەتسىز»لىككە ئالاھىدە بىر خىل قىزغىنلىق يوشۇرۇنغان. بۇ بازارنىڭ ھاياتلىق كارتىنىلىرى كىشىلەرنىڭ تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىنى ھالسىرىتىپ قويىدۇ. بۇ بازار قەيەر؟

1

ئاشۇ سۆيۈملۈك قىرغىز يازغۇچى تىلغا ئېلىپ كېلىۋاتقان سەھرا بازىرى مەن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن جاي. مەن ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدىن ئۆز يۇرتۇمنىڭ پۇرىقىنى ھىدلايمەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى پېرسوناژلارنىڭ مېڭىۋاتقان يوللىرىنى، ھارۋىكەشلەرنىڭ قەيەردە توختىغانلىقىنى، كىملەرنىڭ قەيەردە ئۇرۇشۇۋاتقانلىقىنى ئۆزۈم نەق مەيداندا باردەك ھېس قىلىپ تۇرىمەن. يازغۇچىنىڭ

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

قايسى دەڭدىن (جەنۇب يېزىلىرىدىكى بازار كۈنى ئېشەك ھار-ۋىسى، ۋېلسىپىت، موتوسىكلىت دېگەندەك نەرسىلەرنى ئەكە-رىپ قويىدىغان چوڭ قورۇ) ئۆيىگە ماڭغىنىنى ھېس قىلالايمەن. مېنىڭچە، يېقىرمۇ ئۇنىڭ ھايات مەنتىقىلىرىنىڭ مەھسۇلى.

مەن ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتنى مەدھىيەلەپ، ماختاپ، ئۇلۇغلاپ كۆككە كۆتۈرگەن ئەسەرلەرنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. شۇنداق ئەسەرلەرنى يازغان يازغۇچىلار-نىڭ مۇشۇ خىل تۇيغۇسىغا بەكلا ھەۋەسىم كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتلىرىغا شۇنداق ئىچىم كۆيىدۇ. لېكىن نېمە ئۈچۈنكىن، ئەتراپىمدىكى مەن بىلىدىغان قەشقەر، خوتەن ۋە كۇچا قاتارلىق يۇرتلاردىن چىققان نۇرغۇن جاھان-كەزدى كىشىلەرنىڭ، سودىگەر-تىجارەتچىلەرنىڭ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋە يۇرتتىن چىقىپ كەتكەن ھۈنەر-ۋەن-كاسىپلارنىڭ ئۆز يۇرتىغا كەتمەي ياخشى كۈن ئېلىش ئۈچۈن باشقا يۇرتلاردا جېنىنىڭ بارىچە تىرىشچانلىق كۆرسە-تىشلىرىگە، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنلەرنىڭ ھاياتىدىكى پۇ-شايمان ۋە ھەسرەتلىرىگە، بەزىلەرنىڭ ھاياتى تىراگېدىيەلە-رىگە، يۇرتتىكى چوڭلارنىڭ ئامال قىلىپ بۇ «كاززاپ» يۇرتقا قايتىپ كەلمەي، تىرىشىپ باشقا يەردە كۈن ئال دېيىش-لىرىگە قاراپ، شۇنداق ئەسەرلەرنى روياپقا چىقارغان يازغۇ-چىلارنىڭ يۇرتلىرى قانداق يۇرتتۇ، دەپ ئويلاپ قالىمەن. يەنە بىر تەرەپتىن كىشىلەردىكى بۇ خىل ھېسسىيات ۋە قاراش نەزەرگە ئېلىنمايۋاتامدۇ، ئېتىراپ قىلىنمايۋاتامدۇ قانداق؟ كىتاب-ژۇرناللارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ يۇرتنى سۆيۈش ئېڭى تۆۋەنلەپ كەتمىسۇن دەپ بۇنداق چىن باسمى-لارنى، يازمىلارنى باسماي، ئەكسىچە ئۆز يۇرتنى كۆپتۈرۈپ ماختايدىغان يازمىلارنى بازارغا سېلىۋاتامدىغاندۇ دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ ئەندىكىپ قالىمەن.

ئەگەر مەن بۇ بازار — مېنىڭ جېنىم، ھاياتىم، بارلىقىم ۋە سۆيگۈ مەبۇدەم دېگەندەك سۆيەت سۆزلىرى بىلەن سە-لەرنىڭ ئامراقلىق ھېسسىياتىڭلارنى قوزغاتماقچى بولسام ساختىلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ يۇرتنى ئاجايىپ گۈزەل، ئاۋات، ئاز ئۇچرايدىغان قايناقلىققا تولغان، ھەممە يېرىدىن بىر خىل لاتاپەت تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. بۇ يەرنىڭ قايناق تۇرمۇشى ھا-ياتنىڭ يېڭى بەتلىرىنى رەڭدارلىققا تولدۇرىدۇ دەپ لىرىك-لىق سۆز ئويناتسام بۇ سەھرا بازىرى مەندە يېتىشتۈرگەن سەممىيلىككە ئاسىيلىق قىلغان بولىمەن. ئۇدۇل گەپنى قىلغاندا، بۇ بازارغا نىسبەتەن مەندە ئۇنىڭ سۇۋادان تېرەكلىرىنى قۇچاقلاپ سۆيۈپ كېتىش ھېسسىياتى ياكى ھەر قېتىم تەتىلدە يۇرتقا بارسام دۈم يېتىپ توپىلىرىنى چىمدىپ ئېلىپ پۇرۇۋې-لىش ھېسسىياتى ئۇنچىلىك يوق. يۇرتنى سېغىنىپ، كېچە-كۈندۈز ئاھ ئۇرۇپ چىقىدىغان، يۇرت ئىشقىدا قولىغا ئىش بارماي، ئەقلىدىن كېتىپ، ھوشىنى تاپالمايدىغان ئۇنداق ئۇ-لۇغۋار ھېسسىيات يوق. ئەكسىچە سەپەرگە چىقىشنىڭ ئالدىدا توپا-چاڭلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن رەڭسىز ۋە توپا قون-مايدىغان كىيىملەرنى ئىزدەپ تېپىپ ئېلىۋېلىش، سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى، ئوقۇغۇچىلىق كىنىشكىسى دېگەندەكلەرنى بە-خەتەر، قولايلىق يەرلەرگە سېلىۋېلىش تەييارلىقى، مەن بار-غۇچە ماشىنا توختاپ كېتەرمۇ، توك كەتكەنمىدۇ، يوللار ئوڭ-شالغاندىمۇ، ئۆز ۋاقتىدا بارالارمەنمۇ دەيدىغان ئەندىشە، بۇ يىل كىشىلەر يەنە تەبىئىي ئاپەتلەرگە ئۇچراپ كەتكەنمىدۇ دەيدىغان قايغۇ، كىشىلەرنىڭ ساددا ئېڭىدا يەنە قانچىلىك تاتلىق جاھان خىياللىرى ۋە ئۆزگىچە تەسەۋۋۇرلار پەيدا بولغاندۇ؟ يەنە قانداق يەرلىك تۈزۈمگە ماسلاشقان قىزىقار-لىق شوئارلار، ئىجتىمائىي لەتىپىلەر چىققاندۇ؟ دەيدىغان بىر خىل سىرلىق قىزىقىش بار. بەلكىم بۇ قۇرلارنى ئوقۇپ مېنى تۈزكور كەن، ۋاپاسىز كەن، ئۆز يۇرتنى سۆيمەيدىكەن دەپ ئويلاپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. بىراق راست گەپ قىلىشنى، كۆڭ-لىدە نېمە بولسا شۇنى دېيىشنى، بۇلۇڭ-پۇچقاقلارغا كىرد-ۋالماسلىقنى، يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلىپ باشقىلارغا تىكىلىپ قاراشنى، ئۆزىگە ئىشىنىشنى، مەردانە ياشاشنى ماڭا مەن ئانچە سۆيمەيدىغان مۇشۇ يۇرت ئۆگەتتى.

ئۆگەتكەن ئادەت بويىچە راست گەپ قىلغاندا، مۇشۇ يۇرتنىڭ بىر پەرزەنتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن مەندە بۇ «سەھرا بازىرى»غا قارىتا بىر خىل سوغۇققان قەدىرلەش ھېسسىياتى ۋە سۆيۈنۈش تۇيغۇسى بار. لېكىن ئاغزى-ئاغ-زىمغا تەگمەي ماختاپ، كۆككە كۆتۈرۈپ، باشقىلارغا كۆز-كۆز قىلىۋېلىش ئېڭى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر ھېس قىلى-شىمچە، بۇ خىل سۆيۈنۈش تۇيغۇسىمۇ مەندە كېيىنكى ھايات مۇساپىلىرىمدە، باشقا يۇرتتا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە ياشاش ئەندىزىلىرىدىكى بىز نىڭكىگە ئوخشىماي-دىغان يۇراقلارنى يۇرىغاندىن كېيىن كۈچلۈك دەرىجىدىكى سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا مەيدانغا كەپتۇ. ھازىر شۇنى ھېس قى-لىۋاتىمەنكى، مېنىڭ ئېڭىمدىكى ئويغاقلىق، سۇزۇكلۇك،

ھېس ـ تۇيغۇلاردىكى مۇكەممەللىك ۋە ئۆز ئەتراپىدىكىلەرگە بولغان بىر خىل ئىچكى مەسئۇلىيەت، ئاق كۆڭۈللۈك، مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە سەممىيلىك قاتارلىق ئۇقۇملارنىڭ خېمىرتۇرۇچلىرى مۇشۇ يۇرتنىڭ چۆچەكسىمان، كۆرۈمسىز، تىنىم تاپمايدىغان ئاق كۆڭۈل كىشىلىرىدىن، جاپالىق تەبىئىي شارائىتىدىن، ئۆلۈك توپا ـ چاڭلىرىدىن، ھەممە نېمىنى ئۆز قوينىغا سىغدۇرۇۋېتىدىغان ھاياتلىق كارتىنىلىرىدىن ئوزۇق ئاپتۇ. مەندىكى ئەرلىك ئىشەنچ ۋە باشقىلارغا تىكىلىپ قارىيالايدىغان كۆز نۇرى ئاشۇ ئىستائەتچان، بويسۇنۇشچان قىزلارنىڭ نومۇس ـ ھايالىرىدىن ۋە ئەرلەرنى چوڭ بىلىدىغان ئاياللار جامائەتتىنىڭ مەندىكى ئەرلىك ياۋايىلىقنى ئۆزلىرىنىڭ مۇلايىملىقى ئارقىلىق پەپىلەپ ئەخلاق يۈگەنلىرىدە تىزگىنلىشىدىن كۆكلەپتۇ. شائىرلىق ھېسسىيات ۋە ئەقىل چېچەكلىرى ئۇنىڭ غېرىبلىقىدىن ۋە غېرىب ـ غۇرۇۋالارنىڭ ھايات سىمالىرىدىن رەڭلىنىپتۇ. ئۆزۈم ھېس قىلىۋاتقان ھەر بىر مۇكەممەللىك، باشقىلاردا كەم تېپىلىدىغان تۇيغۇ ئەۋزەللىكى ۋە ھەممىنى ئۆزگەرتىپ تاشلاشقا، ھەممىنى يېڭىلاشقا ئۇرۇنۇش روھى ئاشۇ تۇپراقنىڭ ھاياتلىق سەھنىسىگە چوڭقۇر يىلتىز تارتىپتۇ. مەن چوڭ بولۇپ يۇرت ئاتلاپ ئوقۇش ۋە باشقا پائالىيەتلەردە بولغاندىن كېيىن، ۋۇجۇدۇمدىكى ھاياتلىق دەسمايىلىرى، مەن تۇرۇۋاتقان مەيدان، باھالاش مىزانلىرى ۋە ئىنسانىي قۇۋۋەتنىڭ ئەمەلىيەتتە مەن تۇرغان مۇھىتتىكى ئاددىيلىق، غېرىبلىق، ئېتىقاد ۋە ئىجتىمائىي غوۋغالار بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشەندىم. مۇشۇ خىل ئاددىي، جاپالىق، تىنجىق، شەكىلسىز ۋە ھەرقانداق ئىش تېزلا تەسىر قوزغاپ ناھايىتى تېزلا يوقاپ كېتىدىغان بۇ خىل ئۆزگىچە مۇھىتنىڭ ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل روھنى يېتىلدۈرىدىغانلىقىنى، جەنۇب يېزىلىرىنىڭ توپا ـ چاڭلىرىدا بىخلىنىپ چىققان بۇ خىل روھنىڭ ھامان بىر كۈنى مەلۇم شەكىلدە رېئاللىققا ئېقىپ كىرىپ، بىرخىل ھاياتىي كۈچنى نامايان قىلىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتىم. ئوقۇرمەنلەر گەرچە مېنى يۇرتۋاز ئىكەن دەپ ئاغرىنسىمۇ، ئەسىر ئېھتىياجى تۇپەيلىدىن بۇ خىل روھنى «سەھرا بازىرى روھى» دەپ ئاتاپ تۇراي. مېنى ئۆز يۇرتۇمغا بولغان سۆيۈنۈش ھېسسىياتىغا ئىگە قىلغىنىمۇ دەل مەن كېيىن ھېس قىلغان سەھرا بازىرى روھىدۇر. يەنە بىر تەرەپتىن ئاشۇ سۆيۈملۈك ياش يازغۇچىنى قەلەم تەۋرىتىشكە مەجبۇرلاۋاتقىنى ھەمدە كىشىلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىغا ئېرىشتۈرۈۋاتقىنىمۇ دەل ئۇنىڭ قەلىمىدە سىزىپ چىقىلغان ئاشۇ روھنىڭ چىقىندىلىرىدۇر. ئاشۇ ھېكايىدىكى باققال، ھارۋىكەش ۋە شوپۇرلارنىڭ ئۆزگىچە ھاياتلىق كارتىنىلىرىدۇر. بۇ بازارنىڭ ئۆلۈك يۈزىدۇر.

خوش، بۇ روھقا قانداق مەنزىرىلەر مۇجەسسەملەنگەن؟ بۇ يەردە قانداق كارتىنىلار بار؟

2

بۇ يەردە زامانىۋىلاشقان «ئىلغارلىق» يوق، كىشىلەرنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان تەپەككۇر، مۇلاھىزە ۋە مەدەنىيەت چوققانلىرى يوق، ئىلىم ـ پەن، خەلقئارالىشىش، دۆلەت ئاتلىغان شىركەت، يەر شارىنىڭ ئىللىپ كېتىشى ھەققىدىكى بەس ـ مۇنازىرە يوق، نىسپىيلىك نەزەرىيەسى، خۇشاللىق ئىچىدە ئۆلۈۋېلىش ۋە مودېرنىزىم ئۇقۇملىرى تېخىمۇ يوق. لېكىن بىر خىل ئاددىيلىق ئىچىدە پىشىپ يېتىلگەن بىر خىل ھاياتنى سۆيۈش روھى، كۈچلۈك ھالدىكى ياشاش ئىستىكى ۋە ھاياتلىق تەشنالىقى بار. ئېنىق مىزان بار، مۇھەببەت بار، ئۆز گۈزەللىكىنى ئۆز يولدىشىدىن، سادىق ھەمراھىدىن ئىزدەيدىغان نازاكەتلىك ئاياللار توپى بار. جاھان بىلەن كارى يوق، ئۆز تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە تىنىمسىز تىپىرلايدىغان، ھەممىگە ساددىلىق ۋە ئاق نىيەت بىلەن قارايدىغان ئۈمىدۋار جاپاكەشلەر توپى بار. نادانلىق ئىچىدە كۆزگە چېلىقىپ قالىدىغان ھايۋانلىقلار، گالۋاڭلىقلار، ئىخلاسمەن مۇرىتلارنىڭ ۋۇجۇدىدا پارلىنىپ تۇرىدىغان ئىنسانىي مۇكەممەللىكلەر بار. قىزغىن، چاققاپ كەتكەن، ئاق كۆڭۈل، مەيدانى ئېنىق، دەلتە «سەھرا بازىرى روھى» بار. بۇ يەردىكى باققاللار پەيلاسوپ، ئاتا ـ ئانىلار پسىخولوگ، بىكار تەلەپ ئاپتاپچى لايغەزەللەر سىياسىي مۇلاھىزىچى، زۇۋاندار ئاياللار مۇھىم جامائەت ئەربابلىرى، ھارۋىكەشلەر پەرىشتە. ئۇلارنىڭمۇ ئۆزىگە يارىشا مىزان ـ ئۆلچەملىرى، پىرىنسىپ ماددىلىرى، تەسىرى ۋە مۇشۇ قۇۋمنى يېتەكلەشتىكى يېتەكچى پىرىنسىپلىرى بار. بۇلارنى بىيولوگىيەلىك مەخلۇق سۈپىتىدە قاراپ، قايسىبىر ئۇيغىنىشنىڭ ۋە ئارىلىقنىڭ ئۆلچىمى قىلىۋېلىش، مۇشۇلارنى تىلغا ئېلىپ مۇلاھىزە قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەدەنىيلىكىنى يوشۇرۇن نامايان قىلىش، ئادەم دېگەن بالا تېپىش، قورساق تويغۇزۇش ئۈچۈنلا دۇنياغا كېلەمدۇ؟! دېگەندەك دەبدەبىلىك يەكۈنلەر ئارقىلىق، بۇ كىشىلەرنىڭ پەرزەنتلىك بولۇش ئىقتىدارىنى قايسىبىر ئاڭسىز جانلىقلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ

مسال ئېلىپ، بىيولوگىيەلىك نۇقتىدا باھالاپ ئۆزىنى ئۇيغاذ-
غۇچىنىڭ ۋەكىلى قىلىش مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، بىر خىل نا-
دانلىق ۋە ئاسىيلىق. بۇ خىل تۇرمۇشمۇ بەلگىلىك قىممەتكە
ۋە مەنىگە ئىگە. مېنىڭچە بۇ خىل «سەھرا بازىرى روھ»ىدى-
كى بەزى نەرسىلەرنى ھەرگىزمۇ ئىلغار پەننىي تەشەببۇسلار،
پەيلاسوپلارنىڭ ئەقلىيەتلىرى ۋە ئالىلقانداقتۇر ماكرولۇق
تەگشەش كۈچىگە ئىگە بولغان مېخانىزملار ئارقىلىق ياكى
ئۈزلۈكسىز رەگلىنىۋاتقان مائارىپ ئىسلاھاتلىرى ۋە مەدەنى-
يەت قۇرۇلۇشلىرى ئارقىلىقمۇ بەرپا قىلغىلى بولمايدۇ.

بىر ئۆمۈر ھاياتىنى قوغۇن بىلەن ئۆتكۈزۈپ، قوغۇن
بىلەن ھاياتىنى ئىزاھلايدىغان ساۋاتسىز «باققال پەيلا-
سوپ»لار، بىر ئۆمۈر شەھەر كۆرمىگەن ساددا مومايلار،
تۇرمۇش ئۈچۈن چاپان ئالماشتۇرىدىغاندەك ئەر ئالماشتۇ-
رۇشقا يۈزلەنگەن ئاياللار، دەرسكە قىزىقمايدىغان خورازۋاز
ئۆسمۈرلەر، بىر يىللىق جاپاسىنى خوتۇن-بالىلىرىنىڭ بىر
قېتىم پېتىر مانتىغا تويۇۋېلىشىغا تېگىشىۋېتىدىغان كەڭ
قورساق كۆرۈمسىز ئەرلەردىن ئىبارەت بۇ تىپلار ۋە
ئۇلارنىڭ ھايات كارتىنىلىرى تېز كۆرۈنۈشلۈك ناخشىنىڭ
سۈرەتلىرىدەك ئۆزىنىڭ غىدىقلاش كۈچى بىلەن ئاشۇ مۇھىت-
تا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا بەلگىلىك ئىز سېلىش ئارقى-
لىق بۇ خىل كىشىلىك تەبىئەتكە ئاساس سالىدۇ. بۇ خىل كى-
شىلىك خاراكتېر ئاشۇ يۇرتتىن چىقىپ، باشقا ئەندىزىلەر بىلەن
بىر بوشلۇقتا ئۇچراشقاندىن كېيىن ئاندىن ئۆزىنىڭ ھەقىقىي
ھاياتىي كۈچىنى ھېس قىلىدۇ. بۇ خىل ئۇچرىشىش بەلكىم بۇ
خىل نومۇس ۋە ھايانى ئۆز تەبىئىتىگە ئايلاندۇرغان، پەزد-
لەتسىزلىككە ئوچۇق-ئاشكارا قارشى تۇرۇشقا جۈرئەت قىلا-
لايدىغان، ئادەمنىڭ ھامان بىر كۈنى ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقى-
دەك مۇھىم قانۇنىيەتنى تۇرمۇش پىرىنسىپلىرىغا سايە تاشلات-
قۇزغان سۈزۈك، ئاددىي ۋە بىغەم «سەھرا بازىرى روھى»-
نى بىر خىل ھاياتىي كۈچكە تولغان، تىنىماي پۇرسەت ئىزدەي-
دىغان، قەيسەر، ئۆز قوۋمىغا مەسئۇلىيەتچان، دائىم غەلىبە قى-
لىشنى ئىزدەيدىغان، ھاياتنى يېڭى-يېڭى غايىلەر ۋە ئىستەك-
لەر بىلەن بېزەيدىغان ھاياتىي كۈچى بار يەنە بىر خىل روھىي
ئەندىزىگە ئايلاندۇرۇشى مۇمكىن.

بۇرۇن مەن كىتاب ۋە مەكتەپتىن نۇرغۇن نەرسىنى ئۇگ-
گەندىم، مۇئەللىملەر ماڭا ھەممە نېمىنى بىلدۈردى، مېنىڭ تە-
پەككۇرۇمنى مەكتەپ يېتىلدۈردى دەپ بىلەتتىم. كېيىن تەد-
رىجىي ھالدا، ئەسلىدە مېنىڭ ھاياتىمغا ھەقىقىي تەبىئىي كۈچ
بولۇۋاتقان ئاساسىي ئېلېمېنتلارنىڭ، مېنى بىكار قويمايۋات-
قان، مېنى ئويلاندۇرۇۋاتقان، مېنى ئويلاشقا، قىلىشقا، ئۆز-
گەرتىشكە ۋە ھاياتىمنىڭ ئاخىرىغىچە تىرىشىشقا ئۈندەۋاتقان
ئاساسىي ئامىللارنىڭ مەن ئانچە سۆيۈپ كەتمەيدىغان ئاشۇ
يۇرتتىكى بىغەملەرنىڭ ئېڭىمغا سېلىپ قويغان يوشۇرۇن
ئىزدىن كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئۇلارنىڭ ئىش-ھەرد-
كەتلىرى، قىلىقلىرى، ھاياتلىق پوزىتسىيەلىرى ۋە ئامالسىز-
لىق ئالدىدا ئىپادىلەۋاتقان روھىي خاھىشلىرى ماڭا تەسىر
قىپتۇ، كىشىلەر روھىنىڭ پىكاسسونىڭ رەسىملىرىدەك چۈشى-
نىكسىز بولۇپ كېتىشلىرى ماڭا مۇھىم ھاياتلىق دەرسى
بوپتۇ. مەن بۇرۇنلا بۇ دەرستىن ئۆزۈم سەزمىگەن ھالدا نېمە
ئىش قىلىش، قانداق ياشاش كېرەكلىكىنى بىلىۋاپتىكەنمەن.
كىتاب ۋە مەكتەپ بۇلارنى باشقىلار بىلەن قانداق سېلىشتۇ-
رۇشنى، بۇلاردىكى خۇسۇسىيەت ۋە خاسلىقنى قانداق بايقاش-
نىڭ مېتودلىرىنى، ئۇسۇل، پىرىنسىپلىرىنى ماڭا كۆرسىتىپ بې-
رىپتۇ. ئاشۇ كۆز ئالدىمدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلل-
رىغا مېنىڭ دىققىتىمنى بۇراپتۇ. گەرچە جەنۇب يېزىلىرى ماڭا
كىشىلەر مەنىستمەيدىغان، ئېچىنىدىغان ۋە يوشۇرۇن كەمسى-
تىدىغان بىر قەدەر جاپالىق ۋە قىيىن شارائىت بەرگەن بولسى-
مۇ، لېكىن بۇ خىل شارائىت مېنى ھەشەمەتلىك مەدەنىي شە-
ھەرلەردە يېتىلدۈرەلمەيدىغان بىر خىل جانلىق ۋە قەيسەر
روھ بىلەن تەمىنلەپتۇ. مەن ئانچە سۆيۈپ كەتمەيدىغان ئاشۇ
قالاق ۋە نامرات يۇرت ئۇيغۇرچە ھىد، پۇراق ۋە روھ بىلەن
ئۇيغۇرچە ئالڭ ۋە تەن بىلەن مېنى بۇ رەھىمسىز پىلانېتقا
چەمبەرچاس باغلىۋېتىپتۇ. مەن جەنۇبنىڭ كەگرى سەھرا با-
زارلىرىدىكى ئاتا-بوۋام ۋە قوۋم-قېرىنداشلىرىمدىن باشقا
ھېچكىمنى كۆرگىلى بولمايدىغان مۇھىتتا تۇرۇپ، دۇنياغا
نەزەر ساپتىمەن.

3

گەپ بازىرىمىزدىن سەل چىقىپ كېتىپ قالدى، ھاياجان
كېملىرى بىزنى مۇلاھىزە دېڭىزلىرىدا ھالسىراتتى، بىز يەنىلا
ئاشۇ كىچىك بازاردىكى ئاددىيلىققا ۋە غېرىبلىققا قايتىپ كېلەي-
لى.

گەرچە بۇ كىچىك بازار ھەققىدىكى ھېكايىلەردە ئاپتور
كىشىلەرنىڭ ئاددىيلىق ئىچىدىكى ئاق كۆڭۈللۈكىنى ۋە سەمى-
مىيلىكىنى، ئىنسانىي پەزىلەتلىرىنى، مەردانە ياشاشلىرىنى

كۈچلۈك يورۇتۇپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادىتىدىكى ئاق كۆڭۈللۈك، سەمىمىيلىك ۋە ھاياتلىق مىزانىغا ۋە تۇرمۇش ئەندىزىسىگە ئايلىنىپ كەتكەن تۈز كۆڭۈللۈك بۇ يەرنىڭ تۇرمۇش قۇرۇلمىسىدىكى ئاددىيلىق، كىشىلىك مۇناسىۋەت جەھەتتىكى قۇرغاقلىق ۋە غېرىبلىق بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. بۇ يەردە سىزگە سەمىمىيەتسىزلىكىڭىزنى نامايان قىلىدىغان ئۇنچە كۆپ پۇرسەت، ئىنسانىي پەزىلەتلىرىڭىزنى رەڭدارلاشتۇرۇۋېتىدىغان شارائىت يوق. ئالا كۆڭۈللۈك قىلىپ كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلىۋالاي دېسىڭىز، ئۇلاردا بۇراپ تۇرىدىغان نىمجان تەن بىلەن بەلۋاققا چىگىۋالغان نانىدىن باشقا، سىزنى ھەشەمەتلىك شارائىتقا ئېرىشتۈرىدىغان باغلام، باغلام پۇل يوق. يەنە بىر جەھەتتىن جان ساقلاش تۈپەيلى ئېلىۋالغان بىر - ئىككى باغلام قوناق شېخىمۇ بىلىنىپلا قالسا، سىزنى بىر ئۆمۈرلۈك يامان ئاتاققا، خاپىلىققا، ئېتىبارسىزلىققا ۋە جامائەت تەرىپىدىن ئايرىلىپ قېلىشقا دۇچار قىلىدۇ. بۇ يەردە شەھەرلەردىكىدەك باغلام - باغلام ئاقچىلارنى ئوغرىلىۋېلىش پۇرسىتىڭىز يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر باغلام قوناقنى خالىغانچە ئەكىرىۋېلىش ئىمكانىيىتىڭىزمۇ يوق، بۇ يەردىكى ئاددىيلىققا نۇرغۇن ئىچكى مەنە يوشۇرۇنغان.

بۇ يەرنىڭ كىشىلىرى باشقا يۇرتتىكى كىشىلەرگە قارىغاندا ئۆز خىيالىي قەسرىدە كۆپرەك ياشايدۇ، ئۆز قەلبىدە پادىشاھلىق قۇرۇپ، پىرىنسىپ بەلگىلەپ، شائىرانە تۇيغۇلىرىنى چاپتۇرۇپ، كىشىلىك ھاياتقا مەنە بېرىپ، مۇشۇ ئارقىلىق ھاياتتىكى بوشلۇقلارنى تولۇقلاشنى ئىستەيدۇ. باشقىلارغا ئەھمىيەت بېرىش، قايناق مۇھىتنى قەدىرلەش، ئۆزىنىڭ مۇھىملىقىنى باشقىلارغا ھېس قىلدۇرۇشقا كۆپرەك ئۇرۇنۇش ئارقىلىق بۇ خىل تاشلىنىپ قېلىش تۇيغۇسىنى كۆمۈۋېتىشكە تىرىشىدۇ. جەنۇبلۇقلار ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئامراق. ئىجتىمائىي مۇلاھىزىلەرگە، جەمئىيەت غوۋغالىرىغا پىكىر جەھەتتىن بەكرەك يانداشىدىغان، ئەتراپتىكى ئىشلارغا ۋە جەمئىيەتتىكى قىزىق نۇقتا مەسىلىلەرگە قىزىقىدىغان پاراڭچى ۋە گەپدان كىشىلەرنىڭ كۆپرەك جەنۇبتىن چىقىشىمۇ بەلگىلىك تەبىئىيلىككە ۋە ئاساسقا ئىگە. شەھەرلەردىكى ھەممە نەرسىسى تەل شارائىت سىزنى جەمئىيەتكە ۋە كوللېكتىپقا قىزىقماس قىلىپ قويىدۇ. سىزنى جەمئىيەت بىلەن زىچ باغلىيالمايدۇ. مەسئۇلىيەت دائىرىڭىز ئائىلە ۋە ئىدارە بىلەن چەكلىنىپ قالىدۇ. تەۋەلىكىڭىز ئېنىق، مەنپەئەتىڭىزنى قوغدايدىغان تىرەك بار. جەنۇبتا سىز ئانچە ياقتۇرمايدىغان ئاشۇ يۇرتنىڭ غېرىبلىقى سىزنى تېلېۋىزور ۋە ئىنتېرنېت تورىغا ئەمەس، بەلكى كوللېكتىپقا باغلايدۇ.

ئەگەر سىز ئاشۇ نۇرغۇنلىغان سەھرا بازارلىرىدىكى بىر ئاددىي پۇقرا بولسىڭىز، ئۆيىدىن سىرتقا چىقسىڭىز، سىزگە تۇنجى بولۇپ چېلىقىدىغىنى ئادەم ئەمەس، بەلكى دەرەخ ۋە بوشلۇق، بەكرەك ماڭسىڭىز چوڭ يولدا ئۇچرايدىغىنى، تىنىمسىز مېڭىۋاتقان ماشىنا توپى ئەمەس، بەلكى بىرەر ئېشەك ھارۋىسىدىكى بىر ئائىلىلىك بىر قانچە ئادەم ياكى پىيادە ۋە ياكى ۋېلسىپىت بىلەن كېتىپ بارغان سىز كۆرگەن، لېكىن ئىسمىنى بىلمەيدىغان يېرىم ناتونۇش بىر ئادەم. ئادەم سېغىنىپ چوڭ يولنى ئىچكىرىلەپ يەنىمۇ ماڭسىڭىز كۆرىدىغىنىڭىز، ئاتالمىش دوقا بويىدىكى بىر - ئىككى پاكار دۇكان ئالدىدا ئولتۇرغان، تاماكا چېكىشىپ ھاردۇق چىقىرىۋاتقان ياكى كونا ئۆتكۈزۈۋاتقان بىر قانچە ئەر ياكى ئوغۇل. ئۇلار بىلەن پاراڭلاشسىڭىز دېيىشىدىغىنىڭىز قايسىبىر «بىمەنە دىرامىچىلىق» ئەسەرلەرنىڭ تېكىستلىرىدە ئۇچرايدىغان مەزمۇنى بار، ئۇقۇم دائىرىسى يوق، بىر - بىرىگە باغلانمايدىغان، ھېچقانداق خۇلاسە چىقارغىلى بولمايدىغان، مۇشۇنداق مۇھىتتا ئىشقىلىپ سىزگە گەپ قىلىپ تۇرۇشنىڭ، باشقىلار بىلەن بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ تۇرۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئازراق ھېس قىلدۇرالايدىغان مەنىسىز ۋە زۆرۈر بالىلارچە پاراڭلار، تەنە ۋە نارازىلىق ئارىلاشقان مۇلاھىزىلەر، كەنت ئىشلىرىدىكى ئادىلسىزلىقلار، يېڭىدىن كەلگەن ساقچى بالىلارنىڭ ھازىرقى ئاق كۆڭۈللۈكى ۋە قولىدىن ئىش كېلىدىغانلىقى، يېڭى چىقىۋاتقان موتوسىكلىتلارنىڭ يېڭى تىپلىرى ھەققىدىكى بىلەرمەنلىكلەر ۋە كۆڭۈل خۇشى دە - تالىشىشلار، ئاچچىق ھەسرەت، چوڭ شەھەرلەرگە تەلپۈنۈش، ماشىنچى قىزلار ھەققىدىكى تاتلىق ئۈھسىنىشلار...

ئۆيگە قايتسىڭىزچۇ؟ قايتىش سەپىرىدىكىسى يەنە ناھايىتى كەڭ كەتكەن بوشلۇق، ئالاھىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن جىمجىتلىق ۋە ناھىيە بويىچە بىرلا ۋاقىتتا قويۇلىدىغان كانايى ئاۋازى. يولدا سىزگە ئۇچرايدىغىنى بۇ خىل غېرىبلىقنى ھېس قىلالمايدىغان مەكتەپ بالىلىرى بىلەن ئۆز تۇرقى بىلەن سىزگە بىر ئاز يېڭىلىق تۇيۇلىدىغان، ھارغىنلىق ۋە مەنىسىز-

لىك تۈپەيلىدىن كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، سەھەردە قىلغان گە-
رىملىرى بۇزۇلغان ياش مۇئەللىمە قىز.

ئەڭ ئاۋۋات ھېسابلانغان سەھرا بازىرىغا كىرسىڭىزمۇ بۇ
يەردىكى كىشىلەرنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، بازارغا كىرىپ
ئىككى تەرەپكە بىر قارىسىڭىزلا كۆرىدىغان ھەممە نەرسە
تۈگىگەن، مەغرىب ۋە مەشرىق كۆز ئالدىڭىزدا بىر نۇقتىغا
يىغىلغان. كەچتە ئاۋۋاتلىشىپ، بىر خىل قىزغىنلىققا ۋە قاينام
تاشقىنلىققا ۋەكىل بولىدىغان قاۋاقخانىلاردىكى كۆرۈنۈشلەر،
سالاھىيىتى، جەمئىيەتتىكى ئورنى، كەسپى ۋە مەدەنىيەت سە-
ۋىيەسى جىپسىلىشىپ كەتكەن ئىچەرمەنلەر توپى. بۇلار ئا-
دەمگە ھايات مانا مۇشۇنداق بولامدۇ؟ ئادەملەر ئۆزىدىكى
تەنھالىقنى مەدەنىيلىك ئارقىلىق تولۇقلاپ ھاياتقا يېڭى مەنە
بەرمەي، ئەكسىچە تەنھالىقنى غېرىبلىق ۋە بوشلۇق بىلەن
مۇكەممەللەشتۈرۈپ، نامۇۋاپىق ئۇسۇللار بىلەن كۆچەيتىپ،
تۈرلۈك بەلگىلىمە - مىزانلار بىلەن بېزەپ ۋە رەڭدارلاشتۇ-
رۇپ، مۇشۇنداق قولايسىز ۋە مەنىسىز ياشىغان بارمۇ؟
دېگەن تىنىمسىز خىياللار ئادەمنىڭ كۆز جىيەكلىرىگە يىغا ئە-
كەلگەن.

مەن سەھرا بازىرىدا يازغۇچى تىلىغا ئېلىپ ئۆتكەن
ئېسىل خىسلەتلەر ۋە ئىنسانىي پەزىلەتلەردىن باشقا ئۇنىڭ
يەنە بىر كەسمە يۈزىدە ياۋايىلىق، نادانلىق ۋە بىلىمسىزلىككە
تۇتاشقان نۇرغۇن قالايمىقان سىزمىلار بار دەپ قارايمەن. بۇ
يەردىكى بۇ سىزمىلار، ئىنسان روھىدىكى قالايمىقانچىلىقلار
ۋە تېز كۆرۈنۈشلۈك خاراكتېر بۇزغۇنچىلىقى مەلۇم مەنىدىن
ئېيتقاندا، مۇشۇ يەرنىڭ غېرىبلىقى ۋە نامراتلىقىنى ئارقا كۆرۈ-
نۈش قىلغان. تۇغما غېرىبلىق ۋە ئۆزگەرتىش قىيىن بولۇۋات-
قان نامراتلىق كىشىلەرنىڭ روھىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، كى-
شىلەرگە ھېچقانداق يۈكسەكرەك بىرەر رېئال ھاياتىي
مەقسەت بەرمىگەن. ئاخىر كىشىلەردە ئامال قىلىپ بۇ
يۇرتتىن چىقىپ كېتىشكە، بۇ خىل غېرىبلىقتىن قۇتۇلۇپ ئاۋات
ياشاشقا ئىنتىلىدىغان بىر خىل ئىستەك باش كۆتۈرگەن.

مەن غېرىبلىق ھەققىدە خىيال سۈرۈپ باقتىم. ئۇستازىم
ئەسئەت مۇئەللىمنىڭ جۇغراپىيەلىك نۇقتىدا تۇرۇپ، ئۇيغۇر-
لارنىڭ مەدەنىيەت پسىخىكىسى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزگەن
ماقالىلىرىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى 500
يىللىق چېكىنىشىنىڭ سەۋەبلىرى ھەققىدىكى خۇلاسىلىرىنى
قۇرمۇقۇر تەھلىل قىلىپ ئوقۇپ باقتىم. بۇ غېرىبلىقنىڭ بۇزۇ-
لۇشىنى ۋە ئۆزگىرىشىنى ئىسلاھات، تەرەققىيات، زامانىۋى
مېدىيەلەرنىڭ تەسىرى، قاتناش، مەدەنىيەت ئېڭىدىكى ئۆزگە-
رىشلەر ... قاتارلىق نۇرغۇن مەسىلىلەر بىلەن باغلاپ تەپەك-
كۇر قىلىپ باقتىم. ئادەملەرنىڭ ئۆزگىنىمۇ، ياۋايىلىقىمۇ،
نادانلىقىمۇ ئايرىپ تاقىغانمۇ بولدۇم. لېكىن بۇ يۇرتتا
بارلىق دەردىنى ھاراقتىن ئالىدىغان، ھاراقتىن خۇشاللىق تاپى-
دىغان كىشىلەرنىڭ كۆپىيىپ كېتىشىنىڭ ھەقىقىي سەۋەبىنى تا-
پالمىدىم.

4

بۇ بازارنىڭ روھى ھەققىدە سۆزلىگەندە، بۇ بازارنىڭ
ئادەملىرى ھەققىدە، بۇ يەردىكى تەپەككۇر ئۇسۇلى، بۇ يەر-
دىكى كىشىلەرنىڭ ئانچە نادان ئەمەسلىكىنى پات - پات ئىس-
پاتلاپ تۇرىدىغان جەمئىيەت پاراڭلىرى ۋە ئىجتىمائىي لەتىپى-
لەر ھەققىدە سۆزلەش ئىنتايىن مۇھىم. ھەممىمىزگە مەلۇم،
مۇھىت ئادەمنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ
ئىش - ھەرىكىتى ئارقىلىق مۇھىتقا ئىنكاس قايتۇرىدۇ ۋە بۇ
جەرياندا مەدەنىيەت يارىتىدۇ. ئادەملەرنىڭ مەلۇم بىر مۇھىت-
تىكى ياراتقان ئىجتىمائىيلىقى ۋە تەبىئىيلىكىنىڭ يىغىندىسى مە-
دەنىيەت دەپ قارىلىدۇ. بۇ بازاردىكى ئادەملەر ئۆزگىچە
ياشاش ئەندىزىلىرىنى، مۇناسىۋەت فورمۇلالىرىنى ۋە ھاياتى-
لىق مىزانلىرىنى قىسقىچە «سەھرا بازىرى مەدەنىيىتى»نى
بەرپا قىلغان.

سەھرا بازىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ياشاشقا بولغان قىزغىنى-
لىقى ۋە بۇ يۇرتنىڭ جۇغراپىيەلىك جەھەتتىكى بەزى ئارتۇق-
چىلىقلىرى بۇ يەرنى بىر خىل ئۆزىگە خاس سەھرا مەدەنىيىتى-
گە گىرىپتار قىلغان. بۇ يەردە بىز دائىم كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن
دۇنيادا ئۇچرىمايدىغان، باشقا قوۋملار بىلمەيدىغان تەخسە-
كەشلىكنىڭ يېڭى - يېڭى شەكىللىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. خېلى
يىراق جايلاردىكى بۇ يۇرتنى بىلىدىغان كىشىلەرمۇ بۇ
يەرنىڭ بۇ خىل ئەنئەنىسىنى بىلىدۇ. ھازىر ئەھۋال بۇرۇنقى-
دىن ياخشىلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىرغىچە بەزى
ھېكايىلەرنى، گەپدان، پاراڭچى كىشىلەرنىڭ غەلىتە ئىبارىلى-
رىنى، ئۆزگىچە لەتىپىلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز.

قوشنىمىز توختىكام گەرچە ساۋاتسىز بولسىمۇ، ئادەم
ئاڭلاپ باقمىغان بىر خىل قىزىق پاراڭلارنى ماڭا زورلاپ
دەپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ بەزى گەپلىرىدىن بۇ بازاردىكىلەرنىڭ
تەپەككۇر ئۇسۇلىنى تېخىمۇ چۈشىنىمەن بەزىدە ئۇلارنىڭ

گەپلىرىدىن سۆيۈنۈپ كېتىمەن. تـوختىكامنىڭ دېيىشىچە،
ئۆتكەن يىلى بازىرىمىزدىكى كالىلاردا بىر خىل يۇقۇملۇق
كېسەل تارقىلىپ كېتىش مۇناسىۋىتى بىلەن كالىلارنىڭ بازار
ئاربىلاپ سېتىلىشىنى توسۇش ئۈچۈن ناھىيەمىزنىڭ چارۋىچى-
لىق خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم بۇ بازارنىڭ خىزمىتى-
نى تەكشۈرۈش ئۈچۈن تۆۋەنگە چۈشۈپتۇ. بۇنىڭدىن تۇيۇق-
سىز خەۋەر تېپىپ قالغان بازارنىڭ توي خېتى كېسىش ئىشلى-
رىغا مەسئۇل بىر كادىرى بارلىق ئىشلىرىنى توختىتىپ نەق
مەيدانغا كەپتۇ. ئۇ چاغدا ناھىيە ھاكىمى خىزمەتلەرنى بىر قۇر
تەكشۈرۈپ، مۇھىم ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، يول
دوقمۇشىغا قۇرغان چازا ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا چۈشلۈك تا-
ماقتا ئولتۇرغانىكەن. كېچىكىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغان
كادىر بىر خىل خىجىللىق ئىچىدە ھاكىمدىن ئامانلىق ۋە كە-
چۈرۈم سورىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇدۇل بېرىپلا يول بويىدى-
كى چازا بېقىۋاتقان كەنت كادىرلىرىغا ۋە بىر قانچە دېھقانغا:

ــــ كالىنىڭ تېزىكىدەك بۇ يەردە قارىشىپ تۇرماي،
ئۆيمۇئۆي كىرىپ كالىلارنى تېزرەك ئېنىقلاپ چىقىش، قايسى
كالا كېسەل، قايسى كالا ساق، ماڭا بىر سائەت ئىچىدە
جاۋاب بېرىش، ئەگەر كىمنىڭ ئۆيىدە كېسەل ياكى گۇمانلىق
كالا بايقىلىدىكەن، شۇ ئۆيدىكىلەر توي خېتى ئالىمەن دەپ
خام خىيال قىلىشمىسۇن. مەن بۇنداق كالىغا ياخشى قارىماي،
يۇرتىنىڭ تىنچلىقىنى بۇزغان، جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي قۇ-
رۇلۇشىغا، چوڭ ۋەزىيەتكە ئاۋارىچىلىك ئېلىپ كەلگەن نا-
كەسلەرگە ھەرگىز جاڭزا (توي خېتى ــــ ئاپتوردىن) بەر
مەيمەن. مەن مۇشۇ يۇرتتا بولىدىكەنمەن، بۇنداق ئائىلە-
لەردىن ھېچكىم بالا ئۆيلىيەلمەيدۇ، قىز چىقىرىمەن دەپ خىيال
ئەيلىمىسۇن، قاراپ تۇرماي تېز بولۇش ــــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان ھاكىم ھەيران بولۇپ گەپ
قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، ئېگىز بويلۇق يېشى چوڭراق كەلگەن
بىر قارامتۇل دېھقان شۇ ھامان:

ــــ ئالىمجان ئۇكام، بۇ ئەمدى قانداق تەخسكەشلىك،
سىز بىزنىڭ يۇرتىنىڭ تەخسكەشلىكتە يېڭى تۇر قوشتىڭىزمۇ
قانداق؟ بۇ سىزنىڭ خىزمەت دائىرىڭىزدىكى ئىش ئەمەسقۇ،
چارۋىچىلىق بىلەن سىزنىڭ خىزمىتىڭىزنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى
بار. ئەخمەت ھاكىم سىزنىڭ خىزمەت ساھەيىڭىزنى باشقۇرمايد-
دىغۇ دەيمەن. توۋا، بۇ خىل تەخسكەشلىكتە نېمە دەپ
ئىسىم قويساق بولار. توغرا، بۇ قېتىمقىسى ئۇدۇل كەلمەيدى-
غان تەخسكەشلىككەن. ئەتە- ئۆگۈن كالىغىمۇ، ئات- ئۇلاغ-
لارغىمۇ توي خېتى كېسىپ بەرمەيدىغانسىز؟ ــــ دەپتۇ، بۇ-
گەپنى ئاڭلىغان ھاكىممۇ دېمەكچى بولغان گېپىنى يۇتۇۋېتىپ
كۈلۈپ كېتىپتۇ.

بازاردىكى ئاپتاپ سۇنۇپ ئولتۇرغان كىشلەرنىڭ پا-
راڭلىرىدا، بۇنداق پاراڭلار دائىم بولۇپ تۇرىدۇ ۋە كۈندىن-
كۈنگە يېڭىلىنىپ سەھەرلىك گېزىتنىڭ قىزىق نۇقتا خەۋىرى-
دەك ئېغىزدىن- ئېغىزغا تارقاپ تۇرىدۇ. بۇ گەپلەرگە قاراپ
ئادەمنىڭ بۇ يەردىكى ئادەملەرنى بىر جەھەتتىن نادان دېگۈ-
سى كەلمەيدۇ. گەرچە بۇلار مەمەدانلىق قىلغاندەك تۇرغىنى
بىلەن بۇلارنىڭ گەپلىرىدە مەنە ۋە تەپەككۇر بار، ئىجتىمائىي
مەسىلىلەرگە بولغان كۈچلۈك ئىنكاس بار. بەزى لەتىپىلەر ئە-
چىدە قانۇننىڭ كەم تەرەپلىرىگە قارىتا ئويلىنىش، دۆلەتكە
بولغان ئىشەنچ ۋە ھۆرمەت، يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك بار.

توختىكامنىڭ دېيىشىچە، بازار قۇرۇلۇشىنىڭ قالايمىقان-
لىقى ۋە پىلانسىزلىقى تۈپەيلىدىن بازار قۇرۇلۇشىنى تەرتىپكە
سېلىش، ئىدارە- جەمئىيەتلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمىنى كېڭەي-
تىش جەريانىدا، دائىم ئاممىنىڭ مەنپەئەتى بىلەن كوللېكتىپ
ياكى ئىدارە جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدا بەزى نورمال سۈركىلىش-
لەر بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق زىددىيەتلەردىن كۆپرەك كۆرۈ-
لىدىغىنى تېرىلغۇ يەرنى ئېلىش مەسىلىسى. ھۆكۈمەت ئورۇن-
لىرى بۇنداق مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا، دۆلەتنىڭ
قانۇن- نىزاملىرىنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق تەرەپلىرىدىن پايدىلى-
نىپ بەزى مەسىلىلەرنى تېزرەك ئۈنۈملۈك ھەل قىلىشقا ئۇرۇ-
نىدۇ. شۇڭا كىشلەرنىڭ ئاڭلىقلىقىنى كۈچەيتىش باھانىسىدە،
مۇھىم يول ئېغىزلىرىدىكى تاملارغا ھەر خىل ئۇزۇندىلەرنى
چوڭ خەتلىك قىلىپ يازدۇرۇۋالىدۇ. مەسىلەن: «يەر دۆلەت-
نىڭ، بايلىق دۆلەتكە مەنسۇپ»، «ماڭارىپ ــــ خەلقنىڭ» دې-
گەندەك. شۇنداق مەسىلىلەر يۈز بەرگەن بىر كۈنى، بىر
«جاھىل» بازار پۇقراسى ئائىلىسىنىڭ كەلگۈسىنى ئويلاپ،
دۆلەتتىن 30 يىللىق ھۆددە ئالغان يېرىنى مەلۇم بىر ئىدارى-
نىڭ قۇرۇلۇش سېلىشىغا بەرمەپتۇ. بۇنىڭدىن بېشى قاتقان
مەسئۇل خادىملار كونا ئۇسۇل بويىچە، مۇشۇ يۇرتتىكى
كونا، تەجرىبىلىك ھەممىنى قورقۇتىدىغان، زۇۋاندار پېشقە-
دەم كادىرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپتۇ. بۇ كادىر ئەزەلدىن
بۇنداق ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ماھىر بولۇپ، ئۇ تاملاردى-
كى شوئارلاردىن پايدىلىنىپلا، كىشلەرنى ئاسانلا پوسكايتى-

ۋېتىدىكەن. ھېچقانداق قارشىلىقسىزلا بۇنداق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىۋېتىدىكەن، ئۇ بۇ قېتىممۇ مۇشۇ خىل ئۇسۇلنى ئىشلىتىپ، بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىرقانچە دۆلەت مەمۇرى ۋە كەنت كادىرىنى باشلاپ ھەيۋەت بىلەن جاھىل پۇقرانىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ - دە، بارلىق جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىغىلى تۇرۇپتۇ:

— دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن، يەر دۆلەتكە مەنسۇپ، ئۇنىڭغا شەخسنىڭ ئۇنداق، بۇنداق دېيىش ھوقۇقى يوق. دۆلەتكە يەر بېرىش مەجبۇرىيەت. بۇنداق ئىشلاردا مۇرەسسە قىلىش ھاجەتسىز. قانۇنغا قارشى چىققانلىق دۆلەتكە قارشى چىققانلىق. بۇ ئىشتا بەلگىلىمە ئېنىق، دۆلەت ئاتا، پۇقرا بالا، نەدە بالا ئاتىغا قارشى چىققان، گەپ ئاڭلىمىغان ئىش بار، — دېگەنىدەك بىر يۈرۈش گەپلەرنى، ئادەم قورقۇتىدىغان پاراڭلارنى ۋارقىراپ كۈچلۈك ئاۋازدا ئەتراپىغا يىغىلغان ئاما ۋە كەنت كادىرلىرى ئالدىدا دەۋەتكەندىن كېيىن، بۇ پاراڭنى ئاڭلاپ ئۆيدىن چىققان ھېلىقى جاھىل بازار پۇقراسىدىن سوراپتۇ:

— ھە، ھېزىم جاھىل، ئاڭلىساق كادىرلارغا، يۇرت كاتتىلىرىغا ھۆركىرەپ، يەرنى بەرمەپتۇققۇ. بۇ راستمۇ، بۇنداق ئىشنى قىلىشقا سىلنى كۈشكۈرتكەن زادى قايسى قاپ يۈرەك. دۆلەت بىلەن، قانۇن بىلەنمۇ ئويناشقان بارمۇ؟ سىلى دۆلەتنى نېمە كۆرۈپ قالدىڭلا. جاھىل دەپ قويسا ھەممە ئىشتا مۇشۇنداق جاھىللىق قىلغان بارمۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلىغان «جاھىل» پۇقرا شۇ ھامان:

— بۇ مېنىڭ دۆلەت بىلەن قارشىلاشقىنىم ئەمەس، ئوقۇمىغان بولسامۇ مەندىمۇ ئۆزۈمگە تۇشلۇق يۇرت ئېڭى، دۆلەت ئېڭى بار. مەنمۇ يۇرتنى، دۆلەتنى سۆيىمەن. يۇرت تەرەققىي قىلسا، يېڭى قۇرۇلۇشلار سېلىنسا ئەلۋەتتە ياخشىدە. لېكىن مەنمۇ جان بېقىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىمەن، بۇ يەرنى تارتىۋالساڭلار مەن ئائىلەمنى قانداق باقىمەن. كۆرسىتىپ بەرگەن يېرىڭلار ئاز بولۇش بىلەن بىرگە شۇددەگەر، سۇ بارمايدىغان جاڭگالدىكى بوز يەر ئىكەن. ھازىرقى يەرنىمۇ دۆلەت مېنى پۇقراسى، بالىسى دەپ، كونا ئالسۇن دەپ ئاتا يوللۇق بەرگەن تۇرسا، سىلەر ئۆزۈڭلارچە بىز دۆلەت دەپلا تارتىۋالساڭلار قانداق بولىدۇ. مېنىڭ تۇرمۇشۇمغا قىيىنچىلىق ئېلىپ كەلمەي مەسىلە ھەل قىلمامسىلەر؟ — دەپتۇ.

«جاھىل» پۇقرانىڭ گەپ - سۆزلىرىدىكى مەنتىقنى ھېس قىلغان پېشقەدەم كادىرنىڭ شۇنچىلىك ئاچچىقى كەپتۇكى، ئىمكانىيەت بولسا بۇنداقلارنى خەلقئالەم ئالدىدىلا چاپىناپ پۇركۇۋەتكۇسى كېلىپ كېتىپتۇ - دە، ئىشنى پەملىۋېلىپ، سەزگۈرلۈك بىلەن شۇ ھامان تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپتۇ.

— ھەي ھېزىمەك، سەن بىزنى نېمە كۆرۈۋاتىسەن، كېلە بۇياققا، بۇياققا كەل، چاققان بول. قارا ئاۋۇ تامدىكى «زېمىن — دۆلەتنىڭ، بايلىق دۆلەتكە مەنسۇپ» دېگەن چوڭ يېزىقلىق تۇرغان قانۇن - بەلگىلىملەرنى كۆردۈڭمۇ، ئوقۇدۇڭمۇ؟ سەندەك ساۋاتسىز دەلتىلەرنى كۆرمەي قالمەسۇن، يۇرتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا بويۇنتاۋلۇق قىلىپ ۋاقىتنى ئالمىسۇن دەپ شۇنداق چوڭ بالادەك قىلىپ يېزىپ قويغان. بۇ بەلگىلىمە، سېنىڭ ياكى مېنىڭ دادام چىقارغان قانۇن ئەمەس. بۇنى مەركەز چىقارغان. سەن ئۆزۈڭ بىر ئېيتە، مۇشۇ ئاممىنىڭ ئالدىدا بىر سەممىيلىك بىلەن دەپ باقە: زېمىن زادى كىمنىڭ؟ يەر زادى كىمنىڭ؟ يەرنى ساڭا زادى كىم بەردى؟

بۇنداق گەپكە خېلى بۇرۇنلا تەييارلىق قىلىپ قويغان، ھېزىم «جاھىل»مۇ بوش كەلمەپتۇ. شۇئانلا:

— توغرا، يەر دۆلەتنىڭ، زېمىن دۆلەتنىڭ. ئۇنداقتا سەن كادىرلار دەپ بېقشە. مەن زادى كىمنىڭ؟ پۇقرا زادى كىمنىڭ؟ مەن كورىيەنىڭمۇ يا گېرمانىيەنىڭمۇ؟ مەنمۇ دۆلەتنىڭ. مەنمۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ. گەرچە بەك ئەقىللىق بولۇپ، دۆلەتكە كۆپ تۆھپە قوشالمىسامۇ، مەنمۇ قىزىل بايراق ئالدىدا تىك تۇرۇپ، دۆلەت گېربىگە قاراپ تۇرۇپ ياشاۋاتىمەن. ئەگەر تامدىكى يېزىپ قويغان خەتكە ئاساسەن ئىش بېجىرىشىدىغان بولۇشساڭ، ھازىرلا مېنىڭ ئىسمىمنىمۇ تامغا يېزىپ قويۇش، قانۇن كىتابىغا مېنىمۇ كىرگۈزۈپ قويۇش — دەپ جاھىللىق بىلەن ۋارقىراپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان كادىرلار نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلەلمەي بۇ مەسىلىنى رەھبەرلىككە قايتا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن قايتىشىپتۇ، پېشقەدەم كادىرنىڭ زۇۋانىمۇ تۇتۇلۇپ قاپتۇ.

بۇنداق ئىجتىمائىي لەتىپىلەر، بۇ دىيالوگلار بۇ يەردىمۇ بىر خىل جانلىق تەپەككۇر ئەندىزىسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، كىشىلەرنىڭمۇ يەنىلا ئۆزلىرىنىڭكى مەنپەئەتنى جانلىق شەكىل بىلەن قوغدىيالايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن بۇنداق ھازىر جاۋابلار، كاللىسى ئوچۇق ئادەملەر ئومۇمىي

نوپۇسقا نىسبەتەن ئېلىپ ئېيتقاندا يەنىلا ئاز. كۆپ سانلىق
نوپۇس يەنىلا ئۇقۇشلۇق بولمايدىغان نىمجان خاراكتېرگە
ئىگە. شۇڭا بۇ يەردە سىياسەتلەرنى ئۈنۈملۈك ئىجرا قىلىپ،
بۇ يەرنى ئۆزگەرتىشمۇ خېلىلا قىيىن. نۇرغۇن ياخشى تۈزۈل-
مىلەر ئۆز ئوبيېكتلىرىنى تاپالمايدۇ. مەنپەئەت توقۇنۇشلىرى-
نىڭ كىشىلەرنىڭ خاراكتېر قۇرۇلمىسىغا بولغان تەسىرى ناھا-
يىتى چوڭقۇر ۋە تېز. دائىم نادانلىق ئىچىدىكى خاراكتېر ئې-
نىقسىزلىقى ۋە دىنىي ئەقىدە ئىچىدىكى جاھاندارچىلىق قا-
راشلىرى توقۇنۇشۇپ قالىدۇ، كىشىلەر يۇرتتىكى ئادەملەر-
نىڭ خاراكتېر ئۆزگىرىشىگە باھا بېرىپ بولالماي، ئاخىرقى
نەسەب ۋە ئائىلە ئارقا كۆرۈنۈشى ئارقىلىق شۇ ئادەمگە باھا
بېرىدۇ. بۇ خىل باھالاش ئۇسۇلى بۇ يەرگە نىسبەتەن ئاسا-
سىي جەھەتتىن توغرا چىقىدۇ. ئەمىسە بۇ يەردە قانداق خاراك-
تېردىكى، قانداق تىپتىكى ئادەملەر بار؟ بۇ يەرنىڭ ئادەمل-
رى زادى قانداق؟

5

بۇرۇن بىز باشلانغۇچتا ئوقۇيدىغان ۋاقتلىرىمىزدا بىر
ياۋاش مۇئەللىم بولىدىغان، ئۇنىڭ ئۆيى بازىرىمىزدىكى
مەسچىت بىلەن قوشنا بولۇپ، ئۇ دائىم ياخشىلىق ۋە ساۋاب
ئىزدەشنى تۇرمۇش مىزانى قىلغان. بۇرۇن مەلۇم بىر دەم
ئېلىش كۈنى ئۇ بالىسنى ئەگەشتۈرۈپ بازىرىمىزدىكى چوڭ
مەسچىتنىڭ رېشاتكىسىنى ھەقسىز سىرلىغانىدى. شۇ كۈنى
ئۇنىڭ بالىسى بىز بىلەن توپ ئوينىشقا چىقمىغان، كېيىن ئۇ
ئادىدىي ئوقۇتقۇچىدىن، ئىلمىي مۇدىر، مەكتەپ مۇدىرى
بولدى. تەدرىجىي ئۆسۈپ بۇ بازارنىڭ مۇھىم مائارىپ ئەمەل-
دارى بولدى. ھاراق ئىچىشنى باشلىدى، ھاراق ئىچىپ ئۆيگە
كىرگىچە بىر قانچە قېتىم مەسچىت يېنىدا يېتىپ قېلىپ، جاما-
ئەتنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ قالدى. 60 ياشقا كىرگەن يىلى، دوپپا
كىيىۋەرگەچكە بېشىم قىچىشىپ كەتتى دېگەننى باھانە قىلىپ،
چاچلىرىنى قارا بوياپ، يالاڭباش يۈرۈشنى باشلىدى. ۋالىس،
تانسا ئۆگەندى، يىگىتلەردەك قان ـ قېنىغا پاتماي، قىز ـ ئايال-
لارغا كۆز تىكىشكىمۇ ئۈلگۈردى. ئۆزىنى مۇشۇ يۇرتنىڭ ما-
ئارىپ مىنىستىرىدەك ھېس قىلىپ يۈردى. كىشىلەر ئۇنىڭدا
كېيىن شەكىللەنگەن كىبىر ۋە تەمەننانىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى
پەقەت چۈشىنەلمەي جىلە بولۇپ كەتتى. ئىمپۇس 62 ياشتا
ئامالسىز پىنسىيەگە چىقىشقا مەجبۇر بولۇپ قالدى. ئاڭلىسام
ئۇ ھازىر بادام دوپپىسىنى قايتا تېپىۋاپتۇ، تېخىمۇ چوڭىنى كى-
يىۋاپتۇ.

تۇداخۇن موزدۇز بىر ئۆمۈر مۇشۇ يۇرتتىن چىقماي،
ھالال ئەمگەك بىلەن بىر كۆنلۈك تىرىكچىلىكنى پاكىز تۈگە-
تىپ ياشىغان ئادەم. ئۇنىڭ بۇ دۇنيادا ئاياغ ياماش، ئىبادەت
قىلىش ۋە بالىلىرىنى بېقىشتىن باشقا ئارتۇق ۋەزىپىسى يوق.
ئۇ مۆمىن، ياۋاش بولغاچقا، ئايالى ئۇنى ياراتماي چۆچۈرە-
دەك تۆت بالىسىنى تاشلىۋېتىپ يۇرتتىن قېچىپ كەتتى.
موزدۇز ئۇستام بىر مەزگىل ئەلەم تارتىپ دۇكان ئاچمىغان
بولسىمۇ، يەنە بىر مەزگىلدىن كېيىن بازار مەركىزىدە پەيدا
بولدى. ئەلەم تارتقان كۈنلىرىدىمۇ يەنىلا ھاياتقا بولغان ئى-
شەنچىسىنى يوقاتمىدى. باشقىلاردەك دەردىنى ھاراقتىن
ئېلىپ يۈرمىدى. ۋايساپ جاھاننى بېشىغا كىيمىدى. ھەر بىر
ئىشتا بىر مەنە بار دېگەن ئەقىدە بويىچە ياشىدى. گەرچە جا-
مائەتتىن خىجىل بولسىمۇ، بىر مەزگىل نامىزىنى ئۆيىدە
ئوقۇپ يەنە كىشىلەر توپىنى تېپىۋالدى. كىشىلەر ئۇنىڭ بېشى-
غا كەلگەن كۈلپەتلەرنى تېزلا ياددىن چىقىرىۋەتكەچكە، ئۇ
يەنىلا بۇ ئاددىي كەسپىنى باشلىۋالدى. لېكىن ئاق كۆڭۈللۈك
ئۇنىڭ بېشىغا يەنە بىر قېتىم چىقتى. بىر كۈنى سومكا ئوغرىلى-
دىغان بىر ئايال ئۇنى ئالداپ، تۇغۇلغىنىغا ئۈچ ئايلىق
بولغان بالىنى سومكىغا قاچىلاپ تاشلاپ بېرىپ قېچىپ
كەتتى. بازارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت كادىرلىرى ئۇنىڭ سۆزلە-
رىگە ئىشەنمەي، سەن ئاياللىڭنى قاچۇرۇۋېتىپ باشقا يەردە
تۇغدۇرۇپسەن دەپ ئېسىلىۋېلىپ، ئۆيىدىكى بارلىق نەرسە-
لەرنى جەرىمانىگە ئېلىۋېلىپ ئۇنى قاق سەنەم قىلىپ قويىدى.
لېكىن ئۇ يەنىلا كونا ئادىتى بويىچە كۈلۈپ قويۇپ، ھەممىنى
خۇدادىن كۆرۈپ، بۇ بەش بالىغا ھەم ئانا، ھەم دادا بولۇپ
قاتارغا قوشۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىر بالىسى ھازىر شىنجاڭ تولۇق-
سىز سىنىپىغا ئۆتتى. ئۆتكەن يىلى يۇرتتىكى بىر باي، ھال-
ئوقىتىدىن 5000 يۈەن ئۆشرە ـ زاكات ئايرىپ، ئۇنىڭغا تەڭ-
لەپتىكەن ھېچقاچان ئاچچىقلانمايدىغان تۇداخۇن ئۇستام، ئۆ-
تۈكىنىڭ چەمى بىلەن بۇ باينىڭ بېشىنى يېرىۋېتىپتۇ. مەن بىر
قېتىم پاراڭلىشىش جەريانىدا ئۇنىڭغا چاندۇرماي، غەلىبە ۋە
مۇۋەپپەقىيەت ھەققىدىكى بىر كىتابىي ئۇزۇندىلەرنى دەپ
بەرسەم، ئۇ كۈلۈپ كەتتى ۋە ماڭا سىز تېخىچە كىچىك بالا
ئىكەنسىز دېدى ـ دە، يەنە ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتتى.
ئۇنىڭ ساۋاتسىزلىقى، مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەنلىكى ماڭا
ئايان، لېكىن مەن نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ماڭا قاراپ كۈلگىنىنى،

ئۇنىڭ قەيسەرلىكىنىڭ زادى نەدىن كەلگەنلىكىنى ھازىرغىچە چۈشىنەلمەيۋاتىمەن.

مەن تىلغا ئالمىسام بولمايدىغان شەخسلەرنىڭ بىرسى ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا بىزنىڭ ئۆيگە ئانامدىن ياردەم سوراپ كىرگەن ئايال ـــ مەريەم خېنىم. ئۇ ئايال 8 ـ قېتىملىق توي خېتى ئېلىشتا قىيىنچىلىققا ئۇچراپ ئانامدىن ياردەم سوراپ كىرىپتىكەن. شۇ چاغلاردا مېنىڭ تاغام ـــ ئاتامنىڭ ئاكىسى بازىرىمىزنىڭ توي خېتى ئېلىش ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ بېرىدۋاتقان چاغلار ئىدى. مەن كىشلەرنىڭ كۆپ توي قىلغانلىقى ھەققىدىكى پاراڭلارنى ئاڭلىغان بولساممۇ، بۇنداقلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ باقمىغانىدىم. ھاياتىدا سەككىز قېتىم توي قىلغان ھوللىۋودنىڭ بىر كىنو چولپىنى ھەققىدە پەقەت توردا بىر قېتىم مەلۇم ئۇچۇرلارنى كۆرگەنىدىم. مەن كۆرگەن چولپاننىڭ 8 ـ قېتىملىق تويىغا باھا بېرىشتە، تەھلىلچىلەر ئۇ ئايالنى تۇرمۇشقا ناھايىتى قىزغىن، مول ھېسسىياتلىق، ھەر قېتىملىق تويىغا ۋە تۇرمۇشقا شۇنداق قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ. بۇنداق مول ھېسسىياتلىق ئادەملەر ئاز ئۇچرايدۇ دەپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كېتىپتىكەن، مۇشۇ پىكىر كاللامدا بولغاچقا مەريەم خېنىمغا قايتا ـ قايتا قاراپ كەتتىم. بىزنىڭ پاراڭىمىزدا، مەن ئۇ ئايالدىن توي قىلىش ۋە تۇرمۇش كەچۈرۈش ھەققىدىكى تەسىراتىنى سورىسام ئۇ ئايال ماڭا ھوللىۋود چولپىنىدەك كۈلكىسىنى، ھەجىيىپ تۇرغان ھالىتىنى ئەمەس، ئەكسىچە كۆز يېشىنى سوۋغا قىلدى. تۇرمۇشنىڭ قاتتىقچىلىقىدىن ھازىر ئەرلەرنىڭ ئۆزى ئۈچۈن يىرتىق چاپاندەك بولۇپ قالغانلىقىنى، لېكىن ئۆزىنىڭ قەتئىي يامان يولغا ماڭمايدىغانلىقىنى، يېشى چوڭراق ئەرلەرنى تېپىپ تېگىپ، ئۇلارنىڭ تاھارىتىگە سۇ بېرىپ ساۋاب ئېلىپ ھاياتىنى قامدايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلار ئۆلۈپ كەتسە، ئۇلاردىن قالغان مال ـ مۈلۈك بىلەن بىر مەزگىل جاھانسازلىق قىلىپ، ئامال بولمىغاندا، چوقۇم يەنە باشقىلارنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ياشىنىپ قالغان ئەرلەرنى تېپىپ يەنە توي قىلىدىغانلىقىنى، ھازىرغىچە مۇشۇ يۇرتتا ۋە يۇرت ئاتلاپ يەتتە ئەرگە تەگكەنلىكىنى، لېكىن توي خېتى بولمىسا، نىكاھ ئوقۇلمىسا ۋە توي مۇراسىمى بولمىسا ھەرگىز ئەرلەر بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن ياشلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭدىن باشقىلارنى ياقتۇرۇش ۋە ياقتۇرماسلىق مەسلىسىنى قانداق ھەل قىلىسىز دەپ سورىسام ئۇ مەن ھازىر ئېيقلا بولمىسا، ھەرقانداق ئادەمنى ياخشى كۆرەلەيمەن دېدى. ئەگەر قىش كىرىشتىن بۇرۇن توي قىلمىسا، ئالدىنقى يولدىشىنىڭ 90 ياشلىق ئانىسىنىڭ ئىگە ـ چاقىسىز قېلىپ سوغۇقتا ئۆلۈپ كېتىش ئېھتىماللىقى بارلىقىنى سۆزلەپ بەردى. گەرچە ھوللىۋودنىڭ چولپىنىنىڭ ھېسسىياتىنىڭ موللۇقىغا ھازىرغىچە گۇمانىم بولسىمۇ، لېكىن مەريەم خېنىمنىڭ سۆيگۈسىگە پۈتۈن دۇنيانىڭ ئىسسىپ كېتىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، بۇ ئايالغا بىر خىل ھۆرمەت نەزەرىم بىلەن قاراپ قويدۇم ۋە ئانامنى 40 ياشلار چامىسىدىكى بۇ سۆيۈملۈك ئايالغا تېزرەك ياردەم بېرىشكە ئىلھاملاندۇردۇم.

بۇ بازاردا مەن تەسۋىرلەيدىغان ئادەملەر نۇرغۇن، تېپىلار كۆپ. بەلكىم ۋە بۇ قۇرلار بەزى ئوقۇرمەنلەرگە ئاددىي تۇيۇلۇشى مۇمكىن، ئەگەر ئۇنداق بولۇپ قالسا بۇ مېنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىمنىڭ ئاجىزلىقىدىن، كۆزىتىش نۇقتامنىڭ خىرەلىكىدىن ۋە ياكى ئۇلار ئۇچراتقان ئادەملەرنىڭ مەن ئۇچراتقان تېپىلارغا قارىتا كۆچلۈك ۋە مەزمۇنلۇق ئىكەنلىكىدىن بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بۇلار راستىنلا ماڭا تەسىر قىلغان ئادەملەر، مېنى ھاياجانغا ۋە ۋەسۋەسىگە سالغان ئادەملەر. ئاشۇ سەھرا بازىرىنى تەشكىل قىلىۋاتقان ئېلېمېنتلار. مەن ئوقۇرمەنلەرنى زېرىكتۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، بۇ سەھىپەمنىڭ ئاخىرىدا مەن تىلغا ئېلىشنى زۆرۈر دەپ قارىغان، لېكىن بۇ بازاردىكى ئادەملەر تولۇق بىلمەيدىغان، بىلىسىمۇ ئۇنىڭ ئىچكى ھېكايىسىنى مۇزاكىرە قىلمايدىغان يەنە بىر شەخسنى، بىر «بۇزۇق»نى تىلغا ئېلىپلا بۇ سەھىپىنى ئاخىرلاشتۇرىمەن. بازاردىكىلەر ئەخلاقىي جەھەتتە ئالاھىدە سەزگۈر ھەمدە ئۇلارنىڭ ئەخلاق ئېڭى بىۋاستە جىنسىيەتكە چېتىلىدۇ. ئەخلاقسىز دېگەن ھامان ئەر ـ ئاياللىق مۇناسىۋەتتە خاتالىق ئۆتكۈزگەن بىر ئادەمنى، ياخشى دېگەن ھامان بىر تەقۋادار مۇخلىسنى ئەسلەيدۇ. بۇلار بازارغا كىرگەن يات جىنسنى جىن شاياتۇنلاردەك پۇراپلا بىلەلەيدۇ. مەن بۇ «بۇزۇق»نى بىر قېتىم يېقىندىن كۆرگەن، كىشلەرنىڭ بۇ ھەقتە پاراڭلاشقانلىقىنى ئاڭلىغان، ئۇ ئەسلىي مۇشۇ يەرنىڭ بازار مەركىزىدىن ئىكەن. كېيىن ئۇنىڭ مەن بىلىدىغان قەيسەر بىر مائارىپچىنىڭ، مۇشۇ يۇرتقا يېقىنقى زامان مەدەنىيەت ئۇرۇقىنى چاچقان بىر ئۆلىما ئۇستاز بىلەن، مېنى ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر زېھنى، تۇغما ماتېماتىكا تالانتى ۋە ئەقلى بىلەن

ھەيران قالدۇرغان بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنى
قانداشلىق جەھەتتە باغلاپ تۇرىدىغان بىر مەخلۇق ئىككەنلىـ
كىنى ئۇقۇپ باشلىرىم قېيىپ كەتتى. قەيسەر مائارىپچىنىڭ
يۈرەك پارىسى، تالانت ئىگىسىنىڭ ئانىسى. مەن پېداگوگىكا
نەزەرىيە كىتابلىرىغا، داڭلىق پېداگوگلارنىڭ مۇھىت ۋە تەلىم ـ
تەربىيە ھەققىدىكى تەلىماتلىرىغا قايتىدىن چوڭقۇر نەزەر
سېلىپ چىقتىم. لېكىن ھەيرانلىقىم بېسىلمىدى. ئىرسىيەت ۋە
مۇھىتتا مەسىلە يوق، ئۆلۈپ كەتكەن، ھەممەيلەن ئەسلەۋاتـ
قان مېھرىبان ئۇستاز بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ. تۇغمىلىق،
ئىرسىي ئەقىل ـ پاراسەت ئۆلمىگەن، ئۆز تېنىدىن چۈشۈر ـ
گەن ھۈجەيرە، تالانتلىق تىرىك شاھىت بۇ نۇقتىنى كۆرسـ
ىتىپ تۇرىدۇ. لېكىن نېمە ئۈچۈن ئۇ بۇ يولنى تاللايدۇ؟ نېمە
ئۈچۈن جەمئىيەتنىڭ داشقاللىرىغا ئايلىنىپ، شەھۋەت كوچىلـ
ىرىدا ئېزىلىپ، ئۆز ھاياتىنى نابۇت قىلىدۇ. بالىسىغا ئانىلىق
سالاھىيەت بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاچىلىق سالاھىيەت بىلەن
كۆرۈنۈپ، بالىسىنى ئانا دېيىش ھوقۇقىدىن، ئۆز تىلىنى بالام
دېيىش لەززىتىدىن مەھرۇم قىلىپ، مەكتەپ رېشاتكىلىرىنىڭ
بۆلۈكلىرىدىن بالىسىغا قاراپ، ئۈن ـ تىنسىز ياش تۆكىدۇ؟
ئۇ ھېچكىم ئوقۇپ باقمىغان ئوقۇش پۈرستىگە ئېرىشكەنمۇ؟
ئاشۇ جاپاكەش ئۇستاز ئامراق ئەركىسىنىڭ ھازىرقى نىجىس
كېسەل ئالدىدىكى شەرمەندە ۋە پاجىئەلىك تەقدىرىنى
كۆرۈپ بەلكىم قەبرىسىدە تىك ئولتۇرغاندۇ. مەن ھەر قېتىم
ئاشۇ ئوماق بالىنىڭ ئاغزىدىن ئاچىسى ھەققىدە ۋاتىلداپ
سۆزلەپ كېتىشلىرىگە قاراپ، كۆزلىرىمنى ئۇۋۇقلارغا ئېلىپ
قاچتىم. گەرچە مومىسى، ھاممىسى ۋە ھەممە ئادەم ئۇنىڭغا
ئاشۇ «بىچارە بۇزۇق»نى ئاچاڭ دەپ تونۇشتۇرغان بولسـ
ىمۇ، ھەممەيلەن بىر مەيدان ئويۇن ئويناۋاتقان بولسىمۇ،
لېكىن ئۇلار بۇ سەككىز ياشلىق بالىنىڭ ئېڭىنى ئالدىغان
بىلەن، ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئالدىيالمايتتۇ. ئۇنىڭ يۈرىكى ئۇنىڭ
بۇ «بۇزۇق ئانىسى»نى تونۇپ قاپتۇ. سىلەر بۇ بالىنىڭ ئاچىـ
سى ئېلىپ بەرگەن كىيىمنى باللارغا داملىتىۋالغان، كۆز ـ كۆز
قىلىۋاتقان چاغدىكى ھالەتنى كۆرگەن بولساڭلار ئاندىن بۇنى
ھېس قىلالايسىلەر. ئاچىسى ئېلىپ بەرگەن كىيىم بىلەن ئانىـ
سى ئېلىپ بەرگەن كىيىمنىڭ مەڭگۈ پەرقلەندىغانلىقىنى
پەقەت بالىنىڭ يۈرىكىنىڭ ھېس قىلالايدىغانلىقىنى چوڭقۇر
چۈشىنەلەيسىلەر. مەن ئاشۇ نىجىس كېسەلگە گىرىپتار بولغان
«بۇزۇق»نىڭ مەكتەپ رېشاتكىسىدىن بالىسىغا يوشۇرۇن قا ـ
راۋاتقاندا، قېنىق لاك سۈركەلگەن كۆزىدىن چۈشكەن يۈزىـ
دىكى ياش تامچىسىدا، بىر قۇياشنىڭ قەترىسىنىڭ پارلاۋاتقانـ
لىقىنى كۆرۈپ قالدىم. بىراق بۇ بازاردىكىلەر بۇنى مەڭگۈ
ھېس قىلالمايدۇ، مەرھۇم ئۇستازمۇ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق
ئىشلارنى ھېس قىلالمايدىغان، مەسلىنىڭ شەكلىگىلا قارايدىـ
غان ئادەملەرنى تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ تەربىيەلەپ چىقانلىقىـ
دىن ئەپسۇسلىنىش ئىمكانىيىتىگە مەڭگۈ ئېرىشەلمەيدۇ.

يۇقىرىقىلار سەھرا بازىرىدىكى ھېكايىگە ئايلىنىشنى
كۈتۈپ ياتقان پېرسوناژلار، تىپلار. سەھرا بازىرىدىكى
باققال، ناۋاي ۋە هارۋىكەشلەر بىلەن بىللە مۇشۇ يەردىكى
روھقا ۋە ھاياتلىققا تەڭ شاھىت بولۇۋاتقان، باشقا بىر رول
تەقسىم قىلىنغان ئارتىسلار. ئاددىيلىقنىڭ، ئىنسانىي پەزىلەتـ
نىڭ قارشىسىدىكى يەنە بىر تەرەپ، يازغۇچىنىڭ قەلىمىنى
تەشنالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان پېرسوناژلار.

6

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە، ئىنسانىي غېرىبلىق ۋە
تەنھالىق دۇنياۋى تەسىر قوزغاپ مەشھۇر سەنئەت ئەسەرلە ـ
رىنى روياپقا چىقىرىپ، ئىنسانلارنىڭ ئېڭىنى غىدىقلىدى. غېـ
رىبلىق ھەرقايسى تەرەپلەردىن كەڭ دائىرىدە مۇلاھىزە قىلىـ
نىپ، بەلگىلىك مەدەنىيەت ھادىسلىرىنىمۇ مەيدانغا كەلتۈر ـ
دى. بۇ جەريانىدا ئالەمشۇمۇل ئەسەرلەر روياپقا چىقىپ، بۇ
تېما بىلەن بىر دەۋر ئەدەبىياتىنى ئۆزگەرتكۈچىلەرمۇ مەيدانـ
غا كېلىپ، نوبېل مۇكاپاتى ساھىبلىرىمۇ تۇغۇلدى. لېكىن ئۆ ـ
زىنىڭ غېرىبلىقىنى باشقىلارغا ھېس قىلدۇرۇش، بۇ بايلىقتىن
پايدىلىنىپ ئۆز روھىي قۇرۇلمىسىنى كېڭەيتىش، ئۆزىنىڭ غېـ
رىبلىقىنى مەدەنىيەت مۇلاھىزىسىگە تاشلاش، سەنئەت بىلەن
زىچ بىرلەشتۈرۈپ نادىر سەنئەت ئەسەرلىرىنى مەيدانغا كەلـ
تۈرۈپ، مەدەنىيىتىنى ئىلغارلىققا بۇراش ھەممە قوۋمغا نېسىپ
بولمىدى. ماكېدونىيە كەنتى بىلەن «سەھرا بازىرى» يەنىلا
ئوخشىمىغان پېرسوناژ، ھېكايىلىرى، ئىجتىمائىي شارائىتى ۋە
مەدەنىيەت قاتلىمى بىلەن بىر پاراللېل سىزىقتا قەتئىي ئۈچرىـ
شالمىدى. ئۆز يۇرتىنىڭ غېرىبلىقى ھەققىدە دۇنياۋى داۋراڭ
سالغان گارسىيە ماركوز ئېرىشكەن شان ـ شەرەپ ۋە نوپۇز ـ
غا، ماڭا تولۇقسىزدىكى ئەدەبىيات دەرسىدە يۇرتىمىزنىڭ غېـ
رىبلىقى ھەققىدە ھاياجانلىنىپ سۆزلىگەن ئەدەبىيات ئوقۇتقۇ
چىمىز ئېرىشەلمىدى. باشقىلارنىڭ غېرىبلىقى ئۇلارنىڭ ھېكايە
ئەپسانىلىرىنى قىرتاق مەزمۇنلارغا، مەۋقەسىز ئەپسانىلەرگە

تولدۇرۇۋەتكەن بولسا، بىزنىڭ غېرىبلىقىمىز لىرىكىلىق مۇھەببەت مىسرالىرى بىلەن بېزەلدى. دىداكتىكا ۋە نەسىھەت بىلەن رەڭلىنىپ، كىشىلەرنى بۇ خىل زېرىكەرلىك مۇھىتتا، روھى قالايمىقانلىشىپ ئېزىپ يامان ئىشلارنى قىلىپ سالماسلىققا يېتەكلىدى. ماكېدونىيە كەنتىدىكىلەرنىڭ تەنھالىقى ئۇلارنىڭ خاراكتېر قۇرۇلمىسىنى بۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىكى جىپسىلاشمايدىغان چۈشىنىشسىزلىكلەرنى پەيدا قىلغان بولسا، بىزدىكى غېرىبلىق بىر خىل بىلمەسلىك، قىزىقماسلىق ئىچىدىكى روھىي مۇكەممەللىكنى ھاسىل قىلدى. نامراتلارنى، ئاجىزلارنى كۆپەيتكەن بىلەن، شۇنچىغا ماس ھالدا، ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدىغانلارنىمۇ ئاۋۇتتى. سەھرا بازىرىنىڭ بۇرۇنقى غېرىبلىقى ئەقىدە-ئېتىقاد بىلەن زىچ باغلىنىپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەردە بىر خىل روھىي مۇكەممەللىكنى، ئەقىدە جەھەتتىكى مۇرەسسەسىزلىكنى، بىلمەسلىك لەززىتىنى ۋە قەنائەتلىكنى ھاسىل قىلدى. تارىخ قانچىلىك ئۆزگىرىشچان، تەبىئەت قانچىلىك رەھىمسىز بولۇپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، ھامان ئۇ كىشىلەرگە ئۇزاق ۋاقىت ھەمراھ بولدى. جاپاكەش موزدۇزلارنىڭ، ساۋاتسىز ھارۋىكەشلەرنىڭ ھاياتقا بولغان ئىشەنچىسىنى، ياشاش ئىستىكىنى نۇر بىلەن سۇغىرىپ تۇردى. ئۇلار ماكېدونىيە كەنتى پۇقرالىرىدەك تۇرمۇش ئۇسۇلىدا ئۇنداق كۈچلۈك دەرىجىدە مەنتىقىسىزلىشىپ، مەۋقەسىزلىشىپ كېتىشنى كوللېكتىپ باشتىن كەچۈرمىدى. ئاندا-ساندا ئۇچرايدىغان ھايات كارتىنىلىرىدىكى شەكىل ئۆزگىرىشلەر كىشىلەرنىڭ ئېڭىنى غىدىقلىغان بولسىمۇ، كىشىلەر ئىبادەتلىرىدە بۇ خىل غەيرىلىكلەرگە نۇسرەت ۋە ھىدايەت تىلەش بىلەن بىر خىل ئىنسانىي مۇكەممەللىكنى نامايان قىلدى. كۆپ سانلىق كىشىلەر نامرات، جاپالىق ۋە ساغلام ياشىدى. نادانلىق ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىغا چېقىلغىنى بىلەن، لېكىن روھىنى ئىستېلا قىلالمىدى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئاۋارىچىلىك ئېلىپ كەلگەن بىلەن، قەلبىنى سېسىتالمىدى. ھازىر بۇ خىل قەلب جەھەتتىكى سېسىماسلىق، روھىي مۇكەممەللىك شەھەرلىشىش مۇھىتىدىكى، غېرىبلىقنى تەرەققىيات قىلىچىدا بۇزۇۋاتقان كىشىلەرگە مۇلاھىزە تېمىسى بولماقتا. «سەھرا بازىرى» ھېكايىلىرىنى يازغۇچىنىڭ قەلىمىدە مانا مۇشۇنداق ئاددىيلىق ئىچىدىكى سېسىمىغان، غېرىبلىق ئىچىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن روھلار چاقناۋاتىدۇ، شۇنداق نامرات ۋە جاپالىق تۇرمۇش ئىچىدىمۇ يەنىلا كۆپ سانلىق ئادەملەرنىڭ بىر خىل مۇكەممەل قىممەت قاراش ئىچىدە نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ئاق كۆڭۈل، مېھنەتسىز، يەنىلا مېھرىبانلىقنى، مەسئۇلىيەتنى ئىزدەيدىغان روھ بىلەن ياشايدىغانلىقى ئوقۇرمەنلەرگە ئىشارە بولۇۋاتىدۇ. گەرچە تۇۋا قىلىش، نۇسرەت تىلەش، دۇئا قىلىش قاتارلىقلارغا قارىتا ھازىر كىشىلەر بىر ئاز تۇيغۇن ۋە سەگەك بولۇپ قېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىر مىللەتنىڭ روھىي مۇكەممەللىكىدىكى ئاچقۇچلۇق ئامىللارنى تىلغا ئالماسلىق ۋە ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىش بىر مىللەتنى چۈشىنىش ۋە چۈشەندۈرۈشتە ئىلمىيلىكتىن دېرەك بەرمەيدۇ.

بۈگۈنكى سەھرا بازىرىنىڭ غېرىبلىقىدا بىر خىل روھىي مۇكەممەللىكنىڭ ئاخىرقى ئىزنالىرى بار، كىشىلەرنىڭ پەلسەپە ۋە كۆز قاراشقا بولغان ئىشەنچىسى ئاجىزلاپ، روھىي ساغلاملىققا بولغان ئېچىرقىشى ۋە تەلپۈنۈشى مائارىپ، مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات-سەنئەتكە بەلگىلىك بېسىم ئېلىپ كېلىۋاتقان ھاياتلىق مۇھىتىدا، روھىي مۇكەممەللىك كىشىلەرنى يېڭى مەدەنىيەت مۇلاھىزىلىرىگە باشلاۋاتىدۇ، ئۆزىنىڭ قورۇقلىرى بىلەن كارى يوق، ئەينەككە قارىماي جان-جەھلى بىلەن ياشايدىغان ئاياللار توپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئەزالىرىنىڭ تۇيغۇلىرى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىۋاتىدۇ. مەدەنىيەتلىك شەھەرلەردىكى سەپ-سەپ پسىخولوگلار، روھىي ئانالىزچىلار بەلكىم بىر كۈنلەردە بۇنداق بازارلاردىكى ھاياتىي قىزغىنلىقنى ئۆزلىرىنىڭ نۇتۇق تېمىسىمۇ قىلىپ قالار. لېكىن بىزمۇ مۇشۇ نۇقتىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشىمىز، ئاشۇ «نادانلىق» ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان بەزى ھاياتىي ئەڭگۈشتەرلەرنى ھەقىقىي قىممەتكە ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ھاياتىي قۇۋۋىتىنى، ئىستەكلىرىنى يوقاتمىغان ئامىللارنى قېزىپ چىقىشىمىز، بۇنى سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشىمىز كېرەك.

«سەھرا بازىرى» ھەققىدىكى ھېكايىلەر كۆپ، مۇلاھىزىلەر كۆپ. ئۇ ئاشۇ سۆيۈملۈك يازغۇچىدىن تېخىمۇ زور قۇۋۋەت ۋە كۆز، ئوقۇرمەنلەردىن قىزىقىش، ئۈزلۈكسىز ئويلىنىش تەلەپ قىلىدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى بۈگۈنكى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى كەسپىنىڭ ماگىستىر ئاسپىرانتى.

ئالىمجان ئابدۇخالىق، ئەلى ئابلا

شېئىرلىرىم بېغىم، تەرجىمە — قىرغاققا ئۇتاشقان كۆۋرۈك

— شائىر، تەرجىمان ئىمىن ئەھمىدى بىلەن سۆھبەت

ئۇيغۇر بۈگۈنكى زامان ئەدەبىيات زېمىنىدا خەلقىم دەپ يۈتكۈل ئۆمرىنى تىنىمسىز ئۆتكۈنىشكە، ئىزدىنىشكە، تەتقىقات ئىشلىرىغا بېغىشلىغان ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن، ئىمىن تۇرسۇن، خەمىت تۆمۈر، ئىبراھىم موتئىي، ئابدۇشۈكۈر تۇردى... قاتارلىق ئالىملىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئىلىم سەمەرىلىرى ئارقىلىق ئەسلىگۈدەك قىممەت يارىتىپ بىزگە ياشاشنىڭ ئۈلگىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى. تارىخىمىزنىڭ تۈرلۈك-تۈمەن بوران-چاپقۇنلىرىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ ئاشۇ زامانلارنىڭ ھايات شاھىتلىرىدىن مىرسۇلتان ئوسمانوف، توختى باقى ئارتىشى ۋە ئىمىن ئەھمىدى... قاتارلىق كىشىلىرىمىز ھايات سەپىرىدە بىز بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئىجاد ۋە ئىجتىھاتنىڭ قايناملىرىدا ئۈلگە بولۇپ كەلمەكتە. ئۈلگىنىڭ رولى چوڭ، ئەلۋەتتە. بىزتەدبىر ۋە تەجرىبىگە موھتاج بولۇۋاتقان ئەۋلادلارمىز. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز يېقىنقى مۆھتەرەم ئۇستازلىرىمىز بىلەن دىدارلىشىش، ئۇلاردىن ئۆگىنىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش، ئىلمىي سۆھبەت

يۈزمۇيۈز

ئۇيۇشتۇرۇش مەقسىتىدە، ئەڭ ئاۋۋال شائىر، تەرجىمان پىروفېسسور ئىمىن ئەھمىدى ئاكىنى ئىزدىدۇق. بۇنىڭ كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە خېلى مەنپەئەتى بولىدۇ دەپ قارايمىز.

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئىمىنكا؟ سىز ھازىرغىچە نۇرغۇن نادىر شېئىرلارنى ۋە ئىلمىي ئەسەرلەرنى يازغاندىن باشقا يەنە خەنزۇ ئەدەبىياتىدىكى بىر قىسىم ئەسەرلەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ، كەڭ ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا تەقدىم ئەتتىڭىز. مەيلى سىزنىڭ يازغان شېئىرلىرىڭىز، ئىلمىي ئەسەرلىرىڭىز ۋە ياكى تەرجىمە ئەسەرلىرىڭىز بولسۇن ھەممىسى كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى. شۇڭا بىز بۈگۈن سىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ھاياتىڭىز بىلەن قىسقىچە تونۇشۇپ باقساقمىكىن دېگەن مەقسەتتە پىكىرلەشمەكچى بولۇۋاتىمىز. بىز سۆھبىتىمىزنى يەنىلا سىزنىڭ بالىلىق ھاياتىڭىزدىن، ئائىلە تەربىيەلىنىش ئەھۋالىڭىزدىن ۋە ئىجادىيەت ساھەسىگە قانداق كىرگەنلىكىڭىزدىن باشلىساقمىكىن؟

ئىمىن ئەھمىدى: مەن 1942-يىلى 4-ئايدا قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەسىنىڭ ياندۇرما يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلدۇم. باشلانغۇچ مەكتەپنى ئۆز يېزامدا تاماملى-

غاندىن كېيىن، 1960 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك
1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ۋە شۇچاغدىكى ۋىلايەتلىك تولۇق
ئوتتۇرا (هازىرقى شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا)دا ئوقۇدۇم.
1960 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە سابىق مەركىزىي مىللەتلەر
ئىنستىتۇتىدا ئىككى يىل تەييارلىق سىنىپىدا، 1962 ـ يىلـ
دىن 1967 ـ يىلغىچە بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ
تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇدۇم. 1968 ـ يىلدىن
1983 ـ يىلغىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك خەلق سوت مەھكىمىسـ
دە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومدا ئىشـ
لىدىم. 1986 ـ يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىـ
يات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، بىرلەشـ
مىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن رەئىسى بولدۇم. 1997 ـ
يىلدىن تارتىپ شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى، مەكتەپ مۇدىرى قاتارلىق خىزمەتلەرـ
نى ئىشلىدىم. ئەسلىدە مېنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇش ئارزۇـ
يۇم ناھايىتىمۇ كۈچلۈك ئىدى. ئەمما تۈرلۈك سەۋەبلەر
تۈپەيلى، ياشلىق، يىگىتلىك مەزگىللىرىمدە بۇ ئارزۇيۇمنى
ئەمەلگە ئاشۇرالماي، 60 ياشلىق خىزمەت ھاياتىمنىڭ ئەڭ
ئاخىرقى يەتتە يىلدا ئەمەلگە ئاشۇردۇم. مانا مۇشۇ يەتتە
يىللىق ئوقۇتقۇچىلىق جەريانىدا ھېس قىلغانلىرىم كۆپ
بولدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىـ
لىرىغا دېيىدىغىنىم، ئالىي مەكتەپ پەقەت ۋە پەقەت بىر
پۇرسەت، بىر شارائىت، ئۇنىڭدىن باشقا ئالاھىدە بىر نەرـ
سىمۇ ئەمەس. بۇ جاي ئۇستۇدېنتلارنى بىر تۈركۈم يارامـ
لىق ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى بىلەن تەييار تاماق، ياتاقتىن
سىرت يەنە ئازادە مۇھىتقا ئىگە بولغان كۇتۇپخانا، زامانـ
ۋى سىنىپلار بىلەن تەمىنلەپ بېرىدۇ. ئالىي مەكتەپتە
ئوقۇش دېگەن سۆز ھەرگىزمۇ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدەك
مول بىلىمنى مۇئەللىمدىن ئېلىش دېگەنلىك ئەمەس.
پەقەت قانداق ئوقۇشنى، قانداق ئۆگىنىشنىڭ يولىنى ئۆگىـ
نىۋېلىش دېگەنلىكتۇر. ئوقۇتقۇچى يېتەكچى، يول كۆرسەتـ
كۈچى خالاس. شۇڭا ئوقۇتقۇچىنىڭ قولۇڭلاردىكى
دەرسلىك ماتېرىيالىنى چايناپ سۆزلىگىنىگە قاراپ ئولتۇرـ
ساڭلار ئالىي مەكتەپتە ھېچنېمىنى ئۆگىنەلمەيسىلەر. ئەگەر
ئوقۇتقۇچى قولۇڭلاردىكى دەرسلىك ماتېرىيالىنى قويۇپ
تۇرۇپ شۇنىڭغا يېقىنلىشىدىغان، كىتابتىن سىرتقى ئەڭ
يېڭى سەۋىيەدىكى ئۇچۇر بىلەن سىلەرنى تەمىن ئېتەلىسە
ئاندىن بۇ ئوقۇتقۇچى سىلەرگە بىلىم بەرگەن بولىدۇ.
ئەگەر شۇ كىتابتىكى نەرسىنى يەنە بىر قېتىم سىلەرگە يادقا
دەپ بەرگەن بولسا بۇنداق نەرسىنىڭ مەززىسى بولمايدۇ.
چۈنكى ئۇ ماتېرىياللار قولۇڭلاردا بار. شۇڭا ئالىي
مەكتەپ مېنىڭ قارىشىمدا ناھايىتىمۇ ياخشى بىر شارائىت.
يول تېپىشنىڭ ياخشى بىر ئىمكانىيىتى ھازىرلانغان جاي.
لېكىن ئۇ سىنىپقا كىرىپ ئوقۇتقۇچىنىڭ دەپ بەرگىنىگىلا
قاراپ ئولتۇرۇپ، بىر نەرسە ئۆگىنىگىلى بولىدىغان جاي
ئەمەس، مۇنداق دېگەنلىك ھەرگىزمۇ ئوقۇتقۇچىلارنى
ھۆرمەت قىلماسلىق دېگەنلىك ئەمەس. مەسىلە ئۆزىمىزدە.
شۇ پۇرسەتتىن، شۇ ئىمكانىيەتتىن قانداق پايدىلىنىشتا.
چۈنكى ھازىرقى شارائىتتا سىلەرنىڭ بىر قانچە تىل ئۆگىنىـ
ۋېلىش ئىمكانىيىتىڭلار بار. كومپيۇتېردىن پايدىلىنىش ئىمـ
كانىيىتىڭلا بار. ماتېرىياللار ھەددى ـ ھېسابسىز. بىز ئوقۇـ
ۋاتقان مەزگىلدىكىگە قەتئىي سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ.
شۇڭا بۇنىڭ ئۆزىنىمۇ بىر پۇرسەت دەپ قارايمىز.
خۇددى بىر ئۇۋىدىن چىققان قۇش باللىرى ئوخشاش
بولمىغاندەك، بىر سىنىپتىن چىققان باللارنىڭ ئەھۋالىمۇ
خىلمۇخىل بولىدۇ. 1959 ـ يىلى قەشقەر ۋىلايەتلىك تولۇق
ئوتتۇرىنى پۈتكۈزۈپ چىققان ئوقۇغۇچىلاردىن شىنجاڭ
ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئابدۇكېرىم راخمان، تۇرسۇن قۇربان،
ھىمىت مەخسۇت، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىن
مەرھۇم ئابلىمىت ئىسمائىل، مەمۇرىي خىزمەت قىلغانلارـ
دىن ئابدۇرېھىم ھامىت، مائارىپ نازارىتىگە نازىر بولغان
سادىر قادىر، رومان ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان
ئەخەت تۇردى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىر سىنىپنىڭ باللـ
رى ئىدى. دېمەك، شۇ ۋاقىتتىكى شۇنداق ناچار شارائىتـ
تىمۇ مانا مۇشۇنداق باللارنى يېتىشتۈرۈپ چىقارغان، مەـ
سىلە ئادەمنىڭ ئۆزىدە. شۇڭا مەكتەپتە ھەر قېتىملىق
ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى بولغان ۋاقىتتا، ئاتا ـ ئانىلار
بار يەردە، ئوقۇغۇچىلارغا «ئۈرۈمچى مەدەنىيەتنىڭ مەرـ
كىزى، سودا ـ ئىقتىسادنىڭ مەركىزى، ئويۇن ـ تاماشىنىڭ
مەركىزى، ئەگەر دىققەت قىلمىساڭلار، ئويۇن ـ تاماشا
بىلەن بولۇپ كېتىپ بىر كۈننىڭ ئىچىدىلا بوياقچىنىڭ كۆـ
پىگە چۈشكەندەك بويىلىپ كېتىسىلەر، ھېچنېمىگە ئوخشىـ
مايدىغان بىر نەرسە بولۇپ چىقىمەن دېسەڭلا بۇنىمۇ بىر
كۈننىڭ ئىچىدىلا بېجىرگىلى بولىدۇ. ئادەمگە ئوخشايدىـ

غان بىر نەرسە بولۇپ چىقمەن دېسەڭلا بىر كۈننىڭ ئىچى-
دە مۇشۇ مەۋقەنىمۇ تىكلىگىلى بولىدۇ. بۇنىڭ قايىسىنى
تاللىۋېلىش ئۆزۈڭلارنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش، چۈنكى
يۇلنى ئۆزۈڭلا ئەمەس، بەلكى ئاتا ـ ئاناڭلار خەجلەيدۇ»
دېدىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئادەمدە چوقۇم توغرا نىشان،
ئېنىق بىر مەۋقە بولۇشى كېرەك. ئىش قىلغاندا چوقۇم نى-
شاننى كۆزلەپ مەقسەتلىك مېڭىشنى، ياشلىق ھاياتنى قە-
دىرلەپ ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنى بىلىۋېلىش
كېرەك. ئويۇن ـ تاماشا دېگەن قاچان ئوينىۋالسا بولىدىغان
نەرسە. بىز تۇغۇلماستىن ئىلگىرىمۇ ئويۇن ـ تاماشا بار ئى-
كەنتۇق، بىزنىڭ دەۋرىمىزدىمۇ بار ئىدى، بۇنىڭدىن كې-
يىنمۇ يەنە بولىدۇ، بولۇپلا قالماي تۈرلىرى يەنە كۆپىيىۋا-
تىدۇ، دېمەكچى بولغىنىم ھازىرغىچە بىرەر كىمنىڭ ئويۇن-
تاماشىنى ئويناپ تۈگىتىپتۇ دېگىنىنى ئاڭلاپ باقمىدىم. بۇ
ئويۇن ـ تاماشىنى ئويناپ تۈگىتىپ بولماق بەك تەس،
ھەتتا قېرىغاندىمۇ بۇ پۇرسەت بار. شۇڭا مەن بېيجىڭدا
ئوقۇۋاتقان ئالتە يىللىق ھاياتىمدا يېخېيۈەن (颐和园) نى
ئۈچ قېتىمچە كۆرگەن، بېيخەي (北海) دېگەن باغچىنىمۇ
بىر ـ ئىككى قېتىم بارغان. شۇڭا ھەر ھەپتىسى بازارلارنى
ئارىلىۋالمىسىمۇ، ئۈرۈمچىنىڭ كوچىلىرىنى كۆرۈۋالمىسىمۇ
شۇ كوچىلار شۇ، شۇ ئادەملەر شۇ، ئاۋۋال ياخشى ئوقۇپ
جەمئىيەتتە بىر كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، پۇت تىرەپ
تۇرۇۋېلىپ، ھەممىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەندىن
كېيىن، مەملىكىتىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىۋالغىلى، ھەتتا
چەت ئەللەرگىمۇ چىقىپ ئويناۋالغىلى بولىدۇ. ۋاقتى كەل-
گەندە ھەممە ئىشنى قىلىشقا ئۈلگۈرگىلى بولىدۇ. بۇ ھايات-
لىق قارىماققا ناھايىتى قىسقىدەك كۆرۈنسىمۇ، ۋاقىتنى قە-
دىرلەپ مىنۇت، سېكۇنتلاردىن ئۈنۈملۈك پايدىلانالىسا
ۋاقىت تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدىن نەچچە ھەسسە ئۇزۇن.
ئەمدى گېپىمىزنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، مەن بىر سەھرا ـ يې-
زىدا تۇغۇلغان بولۇپ، ھازىر دېيىلىۋاتقان ئاتالمىش
«دىنىي مەكتەپ»تە ئوقۇغان. دىنىي مەكتەپ دېسە ھازىر-
قى باللار بۇنى بەك بىلىپ كەتمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ قە-
دىمكى مەھەللىۋى مەدرىسنى كۆرسىتىدۇ. مەن ئېھتىمال
مەدرىسكە كىرگەن ۋاقتىمدا تۆت ـ بەش ياشلاردا بولسام
كېرەك. ئەنە شۇ مەھەللىۋى مەدرىس دەسلەپتە ماڭىمۇ ھا-
زىرقى يەنىي مەكتەپتىكىدەك ئاۋۋال خەت تونۇشنى ئۆ-
گەتتى، ئاندىن «ھەپتىيەك»نى ئوقۇيالىغىدەك بولغاندىن
كېيىن، «نامەھەق» ناملىق بىر كىتابنى ئوقۇتتى. «ناما-
ھەق» بۇ بىر شېئىر كىتابى، ئەمدى بىلسەم بۇ «ھەقىقەتنا-
مە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن. چاغاتاي يېزىقىدا يې-
زىلغان بۇ كىتابنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن كېيىن «سەپەليا»-
غا چىقتۇق، كېيىن بىلسەم بۇ «سۇپى ئاللايار» دېگەن
كىتاب ئىكەن. بۇمۇ چاغاتاي يېزىقىدا يېزىلغان بولۇپ
ئوقۇپ تۈگەتتۇق. چاغاتاي يېزىقى ھەققىدە ھازىرقى
ئالىي مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا سۆزلىگەندەك بىرەر كىم
بىزگە مۇنتىزىم دەرس قىلىپ ئۆتمىگەنىدى. بىز پەقەت مە-
نىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەي قوشۇپ ئوقۇۋەردۇق.
ئاندىن نەۋايىغا چىقتۇق دېدى. شۇ چاغدا ئوقۇغان نەۋايى-
نىڭ كىچىك ھالەتتىكى تاللانما شېئىرلار كىتابى ھېلىمۇ
مەندە بار. نەۋايىنى ئوقۇدۇق. «يارى ئەكسىن مەيدە كۆر
دەپ جامىدىن چىقتى سادا» دەپ تىنماي شارىلداپ
سۇدەك ئوقۇيدىغان بولۇپ كەتتۇق، دادىلىرىمىز، چوڭ
دادىلىرىمىز ئوقۇغىنىمىزنى كۆرۈپ بۇ بەك ياخشى ئوقۇپ-
تۇ دەپ خۇشال بولۇپ كېتەتتى، مەنىسىنى بىلمەيمىز،
لېكىن، قاتتىق يادقا ئالىمىز. بۇنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن
كېيىن، ئەمدى غوجا ھاپىزغا كەلدۇق دېدى، «غوجا
ھاپىز» پۈتۈنلەي پارسچە بولسىمۇ غوجا ھاپىزنىڭ شېئىر-
لىرىنى سۇدەك يادقا ئالدۇق. بىزنىڭ ئۇ خەلپىتىم ئەرەب-
چە، پارسچىنى ناھايىتىمۇ ياخشى بىلىدىغان كىشى ئىدى.
ئۇ بىزگە ئاشۇ پارسچىنىڭ ئۆزىنى يادقا ئالدۇرۇۋېتەتتى،
لېكىن مەنىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىز ئۇقمايتتۇق. تېخى
يېقىنغىچە نۇرغۇنلىغان كىشىلىرىمىز ئۇ چاغلاردا بىزدە ما-
ئارىپ يوق، مائارىپ 1880 ـ يىللىرىدا بارلىققا كەلگەن
دېدى. بۇ ئەلۋەتتە يەنىي مەكتەپ، يېڭىچە مەكتەپ،
لېكىن قەدىمىي چاغلاردا مەن دېگەن ھېلىقىدەك مەكتەپلەر
بار ئىدى. ئەگەر شۇ ۋاقىتتا مەن دېگەندەك مەكتەپلەر
بارلىققا كەلمىگەن بولسا ئۇنداقتا مەھمۇد كاشغەرىي،
يۈسۈپ خاس ھاجىپلار قەيەردە ئوقۇغان؟ ئۇنىڭدىن بۇ-
رۇنقىلار قەيەردە ئوقۇغان؟ كېيىنكىلەر قەيەردە ئوقۇ-
غان؟ دېگەنگە ئوخشاش نۇرغۇنلىغان سوئاللارغا جاۋاب
ئىزدىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. مېنىڭ ئوقۇغان مەكتىپىم
دىنىي مەكتەپ ئەمەس، شۇ دەۋردىكى مەھەللىۋى
مەدرىس. ماڭا نىسبەتەن ئەڭ ئىپتىدائىي بىلىم ئورنى.

كېيىن قارىساق بىز ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىپتۇق. ئەدە-
بىيات دېگەن شۇ ئىكەن. بىزدە ئۇ چاغدا ئەدەبىيات
دېگەن ئاڭ يوق. بەزىلەر تەرجىمىھالىنى يازغاندا، مەن
ئۇنداق چاغدا ئوقۇغاندا نەۋائىينى بىلەتتىم دەپ ئۆزىنى
پەردازلاپ كۆرسىتىدۇ. ئائىلىسىدىكىلەرنى دادام مۇنداق
تەربىيە كۆرگەن، ئوقۇمۇشلۇق زات ئىدى، مومام مۇنداق
چۆچەك ئوقۇپ بېرەتتى دەيدۇ. بۇنداق دېسەك، موملا-
رىمىز گوركىينىڭ مومىسىغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئۇنداق ئىش
يوق. ئەدەبىياتقا قىزىققان ياكى شائىرلىققا قىزىققان،
شېئىر يېزىشقا قىزىققان ياكى ھېكايە، پوۋېست يازماق-
چى بولغان ئادەمگە، ئەدەبىياتنى ھەقىقىي ئۆزىنىڭ كەسپى
قىلماقچى بولغان ئادەمگە نىسبەتەن ئەدەبىيات — ھايات
ئادەم دېمەكتۇر. ئەدەبىيات قانداقتۇر تەبىئەت ھادىسىلە-
رىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن ئەمەس، ئادەمنى تەتقىق قىلى-
دىغان، ھاياتلىقنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۆزىدە ھېسسى-
ياتلىق ۋە ھېسداشلىق كەيپىياتىنى تۇرغۇزالايدىغان ئادەم،
تىراگېدىيەلىك ئېڭى ۋە گۈزەللىك ئېڭى بولغان ئادەم،
دۇنيا نېمىدېگەن گۈزەل، نېمانچە يۇمۇرىستىك ياكى نېمە-
دېگەن ئازاب-ئوقۇبەتلەر بىلەن تولغان دېگەن ھېس-
تۇيغۇغا كېلەلىگەن ئادەم ئىجتىمائىي پەنگە كىرەلەيدۇ.
ئەگەر بىز تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىنى پەرق ئېتەلمىسەك، ئىن-
ساننىڭ ناھايىتى سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمە-
سەك، ئۇنىڭ نېمىگە خۇشال بولۇپ، نېمىگە قايغۇرىدىغان-
لىقىنى بىلەلمىسەك ئەدەبىياتقا كىرگەنىڭ پايدىسى يوق.
ئۇنىڭدىن، بىيولوگىيە، خىمىيە، ماتېماتىكا... قاتارلىق تەبى-
ئىي پەنلەر بىلەن شۇغۇللانغان ياخشى. ئەگەر نېمىدېگەن
چىرايلىق ھايات، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق ھايات، نېمىدې-
گەن يىغىسى تولا ھايات دېگەننى چۈشەنگىمىز كەلسە
ئاندىن ئىجتىمائىي پەنگە كىرىپ باقساق، ئەدەبىياتقا
كىرىپ باقساق بولىدۇ. دادام چوڭ يازغۇچى ئىدى ياكى
مومام قوشاقچى ئايال بولۇپ، ماڭا دائىم چۆچەك، شېئىر-
لارنى ئوقۇپ بەرگەچكە كىچىكىمدىن تارتىپ شائىرلىق
ئوتى تۇتاشقان دېگەنگە ئوخشاش سۆز-جۈملىلەرگە ئە-
شەنگۈم كەلمەيدۇ. بۇنداق دېسەك يالغانچىلىق بولۇپ قا-
لىدۇ دەپ ئويلايمەن، پەقەت تۇرمۇشنى ياخشى كۆرىدى-
غان، ئىنسانلارنى ياخشى كۆرىدىغان، تەبىئەت دۇنياسىنى
ياخشى كۆرىدىغان، ئېچىنىدىغان، يىغلىيالايدىغان، ھېس-
داشلىق قىلالايدىغان، ۋاپادارلىقنى، ۋاپاسىزلىقنى بىلەلەيدى-
غان ئادەملەرلا ئىجتىمائىي پەنلەرنى سۆيەلەيدۇ ھەم ئۇ-
نىڭغا يۈز كېلەلەيدۇ. ۋاپادارلىق شەرتلىك مەسىلە ئەمەس،
ئىجتىمائىي ھادىسە. ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىنى بىلەلەيدى-
غان، تارىخىنى چۈشىنەلەيدىغان، كىشىلەرنىڭ ئىنتىلىۋاتقان-
لىرىنى ھېس قىلالايدىغان ئادەمدىن ئىجتىمائىي پەنلەر خا-
دىمى چىقىدۇ. شۇڭا شېكىسپىر «مۇزىكا ھېسسىياتى
يوق ئادەملەر كۆڭلى قارا كېلىدۇ، قاتىل بولىدۇ»؟ «مۇ-
زىكىلىق ھېسسىياتى، مۇزىكا تۇيغۇسى يوق ئادەملەرنىڭ
ھەممىسى قاراقچى بولىدۇ، قاتىل بولىدۇ. ئۇلارنىڭ
كۆڭلى دوزاختا ئوخشاش قاراڭغۇ بولىدۇ» دېگەن ئىكەن.
بۇ قانداق دېگەن گەپ؟ بىر مۇزىكىنى ئون ئادەم ئون
خىل چۈشىنىدۇ. بىز بۇنىڭدىن نېمىنى ھېس قىلىمىز؟ مۇ-
زىكا دېگەن ئاۋاز ئەمەس بەلكى تۇيغۇ. باللاردىن مۇزى-
كا دېگەن نېمە دەپ سورىسام «ئاۋاز» دەپ جاۋاب
بەردى. بۇ ئاۋاز ئەمەس، ئاۋاز دېگەن فىزىكىلىق ھادى-
سە. تۇيغۇ دېگەن فىزىيولوگىيەلىك ھادىسە، پسىخولوگىيە-
لىك ھادىسە. ئەدەبىياتقا كىرىمەن دېگەن ئادەم، ئەدەبى-
ياتنى بولىدىغان پەنكەن، تىرىشىپ باقاي دېگەن ئادەمگە
نىسبەتەن ئالدىنقى شەرت — ئۇلار چوقۇم ھاياتلىقنى سۆ-
يىدىغان بولۇشى، مىللىيلىكنى سۆيىدىغان بولۇشى لازىم.
1986-يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدىبلەر ئۆ-
مىكى ئاقسۇدىن ئۆتكەندە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومغا ۋا-
كالىتەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدىم. شۇ چاغدا
يۈننەنلىك (云南) شائىر بەيشۆ (白雪) قىزىل مىڭئۆيگە
كېتىۋاتقان يولدا، قىزىلنىڭ داۋىنىدىكى قاقاسلىقنى، ئاندا-
ساندا ئۆسكەن يانتاق-قامغاقلارنى كۆرۈپ، ئاجايىپ بىر
جايكەن دېگەن تۇيغۇغا كېلىپ قاپتۇ. كېيىن مەندىن، سىز
بۇ جايلارغا قانداق قارايسىز؟ — دەپ سوراپ قالدى.
ماڭا نىسبەتەن بۇ يەرلەر تولىمۇ سۆيۈملۈك، تولىمۇ چىرايى-
لىق، گۈزەل تۇيۇلىدۇ دەپ جاۋاب بەردىم. نېمە ئۈچۈن
شۇنداق قارايسىز؟ — دېدى.

— چۈنكى، مۇشۇ يانتاقلار ۋە قامغاقلار ھېچكىم سۇ
قۇيمىسىمۇ، پەرۋىش قىلمىسىمۇ، ئۆزلۈكىدىن ئۈنۈپ، باغ-
رىنى ئانا يەرگە چىڭ بېسىپ، چېچەكلەپ، ئۆزىدىن-
ئۆزى خۇشال بولۇپ، قۇرۇپ كەتسىمۇ، شاماللاردا يۇمى-
لاڭلاپ بىر يەرلەرگە ئۇچۇپ كەتسىمۇ خاپا بولماي ئىك-

كىنچى يىلى يەنە قايتىدىن كۆكلەپ چىقىدۇ، شۇڭا مەن ئۈچۈن بۇ جايلار يەنىلا تولىمۇ گۈزەل تۇيۇلىدۇ. — دەپ جاۋاب بەرسەم، ھەقىقەتەن مەن ئويلىغاندىنمۇ ئورۇنلۇق جاۋاب بەردىڭىز، ھەقىقىي شائىر ئىكەنسىز دېگەنىدى. مۇشۇنداقلا گەپ، كۆزەتسە بۇ ھايات ناھايىتىمۇ چىرايلىق. ئەگەر بىز بىر گۈلباغقا كىرسەك نۇرغۇن رەڭدار گۈللەرنى كۆرىمىز. ئوخشاش ئېچىلغان ئەتىرگۈلگە نىسبەتەن، بەزىلەن كېلىپ بۇ گۈل بەك چىرايلىقكەن دېسە، يەنە بىرى ئۇنداق دېيىشى ناتايىن. شۇ گۈللەر قانداق چىرايلىق؟ گۈزەللىك دېگەن نېمە؟ بىزدە: «چىرايلىق چىرايلىق ئەمەس، سۆيگەن چىرايلىق» دېگەن گەپ بار. بۇ بىر خىل ئىدىئالىزملىق، سۇبيېكتىپلىق قاراش. خەنزۇچىدىمۇ شۇنىڭغا يېقىنلىشىدىغان سۆز بار. «مۇھەببەتلىك كىشىنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە چىرايلىق كۆرۈنىدۇ» دەيدۇ، ئەرەبلەرمۇ: «لەيلىنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈش ئۈچۈن مەجنۇننىڭ كۆزى بىلەن قارا» دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە لەيلى بەك سەت ئىكەنمىش. پەلسەپىدە بۇنى ئىدىئالىزملىق قاراش دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئېستېتىكىدا گۈزەللىك ئوبيېكتىپ مەۋجۇت نەرسە دەپ قارايدۇ. گەپ شۇ گۈزەللىكنى ئىنسانىنىڭ بايقاش- بايقىيالماسلىقىدا. ئۇ ئىنسانىنىڭ ئەركىن ئىرادىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەڭ ئەقەللىيسى يانتاقمۇ چىرايلىق، يولۋاسنى يىرتقۇچ دەيمىز، يولۋاسمۇ چىرايلىق. لېكىن نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قارىشىدا يولۋاس ناھايىتى ۋەھشىي، قورقۇنچلۇق، ئەلۋەتتە مەنمۇ ناھايىتى قورقىمەن. لېكىن چىرايلىق دېگەندە، ئىنسانىنىڭ ئەركىن ئىرادىسىنىڭ ئوبيېكتىپ رېئاللىققا بەرگەن باھاسىدۇر. شۇڭا ئەدەبىياتنى نوقۇللا مۇنداق رومانلار بار ئىكەن، ئۇنداق ھېكايىلەر بار ئىكەن، ئوقۇپلا قويساق بولىدىكەن دەپ قارىساق بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئىنسانىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن ئىكەن، ئىنسانىنى چۈشەنگەندىلا ئاندىن ئەدەبىياتنىڭ ماھىيىتىنى ھەقىقىي چۈشەنگىلى بولىدۇ. مانا مۇشۇ نۇقتىنى توغرا قىلىپ تۇرۇپ ئاندىن ئەدەبىياتقا كىرىش لازىم. باشقا پەنلەرنىڭ ئالىملىرىمۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئىلمىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى بىلىپ تۇرۇپ ئاندىن ئۇنى ئۆگىنىشكە، تەتقىق قىلىشقا باشلايدۇ. ئۇلار ھەقىقىي بىر مەۋقەنى توغرا تۇتۇپ تۇرۇپ ئاندىن تەتقىقات ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلۇغبەگمۇ دۆلەتنىڭ غېمىنى تولا يەپ ئاسمانغا تولا قاراپ ئولتۇرۇپ، يۇلتۇزلارنىڭ ئۆزگىرىشچان ھالىتىنى بايقىغاندىن كېيىن، ئاندىن بۇنىڭ زادى قانداق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن رەسەتخانىسىدا ئاسمان ھادىسىلىرى ھەققىدە تۇرلۇك تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان بولۇشى كېرەك. ئەدەبىيات بىلەنمۇ ئەجەب بىر ئىنسانلار بولىدىكەن، نېمىدېگەن گۈزەل، نېمىدېگەن ئازاب- ئوقۇبەتلەر بىلەن تولغان دۇنيا بۇ دېگەن تۇيغۇغا كېلەلىگەن چاغدا ئاندىن شۇغۇللىنىپ بېقىش كېرەك. ھەرگىزمۇ ماۋۇ ھېكايە بەك قىزىق ئىكەن، ئاۋۇ شېئىر ئادەمنى بەك ھاياجانلاندۇرىدىكەن، دەپ كىرىدىغان نەرسە ئەمەس، تېگى- تەكتىنى بىلىپ كىرىش لازىم. كلاسسىك ئەدەبىياتقا كىرگەندىمۇ، كلاسسىك ئەدەبىيات دېگەن نېمە، كلاسسىك ئەسەر دېگەنچۇ؟ دەپ ئويلىنىش كېرەك. قەدىمكى ئەدەبىياتنىڭ ھەممىسى «كلاسسىك» ئەدەبىيات بولۇۋەرمەيدۇ. بەزىلەر خەنزۇ تىلىدىكى «گۇدىيەن ۋېنشۆ» (古典文学)دېگەننى «كلاسسىك ئەدەبىيات» دەپ ئېلىۋاتىدۇ. بۇنداق دېيىش خاتا، «كلاسسىك ئەدەبىيات» دېگەن «جىڭ دىيەن ۋېنشۆ» [经典文学] بولىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىيات بىلەن قەدىمكى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ ئارىسىدا ئاسمان- زېمىن پەرق بار. قەدىملا بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى كلاسسىك بولالمايدۇ. بۇ خۇددى پارقىرىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئالتۇن بولالمىغىنىغا ئوخشاش. بىزدە كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمۇ ناھايىتى ئاجىز ھالقا بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. نۇرغۇنلىغان ئېسىل ئەسەرلىرىمىز بېرلىندا، پارىژدا، لوندوندا، لېنىنگراد... كۇتۇپخانىلىرىدا ساقلىنىۋاتىدۇ، بەلكىم كېيىنچە سىلەرگە ئوخشاش ئىز باسار تەتقىقاتچى ياشلىرىمىز ھەر خىل ئاماللار بىلەن ھېچ- بولمىغاندا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىلىرىنى ئېلىپ كېلىشىڭلار، بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتلارنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇشۇڭلار مۇمكىن. مەنمۇ ھازىر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر 12 مۇقام تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، بىزدە ھازىر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئۈچۈن تۈرلۈك ئىمكانىيەتلەر يوق بولۇۋاتىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىزدىن خېلى مول ئەتراپلىق ئىجتىمائىي بىلىملەرنى تەلەپ قىلىدۇ. بىر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسىغا نىسبەتەن، ئەگەر ئۇ كلاسسىك يازغۇچىلار ۋە

كىلاسسىك ئەسەرلەر ئۈستىدە توختالماقچى بولىدىكەن،
چوقۇم قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى، چاغاتاي تىلىنى، بولسا
ئەرەب، پارس تىللىرىنى بىلگەندىن باشقا شۇ يازغۇچى
ياكى شۇ ئەسەر بارلىققا كەلگەن تارىخىي دەۋرنى، شۇ ئاپ-
تورنىڭ ئۆزىنى، ئاپتورنىڭ ئىدىيەسىنى، ئاپتورنىڭ ئىجتى-
مائىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى
ھەممە جەھەتتىن ئەتراپلىق بىلىش كېرەك. ئۇنىڭغا تەسىر
كۆرسەتكەن ئامىللار، ئۇ ئوقۇغان مەكتەپلەردىن تارتىپ
كۆرگەن كىتابلار، ئالاقە باغلىغان كىشىلەرگىچە بىلىشى
كېرەك. شۇ چاغدا ئاندىن ئوبدان تەتقىق قىلغىلى بولىدۇ.
ماتېرىيالغا تايىنىۋېلىپلا بىر نېمە دېمەك ھەقىقەتەن تەس.
ئەمدى ھازىرقى ۋە بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن
ئېيتقاندا بۇ ساھەدىمۇ تېخى ئەتراپلىق تەتقىقاتلار ئېلىپ
بېرىلغىنى يوق. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىلگەندىن تارتىپ ھا-
زىرغىچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا 200 نەچچە پارچە رومان
بارلىققا كەلدى. ئارىلىقتا بىز تەۋسىيە بويىچە مۇشۇ 250
پارچىگە يېقىن رومانلاردىن 50 پارچە رومانىنى تاللاپ مە-
دەنىيەت خەزىنىسىگە سالماقچى بولدۇق، لېكىن 50 پارچە
رومانىنى تاللاپ چىقالمىدۇق. ھازىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا
رومانچىلىق ناھايىتى يۇكسەلدى، ئارقا-ئارقىدىن نۇرغۇن-
لىغان نادىر رومانلار بارلىققا كەلدى دەيمىز-يۇ، مەدەنى-
يەت خەزىنىسىگە كىرىپ شۇ يەردىن ئورۇن ئالالايدىغان
رومانىدىن 50 پارچە چىقمىدى. نەق مەيداندا ئاپتونوم را-
يونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئازات رەھمىتۇ-
للا سۇلتان، ئابدۇبەسىر شۇكۇر، ئابدۇقادىر جالالىد-
دىن... قاتارلىق مۇتەخەسسىسلەرمۇ بار ئىدى، ھەممىمىز
گەپ-سۆز قىلالماي ئولتۇرۇپ قېلىشتۇق.

1. شېئىرىيىتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى توغرىسىدا

**ئوقۇش-ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىڭ ئالدىراش بولۇشى-
غا قارىماي نۇرغۇنلىغان ياخشى شېئىرلارنى يازدىڭىز،
شېئىرىيەتكە قانداق قىزىقىپ قالغانلىقىڭىز ھەققىدە
ئازراق توختىلىپ بەرگەن بولسىڭىز؟ سىزگە
كىلاسسىك شائىرلىرىمىزنىڭ ۋە ياكى باشقا مىللەتلەر
شائىرلىرىدىن كىملەرنىڭ تەسىرى بەكرەك بولغان
دەپ قارايسىز؟**

بۇ سوئالنى مەندىن ئىلگىرىمۇ بىرەيلەن سورىغان.
سىزنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىڭىزگە بىرەر شەخس تەسىر كۆر-
سەتكەنمۇ؟ دېگەنتى، مەن ئۇنىڭغا: ئەگەر بىر شائىرنىڭ
شائىر بولۇشى ئۈچۈن يەنە بىر ئادەم تەسىر كۆرسەتكەن
بولۇشى كېرەكمۇ؟ — دېدىم. ئۇنداق بولسا قانداق
بولۇپ شېئىر يېزىشقا قىزىقىپ قالدىڭىز؟ — دېدى. —
ئېھتىمال مەندە بىر خىل تىراگېدىيەلىك ئاڭ بار، مەن ئا-
زابلىنىشنى بىلىمەن. بەزى ئىشلارغا ئېچىنىمەن. ئاتا-ئانا-
مىنىڭ ۋە شۇنىڭدەك يېزىمىزدىكى جاپاكەش دېھقانلىرىمىز-
نىڭ بەللىرى مۈكچەيگەن ھالدا ئېتىز-ئېرىقلاردا ئىشلى-
گەن ھالەتلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئىچ ئاغرىت-
تىم، ئۇلارغا ئېچىندىم، مەن بارمىغان جاڭگال، ئېرىق-
ئۆستەڭ، خامان، تۈگمەن... قاتارلىق يەرلەر قالمىدى. ئا-
دەملەرنىڭ تۈرلۈك، روھىي ھالەتلىرىنى كۆردۈم. بۇنى
دەل شېئىرىمدا ئىپادىلىدىم. چۈنكى ھېكايە، پوۋېستلار
مەلۇم ۋەقەلىكنى ئاساس قىلسا، شېئىر ھېسسىياتنى ئاساس
قىلىدىكەن. ئۆزۈمنىڭ تۈرلۈك ئازاب-ئوقۇبەتلىرىمنى ئەنە
شۇ شېئىر ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تىرىشتىم. شۇنداق قىلىپ
مەندە شېئىرغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاندى، شۇنىڭ
بىلەن شېئىر يازىدىغان بولۇپ قالدىم، — دەپ جاۋاب
بەرگەنىدىم. ھازىرمۇ شۇ پىكرىمدە چىڭ تۇرىمەن. بەزى-
لەر مەن كىچىك چاغلىرىمدا سوپى ئاللا يارنىڭ، نەۋائىينىڭ
غەزەللىرىنى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن شېئىر يازىدىغان بولۇپ
قالدىم، دەيدۇ. بۇ گەپ مېنىڭ ئىدىيەمدىن قەتئىي ئۆتمەي-
دۇ، بۇنداق دەپ ئۆزىمىزنى چوڭ چاغلىۋەتسەك بولمايدۇ.
بەزىلەر دادام داموللا بولغاچقا، دادام يازغۇچى بول-
غاچقا ياكى دادام شائىر بولغاچقا شۇنىڭ تەسىرىدىن بولغان
دەيدۇ. مەن مۇنداق سۈرۈشتۈرۈپ قارىسام رەسسامنىڭ
بالىلىرى رەسسام بوپتۇ، مۇزىكانتلارنىڭ بالىلىرى مۇزى-
كانت بوپتۇ. چۈنكى ئۇلاردا شۇ خىل مۇھىت بار ئىكەن،
ياغاچچىلارنىڭ بالىلىرى ياغاچچىلىقنى ئۆگىنىپتۇ، لېكىن شا-
ئىرنىڭ بالىلىرىنىڭ شائىر بولغانلىقىنى كۆرمەپتىمەن، ھەتتا
ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن. چۈنكى بۇ قول بىلەن تۇتۇپ قىلى-
دىغان ھۈنەر ئەمەس. بۇ پەقەت تۇيغۇنىڭ يېتىلىشى، ئا-
دەمدىكى بىر خىل ئىنتىلىش، ھاياتلىققا بولغان بىر خىل
مۇھەببەت، بىر خىل سۆيۈنۈش، ئېچىنىش... قاتارلىق
روھىي ھالەتلەر، غەيرىي ئىدراكىي نەرسە بولۇشى لازىم،
پۈتۈنلەي ئەقلىگە تايىنىپ يازغان نەرسە ۋەز-نەسىھەت

بولىدۇ. بىزدە شېئىر يېزىۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنى «شېئىرىي مىللەت» دەپ ئاتايدۇ. 18 ياشقا كىرگەنلەرنىڭ ھەممىسى شېئىر يازسا بولىدۇ. ئۆزىدىنىڭ دوستلۇقىنى، مۇھەببىتىنى، ھاياتقا بولغان ئىنتىلىشىنى شېئىر ئارقىلىق ئىپادىلەپ باقسا بولىدۇ، ئۇ ياشتىكى شېئىرلار ناھايىتى سۆيۈملۈك بولىدۇ، بەدىئىي كامالەتكە يەتكەنسىرى ئۇ شېئىر بۇزۇلىدۇ. شۇڭا فىرانسىيەلىك ھەيكەلتىراش رودىن 25 ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن يەنە شائىر بولىمەن دەپ قارايدىغانلار ئۆزىنى چاغلاپ ئوبدانراق ئويلىنىپ بېقىشى كېرەك، دېگەن. مەن ھازىرمۇ يېزىۋاتىمەن، رودىننىڭ دېگەن سۆزلىرىنى ھەر دائىم ئېسىمدىن چىقارمايمەن. چۈنكى شېئىر ئەقلىنىڭ مەھسۇلى ئەمەس بەلكى ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلىدۇر. ئەقىل ئارىلىشىپ قالغانلا شېئىر ۋەز-نەسىھەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ. قانداقتۇر بىر تەشەببۇسنامە، بايانات، شوئاردەك قېلىپلىشىپ قالغان بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا شائىر بولغان ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ ياشلىق ھېسسىياتىنى ساقلاپ قالمىقى ناھايىتى تەس، ئەگەر ساقلاپ قالالىسا بۇ ھەقىقەتەنمۇ شائىر ئۈچۈن زور بايلىق بولىدۇ، دەپ قارايمەن. ئۆتكەندە بىرەيلەن باشقا بىرەيلەننى دەۋر بىلەن تەڭ قەدەمدە ماڭىدىغان، بالىلىق دەۋرىدە بالىلىق ھاياتنى، ياشلىق دەۋرىدە ياشلىق ھاياتىنى، قېرىلىق دەۋرىدە قېرىلىق ھاياتىنى يازىدىغان شائىر دېگەن گەپنى قىلغانىدى، مەن دەرھال شائىر دېگەن مۇنداق بولمايدۇ، مەنچە بولغاندا بۇ خاتا باھا بولۇپ قاپتۇ، بالىلىق ۋاقتىدا قېرىلىقنى يازالايدىغان، قېرىغان چاغدا يىگىتلىكنىمۇ يازالايدىغان بولسا بۇ ئاندىن ھەقىقىي شائىر بولىدۇ. ئۆزىنىڭ يېشىغا بېقىپلا ئۆزى قانچىلىك ئۆمۈر كۆرسە شۇنچىلىك قەدەمدە ئىلگىرىلىگەن شائىردا ھېسسىيات قالمايدۇ، ماۋۇ باھانى باشقىدىن يېزىۋالا دېدىم، ئەگەر شائىرلار مۇنداق بولىدىغان بولسا مەن شائىر ھېسابلانمايمەن. مەسىلەن، مەن 18 ياشلىق ھاياتىمنى يازغان، ئىشەنمىسەڭلا يېقىندا يازغان شېئىرىمنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: شېئىرىمنىڭ ئىسمى «تولۇن ئاي»:

ئەمدى سەن بىلەن كەچتە كۆرۈشمەيمەن،
كۈندۈزدىلا كەلگىن يېنىمغا.
تۈنۈگۈن ئاخشام بوزەك ئەتتىڭ بەك،
ئىچىم ئاغرىپ قالدى جېنىمغا.
ياستۇقنىڭ يېرىمىنى تۈگەل ئالدىڭ،
مىدىرلاپ ماڭدىڭ تىنىمسىز.
بىلمىدىم قاچانلاردا كېتىپ قالدىڭ،
بۇ كېچىمۇ ئۆتۈپ كەتتى سېنىڭسىز.
دېرىزەمدىن ھەر كەچ سىرغىپ كىرىسەن،
سىغدىلىسەن مېنىڭ يېنىمغا،
باشقىلارنىڭمۇ دېرىزىسى باردۇ،
ئىچىڭ ئاغرىسۇن مېنىڭ جېنىمغا.

شېئىرىمنى باشقىلارغا ئوقۇپ بەردىم. ئۇلار شېئىرىمنى ئاڭلاپ دەرھال كۈلگەن بولدى-يۇ، بىرئازدىن كېيىن قاتتىق سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇشۇپ قالدى. ئاخىرىدا مەندىن، — ئىمىنكا، بۇ تولۇن ئاي كىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەنمۇ ياخشى شېئىر بوپتۇ، ئىنسان مانا مۇشۇنداق بولىدۇ، ھەقىقىي ئىنسان دەل مۇشۇنداق بولۇشى كېرەككەن... دېگەنلەرمۇ بولدى. يەنە بىر شېئىر مۇنداق: «گۇناھ»

كەچۈر مېنى كەرەملىك خۇدا،
نۇرغۇن گۇناھ سادىر بوپتۇ مېنىڭدىن.
لېكىن كۆڭۈلنى ئۆزۈك بېرىپ قويۇپ ماڭا،
ئۆگەتكەن ئەمەسمۇ كىچىك چېغىمدىن.
بەزى لەۋلەردىن زەھەر ئالدىم،
ئۇلارمۇ شوراپ كەتتى قېنىمدىن،
بەزى لەۋلەردىن شېكەر ئالدىم،
ئايرىلغىلى تاس قالدىم جېنىمدىن.
كەچۈر مېنى كەرەملىك خۇدا،
ئەمدى يانمايمەن قىلغان گېپىمدىن،
ئەپسۇس! مۇشۇ گەپنى دەۋاتقان چاغدا،
نە قىلاي، بىر قىز ئۆتۈپ قالدى يېنىمدىن.

بۇلار مېنىڭ 67 يېشىمدا يازغان شېئىرلىرىم. دېمەك: گەپنى يىغىنچاقلىغاندا، مەن شېئىرغا ئەنە شۇنداق كىرگەن. ئۆزىنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى ناھايىتى مۇكەممەل يېتىلگەن ئىنسانغا كۈتۈلمىگەن بىرەر ۋەقەنىڭ تەسىرى بولغاندا، ئۇنىڭ كۆكسى-قارنى قان-ياش بىلەن تولغاندا ۋە ياكى خىيال ئويلىنىش بىلەن تولغاندا ئاندىن ئىنساندا تەلپۈنۈش بولغان بولىدۇ، ئاندىن ئىلھام تۇغۇلىدۇ. مانا شۇنىڭ تۈرتكىسىدە ئاندىن ئۇ قولىغا قەلەم ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئىلھام دېگەن نەرسە بىر يەردىن كەلمەيدۇ، بەلكى ئۇ ئىچكى ھېسسىياتنىڭ پارتلاپ چىقىشىدىن

ئىبارەت، بۇ خىل ھېسسىيات پارتلاپ چىققاندا بىز ئۇنى
ئەمەس، بەلكى ئۇ بىزگە ئۆزىنى يازغۇزىدۇ. شۇڭا ھېس-
سىياتنى شېئىرنىڭ جېنى دېيىشىمۇ ئەنە شۇنىڭغا قارىتىلغان
بولسا كېرەك.

**هازىر جەمئىيىتىمىزدە شېئىر بىرخىل تۇرغۇن ھا-
لەتتە، ئۇ دەرھال قوزغۇتقۇزۇۋېلىشقا ئېھتىياجلىق دەيدى-
غانلارمۇ، شېئىرلاردا بىر خىل چېكىنىش بار دەيدىغان-
لارمۇ، يەنە بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئۇيغۇر شېئىرىيىتى
نەۋايى دەۋرىدە گۈللەنگەن بولۇپ كىشىلەر شېئىرىيەتكە
شۇنداق مۇھەببەت باغلىغان، شېئىرىيەتكە قىزىققان،
ئەمما هازىرقى كىشىلەر نېمە ئۈچۈن شېئىرىيەتكە قىزىق-
مايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇر؟ دەيدىغان كۆز قاراش-
لارمۇ بار ئىكەن، سىزچە بولغاندا شېئىرىيىتىمىزنىڭ نۆ-
ۋەتتىكى ئەھۋالى قانداق؟ سىز قانداق قارايسىز؟**

بىزدە هازىر شېئىر يازىدىغان ئادەملەر كۆپەيدى،
ئەمما ھەقىقىي مەنىدىكى شېئىرلار ئاز. يازىدىغانلار كۆپ،
يېزىلغان شېئىرلار كۆپ، ئەمما ئادەمنىڭ يۈرىكىگە تېگى-
دىغان شېئىرلار ناهايىتى ئاز. بۇنداق بولۇشىدا ئارىستو-
تېلنىڭ شېئىر ھەققىدە بەرگەن تەبىرىنى مەن ناهايىتى
ياخشى كۆرىمەن. ئۇ، «شائىرلار يۈز بەرمەكچى بولغان،
يۈز بېرىش مۇقەررەرلىكى بولغان هادىسلەرنى يېزىشى
كېرەك. ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغان، ئىنسانىيەتكە ئورتاق
تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان، يۈز بېرىش مۇقەررەرلىكى،
بولغان نەرسىلەرنى يېزىشى لازىم. تارىخچىلار بىلەن شا-
ئىرلارنىڭ پەرقى تارىخچىلار ئۆتۈپ كەتكەن نەرسىلەرنى
يازىدۇ، شائىرلار يۈز بەرمەكچى بولغان نەرسىلەرنى ياز-
دۇ» دەيدۇ. بۇ گەپنىڭ مەنىسى ناهايىتى چوڭقۇر. بۇ مە-
لادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئېيتىلغان سۆز. مەن بۇ گەپنى
ناهايىتى ياخشى كۆرىمەن، مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا
شېئىر بىرسى ئومۇملۇقنى يېزىشى لازىم، ئومۇملۇقنى
يېزىش كېرەك دېگەنلىك بازار ئىگىلىكىنى يېزىش كېرەك
ياكى يېڭى يېزا قۇرۇلۇشىنى يېزىش كېرەك دېگەنلىك
ئەمەس، ئىنسانغا ئورتاق بولغان بىر خىل ھېسسىياتنى
يېزىش كېرەك، تەجرىبىدىن ئۆتمىگەن، سىناق قىلىنمىغان،
كىشىلەرگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدىغان شەخسىي ھېسسىياتنى
بىلجىرلىماسلىق كېرەك دېگەنلىك. هازىرقى شېئىرلاردىكى
چېكىنىش دەل شەخسىي ھېسسىيات ئارىلاشقان نەرسىلەر-
نىڭ ناهايىتى كۆپ ئىكەنلىكىدە. ئوقۇغان ياكى ئاڭلىغان
ئادەمنىڭ يۈرىكىنى «جىغ» قىلالىغۇدەك، دەرھال قەلەم-
قەغەز ئېلىپ كۆچۈرۈۋالغۇسى كەلگىدەك شېئىرلار يوق
دېيەرلىك. مۇنداقچە ئېيتقاندا جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ
ئومۇمىي ھېسسىياتىغا، تەقدىرىگە تەسىر قىلالايدىغان شې-
ئىرلارنى يېزىش كېرەك. مەنمۇ يېزىۋاتىمەن، ئەمما
مۇنداق مەزمۇندىكى شېئىرلارنى مەنمۇ يازالمىدىم. ئومۇ-
مەن ئىنساننىڭ رېئال تەقدىرى بىلەن ئاخىرقى تەقدىرىگە
كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك ئىدى. بۇ توغرۇلۇق مەركىزىي
تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقىمۇ: «بىزدە قىيىنچىلىق، قا-
راڭغۇ تەرەپ، ئادەمنى قورقۇتىدىغان ئىشلار ناهايىتى
كۆپ، يېزىش كېرەك، لېكىن قانداق يېزىش كېرەك؟»
دېدى. مەسىلەن، هازىر ياشلاردا ھەۋەس بار، لېكىن، ھە-
قىقىي مەنىدىكى مۇھەببەتنى تاپقىلى بولمايدۇ ياكى تاپماق
بەك تەس بولۇپ كەتتى. مەندىن بۇ توغرۇلۇق باشقىلار:
سىلەرنىڭ مۇھەببىتىڭلار قانداق ئىدى؟ دەپ سورىدى.
مەن ئۇلارغا: بىزنىڭ مۇھەببەتىمىزدە جەريانغا كۆڭۈل
بۆلمەيتتۇق، ئاخىرقى نىشان ناهايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇ-
راتتى. بۇ جەرياندا بىللە ماڭىدىغان، قول تۇتۇشۇپ تۇرد-
دىغان، تىكىلىپ قارىيالايدىغان ئىشلارغا ھېچكىم جۈرئەت
قىلالمايتتى. بۇ مىللەتتىكى بىر خىل ئەنئەنىۋى ئەخلاققا
ياتىدىغان ئىش ئىدى، ھەتتا بىللە ئولتۇرۇپ دەرسمۇ
تەكرار قىلالمايتتۇق. بىر-بىرىمىزنى ياخشى كۆرگەنلىكى-
مىز پەقەت گەپ-سۆز، ھەرىكىتىمىزدىكى سەمىمىيلىكتىنلا
ئىپادىلىنەتتى. ئاخىرقى نىشانغا بەك كۆڭۈل بۆلەتتۇق، —
دەپ جاۋاب بەردىم. هازىر بۇ خىل ھېسسىيات بىر خىل
داۋالغۇچ ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ. توي قىلماقچى بولغانلار
ئۆيۈڭ بارمۇ، خىزمىتىڭ بارمۇ... دەپ سورايدۇ. ئادەم-
لەرنىڭ رېئال تەقدىرى بىلەن ئاخىرقى مەنزىلىگە كۆڭۈل
بۆلۈش دېگەنلىك — كىشىلەرگە گۈزەل بىر يارقىن
تۇرمۇش مەنزىلىنى كۆرسىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت. شۇڭا
شېئىرىمىزدا چېكىنىش بار دەپ قارايمەن، قايمۇقۇشمۇ
بار. زادى نېمىنى يېزىش كېرەك، قانداق يېزىش كېرەك،
دېگەن مەسىلە مەۋجۇت. شېئىرنى قۇتۇلدۇرۇش كېرەك،
دېگەنلىك شېئىرنى شائىرلارلا قۇتۇلدۇرمايدۇ بەلكى كەڭ
خەلق ئاممىسى قۇتۇلدۇرىدۇ. مىللەتنىڭ ئۆزى قۇتۇلدۇرد-
دۇ، خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ئارزۇسىنى، رېئال ئىنتىلىشىنى،

ئۇلاردىكى بىر خىل ئارزۇ-ئارمانلارنى تۇيالىغان، سېزەلىگەن شائىرلار شېئىر ئارقىلىق ئۆزىنى-ئۆزى قۇتقۇلدۇرمايدۇ، بەلكى خەلق ئۇنى قۇتقۇلدۇرۇۋالىدۇ. بولمىسا بۇ شائىرمۇ ۋەز-نەسىھەت ئېيتىدىغان ئادەمگە ئايلىنىپ كەتكەن بولىدۇ. خەلق شائىرنى قۇتقۇلدۇرۇۋالىدۇ دېگەنلىك ئەنە شۇ يەردە. ھازىرقى ئەھۋال ئەنە ئاشۇنداق، بىز شېئىرنى قۇتقۇلدۇرۇۋاتىمىز ئەمەس، ئەمەلىيەتتە شېئىرنى دەۋر قۇتقۇلدۇرۇۋاتىدۇ. دەۋر ئېقىمى، خەلق دېگەن بەك ئابستراكتنى نەرسە ئەمەس، بەلكى كونكرېتنى نەرسە. ئەمەلىيەتتە بىز يېزىشقا تېگىشلىك بولغان نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن، ھازىر بۇغدايلارنى كومبايىندا ئورۇۋېتىدىغان بولۇپ كەتتى، كۆل قالمىدى، ئېتىزلىقتا بىر تاۋاق نان بىلەن قېتىق ئاپىرىپ بېرىدىغان قىزلار قالمىدى، كۆلچەككە ئات سۇغارغىلى بارىدىغان يىگىتلەرمۇ قالمىدى، قىزلارنىڭ چېلەكى كۆلگە چۈشۈپ كېتىدىغان، ئوغۇللار بېرىپ ئۇنى سۈزۈپ ئېلىپ بېرىدىغان ئەھۋاللارمۇ قالمىدى. شۇڭا ھازىر يېزىلاردىمۇ بۇ خىل مۇھەببەت قالمىدى. شۇڭا يېقىندا «ئانامنىڭ چېلەكى سۇغا چۈشۈپ كەتكەندە، دادام سۈزۈپ بېرىمەن دەپ ئانامغا كۆيۈپ قالغان» دەپ شېئىر يازدىم. شۇڭا جەمئىيەتكە قاراپ كىشىلەر نېمىگە ئېھتىياجلىق، ئەدىبلەر مانا مۇشۇ نەرسىنى چۈشەنگەن چاغدا ئاندىن ئۆزىنى-ئۆزى قۇتقۇلدۇرغان بولىدۇ.

2. نۆۋەتتىكى تەرجىمە ئەدەبىياتىمىز

80-، 90-يىللار سىزنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىڭىزنىڭ ناھايىتى گۈللەنگەن مەزگىللىرى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. ھەتتا شېئىر توپلاملىرىمۇ چىقىرىپتىكەنسىز، شۇنچىلىك نەتىجىلەرنى قازىنىپ يەنە نېمە سەۋەبتىن تەرجىمە ساھەسىگە قىزىقىپ قالدىڭىز؟ مەسىلەن، «قەدىمكى ئۇيغۇرلار»، «بۆرە توتېمى» دېگەندەك ئەسەرلەرنى ناھايىتى ياخشى تەرجىمە قىپسىز، بۇلار تەرجىمە ئەسەر ئەمەس، بەلكى ئاپتور بىۋاستە ئۇيغۇرچە يازغاندەك ياخشى چىقىپتۇ، ئەمدى سىزنىڭ تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىنىشىڭىزغا نېمە سەۋەبچى بولغان؟

مەن كەسپىي تەرجىمان ئەمەس، ئەگەر كەسپىي تەرجىمان بولغان بولسام تەرجىمە ئەسەرلىرىم تېخىمۇ ياخشى چىققان بولاتتى، دەپ ئويلايمەن. مەن بېيجىڭ مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا تەييارلىقتا ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىمدە بىر كۈنى گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرۇپ توساتتىن پالاننىڭ تەرجىمىسى دېگەن خەتكە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئويلىنىپ قالدىم، ئەسلىي تەرجىمە بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ، باشقىلارنىڭ تاللانغان ئەسەرلىرىنى خەلققە سۇنسىمۇ ياخشى بولىدىكەنغۇ دەپ، 1961-يىلى «سازلىقتىكى كەچكى تاماق» دېگەن بىر ھېكايىنى تەرجىمە قىلىپ، «شىنجاڭ گېزىتى»گە ئەۋەتىپ بەردىم. ھېكايە ئۇزاق ئۆتمەي ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئون پارچىدەك ھېكايە تەرجىمە قىلىپ باقتىم. كۆڭلۈمدە بىر خىل ئىشەنچ پەيدا بولدى، كېيىن سوت مەھكىمىسىدە تەرجىمان بولۇپ ئىشلىدىم، بۇ جەريانلاردا كۆپىنچە ھۆكۈمنامىلەرنى تەرجىمە قىلدىم، بوش قالغان ۋاقىتلىرىمدا ئارىلاپ-ئارىلاپ شېئىرلارنى تەرجىمە قىلىپ باقتىم. قىسقا ماقالىلەرنى تەرجىمە قىلىپ باقتىم، نەشرىيات ئورۇنلىرى تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ دەپ تاپشۇرغان كىتابلارنى، ئۆزۈممۇ بوپتۇ، تەرجىمە قىلسام قىلىپ باقاي دەپ ئويلاپ تەرجىمە قىلىپ سالدىم. مەسىلەن، لاۋ يىڭنىڭ «‹قۇتادغۇبىلىك› ۋە شەرق، غەرب مەدەنىيىتى»، «قەدىمكى ئۇيغۇرلار»، «بۆرە خۇمار»... دېگەنگە ئوخشاش كىتابلارنىڭ ھەممىسى نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ تەلىپى بويىچە تەرجىمە قىلغان كىتابلار. مۇنداق بولۇشىدا مېنىڭ ئۇيغۇر تىلىم نىسبەتەن ياخشى، ئانا تىلىمنى ئوبدان بىلىمەن. باشقىلار: سەن بىز ئۇنتۇلۇپ قالغان سۆزلەرنىمۇ بىلىدىكەنسەن دېدى. مەسىلەن، «بۆرە توتېمى» دېگەن كىتاب ئەسلىي ئۆزىمۇ بەك ياخشى كىتاب ھېسابلىنىدۇ. تەرجىمىسىمۇ ياخشى چىقتى دەپ ئويلايمەن، ئاساسىي مەسىلە مەن ئانا تىلىمنى ناھايىتى پىششىق بىلىمەن. مەن ئويلايمەن، ھەرقانداق تەرجىمان ئاۋۋال ئۆزىنىڭ ئانا تىلىنى ياخشى بىلىشى كېرەك. مەن ئادەتتە خەنزۇچىدىمۇ لۇغەتكە قارىمايمەن، 100 پارچىدەك خەنزۇچە شېئىرىمۇ يېزىپ ئېلان قىلدۇردۇم. ئۇيغۇرچىمۇ يازدىم، درامىمۇ يازدىم، خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ ئېلانمۇ قىلدۇردۇم، مەملىكەت دەرىجىلىك مۇكاپاتمۇ ئالدىم. ماقالىلەرنى تەرجىمە قىپمۇ باقتىم، تەرجىمە ئىشلىرى بىلەن ئەنە شۇنداق شۇغۇللىنىپ قالدىم. ئەمما ئۆزۈم ئىزدەپ-سوراپ تەرجىمە قىلىپ باقمىدىم. «بۆرە توتېمى» دېگەن ئەسەرنىمۇ باشقىلارنىڭ تەلىپى بويىچە

تەرجىمە قىلغان. چۈنكى ئۇلار مېنىڭ ئانا تىلىمىزنىڭ گـ
رامماتىكىسىغا ناھايىتى پىششىق ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ. مەن
ئادەتتە تەرجىمىدە لوگىكىلىق خاتالىققا ھەرگىز يول قويـ
مايمەن. شۇڭا مۇھەررىرلەرگىمۇ دەيمەن، سىلەر بىرى
مېنىڭ گىرامماتىكىلىق قۇرۇلمامدىن خاتالىق ئىزدىمەڭلار،
يەنە بىرى، مەزمۇنىدىن خاتالىق ئىزدىمەڭلار، ئۇلارغا
مەن ئۆزۈم كېپىللىك قىلالايمەن. خاتالىق ئىزدەيدىغان
يەر، مەن ماۋۇ گەپنىڭ ئورنىغا باشقا گەپنى ئېلىپ
قويسام، مۇۋاپىق چۈشمىگەن ئاتالغۇلارنى قوللىنىپ قالغان
بولسام شۇنىڭغا دىققەت قىلىپ قويۇڭلار دەيمەن، ئادەتتە
ئۇزۇن جۈملىلەرنى قىسقارتىپ ئالىمەن، ئۇزۇن جۈملىلەر-
نى بىر قانچىگە پارچىلاپ تۇرۇپ ئاندىن تەرجىمە قىلى-
مەن، ھەرگىزمۇ ما بەتتىن ئوقۇسا ئاۋۇ بەتكە چىقىپ كېتى-
دىغان قىلىپ تەرجىمە قىلمايمەن. خەتنىڭ ئۆزىگە ئېسىلى-
ۋالمايمەن، لۇغەتكە قارىمايمەن دېگىنىم دەل مۇشۇ ئىشقا
قارىتىلغان بولىدۇ. مەن قەدىمكى خەنزۇ تىلىنىمۇ تۆت يىل
ئۆگەنگەن، قەدىمكى خەنزۇ تىلى ۋە ئۇنىڭ گىرامماتىكى-
سىغىمۇ خېلى پىششىق، ھەتتا بەزى خەنزۇ خىزمەتداشلىرىم
ماۋۇ خەتنى نېمە دەپ ئوقۇيدۇ دەپ مەندىن سورايدۇ،
شۇڭا «غەربىي يۇرت شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن تاللان-
ما» دېگەن كىتابنى بىر نەچچە ئاي ئىچىدىلا تەرجىمە
قىلىپ نەشرىياتقا تاپشۇردۇم، ھەممىسى قەدىمكى خەنزۇ
تىلى بىلەن يېزىلغانىدى. ھازىرمۇ ئارىلاپ-ئارىلاپ كۆڭ-
زىنىڭ ئەڭ قەدىمكى دەستۇرىنى ئوقۇپ قويىمەن، ناھايە-
تى كۆپ ماتېرىيال كۆرىمەن، شۇڭا تەرجىمە مەسىلىسىدە
بىرى ئومۇمەن خەلقىمگە پايدىسى بولغان نەرسىلەرنى
تەرجىمە قىلىمەن، ئىككىنچىسى ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن
نەرسىلەرنى تاللاپ تۇرۇپ تەرجىمە قىلىمەن. ئۆزۈم ياق-
تۇرمىغان ئەسەرنى تەرجىمە قىلىپ بېرىڭ دېسە، كەچۈ-
رۈڭلار، مېنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ۋاقتىم يوق دەپ رەت قىلى-
مەن. بۇنداق ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان بىلەن ئوقۇر-
مەنلەرگە نەپ تەگمەيدۇ دەپ قارايمەن. ئۆزۈمنى خۇددى
گۇناھكاردەك ھېس قىلىمەن. يېقىندا ئالتە ئاي ۋاقىت
سەرپ قىلىپ «پارىژ بۈۋى مەريەم چېركاۋى» دېگەن ئە-
سەرنى تەرجىمە قىلىپ چىقتىم. سۈيۈن ھېدىنىنىڭ «يىپەك
يولى» دېگەن رومانىنى تەرجىمە قىلىپ ھەر ئىككىلىسىنى
نەشرىيات ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بولدۇم. (مۇشۇ
سۆھبەت نەشرگە تەييارلىنىۋاتقان كۈنلەردە، «پارىژ بۈۋى
مەريەم چېركاۋى» نەشردىن چىقىپ بولدى — مۇھەررىر-
دىن) ئادەتتە يېرىم كۈن تەكلىپ بىلەن باشقا ئورۇندا ئىش-
لەيمەن، كۈندە چۈش ۋاقتى دەم ئالىمەن، چۈشتىن كېيىن
ئىككى سائەت ئەتراپىدا يازىمەن، تەرجىمە قىلىمەن،
كەچتە ھەرگىزمۇ ئىشلىمەيمەن. سوقۇشىدىغان، ئېتىشىدى-
غان كىنولار بولسا شۇلارنى كۆرۈشكە بەك ئامراق، ھار-
دۇقۇم چىقىدۇ.

يىغىپ ئېيتقاندا، مەن كەسپىي تەرجىمان ئەمەس،
پەقەت خەلقىم ياقتۇرۇپ ئوقۇغۇدەك بىر قانچە ئەسەرلەر-
نى تەرجىمە قىلىپ قويدۇم، خالاس.

**ئايتماتوف: «ھەرقانداق بىر مىللىي ئەدەبىياتنىڭ
مەسئۇلىيىتى، ھەقىقىي مەنىدىكى تەرجىمە خادىملىرى،
ئەدەبىي تەرجىمانلار قوشۇنىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشتىن
ئىبارەت، بۇ بىر مىللەتنىڭ مىللىي ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن
بەك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ» دەپ قارايدىكەن. سىزچە
بولغاندا ھازىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تەرجىمىچىلىك قو-
شۇنىمىزنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟**

بۇ ئادەتتە ئىككى تەرەپتىن ئىپادىلىنىدۇ. بىرى، ئۆ-
زىنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنى باشقا مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش،
مەسىلەن، بىزگە نىسبەتەن خەنزۇ يېزىقىدا تونۇشتۇرۇش،
شۇ ئارقىلىق دۇنياغا تونۇشتۇرۇش ياكى بولمىسا بىۋاستە
ئىنگلىز، رۇس، ياپون... قاتارلىق تەرەققىي قىلغان مىللەت-
لەرنىڭ تىلىدا يېزىش ياكى شۇلارنىڭ تىلىغا تەرجىمە
قىلىش. يەنە بىرى، دۇنيادىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر دەپ قارال-
غان، دۇنياۋى تەسىر قوزغىيالىغان نادىر ئەسەرلەرنى ئۆ-
زىمىزگە تونۇشتۇرۇشتا ئىپادىلىنىدۇ. بىز ھازىر قوش
تىللىق مائارىپ دەۋاتىمىز، ھەممە ئادەملەرنىڭ قوش
تىللىق بولۇپ باشقا مىللەتلەرنىڭ تىلىدا بىۋاستە كىتابلار-
نى ئوقۇپ، چۈشىنىپ كېتىشى ناتايىن، بىز تېخى تەرەققىي
قىلىۋاتقان، ئويغىنىۋاتقان مىللەت بولغانىكەنمىز، مەيلى
خەنزۇ ئەدەبىياتىنىڭ بولسۇن، چەت ئەل ئەدەبىياتىنىڭ
بولسۇن ئۇلارنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىگە موھتاج.
چۈنكى كەڭ خەلق ئاممىسىمۇ مۇشۇنداق مۇنەۋۋەر ئە-
سەرلەرنى ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇپ بېقىشى كېرەك، تەرجى-
مانلارمۇ تاللاپ تۇرۇپ ئەڭ ياخشى، نادىر ئەسەرلەرنى
تەرجىمە قىلىشقا ئالاھىدە تىرىشىشى كېرەك. چۈنكى ئۆز

ئانا تىلدا ئوقۇپ ئېرىشكەن ھاسىلات بىلەن ئىككىنچى بىر تىلدا ئوقۇپ ئېرىشكەن ھاسىلاتنىڭ دەرىجىسى ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تىل بىر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەكس ئېتىشى بولغاچقا، تىلىمىزدا ساقلىنىپ قالغان بىر قىسىم كونا سۆزلىرىمىزدىن بىر زامانلاردا بىزدە شۇنداق مەدەنىيەتنىڭ بولغانلىقىنى بىلەلەيمىز. مەسىلەن، «سوغداش» دېگەن سۆزدىن بىزدە قەدىمكى زامانلاردا «مەشرەپ»نىڭ بولغانلىقىنى بىلەلەيمىز. «باغىرداق» دېگەن سۆزدىن ئەجدادلىرىمىزنىڭ ناھايىتى قەدىمكى زامانلاردا «لىپتىك» ئىشلەتكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز. شۇڭا بىر تىل مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ئىزنالىرى ۋە مەدەنىيەت قالدۇقلىرىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئەڭ مۇھىم ۋاستە. شۇڭا بىز مېيلى خەنزۇ ئەدەبىياتى، مېيلى چەت ئەل ئەدەبىياتىنى تەرجىمە قىلايلى، ئۆزىمىزنىڭ مەدەنىيىتى ئارقىلىق ئاندىن ئۇنى قوبۇل قىلىمىز. ئۆزىمىزنىڭ مەدەنىيىتىسىز ئۇنى قوبۇل قىلالمىقىمىز تەسكە چۈشىدۇ. شۇڭا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆز مىللىتىمىزنىڭ تىلىدا ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشىشىمىز لازىم. شۇ چاغدا ئاندىن بۇنى قوبۇل قىلغىلى بولىدۇ. چۈنكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت قوبۇل قىلىشتىمۇ رول ئوينايدۇ، چەتكە قېقىشتىمۇ رول ئوينايدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتمۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ھادىسە ئەمەس، ئۇنىڭ ناھايىتى كونكرېت تەرەپلىرى بار. ئۇنىڭدىكى باتۇرلۇق، ۋاپادارلىق، پىداكارلىق، سەممىيلىك، كوللېكتىۋىزملىق، مۇھەببەت، دوستلۇق... لارنىڭ ھەممىسى مەدەنىيەتنىڭ ئىزنالىرى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە دەل مىللەتنى ئالغا باستۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينايدىغان تەرىپىلا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ھەرگىز قاششاق، ئابستراكت، تەرەققىياتنى بوغۇپ قويىدىغان نەرسە بولمايدۇ. پەقەت مىللەتنى ئالغا باستۇرىدىغان تەرىپىلا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت دېگەن ھەرگىزمۇ كونىلىق دېگەن گەپ ئەمەس، كونىلىق دېگەننى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ئۆزى رەت قىلىپ قالدۇرۇپ قويۇۋېرىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت پەقەت شۇ مىللەتنىڭ مىللەت بولۇپ يوقالماي پۇت دەسسەپ تۇرالىشىدا رول ئوينايدىغان ئىلغار تەرەپلىرىگە قارىتىلغان بولىدۇ. شۇڭا بىز تېخىمۇ مەدەنىيەتلىك مىللەت بولۇش ئۈچۈن دۇنيادىكى مەدەنىيەتلەردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشىمىز كېرەك. دۇنياۋى مەدەنىيەت پەقەت ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ رۇخسىتى ئارقىلىق ئاندىن سىڭىدۇ. ھازىر بىزگە نۇرغۇنلىغان دۇنياۋى مەدەنىيەت سىڭىپ كىرىۋاتىدۇ. ئىلگىرى كىنو، تېلېۋىزىيە، كىتاب ئارقىلىق سىڭىپ كىرگەن بولسا ھازىر يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، ھاراق-شاراب، ھاۋايى-ھەۋەس نۇرغۇن ئويۇن-تاماشىلىرى بىلەن كىرىۋاتىدۇ. بۇنى مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت رەت قىلىدۇ. بۇ پەقەت ۋاقىتلىق بىر خىل ھەۋەس، دورامچىلىق، مودا قوغلىشىش ھېسابلىنىدۇ، ھامان بىر كۈنى شاللىنىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت دېگەن ناھايىتى جاھىل نەرسە، ئۇنىڭ بىردىنبىر يولى شۇ مىللەتنى نابۇت قىلماي ساق-سالامەت شەرم-ھايا بىلەن ساقلاپ قېلىشتىنلا ئىبارەت. خۇددى ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپىدۇ دېگەندەك ھامان بىر كۈنى ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ. بۇنىڭلىق بىلەنلا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بۇزۇلۇپ كەتتى دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ ھامان ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىدۇ. مانا مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، بىز چوقۇم دۇنيانىڭ ئىلغار پىكىر ئېقىملىرىنى، پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى تەرجىمە قىلىشىمىز لازىم. قارا-قويۇق ئەمەس، تاللاپ تەرجىمە قىلىشىمىز، ھەرگىزمۇ ئۇنى ئاسانكەن، قىزىقكەن دەپ ئەمەس، بەلكى مۇشۇ مىللەتنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىلىق بولغان، ياخشى، ئوبدان ئەسەر ئىكەن دەپ تاللاپ تۇرۇپ تەرجىمە قىلىشى كېرەك. مېنىڭ بەزىبىر كىتابلارنى تەرجىمە قىلغۇم كەلمەيدۇ دېيىشىمدىكى سەۋەب دەل مۇشۇ يەردە. شۇڭا بىزدە ئوبدان بىر تەرجىمانلىق قوشۇنى بولۇشى كېرەك. بولغاندىمۇ چوقۇم ئۆز ئانا تىلىغا ناھايىتى پىششىق بولغان قوشۇن بولۇشى كېرەك. ھازىر بىزدە ئانا تىلنى ياخشى بىلمەي تەرجىمانلىق قىلىۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ. شۇڭا ئۇلارنىڭ تىلى ئۇيغۇر تىلى بولماي، ئۇيغۇر تەرجىمە تىلى بولۇپ قالغان. بىزنىڭ بۇ تىلىمىز ئاجايىپ پاساھەتلىك تىلدۇر، «بۆرە توتېمى»نى تەرجىمە قىلىۋېتىپ ئانا تىلىمىزغا مىڭ تەشەككۇرلەر ئېيتىۋەتتىم. نېمە دېگەن باي سۆزلۈكلەر، خەنزۇچىدا شۇنداقلا ئىپادىلىگىلى بولىدىغان نەرسىلەرنى ئۇيغۇرچىدىمۇ ئىپادىلىگىلى بولىدۇ ئەمەسمۇ! مەسىلەن، «بۆرە توتېمى»نى تەرجىمە قىلىۋېتىپ «母狼» (مۇلاڭ) دېگەننى بەزىلەر قانجۇق دەپ ئېلىشنى توغرا

دەپ قارىدى، مەن ئۇنى «ئانا بۆرە» دەپ ئالدىم،
چۈنكى كىتابتا تەسۋىرلىنىۋاتقىنى كىشىلەر ئېتىقاد قىلىۋاتقان
بۆرىدىن ئىبارەت بولغاچقا ئۇنى «قانجۇق» دەپ ئالسام
ھاقارەت بولىدۇ دەپ قارىدىم. ئىتنىڭ نىجاستى، بۆرىنىڭ
نىجاستى دەيمىز، ئەمما بۇنى مەن «بۆرە مايىقى» دەپ
ئالدىم، چۈنكى ئىت بىلەن بۆرىنى بىر ئورۇنغا قويغۇم
كەلمىدى. «دېھقانچىلىق مىللىتى» دەپ ئالماي «تېرىقچى-
لىق مىللىتى» دەپ ئالدىم، دېھقانچىلىق مىللىتى دەپ
ئالسام بۇ زامانىۋى مىللەت بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا بۇنى
«تېرىقچىلىق مىللىتى» دەپ ئېلىشىم كېرەك. بۇ ئەھۋال-
لارنى مۇھەررىرلەرگىمۇ ئېيتتىم. ئۇلارمۇ مېنىڭ پىكرىمگە
قوشۇلۇپ شۇ بويىچە كىتابقىمۇ كىرگۈزدى. ئومۇمەن:
تەرجىمىچىلىكتە ئالدى بىلەن ئانا تىلنى ناھايىتى پىششىق
بىلىش كېرەك. ھەم ئانا تىلنى پىششىق بىلگەن تەرجىمە-
چىلىك قوشۇنىنى تەربىيەلىمىسەك قەتئىي بولمايدۇ دەپ
قارايمەن. مېنىڭ ھازىر ئەڭ ئېچىم پۇشىدىغىنى چەت
ئەلنىڭ ئەڭ نادىر دەپ قارىلىپ كېلىۋاتقان نۇرغۇن ئە-
سەرلىرىنى خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىۋاتىمىز. بۇ بىر پاجى-
ئە. ئەڭ ياخشىسى بۇنى بىۋاستە ئۆز تىلىدىن تەرجىمە
قىلساق ناھايىتى ئوبدان ئىش بولغان بولاتتى. ھازىر
بىزدە چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ،
لېكىن بىر پارچە نەرسىنى چەت ئەل تىلىدىن بىۋاستە تەر-
جىمە قىلىپ خەلققە تەقدىم قىلىپ بېرەلەيدىغانلىرى، ھەق-
قىي كارغا كېلىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز. شۇ تىلغا بىۋاستە
تەرجىمە قىلىۋاتقانلار تېخىمۇ ئاز بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇ نۇقتى-
دىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ بىزدە كۆلەملەشكەن يارامىلىق بىر
تەرجىمىچىلىك قوشۇنى يوق. مەن تەرجىمە قىلغان ئەسەر-
لەرنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەشتىن ئاۋۋال «قىزىل راۋاقتىكى
چۈش»، «سۇ بويىدا»، «قىزىل قىيا». «باھادىر شاھ لى
زېچىلىڭ»... قاتارلىق ئەسەرلەرنى قايتا-قايتا ئوقۇپ چىقە-
مەن. چۈنكى مەن ئويلايمەن، بۇ ئەسەرلەرنىڭ تىلى ھەق-
قەتەن ياخشى. مېنىڭ ئەسەرلىرىمنىڭ تىلىنىڭ ياخشى بولۇ-
شىدىكى سەۋەبىمۇ بىرى، بايا دەپ ئۆتكىنىمدەك، «قىزىل
راۋاقتىكى چۈش»، «سۇ بويىدا»، «قىزىل قىيا»، «باھا-
دىر شاھ لى زېچىلىڭ»... قاتارلىق ئەسەرلەرنى كۆپ
كۆرۈپ ئۇلارنىڭ تىلىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغانلىقىمدا.
ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆزىمىزنىڭ تىلىنى ئىشلەتكەنلىكىم-
دە. بەك يېڭىچە گەپلەرنى ئىشلەتمىگەنلىكىمدە. يەنە
بىرى، ئانا تىلىمىزنىڭ گىراماتىكىلىق قۇرۇلما ئالاھىدىلى-
كىگە پۇختا بولغانلىقىمدا دەپ قارايمەن. مەن تەرجىمانلىق
كەسپىنى ئانچە مۇرەككەپ ھېسابلاپ كەتمەيمەن، پەقەت،
تەرجىمان ئۆز ئانا تىلىنىڭ گىراماتىكىلىق قانۇنىيەتلىرىنى
چوقۇم ئوبدان ئىگىلىشى لازىم دەپ قارايمەن.

**دۆلىتىمىزدە «ئەدەبىيات مۇكاپاتى» دېسە
«لۇشۈن ئەدەبىيات مۇكاپاتى» بىلەن «ماۋدۇن ئەدەبى-
يات مۇكاپاتى»نى ئەڭ چوڭ مۇكاپات دەپ قارايدۇ،
زاڭزۇ يازغۇچىسى «ئالەي» ئىككى قېتىم «ماۋدۇن ئە-
دەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن بولدى. قىسقىسى
بىزدىن باشقا ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى بۇ خىل
مۇكاپاتقا نائىل بوپتۇ، نېمە ئۈچۈن 10 مىليون نوپۇسى
بار ئۇيغۇرلاردىن بۇ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر ھازىرغى-
چە بولمىدى، سىزچە بولغاندا بۇنىڭ سەۋەبى نېمە-
دۇر؟ بىۋاستە خەنزۇچە يازمىغانلىقىدىنمۇ ۋە ياكى
باشقا سەۋەبلەرمۇ بارمۇ؟**

بۇنىڭدا بىز باياتىن دېگەندەك تەرجىمىنىڭ سەۋەبى-
مۇ بار. بىزدە چىققان بىر قىسىم ياخشى دەپ قارالغان رو-
مانلارنى خەنزۇ ئوقۇرمەنلىرىنىڭ كۆرۈپ كېتەلىشى ناتا-
يىن، بۇمۇ ناھايىتى مۇھىم مەسىلە، لېكىن بۇ پۈتۈنلەي
خەنزۇچە يېزىش لازىم دېگەنلىك ئەمەس، جۇڭگو يازغۇ-
چىلار جەمئىيىتى ئانا تىلدا يېزىشنى تەكىتلەيدۇ، مەسىلەن،
مەن تەرجىمە قىلغان «غەربىي يۇرت شائىرلىرىنىڭ شېئىر-
لىرىدىن تاللانما»دىكى شېئىرلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇيغۇر
ئوقۇرمەنلىرىگە تونۇش ئەمەس. ئۇنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەن-
لەر كۆرمىگەن. پەقەت خەنزۇ كىتابخانلىرى كۆرۈپ
ھوزۇر ئالغان. شۇڭا بىز، بىرى، بىۋاستە خەنزۇچە
يېزىش كېرەك دېگەننى تەكىتلەپ بولالمايمىز، بۇنداق
قىلىش بەك تەس. ھەممە ئادەم خەنزۇچە يېزىپ كېتىدى-
غان ئىش بولۇپ كېتىدىغان بولسا ئۇ چاغدا ئۇيغۇر ئەدە-
بىياتىدا ھېچنېمە قالمايدۇ، مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا
چوقۇم ئانا تىل بىلەن يېزىش كېرەك. يازغاندىمۇ تەرجە
مە قىلسا ئەرزىيدىغان مەلۇم چوڭقۇرلۇقتا، دەۋرلىككە،
ئومۇمىيلىققا ئىگە تېمىلاردا يېزىش كېرەك. يەنە بىرى
چوقۇم ئۆزىنىڭ ئانا تىلىدا يېزىش كېرەك، ئۈچىنچىسى،
چوقۇم تەرجىمە قىلىش كېرەك؛ تۆتىنچىسى، يازغان ۋاقىتتا

چوقۇم مەلۇم چوڭقۇرلۇق بولۇشى كېرەك. ئۆز مىللىتىدىكىلەرمۇ، ئۆزگىلەرمۇ كۆرۈپ «ۋاھ» دېيەلىگىدەك ئەسەرلەرنى يېزىش كېرەك. مەنچە بولغاندا سەۋەبى مانا مۇشۇلار بولسا كېرەك.

«بۆرە توتېمى» دېگەندەك ياخشى ئەسەرلەرنى خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندىڭىز، ئۇيغۇرچىدىمۇ ياخشى يېزىلغان ئەسەرلەرنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشنى ئويلىشىپ باقتىڭىزمۇ؟

مەن ئىلگىرى بىر قىسىم ھېكايىلەرنى تەرجىمە قىلغان. شېئىرلارنىمۇ تەرجىمە قىلغان. ھازىرقى ۋاقىتلىرىمدا پەقەت مەن شېئىرلىرىمنى ياخشى يازالىسامۇ چوڭ گەپ، چۈنكى مەن ئۆزۈمنىڭ ئەقىدەمدە ھەممە نەرسىلەرگە چات كېرىۋالغۇم كەلمەيدۇ. باشقىلار مېنى سەن تەرجىمىدىمۇ ئوبدان، ماقالىنىمۇ، شېئىرلارنىمۇ ياخشى يازىسەن دەيدۇ، ئۈچ پەسىللىك ئەدىب بولۇپ قالدىم. چاقچاق قىلىپ «ئەبجەش ئەدىب» دېگەنلەرمۇ بولدى. لېكىن مەن شېئىر يېزىش قىيىن كېلىپ، ماقالە يازىدىغان، ماقالە يېزىش ئېغىر كەلسە تەرجىمە قىلىدىغان ئىشلارنى قىلمىدىم. پەقەت ئۆزۈم ئەھمىيەتلىك دەپ قارىغان ئىشلارنى كۆڭلۈم تارتىپ، ئۆزۈم خالاپ تۇرۇپ قىلدىم. ئەگەر تەرجىمە قىل دېسە تەرجىمە قىلالايمەن، بۇنىڭغا ئىشەنچىم كامىل، چۈنكى مەن خەنزۇچە شېئىر يازدىم، ئېلانىمۇ قىلدىم. نەچچە پارچە ئوبزورلارمۇ يېزىلغان بولدى، بۇ خېلى ئىلگىرىكى ئىشلار، ھازىر ئۆزۈمنىڭ ئەقلى بويىچە يازسامۇ بولاتتى ئەمما يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ۋاقىت بۇنىڭغا يار بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ. ئەگەر كېيىنچە سالامەتلىكىم ياخشى بولۇپ قالسا بىر قىسىم ياشلارنىڭ شېئىرلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ باقارمەن. ھېكايە، پوۋېست، رومان دېگەنلەرنى ياشلار قىلار، ھېلىمۇ ھازىرقى تۇرمۇشۇمغا مىڭ مەرتىۋە شۈكۈر.

يېقىندا مەرھۇم يازغۇچىلىرىمىزدىن زوردۇن سابىرنىڭ بىر قىسىم ھېكايىلىرى بىلەن سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان» ناملىق رومانى تۈركچىگە تەرجىمە قىلىنىپ، تۈركىيەدە كەڭ خەلقنىڭ بەك ئالقىشىغا ئېرىشىپتۇ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرىمىز دەۋاتىمىز، بولسا دۇنيادىكى تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ تىلىغا ئىنگلىزچە، رۇسچىغا، ياپونچىغا تەرجىمە قىلسا بەك ياخشى بولاتتى، ئەمدى ئۇنىمۇ قىلالمىغان ئەھۋالدا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئارقىلىقمۇ ئەدەبىياتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرگىلى بولامدۇ؟ سىز بۇنىڭغا قانداق قارايسىز؟

ئەلۋەتتە بولىدۇ، بولسا دۇنيادا تېخىمۇ كۆپ ئادەملەر ئىشلىتىدىغان، كۆپ ئادەم سۆزلەيدىغان تىللارغا تەرجىمە قىلساق، كۆپ ئادەم خەۋەردار بولسا بەك ياخشى. ئىش قىلىپ مەيلى كىچىك مىللەتلەرنىڭ تىلىغا بولسۇن، مەيلى چوڭ مىللەتلەرنىڭ تىلىغا بولسۇن تەرجىمە قىلىنىپ تۇرغىنى ياخشى، كۆپرەك ئادەملەرنىڭ بىلگىنى ياخشى. بۇنىڭ پايدىسى تەگسە تېگىدۇكى زىيىنى يوق. بىزمۇ بۇرۇن ئۆزبېكچىدىن ئوقۇيتتۇق. سىلاۋىيان يېزىقىدا چىقاتتى، بىز ئوقۇۋېرەتتۇق، ھازىر باشقا تىللاردىن تەرجىمە قىلىنىدىغان نەرسىلەر كۆپىيىپ كەتتى.

ئىمىنكا سىزگە كۆپتىن- كۆپ رەھمەت، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدۇق. بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇشىڭىزنىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇشىنى، تېنىڭىزنىڭ سالامەت، ئۆمرىڭىزنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى چىن دىلىمىزدىن ئۈمىد قىلىمىز.

سۆھبەتلەشكۈچىلەر: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى 2008- يىللىق ماگىستىر ئاسپىرانتلىرى. (ئالىمجان ئابدۇقادىر ھازىر شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىدا)

جىددىي بىلدۈرگۈ

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» تەھرىر بۆلۈمى تۆۋەندىكى ئادرېسقا يەنى: ئۈرۈمچى شەھىرى مەدەنىيەت يولى 28- نومۇر جىڭيۈەن سودا ئىشلىرى خىزمەت بىناسى (乌鲁木齐市文化路 28 号井源商业办公大楼) (ئەسلىدىكى بەيچۈەن ساردىن) 7- قەۋەتكە قايتىپ كەلدى. پوچتا نومۇرى: 830002، تېلېفون: 2856942 (0991)، ۋاقىپلانغايسىزلەر.

ھۆرمەت بىلەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

مەدەنىيەتنىڭ يادروسى ـــ قىممەت قارىشىدۇر

مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو
ئىجتىمائىي پەنلەر ژۇرنىلى تەھرىراتى پەلسەپە-ئىجتىمائىي
پەنلەر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى كې جىنخۇا «جۇڭگو ئىجتىما-
ئىي پەنلەر ئىلمىي ژۇرنىلى»دا ماقالە ئېلان قىلىپ مۇنداق
دەپ كۆرسەتتى: ھەممىگە مەلۇمكى، مەدەنىيەت دېگەن
بىر مىللەتنىڭ مەنىۋى ماكانى ۋە جېنى، مەلۇم مەنىدىن
ئېيتقاندا، مەدەنىيەت بىر مىللەتنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتە-
لەيدۇ، بىر دۆلەتنىڭ ھايات-ماماتىنى بەلگىلەيدۇ. بەزىلەر نا-
ھايىتى ياخشى ئېيتقان: بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادى قالاق
بولسا تاياق دەيدۇ، مەدەنىيىتى خارابلاشسا ئۆزلۈكىدىن
گۇمران بولىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ يادروسى ـــ قىممەت قارى-
شىدىن ئىبارەت. ئاساسىي ئېقىم قىممەت قارىشى جەمئىيەت-
نى يېتەكلەش رولىغا ئىگە بولۇپ، ئۇ بىر جەمئىيەتنىڭ
ساغلام يۈرۈشۈشى ۋە مەدەنىي تەرەققىي قىلىشىنىڭ مەنە-
ۋى كاپالىتى. نۆۋەتتە جۇڭگو جەمئىيىتى دۇچ كېلىۋاتقان
بىر گەۋدىلىك مەسىلە ئەخلاقسىزلىق، سەممىيەت كىرىزى-
سى ۋە پۇقرالار ئېڭىنىڭ سۇسلىشىشىدىن ئىبارەت بولۇپ،
بۇنىڭ يىلتىزى مەنىۋى ماكانىنىڭ كەمتۈكلۈكى بولۇپ ھې-
سابلىنىدۇ. تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، خېلى كۆپ
ساندىكى جەمئىيەت ئەزالىرى ھۆكۈمەت تەرەپ تەشەب-
بۇس قىلغان ئاساسىي ئېقىم قىممەت قارىشىنى ئېتىراپ قى-
لىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرگەن، ئۇلارنىڭمۇ ئاللىقادار بىلىمى-
رى كەمچىل ئەمەس، لېكىن ئۇلار ئەمەلىيەت داۋامىدا
قىممەت تاللاشقا دۇچ كەلگەندە، كۆپ ھاللاردا ئاساسىي
ئېقىم قىممەت قارىشى بويىچە ئىش قىلمىغان. پارتىيە 17-
نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6-ئومۇمىي يىغىنىنىڭ مەدە-
نىيەتنى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش
توغرىسىدىكى ئىستراتېگىيەلىك ئورۇنلاشتۇرمىسىنىڭ ئەھ-
مىيىتى چوڭقۇر بولۇپ، كېيىنكى باسقۇچلۇق جۇڭگونىڭ
تەرەققىياتى ئۈچۈن يۆنىلىش كۆرسىتىپ بېرىلدى. ئەمدى
بۇ ئىستراتېگىيەلىك ئورۇنلاشتۇرمىنى ئۈنۈملۈك ئەمەلىي-
لەشتۈرۈشتە تۆۋەندىكى مەسىلىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشكە
توغرا كېلىدۇ: بىرىنچىسى، تۈزۈم ۋە سىياسەتتىكى قىممەت
يۆنىلىشى ۋە ئۇنىڭ جەمئىيەتنى يېتەكلەش رولىغا يۈكسەك
ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ ئىككىنچىسى، مەدەنىيەتنىڭ
ئىچكى سىڭدۈرۈش رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ھا-
زىرقى جۇڭگولۇقلارنىڭ مەنىۋى ماكانىغا مۇۋاپىق كېلىدى-
غان ئىجتىمائىي كەيپىياتنى بەرپا قىلىش كېرەك.

«جامائەت خەۋپسىزلىكى گېزىتى»نىڭ 2012-يىلى 3-
ئاينىڭ 11-كۈندىكى سانىدىن **زۇنۇن باقى** تەرجىمىسى

تەرجىمە كۆزنىكى

جۇڭگولۇقلار نېمە ئۈچۈن بەك ئالدىراش

نۆۋەتتە ئېلىمىزدىكى شىركەت، كارخانىلاردا «ئاياللارنى ئەرلەردەك ئىشلىتىش، ئەرلەرنى ھايۋاندەك ئىشلىتىش» دېگەن گەپ پەيدا بولۇپ قالدى. دېمىسمۇ، خىزمەتچىلەر ھەر كۈنى بەكلا ئالدىراش ئىشلەيدۇ. بەكلا چارچاپ كېتىدۇ. پات ـ پات ئىسمېنا قوشۇپ ئىشلەيدىغان گەپ تېخى. غوجايىنلارمۇ بىكار قالمايدۇ. ئۇلارمۇ كۈنلىرىنى ئايىغى چىقماس خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، خادىملارنى باشقۇرۇش دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئالدىراش ئۆتكۈزىدۇ... ئۇنداقتا جۇڭگولۇقلار زادى نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئالدىراش؟

ئىستاتىستىكا قىلىنىشىچە، جۇڭگو دۇنيا بويىچە خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە خىزمەت قىلىش ۋاقتى ئەڭ ئۇزاق دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بىر يىلدا تەخمىنەن 2200 سائەتكە يېتىدىكەن. ئارگېنتىنانىڭ 1903 سائەت، برازىلىيەنىڭ 1841 سائەت، ياپونىيەنىڭ 1758 سائەت، ئامېرىكىنىڭ 1610 سائەت، ئەنگلىيەنىڭ 1489 سائەت ئىكەن. گوللاندىيەلىكلەرنىڭ ئەڭ قىسقا بولۇپ، ئاران 1389 سائەت ئىكەن.

جۇڭگولۇقلار زادى نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئالدىراش؟ TCL شىركىتى فىرانسىيەنىڭ تومسون شىركىتىنى سېتىۋالغاندىن كېيىن، جۇڭگولۇق باشقۇرغۇچىلار فىرانسىيەلىكلەرنىڭ ھەرگىز ئىسمېنا قوشۇپ ئىشلىمەيدىغانلىقى، ئىشتىن چۈشكەن ھامان يان تېلېفوننى تاقىۋېلىپ سايىسىنىمۇ كۆرسەتمەيدىغانلىقىنى، ئەمما خىزمەتكە ناھايىتى ۋاقتىدا كېلىدىغانلىقىنى بايقاپ، بۇنى زادىلا چۈشىنەلمىگەن. چۈنكى ئۇلار كېچە ـ كۈندۈز تېلېفوننى ئوچۇق قويۇش، شىركەتنىڭ يېرىم كېچىدە ئىشى چىقىپ قالسىمۇ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بېجىرىش دېگەندەك ئىشلارغا كۆنۈپ كەتكەن. ئەجەبا، ئىشچانلىق بىز جۇڭگولۇقلارغىلا خاس ئەنئەنىمۇ؟

ئەمدى بىز ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدە يارىتىدىغان بايلىقىغا قاراپ باقىدىغان بولساق، نورۋېگىيە بۇ جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا بولۇپ، ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ بىر سائەتتە يارىتىدىغان ئوتتۇرىچە قىممىتى 37.99 دوللارغا يەتكەن، ئامېرىكا 2 ـ ئورۇندا تۇرۇپ 35.63 دوللار، فىرانسىيەلىكلەرنىڭ 35.08 دوللار، جۇڭگولۇقلارنىڭ 5.75 دوللار بولغان. جۇڭگونىڭ ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى ناھايىتى تېز ئۆسۈپ، 1980 ـ يىلىدىكىنىڭ سەككىز ھەسسىگە يېقىنلاشقان بولسىمۇ، لېكىن كىشى بېشىغا يارىتىدىغان ئوتتۇرىچە قىممەت نورۋېگىيەنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىغىمۇ يەتمىگەن.

ئەمگەك ــ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقىنىڭ بۇنداق تۆۋەن بولۇشىدىكى ئەڭ مۇھىم سەۋەب ئىشنى تەرتىپ بويىچە قىلماسلىقتا. بۇ يەردىكى تەرتىپ ئۆلچەملىك ئىش قىلىش تەرتىپىنى كۆرسىتىدۇ. تەرتىپنىڭ ھەر بىر ھالقىسى ئۆلچەملىك بولسا، ئىشلار ئۆلچەملىك قىلىنسا، ئاندىن ئۈنۈمنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.

ئۈنۈم مەسىلىسى شەخس ئۈچۈن كىچىك ئىش بولۇشى مۇمكىن، ئەمما كوللېكتىپ ئۈچۈن ئېيتقاندا چوڭ مەسىلىدۇر.

«ئۈمىد» گۇرۇھىنىڭ باش لىدېرى لىيۇ يۇڭشىڭ بىر قېتىم كورېيەگە ئېكسكۇرسىيەگە بېرىپ، بىر ئۇن زاۋۇتىدا تەكشۈرۈشتە بولغان. ئۇ كۈنگە 1500 توننا بۇغداينى بىر تەرەپ قىلىدىغان بۇ زاۋۇتنىڭ ئاران 66 خادىمى بارلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ھاڭ ـ تاڭ قالغان. جۇڭگودا شۇنچىلىك كۆلەمدىكى ئۇن زاۋۇتىنىڭ كۈندىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئاران نەچچە يۈز توننىغا يېتىدۇ، ئەمما خىزمەتچىلەرنىڭ سانى نەچچە يۈزدىن ئاشىدۇ. «ئۈمىد» گۇرۇھىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى دۆلەت ئىچىدىكى ئوخشاش كەسىپلەرنىڭ ئۆلچىمىدىن يۇقىرى بولۇپ، ئۇنىڭ كۈندىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 250 توننىغا يېتىدىغان زاۋۇتلىرىدا 70 ـ 80 ئادەم ئىشلەيدۇ، شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى كورېيە كارخانىلىرىنىڭ ئاران ئالتىدىن بىر قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. كورېيە زاۋۇتلىرىدىكى خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ئۈنۈمى جۇڭگودىكى ئوخشاش كەسىپتىكىلەرنىڭكىدىن تەخمىنەن ئون ھەسسىگە توغرا كېلىدۇ.

جۇڭگودىكى بەزى زاۋۇتلارنىڭ ئۈسكۈنىلىرى كورېيە زاۋۇتلىرىنىڭكىدىن ئىلغار، ئەمما بىر كورېيەلىكنىڭ ئىش ئۈنۈمى نېمە ئۈچۈن بىر جۇڭگولۇقنىڭ ئىش ئۈنۈمىنىڭ ئون ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ؟ لىيۇ يۇڭشىڭ بۇ مەسىلە ھەققىدە بىر نەچچە ئاخشام كاللا قاتۇرۇپ ئاخىر مۇنداق جاۋابقا ئېرىشكەن: ئادەم كۈچى ئۈنۈمى جەھەتتىكى پەرق ھەرگىزمۇ ئاددىي ھالدىكى قوشۇش مۇناسىۋىتى ئەمەس، بىر كورېيەلىكنىڭ ئىش ئۈنۈمى بىر جۇڭگولۇقنىڭكىنىڭ 1.2 ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ. ئون جۇڭگولۇقنىڭ ئىش ئۈنۈمى بولسا 12 جۇڭگولۇقنىڭكىگە توغرا كېلىدۇ. لىيۇ يۇڭشىڭنىڭ چۈشەندۈرۈشى بويىچە بولغاندا، ئىش ئۈنۈمى كۆپەيتىش مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىر كورېيەلىكنىڭ ئىش ئۈنۈمى بىر جۇڭگولۇقنىڭكىنىڭ 1.2 ھەسسىسىگە توغرا كەلسە، ئون ئادەمنىڭ ئىش ئۈنۈمى تەخمىنەن 6.20 ھەسسە، 20 ئادەمنىڭ تەخمىنەن 38 ھەسسە بولىدۇ دېگەن گەپ!

گەرچە جۇڭگو ـ كورېيە كارخانىلىرىدىكى خادىملار-

نىڭ ئىش ئۈنۈمى پەرقى ئەمەلىيەتتە ئۇنچىۋالا چوڭ بولمى-
سىمۇ، لېكىن بۇ خىل چۈشەندۈرۈشنى يەنىلا خېلى مۇۋاپىق
دېيىشكە بولىدۇ. ئىش تەرتىپىدە بىر ھالقىنىڭ ئۈنۈمى
تۆۋەن بولسا، يەنە بىر ھالقىنىڭ ئىش ئۈنۈمىگە تەسىر يېتە-
دۇ، ئۇمۇ يەنە بىر ھالقىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، مۇشۇ بويىچە
داۋاملىشىپ ماڭسا، ئەڭ ئاخىرىدا پۈتكۈل ئىش ئۈنۈمى تۆ-
ۋەنلەپ كېتىدۇ، ئىش ئۈنۈمى تۆۋەن بولغاندىن كېيىن،
ئۇنىڭ ئورنىنى خىزمەت ۋاقتىنى كۆپەيتىش ئارقىلىق تولدۇ-
رۇشقا توغرا كېلىدۇ...

ئۈنۈمنىڭ دوملىما پايدىسى ئىلمىي باشقۇرۇشنىڭ دو-
ملىما پايدىسىدىن كېلىدۇ.

تەكرار پايدا دېگىنىمىز بىر ئادەتتە تىلغا ئالىدىغان دو-
ملىما پايدىدىن ئىبارەت. ئېينىشتېين: تەكرار پايدىنىڭ
كۈچى ئاتوم بومبىسىنىڭ كۈچىدىنمۇ زور بولىدۇ دېگەنە-
كەن. ئالايلۇق، بىر ئادەم بىر تۈرلۈك ماھارەتنى ئىگىلىۋال-
غاندىن كېيىن ئۇنى ئىككى ئادەمگە ئۆگىتىپ قويسا، ئۇنى
بىلىدىغانلار بارغانسېرى كۆپىيىپ بارىدۇ.

بىز ئىلگىرىكى سىز جۇگېلياڭدەك تەپەككۇر يۈرگۈ-
زەمسىز ياكى ئامېرىكىلىق باشقۇرۇششۇناس تايلوردەك تە-
پەككۇر يۈرگۈزەمسىز؟ دېگەن سوئالنى ئوتتۇرىغا قويغانى-
دۇق. بۇ ئىككەيلەننىڭ مەسىلىلەر ئۈستىدە تەپەككۇر يۈر-
گۈزۈشىدىكى ھالقىلىق پەرق، ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان ئۇ-
سۇلنىڭ ھاسىل خاراكتېرىگە ئىگە ياكى ئىگە ئەمەسلىكىدە.
جۇگېلياڭ ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەچى، ئەمما ئۇنىڭ شەھەرنى
قۇرۇق قالدۇرۇش، كېمە ئارقىلىق ئوقيا يىغىش دېگەنگە
ئوخشاش چارىلىرىنى كارخانىلاردا تەقلىد قىلىش ناھايىتى
تەس. تايلور يەكۈنلەپ چىققان باشقۇرۇش ئىلمىگە دائىر قا-
نۇنىيەتلەرنى كارخانىلاردا ئۈزلۈكسىز تەقلىد قىلىپ، كارخا-
نىنى توختاۋسىز زورايتقىلى بولىدۇ.

گۇڭ چىكو ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما گۋاڭدۇڭ ئۆلكىلىك قە-
رەللىك ژۇرناللار جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدىكى «بۈگۈنكى تەرمە-
لەر» (今日文摘) ژۇرنىلىنىڭ 2010 - يىللىق 6 - سانىدىن
قاھار ئوسمان تەرجىمىسى

يەھۇدىيلار نېمە ئۈچۈن ئامېرىكىنى كونترول قىلىپ كېلىۋاتىدۇ

ئامېرىكىنىڭ ھەمىيانىنى كونترول قىلىش

بەزىلەر ئامېرىكىلىقلار دۇنيانى كونترول قىلىدۇ. يە-
ھۇدىيلار ئامېرىكىنى كونترول قىلىدۇ، دېيىشىدۇ. دۇنيانىڭ
پۇلى ئامېرىكىلىقلارنىڭ يانچۇقىدا، ئامېرىكىنىڭ پۇلى يەھۇ-
دىيلارنىڭ يانچۇقىدا. ياخشى تەربىيە، ئادەتتىن تاشقىرى تە-
جارەت ماھارىتى يەھۇدىيلارنى «بايلىق»قا چەمبەرچاس
باغلىۋەتكەن. «فوبۇس» ژۇرنىلى ئېلان قىلغان ئامېرىكە-
دىكى ئالدىنقى 40 ئورۇندا تۇرىدىغان كاتتا زەردارنىڭ 16
سى يەھۇدىي. يەھۇدىيلار قۇرغان گولدمان ساكس شىركە-
تى، رېيمان ئاكا - ئۇكىلار شىركىتى قاتارلىق مەبلەغ سېلىش
شىركەتلىرى، شۇنىڭدەك «پۇل مۇئامىلە ماگناتى» سوروس،
«پاي چېكى ئىلاھى» بوففېت ۋەكىللىكىدىكى يەھۇدىي پۇل
مۇئامىلىشۇناسلار بىرلىكتە ۋال كوچىسى، ھەتتا پۈتكۈل ئامېرى-
كىنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى ئىگىلەپ تۇرماقتا.

ئامېرىكا كىنوچىلىقىغىمۇ يەھۇدىيلار ئاساس سالغان
دېيىشكە بولىدۇ. ئەينى چاغدا ھوللىۋودنىڭ داڭقىنى چىقار-
غانلار دەل قۇرۇق قول ھالەتتە كالىفورنىيە ئىشتاتىغا كېلىپ
جاھانكەزدىلىك قىلغان يەھۇدىيلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئىچىدە
ۋامېر شىركىتىنى قۇرغان ۋامېر فامىلىلىك تۆت ئاكا - ئۇكا
قېرىنداش بار. ھوللىۋود چولپانلىرى ئىچىدىكى باربرا ستە-
رېيساند، ستېۋېن سپىئېلبېرگ قاتارلىق يەھۇدىيلار كىشىلەر-
نىڭ كۆزىنى چاقنىتىدىغان نۇرلۇق يۇلتۇزلار سانىلىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ ئاخبارات ساھەسىگە ئەڭ چوڭقۇر تەسىر
كۆرسەتكەنلەرمۇ يەنە شۇ يەھۇدىيلار. يۈسۈف بۇرس 1917 -
يىلى بۇرس مۇكاپاتىنى تەسىس قىلغان بولۇپ، بۇ مۇكاپات
بۈگۈنكى كۈندە تەرەققىي قىلىپ ئامېرىكىنىڭ ئاخبارات ۋە
ئەدەبىيات ساھەسىدىكى «ئوسكار مۇكاپاتى» بولۇپ
قالدى. «نيۇيورك ۋاقىت گېزىتى»، «ۋال كوچىسى گېزى-
تى» ۋە ئامېرىكىدىكى ئۈچ چوڭ تېلېۋىزىيە تورى ئامېرىكا
خەلقىنىڭ رايىغا ۋە سىياسەت يۆنىلىشىگە ھەر ۋاقىت تەسىر
كۆرسىتىپ تۇرىدۇ، بۇ مۇھىم تارماقلارنىڭ كۆپىنچە مەس-
ئۇللىرى ۋە تايانچلىرىمۇ يەھۇدىيلار.

23 ئادەمدىن 6 مىليون ئادەمگىچە

يەھۇدىيلارنىڭ باشتىن ئۆتكۈزگەن جەبىر - جاپاسى
ھەرقانداق مىللەتنىڭكىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ. 1654 - يىلى
دىنىي سوتنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، 23 يە-
ھۇدىي يېڭى ئامستېردام (كېيىنكى نيۇيورك شەھىرى) گە
كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. يەھۇدىيلارنىڭ ئامېرىكىدا ئولتۇراق-
لىشىشى ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى 350
نەچچە يىلدا، ئامېرىكا يەھۇدىيلىرى تولىمۇ ئازاب - ئوقۇ-
بەتلىك كۈرەش مۇساپىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ھېچقانچە
كۆزگە چېلىقمايدىغان كىچىك كۆچمەنلەر توپىدىن ئامېرىكا
جەمئىيىتىدىكى غوللۇق كۈچكە ئايلاندى.

ئامېرىكىغا باشتا كەلگەن يەھۇدىيلارنىڭ مەدەنىيەت
سەۋىيەسى تۆۋەنرەك بولۇپ، ئۇلار ئاساسلىقى جىسمانىي
ئەمگەك ۋە ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى قىلغان، ئەمما

يەھۇدىيلارنىڭ 2000 نەچچە يىللىق سەرگەردانلىق ھاياتىدا يېتىلدۈرگەن، ئادەتتىكى كىشىلەردىن كۈچلۈك بولغان مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئىرادىسى ھەممىلا يەردە چاقناپ تۇرىدىغان ئىتتىپاقلىق روھى، تۇغما تىجارەت ئىقتىدارى ۋە تىرىشچان، ئىقتىسادچىل خىزمەت پوزىتسىيەسى ئۇلارنى ئامېرىكىدا مەزمۇت پۇت تىرەپ تۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان.

يەھۇدىيلار ھەرقانچە غۇربەت كۈنگە قالسىمۇ، پەرزەنتلىرىنىڭ ئالىي مائارىپ تەربىيەسى ئېلىشىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن يەھۇدىيلار بەس-بەستە پەن-بىلىم ساھەسىگە ئاتلىنىدۇ.

گىتلېر قوزغىغان يەھۇدىيلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى يەھۇدىيلارنىڭ 2-قېتىملىق كۆچۈش دولقۇنىغا سەۋەبچى بولدى، 1933-يىلدىن 1945-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا 200 نەچچە مىڭ يەھۇدىي مۇساپىر تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق ئامېرىكىغا يېتىپ كەلدى. ئېينشتېينمۇ ئاشۇلارنىڭ بىرى ئىدى. 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان 60 نەچچە يىلدا، ئامېرىكىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ سانى پۇختا قەدەم بىلەن توختاۋسىز كۆپىيىپ 6 مىليوندىن ئېشىپ كەتتى. يەھۇدىيلارنىڭ نوپۇسى ئامېرىكا ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 3% گىمۇ يەتمەيدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئامېرىكىغا كۆرسىتىۋاتقان تەسىرى ۋە ئامېرىكىغا بولغان كونتروللۇقى باشقا ھەرقانداق بىر كۆچمەن مىللەتنىڭكىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ چۈشىدۇ.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىش

يەھۇدىيلار باي بولسىمۇ، لېكىن ئۆتمۈشتىكى ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلەر تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ قەلبىدە بىر خىل ئەندىشىنىڭ كۆلەڭگىسى ھامان سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. خېيىم-خەتەر ئۇلار ئۈچۈن نوقۇل ھالدىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇش ياكى خارلىققا ئۇچراش بولماستىن، بەلكى يەنە مىللەتنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىشتىن دېرەك بېرىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئۆز مەنپەئەتىنى قوغداش ئۈچۈن، ھەر ۋاقىت دىنىي ئەسەبىيلىك كەبى سىياسىي ئىشلارغا ئاتلىنىپ، تۈرلۈك ۋاستىلەر ئارقىلىق ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

ئامېرىكىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ سىياسىي ئىشلارغا قاتنىشىش ۋە تەسىر كۆرسىتىش ئۇسۇلى كۆپ بولۇپ ئۇنىڭ بىرى سايلامغا قاتنىشىش، 18 ياشتىن ئاشقان ئامېرىكا پۇقرالىرىنىڭ سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى 50% كىمۇ يەتمەيدۇ. ئەمما ئامېرىكىدىكى يەھۇدىيلارنىڭ سايلامغا قاتنىشىش نىسبىتى 90% كە يېتىدۇ؛ يەنە كېلىپ ئۇلار ئاساسلىق توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان نيۇيورك، كالىفورنىيە قاتارلىق جايلار چوڭ سايلام رايونلىرى بولۇپ، بۇ جايلاردىكى سايلامنىڭ نەتىجىسى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سايلام ئومۇملۇقىغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ، يەنە بىر خىل ئۇسۇل سىياسىي ئىشلار ئۈچۈن ئىئانە توپلاشتىن ئىبارەت.

يەھۇدىيلار بېخىللىقتا داڭق چىقارغان بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي ئىشلارغا ئىئانە بېرىدىغان چاغدا ناھايىتى مەردلىشىپ كېتىدۇ، 2000-يىلدىكى ئامېرىكا سايلىمىغا پۇل ئىئانە قىلغان ئالدىنقى بەش ئورۇندىكى كاتتا زەردارنىڭ تۆتى يەھۇدىي.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، يەھۇدىيلار گېزىت-ژۇرنال، رادىيو، نەشرىيات، كىنوچىلىق قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك سىياسىي كۈچكە ئىگە. نېمە ئۈچۈن كۆپ ساندىكى ئامېرىكا پۇقرالىرى ئىسرائىلىيەگە مايىل؟ بۇنىڭ سەۋەبى تولىمۇ ئاددىي، يەنى ئىسرائىلىيەنىڭ بۇ ھەقتىكى ئۆزلۈكسىز خەۋەر-تەشۋىقاتلىرى ھەممىلا يەرنى قاپلاپ كەتكەن، پەلەستىنلىكلەر شۇنچە ئېغىر تالاپەت ۋە خارلىققا ئۇچراپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشلار مۇنداقلا تىلغا ئېلىنىپ قويىدۇ. مانا بۇ جامائەت پىكرىنىڭ كۈچ-قۇدرىتى!

يەھۇدىيلار سىياسىي ئىشلارغا پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ تەسىر كۆرسەتكەندىن باشقا يەنە پەردە ئالدىدىكى سىياسىي ئىشلارغىمۇ پائال ئىشتىراك قىلىپ كەلمەكتە. ئامېرىكىنىڭ دۆلەت كومىسسارى كىسسىنگېر، «ئىراق ئۇرۇشىدىكى ئىلاھ ئاتا» ۋولفوۋىتىز، ئامېرىكا فېدېراتسىيە بىرلەشمە زاپىسى ئىدارىسىنىڭ ئالدىنقى نۆۋەتلىك رەئىسى گرېنسپان، ئاقسارايىنىڭ ھازىرقى ئىشخانا مۇدىرى رام ئىسرائىل ئېمانۇئېل قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى يەھۇدىي، كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزالىرى ئىچىدە 10—15 كىچە يەھۇدىي بار. ئاۋام پالاتاسىدىكى غوللۇق ئەزالارنىڭ تەخمىنەن 10% ى يەھۇدىي.

ئۆتمۈشتىكى سان-ساناقسىز ئازاب-ئوقۇبەتلەر يەھۇدىيلاردا ناھايىتى قەيسەر ئىرادە ۋە ئىنتايىن كۈچلۈك مەركەزگە ئىنتىلىش روھى يېتىلدۈرگەن، ئەمما بۇ خىل كۈچلۈك مەركەزگە ئىنتىلىش روھى ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلاردا تۈرلۈك مەسىلىلەرگە ئۆز مىللىتىنىڭلا مەيدانىدا تۇرۇپ مۇئامىلە قىلىدىغان، نەزەر دائىرىسى تار خاراكتېر شەكىللەندۈرۈپ قويغان.

بۇ يازما ئەسلىدە «گۇاڭجۇ تەرمىلەر گېزىتى» (广洲文摘报) گە بېسىلغان، گۇاڭدۇڭ قەرەللىك ژۇرناللار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان «بۈگۈنكى تەرمىلەر» (今日文摘) ژۇرنىلىنىڭ 2010-يىللىق 6-سانىدىن **قاھار ئوسمان** تەرجىمىسى

تىلماچ: ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىشخانىسىدا

فوتوگراف ئادىل ئىسمائىلنىڭ 50 ياشقا كىرگەنلىكىنى قۇتلۇقلايمىز

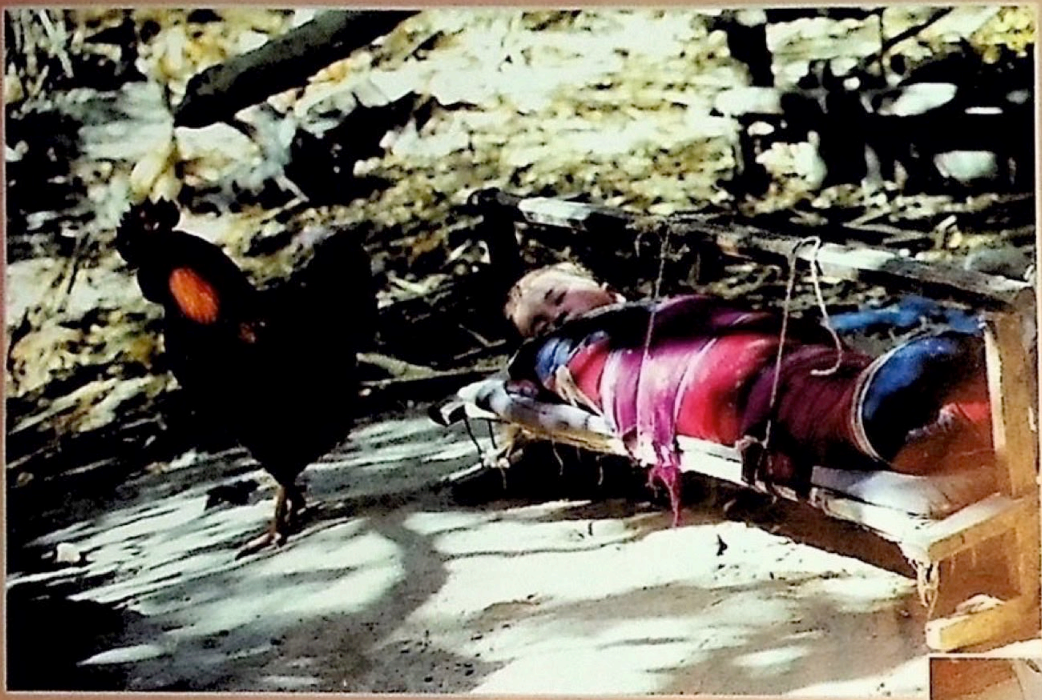

مەن ساڭا ھەمراھ بولاي

كەسپىنىڭ قەنتى

دادام كىتاب ئەكەپتۇ

كونا تۈگمەن

زېمىننىڭ ئوجايىنى

مۇقام بايرىمىغا تەنتەنە （ 2012 - يىلى . يەكەن ）　　ئابدۇسەمەت فوتوسى

《新疆文化》（维吾
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيتى» 2013 - يىلى 1 - سان (ئومۇمىي 319 - سان)
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主管单位：新疆维吾尔自治区文化厅
主办单位：新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China
海外发行代号：6498BM
发行范围：国内外发行
地 址：乌鲁木齐市文化路28号井源办公大楼7楼
邮 编：830002 电话：（0991）2856942
印 刷：《新疆日报》印务中心
发 行：乌鲁木齐市邮局
订 阅：全国各地邮局

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالەت نومۇرى: 6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى مەدەنىيەت يولى 28 - نومۇرجىڭيۈەن خىزمەت بىناسى7. قەۋەت
پوچتا نومۇرى: 830002　تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

邮发代号：58-22 定价：6.00元
پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 22—58 باھاسى: 6.00 يۈەن